

1898

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ «ՄԱՍԻՍ», ԹԻԻ 33

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՏԻՍԱ

ԿՈՄՍ ՄՕՆԹԷ-ՔՐԻՍՏԹՕ

Ե. Ե. Զ. ՀԱՏՈՐ

PRINTED IN BULGARIA

1938
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՍԻՍ,
ՍՈՖԻԱ

84
7-60

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ «ՄԱՍԻՍ», ԹԻԻ 33

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՏԻԻՍԱ

ԿՈՍՄ ՄՕՆԹԷ-ՔՐԻՍՏՈ

2. ՀԱՏՈՐ

PRINTED IN BULGARIA

1938

ՀՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ՄԱՍԻՍ»
ՍՈՖԻԱ

ԿՈՄՍ ՄՈՆԹԷ-ՔՐԻՍՏՈ

Ա. ԳԼՈՒԽ

Ե Ր Ե Ի Ո Յ Թ Ը

Ինչպէս ընդհ. դատախազը տիկին Տանկլարի ըսած էր, Վալանթին ապաքինած չէր տակաւին:

Պարտասած և ուժարեկ, անկողինը պառկած էր և իր սենհակին մէջ տիկինը ար Վիլֆորէն իմացած էր այն ամէն դէպքերը, զորս քիչ մը առաջ պատմեցինք, այսինքն՝ Էոժէնի փախուստը և Անտրէա Գալալաանթի կամ աւելի ճիշտը, Պենէտէթթոյի ձերբակալութիւնը, ինչպէս նաեւ անոր վրայ ծանրացած մարդասպանութեան ամբաստանութիւնը:

Սակայն Վալանթին այնչափ տկար էր, որ այդ պատմութիւնը այնքան ազդեցութիւն չգործեց իր վրայ, որչափ պիտի ընէր, եթէ իր սովորական առողջութեան վիճակին մէջ գտնուէր:

Իրօք իր հիւանդ ուղեղին մէջ և աչքերուն առջև տարօրինակ գաղափարներով և մտածածին խորհուրդներով խառն աղօտ գաղափարներ ու անորոշ կերպարանքներ կը ներկայանային, որոնք զրեթէ անմիջապէս կ'անյայտանային և իր զգացումները կ'արթնցնէին:

Յերեկը Վալանթին իր գոյութեան վրայ գոնէ ապահով էր, որովհետեւ Նուարթիէ ինքզինքը իր թռուս սենեակը տանել կու տար և հոն կը մնար իր հայրական խառնադատագին նայուածքը անոր վրայ յառելով: Յետոյ Վիլֆոր ալ դատարանէն դառնալով՝ մէկ-երկու ժամ իր հօրը և զաւկին քով կ'անցընէր:

Ժամը վեցին Վիլֆոր իր սենեակը կը քաշուէր: Ժամը ութին պ. ա' Ալբրինի կու գար՝ ծաղկատի աղջկան համար պատրաստուած գիշերուան դեղը ինք բերելով: Յետոյ Նուարթիէն ալ իր սենեակը կը տանէին:

Վերջապէս երբ ամէն մարդ հիւանդին սենեակէն կը հեռանար, բժիշկին կողմէ որոշուած հիւանդապահուհի մը Վալանթինի վրայ կը հսկէր, և ան ալ ժամը տասնին կամ տասնըմէկին, Վալանթինի քնացած միջոցին, կը հեռանար:

Վար իջնելու ատեն՝ Վալանթինի սենեակին բանալիները պ. աը Վիլֆորին կը յանձնէր. այնպէս որ միայն տիկին աը Վիլֆորի և փօքը էտուարի սենեակներէն անցնելով հիւանդին քովը կարելի էր երթալ:

Ամէն առտու Մորէլ Նուարթիէի սենեակը կ'երթար, Վալանթինի վրայ լուր առնելու համար: Սակայն զարմանալի բան որ օրէ օր Մորէլի մտահոգութիւնը կը նշուաղէր:

Նախ որ Վալանթին ալ օրէ օր աւելի կ'աղէկնար, թէեւ ջղային սաստիկ տագնապի մը ենթակայ էր: Երկրորդ՝ իր չփութեան մէջ Մօնթէ-Քրիսթոյի դիմած ատեն՝ կոմսը իրեն ըսած չէ՞ր որ եթէ Վալանթին երկու ժամէն չմեռնէր, պիտի ազատէր:

Վալանթին կենդանի էր և չորս օրեր ալ անցած էին:

Այդ ջղային տագնապը Վալանթինը անհանգստութեան կը մատնէր անոր քնացած, կամ աւելի ճիշտը, անոր թմրութեան ատենն իսկ: Այն ատեն գիշերային լըռութեան և կրակարանին վրայ դրուած սպիտակ կիճէ ցայգականթեղին կէս մթութեան մէջ այն ստուերները կը տեսնէր, որոնք հիւանդներու սենեակը կը լեցունին և իրենց քստմնելի թեւերովը սենեակը կը չարժեն:

Այն ատեն իրեն այնպէս կը թուէր թէ մերթ իր մօրուն կը տեսնէ, որ իրեն կը սպառնար և մերթ Մորէլը, որ իր բազուկները իրեն կ'երկարէր և մերթ իր սովորական կեանքին օտար եղող էակներ, ինչպէս Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը:

Իր զառանցանքի ժամերուն, մինչև իսկ կարասիները չարժուն ու թափառիկ կ'երեւէին, և այս բանը առատուան մինչև ժամը երկու կամ երեքը կը տեսէր: Յետոյ ծաղկատի աղջիկը ծանր քունի մը մէջ կ'ընկղմէր և մինչև առտու կը քնանար:

Էօթէնի փախուստին և Պենէտէթթոյի ձերբակալութեան լուրերը լսած իրիկունը Վիլֆորի. ա' Ալբրինի և Նուարթիէի մեկնելէն յետոյ, Վալանթինի զառանցանքին առարկաները սկսած էին երեւիլ: Սէն-Յիլիփ եկեղեցիին ժամացոյցը տասնըմէկ կը հնչէր և Վալանթինի հիւանդապահուհին, բժիշկէն պատրաստուած ըմպելին հիւանդին ձեռքին մօտ սեղանին վրայ դնելէն և սենեակին դուռը փակելէն ետքը, ծառաներուն քով երթալով՝ երեք ամիս է ի վեր ընդհ. զատախազին աղետալի պատմութիւնները մտիկ ըրած էր: Այդ միջոցին հիւանդին զգուշութեամբ փակուած սենեակին մէջ անակնկալ տեսարան մը պարզուած էր:

Դրեթէ տասը վայրկեանէ ի վեր հիւանդապահուհին հեռացած էր անկէ:

Վալանթին ժամէ մը ի վեր ամէն գիշերուան ջերմին ենթակայ, ակամայ իր գլուխը կը յանձնէր ուղեղին, յուզումալից, միօրինակ և հոռադադին աշխատութիւնը շարունակելու համար, որ անդադար կը յոգնէր, նոյն դադափարներէն և նոյն մտացածին տեսիլներէն:

Եւ ահա, ցայգականթեղին պատրոյգէն տարօրինակ ճաճանչներ կը ցայտէին և անոր դողդոջուն ցոլացումին մէջէն Վալանթինի այնպէս կ'երեւէր, թէ կրակարանին մօտ պատին խոռոչաւոր կողմը գտնուող գրադարանին մեղմօրէն բացուելը կը տեսնէր, առանց անոր ծխնիներուն ձայնը լսուելու:

Ուրիշ ատեն Վալանթին կրնար զանգակին մետաքսէ

ժապաւէնը ձեռք առնել և օգնութիւն կանչել։ Սակայն իր այդ կացութեանը մէջ զարմանքը գրաւող բան մը չկար։

Այնպէս համոզուած էր օր զինքը շրջապատող երեւոյթները իր զառանցանքին արդիւնքն են։ Որովհետեւ ամէն առտու կը տեսնէր օր զիշերուան երեւոյթներուն հետքը անգամ չէր մնար և ցերեկուան լոյսին հետ աներեւոյթ կ'ըլլային անոնք։

Դրան ետին մարդկային դէմք մը տեսնուեցաւ։

Վալանթին իր տենդին մէջ այդ տեսակ բաներու ընտանեցած ըլլալուն՝ չէր վախնար անոնցմէ։ Միայն թէ իր աչքերը լաւ մը բացաւ, որպէսզի տեսնէ թէ Մօրէ՛ն է երեւցողը։

Երեւոյթը իր անկողնոյն մօտենալով կեցաւ։ Խօրին ուշադրութեամբ մօտիկ ընողի մը կերպարանքը ունէր ան։

Այդ միջոցին կանթեղին լոյսը գիշերային այցելուին դէմքին զարկաւ։

— Ան չէ, մրմնջեց հիւանդը։

Ու կարծելով թէ երազ կը տեսնէ, սպասեց որ մարդը աներեւոյթ ըլլայ, ինչպէս երազի ատեն կը պատահի, և կամ ուրիշ անձի փոխուի։

Իր բազկերակը բռնեց և անոր ուժգին բաբախումը զգալով՝ միտքը եկաւ օր այդ տարածում երեւոյթները անհետացնելու լաւագոյն միջոցը դեղը խմելն էր։ Իր յուզումները հանդարտեցնելու նպատակաւ բժիշկէն խընդրած այդ ըմպելիին զովութիւնը Վալանթինի ջերմը թեթեւցնելով ուղեղը կը հանդարտեցնէր և քիչ մը ատեն տաքնապը կը նուազէր։

Ուստի Վալանթին իր ձեռքը երկնցուց, որպէսզի դեղը պարունակող գաւաթը առնէ։ Բայց իր դողդոջուն բազուկը անկողնէն դուրս երկարած միջոցին՝ երեւոյթը առաջուրէն աւելի չուտով երկու քայլ եւս մօտեցաւ անկողնոյն և ծաղկատի աղջկան այնչափ մօտ հասաւ, որ հիւանդը անոր շնչառութիւնը լսեց և այնպէս կարծեց թէ իր ձեռքը կը բռնէ։

Այս անգամ մտացածին, կամ աւելի ճիշտը, ճշմարիտ երեւոյթը սաստկացուց Վալանթինի զգացումները։ Հիւանդը սկսաւ իր թմրութիւնը թօթիկ և արթնութիւն

նը ստուգել։ Տեսնելով որ տեսածը ցնորք մը չէ և խելքը գլուխն է՝ վախցաւ։

Վալանթինի ձեռքը բռնելուն նպատակն էր արգելիլ զայն։

Վալանթին ձեռքը քաշեց մեղմօրէն։

Այն ատեն, երեւոյթը, որուն աչքերը իր վրայէն չէին հեռանար և որուն նայուածքը աւելի պաշտպանողական կ'երևէր քան թէ սպառնական, գաւաթը առաւ, ճրագին մօտեցուց և կարծես անոր թափանցկութիւնը ու յատկութիւնը քննելու համար ըմպելիին նայեցաւ։

Բայց այդ առաջին փորձով չբաւականացաւ։

Այդ մարդը, կամ աւելի ճիշտը այդ երեւոյթը, որ խիստ կամաց քալելուն, իր քայլերուն ձայնը օթոցին վերայ չէր լսուեր, դգալ մը ըմպելիէն առաւ ու խմեց։

Վալանթին այդ գործողութիւնները խոր ապշուածութեամբ կը դիտէր։

Անշուշտ կը կարծէր որ այդ երեւոյթը չուտով անհրեւոյթ պիտի ըլլար և անոր տեղ ուրիշ տեսարան մը պիտի պարզուէր։ Սակայն մարդը փոխանակ ստուերի մը պէս անհրեւութանալով՝ իրեն մօտեցաւ և գաւաթը Վալանթինին երկարելով՝ յուզուած ձայնով մը ըսաւ։

— Խմեցէ՛ք հիմա...

Վալանթին սարսառաց։

Առաջին անգամն էր որ այդ երեւոյթներէն մէկը կենդանի ձայնով կը խօսէր իր հետ։

Բերանը բացաւ որ ձայն մը հանէ, բայց մարդը չըրթունքներուն վրայ դրաւ մատը։

— Պ. Մօնթէ-Քրիսթօ կո'մսն է, մրմնջեց Վալանթին։

Ծաղկատի աղջկան աչքերուն մէջ նկարուած սարսափը, անոր ձեռքերուն դողդոջիւնը, վերմակին տակ կծկուելու համար ըրած արագ շարժումը յայտնի կը ցուցնէին իր համոզմանը դէմ ունեցած վերջին պայքարը։ Այդպիսի պահու մը Մօնթէ-Քրիսթօյի ներկայութիւնը, գաղտնի, երեւակայական ու անըմբռնելի պատի մը մէջէն իր սենեակը մտնելը անկարելիութիւններ կ'երևէին Վալանթինի գրգռուած մտքին։

— Մարդ մի՛ կանչէք և մի վախճաք, ըսաւ կոմսը, կասկածի մը երեւոյթն ու մտահոգութեան մը ստուերն անգամ ձեր սրտէն հեռացուցէք, ձեր առջեւ երեւցած մարդը, որովհետեւ այս անգամ իրաւունք ունիք, Վալանթին, տեսածնիդ առերեւոյթ տեսիլ մը չէ, ձեր առջեւ երեւցած մարդը այնպիսի խանդաղատալի հայր մը և այնպիսի պտտուաւոր բարեկամ մըն է, որ երբեք մտքերնէդ անցուցած չէք:

Վալանթին պատասխան մը չգտաւ տալու: Իրեն հետ խօսողին ձայնէն այնչափ կը վախճար, որ իր ձայնը անոր հետ խառնելու կը սոսկար: Սակայն իր սարսափահար նայուածքը կ'ուզէր ըսել. «Եթէ ձեր դիտաւորութիւնները անմեղ են, ինչո՞ւ ուրեմն այս պահուս հոս կը գտնուիք»:

Իր հիշանալի խորամտութեամբը՝ կոմսը ծաղկատի աղջկան սրտէն բոլոր անցածները հասկցաւ:

— Մտիկ ըրէք, ըսաւ, կամ գոնէ երեսո նայեցէք: Աչքերս կարմրած են և դէմքս սովորականէն աւելի գունատ է: Պատճառը սա է որ չորս գիշերէ ի վեր վայրկեան մը աչքս չգոցեցի, չորս գիշերէ ի վեր ձեր վրայ կը հըսկեմ, ձեզ կը պաշտպանեմ ու ձեր Մաքսիմիլիէն բարեկամին համար կը պահպանեմ ձեզ:

Ուրախութենէն, հիւանդին այտերը կարմրեցան իսկոյն, օրովհետեւ կոմսին արտասանած անունը իր կասկածը փարատեց:

— Մաքսիմիլիէն... կրկնեց Վալանթին, այդ անուսնին արտասանութիւնը քաղցր թուելուն համար: Ուրեմն Մաքսիմիլիէն ամէն բան խոստովանեցա՞ւ ձեզի:

— Այո՛, բան, ինծի ըսաւ որ իր կեանքը ձեր կեանքէն կախում ունի և ես խոստացայ որ ձեզ մահուընէ ազատեմ:

— խոստացա՞ք մահուընէ ազատել զիս:

— Այո՛:

— Ուրեմն բժիշկ էք դուք:

— Այո՛, և այս միջոցիս Աստուած ինձմէ աղէկ բժիշկ մը չէր կրնար զրկել ձեզի, հաւատացէք ինծի:

— Իմ վրաս հսկեցիք, կ'ըսէք, յարեց Վալանթին մտահոգութեամբ մը, բայց ուրկի՞ց, ես չտեսայ ձեզ:

Կոմսը իր ձեռքը գրադարանին կողմը երկարեց:

— Այս դրան ետին պահուրտած էի, ըսաւ, և այս դուռը քովի տանը մէջ կը բացուի, զոր ես վարձած եմ:

— Վալանթին ամօթխած հպարտութեան շարժումով մը աչքերը դարձուց և խիստ մեծ սոսկումով մը ըսաւ.

— Պարոն, ձեր այդ ըրածը տարօրինակ անխոհմութիւն մըն է և ձեր շնորհած պաշտպանութիւնը թընամանքի մը կը նմանի:

Վալանթին, ըսաւ կոմսը, ձեր վրայ այնչափ երկարատեւ հսկելու միջոցիս՝ իմ տեսածներս էին ձեր սենեակը եկողները, ձեզի համար պատրաստուած կերակուրները և ըմպելիները: Երբ այդ ըմպելիները վտանգաւոր երեւէին ինծի, հիմակուան պէս ներս կը մտնէի, գաւաթնիդ կը պարպէի և այն թոյնին տեղը առողջարար ըմպելի մը կը դնէի, որ ձեզի համար պատրաստուած մահուան տեղ՝ կեանք կը շնորհէր ձեզի:

— Թո՛յն և մա՛հ կ'ըսէք, գոչեց Վալանթին, կարծելով թէ նորէն զառանցանքի մէջ կ'իյնայ, ի՞նչ խօսքեր են ասոնք, պարոն:

— Լռէ՛, աղջիկս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, իր մատը չրթունքներուն վրայ դնելով, այո՛, թոյն ըսի և կը կըրկենեմ, մահ պատրաստուած էր ձեզի համար: Բայց նախ խըմեցէք սա դեղը: (Կոմսը գրպանէն սրուակ մը հանեց ու անոր պարունակած կարմիր ջուրէն քանի մը կաթիլ բաժակին մէջ կաթեցուց): Ասկէ ետքը ուրիշ բան մի առնէք այս գիշեր:

Վալանթին ձեռքը երկարեց, բայց գաւաթին չդպցուցած սոսկումով ետ քաշեց:

Մօնթէ-Քրիսթօ գաւաթը առաւ և կէսը խմելէն յետոյ՝ Վալանթինին ներկայացուց՝ որ ըմպելիին մնացեալը խմեց ժպտադին:

— Ո՛հ, այո՛, ըսաւ ծաղկատի աղջիկը, իմ գիշերային դեղերուս համը ունի, այն ըմպելիին, որ սրտիս զովութիւն և ուղեղիս հանգարտութիւն կու տայ: Շնորհա-

կալ եմ, պարոն, չնորհակալ եմ:

— Ահա այս կերպով չորս գիշեր կարող եղաք ապրելու, Վալանթին, ըստ կոմսը: Սակայն ես ի՞նչպէս կ'ապրէի, ո՛հ, ի՛նչ անտանելի ժամեր կ'անցընէի և ի՛նչ անուշի տառապանքներու կը մատնուէի, երբ ձեր գաւաթին մէջ մահացու թոյնին դրուելը կը տեսնէի և կը վախճայի որ մի գուցէ զայն կրակարանին մէջ թափելու ատեն չունեցաւ, դուք խմէք:

— Գաւաթիս մէջ մահացու թոյն դրուելը տեսնելով՝ տառապանքներ կը կրէիք, կ'ըսէք, պարոն, յարեց Վալանթին սոսկումով: Ուրեմն՝ եթէ գաւաթիս մէջ թոյն դրուելը տեսաք, անշուշտ թոյնը դնող անձն ալ տեսած էք:

— Այո՛, տեսայ, պատասխանեց կոմսը:

Վալանթին իր անկողնին մէջ հլաւ նստաւ, ձիւնէն աւելի սպիտակ կուրծքը բանուած բարակ կտաւով ծածկելէ յետոյ, որ զառանցանքի պաղ քրտինքով խօնաւցած ըլլալէն զատ՝ սոսկումի սառած քրտինքն ալ կը սկսէր անոր խառնուել:

— Դուք տեսա՞ք զայն, յարեց նորատի աղջիկը:

— Այո՛, ըսաւ կոմսը. երկրորդ անգամ ըլլալով:

— Այդ ի՛նչ սոսկալի խօսք է որ կ'ընէք, պարոն: Ինծի հաւատացնել ուղածնիդ դժոխային բան մըն է: Ի՛նչ, իմ հօրս տա՛ն և իմ սենեակիս մէջ ու իմ վշտի անկողնոյս մէջ կ'ուզեն սպաննել ձիւն: Ո՛հ, հեռացէք ասկէ, պարոն, դուք իմ խիղճս կը փորձէք և աստուածային բարութեան դէմ կը հայտնէք: Անկարելի է, պարոն, չի կրնար ըլլալ:

— Միթէ այն ձեռքէն թուռաւորուողներուն մէջ առաջինն էք դուք, Վալանթին: Ձեր չուրջը պ. տը Սէն-Մէրանին, տիկին տը Սէն-Մէրանին և Պարուային մեռնելը չտեսա՞ք: Պ. Նուարթիէին մեռնելն ալ պիտի չտեսնէի՞ք, եթէ այդ ծերունին երեք տարիէ ի վեր սովորութիւն ըրած չըլլար իր դեղերուն մէջ թէյը գործածել և թոյնին դէմ թոյնով պայքարել:

— Ո՛հ, Աստուած իմ, ըսաւ Վալանթին, ուրեմն

այս է պատճառը որ գրեթէ ամիսէ մը ի վեր մեծ հայրս կը պնդէ որ իր ըմպելիները գործածեմ:

— Անոր ըմպելիները կէս մը չորցած նարինջի կեղևի պէս դառն համ մը ունին, այնպէս չէ՞, հարցուց Մօնթէ-Բրիսթօ:

— Այո՛, այո՛:

— Ո՛հ, հիմա ամէն բան կը հասկնամ, ըսաւ Մօնթէ-Բրիսթօ: Ուրեմն ձեր մեծ հայրն ալ գիտէ որ ձեր տան մէջ թուռաւորիչ մը կայ և գուցէ թուռաւորիչն ալ կը ճանչնայ, Դուք անոր խիստ սիրելի թոռը ըլլալնու՞ղ՝ ձեզ մահացու թոյնէն զգուշացուցեր է, և այդ մահացու թոյնին վարժուած ըլլալնուդ ազդեցութիւն չէ գործած. ահա ի՛նչպէս դուք կենդանի մնացած էք դեռ: Պատճառը չէի կրնար հասկնալ, որ չորս օր առաջ այնպիսի զօրաւոր թոյնով թուռաւորուած ըլլալէ յետոյ տակաւին չէք մեռած:

— Բայց ո՞վ է այդ թուռաւորիչը, այդ մարդասպանը:

— Ես ալ ձեզի կը հարցնեմ: Գիշերը ձեր սենեակը մէկուն մտնելը տեսած չէ՞ք միթէ:

— Այո՛, Շատ անգամ կը կարծէի թէ ուրուականներ կը տեսնեմ, որոնք ինծի կը մօտենային, կը հեռանային և աներևոյթ կ'ըլլային: Բայց կը կարծէի որ իմ տենդիս տաքնալէն առաջ եկած երեւոյթներ էին անոնք և հիմա ալ երբ դուք սենեակս մտաք, երկար ատեն կարծեցի թէ կամ կը զառանցեմ և կամ կ'երագեմ:

— Ուրեմն ձեր կեանքին թշնամի եղող անձը չէ՞ք ճանչնար:

— Ո՛հ, ըսաւ Վալանթին: Բայց ի՛նչ պատճառաւ իմ մահուանս պիտի փափաքի:

— Ուրեմն հիմա պիտի ճանչնաք զայն, ըսաւ Մօնթէ-Բրիսթօ. ականջ դնելով:

— Ի՛նչ կերպով, հարցուց Վալանթին իր չուրջը նայելով սարսափահար:

— Որովհետեւ այս գիշեր ոչ տեսդ ունիք և ոչ դառանցանքի մէջ կը գտնուիք: Վասնզի այս գիշեր արթուն

էք: Ահա կէս գիշեր կը հնչէ, և մարդասպաններուն ժամանակը կէս գիշերն է:

— Տէր Աստուած, տէր Աստուած, ըսաւ Վալանթին, իր ճակտէն մարգարտի նման վազած քրտինքը սրբելով ձեռքովը:

Իրօք, ժամացոյցը կէս գիշեր կը հնչէր յամր և տխրագին, անոր իւրաքանչիւր հնչիւնը ծաղկաւոր աղջկան սրտին վրայ պղծէր ուրիշ հարուածներ կ'իջեցնէին կարծես:

— Վալանթին, շարունակեց կոմսը, բոլոր ուժերնիդ ամբողջեցէք, ձեր սրտին բաբախումը զսպեցէք, ձայներնիդ ձեր կողորդին մէջ արգելեցէք, քուն ձեռացուցէք և պիտի տեսնէք, այո՛, պիտի տեսնէք:

Վալանթին կոմսին ձեռքը բռնեց:

— Կարծեմ թէ չչուկ մը կը լսեմ, ըսաւ, հեռացէք հոսկէ:

— Մնաք բարով, պատասխանեց կոմսը, և կամ ցը տեսութիւն:

Յետոյ այնպիսի տխուր և հայրական ժպիտով մը, որմէ ծաղկաւոր աղջկան սիրտը երախտագիտութեան զգացումով շարժեցաւ, գրադարանին դրան մօտեցաւ, օտքին ծայրերուն վրայ կօխելով:

Բայց զայն գոցելէն առաջ, երեսը վերստին դարձընելով, ըսաւ.

— Շարժում մի՛ ընէք բնաւ, ձայն մի՛ հանէք, թող ձեզ քնացած կարծեն, եթէ ոչ՝ գուցէ օգնութեան հասնես լէս առաջ՝ սպաննել ուզեն ձեզ:

Ու այդ սոսկառիթ պատուէրէն յետոյ՝ կոմսը դրան ետին անհրեւոյթ եղաւ, որ իր վրայ գոցուեցաւ լոռութեամբ:

Բ. ԳԼՈՒԽ

ԼՈՎԻԻՍԹ

Վալանթին առանձին մնաց, Սէն Ֆիլիբ ակեղեցիին ժամացոյցէն ետ մնացող երկու ուրիշ ժամացոյցներ կէս գիշեր հնչեցին յաջորդաբար:

Յետոյ՝ քանի մը հեռաւոր կողքերու ձայներէն զատ՝ ամէն կողմ լոռութիւնը տիրեց:

Այն ատեն Վալանթինի բովանդակ ուշադրութիւնը իր սենեակին ժամացոյցին վրայ կեդրոնացաւ, որուն ձայնովը երկվայրկեանները կը նշանակէր:

Երկվայրկեանները համբելով դիտեց որ անոնք իր սրտի բաբախումէն կրկնակի աւելի յամր էին:

Սակայն դարձեալ կը տարակուսէր: Անմեղ Վալանթին չէր կրնար երեւակայիլ որ մէկը իր մահուան փափաքի, Ինչո՞ւ համար, ի՞նչ նպատակաւ, և ի՞նչ շարութիւն գործած էր որ թշնամի մը ունենայ:

Վախ մը չուներ որ քնանար:

Սոսկալի մտածում մը միայն իր միտքը գրաւած էր: Այլաբար մէջ անձ մը կար որ զինքը սպաննելու փորձը բաժ էր, և դարձեալ պիտի փորձէր:

Ի՞նչ պիտի ընէր Վալանթին, եթէ այս անգամ նոյն անձը թոյնին չազդելէն տաղաւազած, Մօնթէ-Քրիսթոյի ըսածին պէս սուրի գիմէր, եթէ կոմսը օգնութեան հասնելու ատեն չունենար, եթէ վերջին վայրկեանին հասնելով՝ Մօրէլը չկարենար տեսնել:

Այս մտածումին մէջ, որ իր դէմքը կապոյտ աղժգունութեամբ մը և սառած քրտինքով մը պատեց, Վալանթին պատրաստուած էր զանգակին ժապաւէնը քաշելու և օգնութիւն կանչելու:

Բայց իրեն այնպէս թուեցաւ թէ գրադարանին դռան մէջէն կոմսին աչքերուն փայլիլը կը տեսնէ, այն աչքերուն որոնք իր վրայ կը հսկէին և այն աստիճան զինքը մօթահար կ'ընէին, որ ծաղկաւոր աղջիկը մտովի կը հարցնէր թէ արդեօք կոմսին այս անխորհուրդ բարեկամութեան փոխարէն պիտի կրնա՞ր իր հրախտագիտութիւնը յայտնել:

Այդպէս երեսուն վայրկեան և Վալանթինի համար երեսուն անվերջ դարեր անցան:

Վերջապէս ժամացոյցը հնչեց:

Նոյն միջոցին կոմսը գրադարանին տախտակը քերեց եղունգովը, հազիւ լսելի ըլլալու աստիճան, որով Վա-

լանթինին կ'իմացնէր թէ միշտ կը հսկէ և կը հրամայէր որ արթուն կենայ:

Վալանթինի այնպէս թուեցաւ որ գրադարանին դիմացի կողմը, այսինքն էտուարի սենհակին մէջ տախտակամածին վրայ ոտնաձայներ կը լսէ:

Իր գրեթէ հեղձամղձուկ շնչառութիւնը արգիլելով՝ ականջ դրաւ: Փականքին երկաթը կռնչեց և դուռը ծըխնիներուն վրայ դարձաւ:

Վալանթին, որ արմուկին վրայ կրթնած էր, հազիւ ատեն ունեցաւ ինքզինքը անկողնոյն վրայ ձգելու և աչքերը թեւերուն տակ պահելու:

Անպատում սոսկումով, յուռումսով և դողդոջումով սպասեց:

Մէկը անկողնոյն մօտենալով վարագոյրը բացաւ:

Վալանթին իր բոլոր ոյժերը ամփոփեց և հանդարտօրէն քնացողի մը պէս կը շնչէր:

— Վալանթին, ըսաւ ձայնը մեղմօրէն:

Ծաղկատի աղջիկը իր սրտին մինչեւ խորը սարսուռաց, բայց չպատասխանեց երեւք:

— Վալանթին, կրկնեց նոյն ձայնը:

Վալանթին դարձաւ լուռ կեցաւ: Ոսք տուած էր որ արթուն ըլլալը չյայտնէ բնաւ:

Այն ատեն լուռութիւնը տիրեց:

Միայն Վալանթինի գաւաթին մէջ հեղուկի մը թափուելուն անզգալի ձայնը կը լսուէր:

Այն ատեն ծաղկատի աղջիկը համարձակեցաւ իր երկնցնեցած թեւին տակէն իր արտեւանունքը կիսով չափ բանալու:

Գիշերազգեստով կին մը տեսաւ, որ սրուակի մը հեղուկը իր գաւաթին մէջ կը պարպէր:

Այդ կարճ միջոցին գուցէ Վալանթին իր շնչառութիւնը արգիլած կամ անտարակոյս շարժում մը ըրած էր, որովհետեւ կինը առձկութեամբ կանգ առաւ և դէպի հիւանդին անկողինը ծոցեցաւ, օրպէսզի լաւ մը տեսնէ թէ Վալանթին քնացած էր ստուգիլ:

Տիկին տը Վիլֆորն էր ան:

Վալանթին իր մօրուն ճանչնալով, այնքան ուժգին կերպով սարսուռաց, որ շարժում մը պատճառեց իր անկողնոյն:

Տիկին տը Վիլֆոր իսկոյն պատին տակ քաշուեցաւ և հոն անկողնոյն վարագոյրին ետին ապաստանած, Վալանթինի ամենաթեթեւ շարժումն իսկ լուռութեամբ և ուշադրութեամբ կը դիտէր:

Ծաղկատի աղջիկը Մօնթէ-Քրիսթոյի սոսկալի խօսքերը յիշեց: Իրեն այնպէս թուեցաւ որ մօրունին միւս ձեռքը երկար և սուր դաշոյն մը կը փայլէր:

Այն ատեն Վալանթին իր կամքի զօրութիւնը օգտութեան կանչելով՝ ջանաց իր աչքերը գոցելու, որ սովորաբար այնքան բնական է մեր զգայարաններուն համար, երբ վախով կ'ենթարկուին, բայց այդ միջոցին գրեթէ անկարելի կ'ըլլար կատարել, որովհետեւ անյաբար հետաքրքրութենէն՝ կ'ուզէր իր արտեւանունքը բանալ և ճշմարտութիւնը ստուգել:

Սակայն ատիկին տը Վիլֆոր Վալանթինի շնչառութեան կանոնաւոր ձայնը նորէն լսելով և ապահովապէս կարծելով որ հիւանդը քնացած է, իր թեւը երկնցուց և անկողնոյն գլխին կողմի ամփոփուած վարագոյրին ետին կէս մը պահուրտած, իր սրուակին մէջ մնացած հեղուկը պարպեց:

Յետոյ այնքան զգուշութեամբ և անձայն հեռացաւ, որ Վալանթին չիմացաւ:

Միայն բազուկին աներեւութանալը տեսած էր, որ քըստանհինգ տարեկան մանկամարդ ու գեղեցիկ կնոջ մը կ'ընթերցէր և մատղաշ բազուկն էր և իր գաւաթին մէջ մահուան հեղուկը կը թափէր:

Անկարելի է Վալանթինի զգացածը նկարագրել, Թիկին տը Վիլֆորի մէկուկէս վայրկեան իր սենեակը կեցած միջոցին:

Գրադարանին վրայ եղունգի քերում մը լսելով, նորաւի աղջիկը անզգայութենէն սթափեցաւ:

Վալանթին իր գլուխը սոսկումով վեր առաւ:

Գրադարանին դուռը երկրորդ անգամ իր ծխնիներուն վրայ դարձաւ և Մօնթէ-Քրիսթօ երեւցաւ:

— Ըսէք հիմա, դեռ կը տարակուսի՞ք, գոչեց կոմսը:

— Ո՛հ, տէր Աստուած, մըմնջեց ծաղկատի աղջիկը:

— Տեսա՞ք:

— Ափսո՛ս:

— Ճանչցա՞ք զայն:

Վալանթին հառաչանք մը արձակելով, պատասխանեց.

— Այո՛, բայց անհաւատալի կ'երեւի ինծի:

— Ուրեմն կը նախընտրէք մեռնիլ և Մաքսիմիլիէնի ալ մահուան պատճառ ըլլալ...

— Ո՛վ Աստուած, Տէր Աստուած, յարեց ծաղկատի աղջիկը, գրեթէ շուարած: Բայց այս տունէն պիտի չկըրնամ մեկնիլ և ազատիլ արդեօք...

— Վալանթին, ձեզ հալածող ձեռքը ամէն տեղ ետեւնուդ պիտի հասնի: Դրամի ուժով ձեր ծառաները պիտի կաշառուին և մահը ամէն երևոյթներով ձեր առջեւը պիտի ներկայանայ թէ՛ աղբիւրէն խմած ջուրներնուդ և թէ՛ ծառէն կտրած պտուղներնուդ մէջ:

— Բայց դուք ըսիք թէ, թոյնէն չվնասուելու համար, մեծ հայրս նախազգուշութեամբ զօրացուցած է զիս:

— Մէկ տեսակ թոյնէն և այն ալ փոքր քանակութեամբ գործածուած ստեն: Կրնան թոյնը փոխիլ կամ քանակութիւնը աւելցնել:

Կոմսը գաւաթը առաւ և իր շրթունքները թրջեց անոր մէջ զտնուած հեղուկով:

— Ահա, ըսաւ, արդէն փոխած են: Այս անգամ բեւեկնի թոյնով չեն թունաւորեր ձեզ, այլ պարզ թմբեցուցիչ դեղով մը, անոր հոտէն կը ճանչնամ: Ո՛հ, Վալանթին, Վալանթին, եթէ ձեր գաւաթին մէջ տիկին տը Վիլֆորի դրած այս ըմպելին խմէիք, անշուշտ կորսուած էիք:

— Բայց, տէր Աստուած, գոչեց նորատի աղջիկը, ինչո՞ւ արդեօք զիս կը հալածէ:

— Ա՛յնչափ քաղցր ու բարեսիրտ էք և այս եղեռնագործութեան չէք հաւատար, որ չէք ըմբռներ, Վալանթին:

— Իրաւունք ունիք, որովհետեւ անոր չարութիւն մը ըրած չեմ, ըսաւ նորատի աղջիկը:

— Պատճառը սա է որ դուք հարուստ էք, Վալանթին, որովհետեւ երկու հարիւր հազար ֆրանք եկամուտ ունիք, և դուք այդ երկու հարիւր հազար ֆրանք եկամուտը անոր զաւկէն կը յափշտակէք:

— Ինչո՞ւ, իմ հարստութիւնս անոր չի վերաբերիր, իմ ծնողքէս ժառանգած եմ զայն:

— Անտարակոյս, և ահա այդ պատճառաւ է որ պ. և տիկին տը Սէն-Մէրան մեռան, որպէսզի դուք անոնց հարստութիւնը ժառանգէք, ահա այդ պատճառաւ է որ պ. Նուարթիէ ալ ձեզ իր ժառանգորդը ըրած օրէն՝ թունաւորուելու ենթակայ եղած էր, և դուք ալ այդ պատճառաւ պիտի մեռնէիք, Վալանթին, որպէսզի պ. տը Վիլֆոր ձեր հարստութիւնը ժառանգէ, և ձեր եղբայրը անոր միակ զաւակը մնալով, ձեր հօրը հարստութիւնը ժառանգէ:

— Էտուար, ո՛հ, խեղճ տղայ, անո՞ր համար է որ այսչափ ոճիրներ կը գործուին:

— Ո՛հ, վերջապէս հասկցա՞ք:

— Ո՛հ, տէր Աստուած, մի՛ թողուր որ այսչափ եղեռնագործութեանց մեղքը անոր վրայ ծանրանայ:

— Հրեշտակ մըն էք, Վալանթին:

— Բայց իմ մեծ հայրս թունաւորելէ ետ կեցած են:

— Անշուշտ մտածեք են որ ձեր եղբայրը բնականաբար բոլոր հարստութեանց տէր պիտի ըլլայ, եթէ զինքը ժառանգութենէ զրկել չուզեն: Վերջապէս պ. Նուարթիէն ալ թունաւորելը անօգուտ ըլլալէն զատ՝ կրկնապէս վճարանքաւոր էր:

— Եւ այդ եղեռնագործութեան գաղափարը կնո՞ջ մը մտքին մէջ ծնունդ առած է: Ո՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ:

— Մտքերնիդ բերէք Բէրուդ քաղաքը, պանդակին ձողաբարձը և այն կապոյտ վերարկուով մարդը, որուն՝ ձեր մօրուն հարցումներ կ'ընէր դեղերու մասին: Այն ժամանակէն ի վեր այդ դժոխային գաղափարով սոգորուած էր ուղեղը:

— Ո՛հ, պարոն, գոչեց ծաղկատի սիրուն աղջիկը,

աչքերը արտասուեալքոր, եթէ այդպէս է՝ կը տեսնեմ որ մեռնելու դատապարտուած եմ:

— Ոչ, Վալանթին, ոչ: Անոր լարած որոգայթները գուշակած եմ: Ձեր թշնամին յայտնուելով յաղթուած է: Պիտի ապրիք դուք, Վալանթին, և անշուշտ պիտի ապրիք՝ սիրելու և սիրուելու, երջանիկ ըլլալու և ազնիւ սիրտ մը երջանկացնելու համար: Բայց ապրելու համար, Վալանթին, պէտք է որ բոլորովին վստահ ըլլաք իմ վերա:

— Հրամայեցէք, պարոն, ի՞նչ ընելու եմ:

— Պէտք է որ իմ տալիք դեղս կուրորէն առնէք:

— Ո՛հ, վկայ ըլլայ երկինք, գոչեց Վալանթին՝ որ եթէ ես աշխարհի մէջ առանձին ըլլայի, յօժարակամ [պիտի ուզէի մեռնիլ:

— Մէկուն պէտք չէ որ վստահիք և ոչ իսկ ձեր հօրը:

— Բայց հայրս այդ անուշիկ ոճիւրին մասնակից չէ, այնպէս չէ՞, պարոն, ըսաւ Վալանթին, ձեռքերը միացնելով:

— Ո՛հ, սակայն ձեր հայրն ալ, որ դատական ամբաստանութեանց վարժուած անձ մըն է, պէտք է կասկածէր որ իր տան մէջ յաջորդաբար պատահած մահերը բռնական չեն: Ձեր հայրը պարտաւոր էր ձեր վրայ հսկելու և այս ժամուս իմ տեղս ան ըլլալու էր: Այս դաւաթը պարպելը, մարդասպանին ետեւէն իյնալը անոր պարտքն էր: Ճիւղաղին դէմ ճիւղաղ պէտք է, մրմնջեց կոմսը, իր խօսքը մեղմաձայն վերջացնելով:

— Պարոն, ըսաւ Վալանթին, արդիւն համար ամէնքան ընելու պատրաստ եմ: Աշխարհիս մէջ երկու էակներ կան, որոնք ա՛յնչափ կը սիրեն զիս, որ եթէ ես մեռնիմ, անոնք ալ պիտի մեռնին, ատոնք են՝ մեծ հայրս և Մաքսիմիլիէնը:

— Ինչպէս ձեր վրայ հսկեցի, անոնց վրայ ալ պիտի հսկեմ:

— Ուրեմն, պարոն, պատրաստ եմ ձեր հրամանը կատարելու: Ի՞նչ որ կ'ուզէք՝ ըրէք ինձի, ըսաւ Վալանթին:

Յետոյ կամաց ձայնով մը յարեց:

— Տէր Աստուած, Տէր Աստուած, գլխուս ի՞նչ պիտի գայ արդեօք:

— Ի՞նչ որ ալ գայ, Վալանթին, չըլլայ որ վախնաք: Եթէ անհանգստութիւն մը զգաք, ձեր տեսողութիւնը, լսողութիւնը, չարժողութիւնը կորսնցնէք, բնաւ մի՛ վախնաք: Եթէ առանց ո՛ւր ըլլալիդ գիտնալու արթննաք, եթէ չիրիմի կամ դադարի մը մէջ իսկ գտնուիք, պէտք չէ որ վախնաք: Իսկոյն խելքերնիդ գլուխնիդ բերէք և մտովի ըսէք. «Այս պահուս իմ ու Մաքսիմիլիէնի բարօրութեանը փափաքող բարեկամ մը, հայր մը և մարդ մը իմ վրաս կը հսկէ»:

— Աֆսո՛ս, ափսո՛ս, ի՞նչ սոսկալի վիճակ է աս:

— Վալանթին, ձեր մօրուն ամբաստանելը նախաժեռար կը համարէ՞ք:

— Ո՛հ, հարիւր անգամ նախամեծար կը համարեմ մեռնիլ քան թէ այնպիսի բան մը ընիլ:

— Ոչ, պիտի չմեռնիք դուք, և ի՞նչ որ պատահի, կը խոստանա՞ք որ բնաւ պիտի չվշտանաք և պիտի յուսաք միշտ:

— Մաքսիմիլիէնը միտքս պիտի բերեմ:

— Ամենասիրելի աղջիկս էք դուք, Վալանթին, ես միայն կրնամ ազատիլ ձեզ և պիտի ազատեմ:

Վալանթին ծայրայեղ վախին մէջ ձեռքերը իրարու միացուց, (որովհետեւ կը զգար որ Աստուծոյ ոյժ խնդրելու ատենը հասած էր) աղօթք ընելու համար ելաւ՝ անկապ խօսքեր մրմնջելով և մօռնալով որ իր սպիտակ ուսերը երկար մազերէն զատ ուրիշ ծածկոյթ չունէին և իր գիշերազգեստին նուրբ ասեղնադորձութեանը տակ սրտին բաբախումը կը նշմարուէր:

Կոմսը իր ձեռքերը ծաղկատի աղջկան թեւին կռքնցուց մեղմօրէն, թաւիչէ մեծագին վերմակով մինչեւ անոր վրիզը ծածկեց և հայրական ժպիտով մը ըսաւ.

— Աղջիկս, հաւատացէք իմ անձնուրրութեանս, ինչպէս Աստուծոյ բարութեանը և Մաքսիմիլիէնի սիրոյն կը հաւատաք:

Վալանթին երախտապարտ նայուածք մը ձգեց անոր վրայ և իր անկողնոյն մէջ աղու մը պէս հանդարտ կեցաւ:

Այն ատեն կոմսը իր բաճկոնին գրպանէն չաքարահատերու զմրուխտէ առաւ հանեց, անոր ոսկի կափարիչը բացաւ և Վալանթինի աջ ձեռքին մէջ դրաւ ուռուի մեծութեամբ կլոր չաքարահատ մը:

Վալանթին միւս ձեռքովը առաւ զայն և ուշադրութեամբ նայեցաւ կոմսին երեսը:

Վեհութեան և կարողութեան ցոլացում մը կը տեսնուէր այդ աներկիւղ պաշտպանին դիմագծերուն վրայ:

Յայտնի էր որ Վալանթին իր նայուածքով կը հարցնէր թէ կլլելո՞ւ համար է:

— Այո՛, պատասխանեց կոմսը:

— Վալանթին չաքարահատը բերանը տանելով կլլեց:

— Մնաք բարով, զաւակս, նորէն կը տեսնուինք, ըսաւ կոմսը: Ասկէ ետքը հանդարտ պիտի քնանամ, որովհետեւ ազատեցաք:

— Գացէք, ըսաւ Վալանթին, ի՞նչ որ ալ պատահի, կը խոստանամ որ պիտի չվախնամ:

Մօնթէ-Բրիսթօ երկար տառն իր աչքերը ծաղկատի աղջկան վրայ յառեց, որ իր տուած թմրեցուցիչ դեղին զօրութենէն յաղթուած, կամաց կամաց քնացաւ:

Այն ատեն կոմսը առաւ գաւաթը, անոր պարունակութեան երեք մասը կրակարանին մէջ պարպեց, որպէս զի կարծուի թէ գաւաթին մէջէն պակսածը Վալանթին խմած է, և գիշերուան սեղանին վրայ դրաւ զայն:

Յետոյ գրադարանին դուռը երթալով աներկուց ինքնաբերական, Վալանթինի վրայ վերջին ակնարկ մըն ալ ձգելէն յետոյ, որ տիրոջ ոտքերուն տակ հանգչող հրեշտակի մը վստահութեամբ ու անմեղութեամբ կը քնանար:

Գ. ԳԼՈՒԽ

Վ Ա Լ Ա Ն Թ Ի Ն

Ցայգականթիւր՝ ջուրին վրայ լողացող իւղին վերջին կաթիլները սպառելով, Վալանթինի կրակարանին վրայ կը վառէր աակաւին:

Կարմրագոյն բոլորակ մը անոր սպիտակ կիճը կը գունաւորէր և լուսաւոր բոցը իր վերջին կայծերը կ'արձակէր, որոնք անշունչ մարմիններուն հոգեվարքի վերջին ջղաձգութիւններն էին գոգցես:

Առկայծ և աղետալի լոյս մը նսեմ ցօլացում մը կ'արձակէր նորատի աղջկան սպիտակ վարագոյրներուն և սաւաններուն վրայ:

Փողոցին բոլոր աղմուկները դադրած էին և ներքին լռութիւնը սոսկալի էր:

Այն ատեն էտուարի սենեակին դուռը բացուեցաւ և արդէն մեզի ծանօթ գլուխ մը դրան դիմաց գտնուած հայելիին մէջ երեւցաւ:

Տիկին տը Վիլֆօրն էր ան, որ թոյնին ազդեցութեամբ տեսնելու համար ներս կը մտնէր:

Պահ մը սեմին վրայ կեցաւ, ակնաջ դրաւ և գրեթէ ամառի սենեակին մէջ միայն ճրագին հազիւ լսելի կայծերուն պլպլումները լսեց, յետոյ կամաց մը սեղանին մօտեցաւ, որպէսզի տեսնէ թէ Վալանթինի գաւաթը պարպուած էր:

Ինչպէս ըսինք, գաւաթին մէջ ըմպելիին դեռ մէկ քառորդը մնացած էր:

Տիկին տը Վիլֆօր առաւ զայն և գնաց մօտիկին մէջ պարպեց, մօտիկին ալ խառնեց, որպէս զի աւելի դիւրութեամբ ծծէ: Յետոյ զգուշութեամբ գաւաթը լուաց, իր թաշկինակովը սրբեց զայն և սեղանին վրայ դրաւ նորէն:

Եթէ մէկուն նայուածքը այդ սենեակին մէջ թափանցիկ կարենար, պիտի տեսնէր որ տիկին տը Վիլֆօր իր աչքերը Վալանթինի վրայ դարձնելու և անկողնոյն մօտենալու կը վարանէր:

Ճրագին աղօտ լոյսը, տիրող լռութիւնը, գիշերային մեղապարտ գործը անտարակոյս իր խղճի խայթին կը պատշաճէին, որովհետեւ թունաւորիչը իր գործէն կը վախնար:

Վերջապէս սիրտ առաւ, վարագոյրը վերցուց և անկողնոյն վրայ հեկելով՝ Վալանթինին նայեցաւ:

Ծաղկատի աղջկան շունչը դադրած էր և կիսաբաց

ազոանհրոււն մէջէն կենդանութիւնը յայտնող չունչին չօգին չէր ելլեր:

Իր սպիտակացած շրթունքները չարժեքէ դադարած էին:

Իր աչքերը գոգցես մօրթին տակէն մղուած մանիշակագոյն շոգիով մը քողարկուած էին և անոր կոպերը ուռեցնող գնտակներուն վրայ աւելի սպիտակ կ'երեւէին:

Իր երկար սեւ արտեւանունքները կը գծուէին մոմի պէս դեղին մօրթի մը վրայ:

Տիկին տը Վիլֆօր իր անշարժութեանը մէջ հոանդագին զգացում մը դնելով՝ այդ դէմքը դիտեց: Յետոյ սիրտ առաւ և վերմակը վերցնելով, ձեռքը նորատի աղջկան սրտին վրայ դրաւ:

Վալանթին անշունչ ու սառած էր: Իր ձեռքին տակ մատնեքուն երակները կը բարախէին, ուստի սոսկումով մը հո քաշեց ձեռքը:

Վալանթինի թեւը անկողնէն դուրս կախուած էր: Ուսէն մինչեւ արմուկը, այդ թեւը ժէրմէն Բիլլօնի երեք Շնորհքներու արձաններէն մէկուն թեւին կը նմանէր: Սակայն արմուկէն մինչեւ դաստակը եղած մասին ձեւը կարկամած ըլլալուն, ձեւը փոխուած էր և իր դեղեցիկ դաստակը, որ պիտի կ'երեւէր և մատները անջատ, կահենիին վրայ կոթնած էր:

Եղունգներուն ծայրը կապուտագոյն էր:

Տիկին տը Վիլֆօր ա'լ տարակոյս չունէր, ամէն բան լմնցած էր: Իր փափաքած այդ սոսկալի գործը վերջապէս ի գլուխ հանած էր:

Թունաւորիչը ալ գործ չունէր այդ սենեակին մէջ:

Այնչափ զգուշութեամբ հեռացաւ, որ ակներեւ էր թէ օթոցին վրայ ոտնածայն հանելէն կը վախնար: Բայց մինչեւ մեկնելը՝ անկողնոյն վարագոյրը վեր բռնած էր և իր նայուածքը մահուան այդ տեսարանին վրայ յառած, որ ձգողական անդիմադրելի գորութիւն մը ունի, մինչ մեռելը միայն անշարժ կը կենայ և իր կերպարանքը այլայլած, գաղանիք մը կ'ունենայ, բայց զգուշացնելի պատճառեր:

Վայրկեանները կ'անցնէին և տիկին տը Վիլֆօր չէր

կրնար ձեռքէն թողուլ այն վարագոյրը, որ պատանքի մը պէս Վալանթինի գլխին վրայ բռնած էր:

Մտածումի մէջ թաղուեցաւ:

Ոճրի մը վրայ մտածելը խղճի խայթէ առաջ կու գայ:

Նոյն պահուն կանթեղին կայծերը պլպլացին:

Այդ ձայնէն տիկին տը Վիլֆօր սարսուտ և վարագոյրը ձեռքէն թողուց:

Նոյն միջոցին կանթեղը մարեցաւ և սենեակը տհարկու մթութեան մը մէջ ընկղմեցաւ:

Ժամացոյցն ալ նոյն լռին մթութեան մէջ ժամը չորսուկէս հնչեց:

Թունաւորիչը այդ կրկնակի շարժումէն վախցած, խարխափմամբ սենեակին դուռը գտաւ և ձակառը քրքրտինքով ու անձկութեամբ պատած, իր սենեակը հասաւ:

Մթութիւնը երկու ժամ ալ տեւեց:

Յետոյ աղօտ լոյս մը սենեակին վանդակապատներէն ներս թափանցեց, կամաց կամաց աւելի լուսաւորուելով՝ սենեակին առարկաներուն և մարմիններուն գոյնը և ձեւը երեւան եկան:

Այն ատեն հիւանդապահուհիին հագին ձայնը սառնդուխին վրայ լսուեցաւ և քիչ մը հեռք Վալանթինի սենեակը մտաւ, ձեռքը գաւաթ մը բռնած:

Հօր մը կամ սիրահարի մը առաջին նայուածքը իսկոյն պիտի վճռէր որ Վալանթին մեռած էր: Բայց այդ վարձկան կնոջ համար Վալանթին քնացած է:

— Աղէկ, ըսաւ հիւանդապահուհին, գիշերուան սեղանին մօտենալով, դեղին մէկ մասը խմեր է և գաւաթին երկու երրորդ մասը պարսպ էր:

Յետոյ վառարանին մօտեցաւ, կրակը վառեց և թիկնաթոռի մը վրայ նստաւ: Թէեւ իր անկողնէն նոր ելած էր, սակայն Վալանթինի քնացած միջոցին պահ մը ինքն ալ հոն քնացաւ:

Ժամացոյցը ութը հնչելուն պէս արթնցաւ ան:

Այն ատեն ծաղկատի աղջկան ծանր քունին վրայ զարմացած և անկողնէն դուրս տարածուած ձեռքէն վախ-

նալուով, որ քանի մը ժամ առաջ տեսած դիրքին մէջ մնացած էր, անկողնոյն մօտեցաւ և անոր պաղ շրթունքները ու սառած կուրծքը դիտեց:

Ուզեց թեւը մարմնոյն մօտեցնել, բայց թեւը այնպէս մը պրկուեցաւ, որմէ հիւանդապահունի մը չէր կրնար խաբուիլ:

Այն ատեն սոսկալի ձայն մը հանեց և դէպի դուռը վազելով աղաղակեց.

— Հասէ՛ք, հասէ՛ք:

— Ի՞նչ կայ, պատասխանեց տ'Ավրինիի ձայնը, սանդուխին վարէն:

Բժիշկին այցելութեան սովորական ժամը հասած էր:

— Ի՞նչ կայ գոչեց Վիլֆոր, իսկոյն իր դահլիճէն դուրս նետուելով: Պարոն բժիշկ, օգնութեան կանչելու ձայն մը լսեցի՞ք:

— Այո՛, այո՛, վեր ելլենք, պատասխանեց տ'Ավրինիի, Շուտով վալանթինի սենեակը երթանք:

Բժիշկն ու հայրը չհասած՝ նոյն յարկին վրայ սենեակներուն եւ նրբանցքներուն մէջ գտնուող ծառաները հիւանդին սենեակը վազած էին, և վալանթինը իր անկողնոյն վրայ գունատ ու անշարժ տեսնելով, ձեռքերնին դէպի երկինք կը վերցնէին ու խելայեղ մարդու մը պէս կը դեղեւէին:

— Տիկին տը Վիլֆորը կանչեցէ՛ք, շուտով տիկին տը Վիլֆորը արթնցուցէ՛ք, գոչեց ընդհ. դատախազը սենեակին դռնէն, ուր կարծես չէր համարձակեր մտնել:

Բայց ծառաները փոխանակ հնազանդելու՝ պ. տ'Ավրինիին երեսը կը նայէին, որ վալանթինի մօտ վազելով իր թեւերուն մէջ առաւ դայն:

— Առ տլ լմնցած է... մրմնջեց բժիշկը, անկողնոյն վրայ դնելով դայն: Տէր Աստուած, Տէր Աստուած:

Վիլֆոր սենեակին մէջ նետուեցաւ:

— Ի՞նչ ըսիք, պարոն բժիշկ, գոչեց, ձեռքը դէպի երկինք բարձրացնելով, ըսէք, պարոն բժիշկ... պարոն բժիշկ...

— Կ'ըսեմ թէ վալանթին մեռած է, պատասխանեց տ'Ավրինիի, հանդիսաւոր և սոսկալի ձայնով մը:

Պ. տը Վիլֆոր, իր սրունքներուն ոյժը կորսնցուցած, վալանթինի անկողնոյն վրայ ինկաւ:

Բժիշկին խօսքերուն և հօրը ձայներուն վրայ, ծառաները գողտնի անէծք կարդալով, սարսափահար փախան:

Նրբանցքներուն և սանդուխներուն վրայ անոնց աճապարատ ոտնաձայները և յետոյ ստորին բակին մէջ մեծ շարժում մը լսելի եղաւ:

Յետոյ ձայները դադարեցան:

Ամէնքն ալ անիծեալ տունէն հեռացած էին:

Այդ միջոցին տիկին տը Վիլֆոր իր ցայգահգեստին մէջ թեւը կէս մը անցուցած, դուռը բացաւ:

Պահ մը սեմին վրայ կեցաւ՝ ինչ պատահած ըլլալը հօն գտնուողներուն հարցնել ձեւացնելով և ըմբոստ արտասուքներու քանի մը կաթիլներ իրեն օգնութեան կանչելով:

Յանկարծ քայլ մը կամ թէ ըսենք ոստիւն մը ըրաւ դէպ ի յառաջ՝ թեւերը սեղանին վրայ տարածելով:

Տ'Ավրինին տեսած էր, որ հետաքրքրութեամբ սեղանին վրայ հակած և գաւաթը առած էր: Վստահ էր որ գիշերը վալանթին խմած էր անոր պարուակուծութիւնը:

Գաւաթին մէջ ըմպելիին դեռ մէկ երրորդ մասը մը նացած էր, ճիշտ մօխիւրին մէջ թափուածին չափ:

Եթէ այդ վայրկեանին վալանթինի օգին թունաւոր լիչին առջեւ ներկայանար, այնչափ տպաւորութիւն պիտի չգործէր:

Ստուգիւ, վալանթինի գաւաթին մէջ իր զրած հեղուկին գոյնը ունէր ան և որուն միւս մասը վալանթին խմած էր:

Գաւաթին մէջինը թոյն մըն էր, զոր ճանչնալու համար պ. տ'Ավրինիի չէր կրնար խաբուիլ և այդ միջոցին ուշադրութեամբ կը դիտէր:

Անտարակոյս, Աստուած հրաշք մը գործած պիտի ըլլար, որպէս զի ոճրագործութեան մէկ հետքը, մէկ ապացոյցը կամ մէկ շշանը մնայ, թէեւ մարդասպանը չյայտնելու համար այնքան զգուշութիւններ ի գործ դրած ըլլար:

Մինչ տիկին տը Վիլֆոր Սոսկումի արձանին նման անշարժ մնացած էր և Վիլֆոր իր գլուխը մեռելուն ան-

կողմնայն սաւառներուն մէջ պահած՝ իր շուրջը տեղի ունեցածները չէր տեսներ, տ'Ավրինիի պատուահանին մօտեցաւ, որպէսզի գաւաթին պարունակութիւնը աւելի լաւ քննէ։ Մատին ծայրովը կաթիլ մը անկէ առնելով՝ համը նայեցաւ։

— Ո՛հ, մըմնջեց բժիշկը, բեւեկնի թոյն չէ այս անգամ։ Տեսնենք ի՞նչ է։

Այս ըսելով Վալանթինի սենեակին պահարաններէն մէկուն քով փութաց, որ դեղավաճառի խանութ մը դարձած էր. եւ իր արծաթ արկղիկին մէջէն օրուակ մը բորակածինի թթուածին հանեց, անկէ քանի մը կաթիլ գաւաթին մէջ կաթեցուց, իսկօյն անոր պարունակութիւնը արեան փոխուեցաւ։

— Ա՛հ, ըսաւ տ'Ավրինի, ճշմարտութիւնը երեւան հանող դատաւորի մը սարսափին հետ դժուար խնդիր մը լուծող գիտունի մը ուրախութեամբը լցուած։

Տիկին Վիլֆօր շուտարած իր շուրջը կը դառնար։

Իր աչքերը շողեր արձակելով նուաղեցան։

Ու դեղեւելով, ձեռքով դուռը փնտռեց եւ աներեւոյթ եղաւ։

Վայրկեան մը ետք, տախտակամածին վրայ մարմնոյ մը անկման հեռաւոր ձայնը լսուեցաւ։

Բայց մարդ ուշադրութիւն չդարձուց անոր։

Հիւանդապահուհին քիմիական լուծումը դիտելով զբաղած էր։

Վիլֆօր միշտ ինքզինքը կորսնցուցած էր։

Միայն ա. տ'Ավրինիի իր աչքերը տիկին տը Վիլֆօրի վրայէն հեռացուցած չէր եւ անոր աճապարանքով դուրս ելլելը դիտած էր։

Վալանթինի սենեակին դրան վարագոյրը բացաւ եւ իր նայուածքը էտուարի սենեակին մէջէն մինչեւ տիկին տը Վիլֆօրի սենեակը թափանցեց, գետինը անշարժ տաքածուած տեսաւ զայն։

— Գնա՛ւ, տիկին տը Վիլֆօրի օգնութեան հասիր, ըսաւ բժիշկը, խօսքը հիւանդապահուհին ուղղելով, տիկին տը Վիլֆօր նուաղեցաւ։

— Բայց օրիորդ Վալանթինը, կակազեց հիւանդապահուհին։

— Օրիորդ Վալանթին ա՛լ օգնութեան պէտք չունի, ըսաւ տ'Ավրինի, որովհետեւ օրիորդ Վալանթին մեռաւ։

— Մեռա՛ւ, մեռա՛ւ, գոչեց Վիլֆօր հառաչելով ու իր պղնձէ սրտին համար անլուր եւ անծանօթ վիշտերը մորմոքելով։

— Մեռա՛ւ, կըսէք, գոչեց երկրորդ ձայն մը, ո՞վ ըսաւ թէ Վալանթին մեռաւ։

Բժիշկն ու Վիլֆօր երեսնին դարձուցին եւ դրան սեմերուն վրայ Մորէլը տեսան, որ գունատ, այլալոյս եւ սոսկալի երեւոյթ մը ունէր։

Ահա թէ ի՞նչ պատահած էր երիտասարդին։

Սովորական ժամուն նուարթիէի սենեակը տանող դռնակէն ներս մտած էր։

Սովորութեան հակառակ դուռը բաց դտած էր։

Ուստի պէտք չունեցաւ զանգակը հնչեցնելու։

Ներս մտաւ, գաւթին մէջ վայրկեան մը սպասեց ռեւէ ծառայ մը կանչելու համար, որ զինքը ծերունի Նուարթիէի քով տանի։

Բայց մէկը չպատասխանեց։

Ինչպէս ըսինք, ծառաները տունէն հեռացած էին։

Մորէլ այդ օրը մտահոգութեան մատնուելու պատճառ չունէր։

Մօնթէ Բրիսթօ իրեն խոստացած էր որ Վալանթին պիտի ապրի եւ մինչեւ այն օրը իր խոստումը ճշտիւ կատարած էր։

Ամէն իրիկուն կոմսը աղէկ լուրեր տուած էր, զորս նուարթիէ ալ հետեւեալ առտու կը հաստատէր։

Սակայն տան մէջ եղած ամայութիւնը իր զարմանքը գրաւեց, Երկրորդ եւ երրորդ անգամ ձայն հանեց, նոյնպէս պատասխան չստացաւ։

Այն ատեն որոշեց վեր ելլել։

Նուարթիէի դուռը միւս դռներուն պէս բաց էր։

Ծերունին իր սովորական տեղը թիկնաթոռին վրայ նստած էր։

Իր խոշոր բացած աչքերը կարծես ներքին սոսկում մը կը յայտնէին, սոսկում մը զոր իր դիմագծերուն վրայ տարածուած տարօրինակ դուռնատուրթիւնն ալ կը հաստատէր:

— Ի՞նչպէս էք, պարոն, հարցուց երիտասարդը, առանց մտահոգութիւնը փարատած ըլլալու:

— Աղէկ եմ, ըսաւ ծերունին, աչքը գոցելով, աղէկ եմ:

Բայց իր կերպարանքը կը ցուցնէր թէ սրտին անձկութիւնը կ'աւելնար հետզհետէ:

— Ի՞նչ կը մտածէք, շարունակեց Մորէլ, բանի մը պէտք ունի՞ք, կ'ուզէ՞ք որ ծառաներէն մէկը կանչեմ:

— Այո՛, ըսաւ Նուարթիէ:

Մորէլ զանգակին չուանը ձեռք առաւ եւ զայն փերցնելու չափ քաշեց, բայց մարդ չեկաւ:

Այն ատեն Նուարթիէի մօտ դարձաւ:

Ծերունիին դէմքին տոգոունութիւնը ու անձկութիւնը աստիճանաբար կ'աւելնային:

— Տէր Աստուած, ըսաւ Մորէլ, բայց ինչո՞ւ արդեօք մէկը չի գար: Տան մէջ հիւանդ մը կայ արդեօք:

Նուարթիէի աչքերը իրենց կապիճներէն դուրս պիտի ցայտէին կարծես:

— Բայց ի՞նչ ունիք, շարունակեց Մորէլ, կը սարսափեցնէք զիս... Վալանթին հիւանդ է...

— Այո՛, այո՛, ըսաւ Նուարթիէ:

Մաքսիմիլիէն բերանը բացաւ որ խօսի, բայց իր լիզուն չկրցաւ հնչիւն մը արտաբերել:

Գլուխը դեղհեցաւ եւ կարասիի մը կոթնելով կեցաւ:

Յետոյ ձեռքը դէպի դուռը երկարեց:

— Այո՛, այո՛, ըսաւ ծերունին:

Մաքսիմիլիէն դէպի սանդուխը վազեց, երկու ոտաիւնով վեր խոյացաւ, մինչ Նուարթիէ ալ զոգցեալ իր ետեւէն պոռալ կուգէր:

— Աւելի չուտ, աւելի՛ չուտ վազեցէք:

Վայրկեանէ մը երիտասարդը տան միւս մասերուն

պէս առանձնացած քանի մը սենեակներուն մէջէն անցաւ եւ մինչեւ Վալանթինի սենեակը հասաւ:

Դուռը հրելու պէտք չունեցաւ, օրովհետեւ կոնակի վրայ բաց էր ան:

Առջի լսած ձայնը հեծկտալու ձայն մըն էր:

Ամպի մը մէջէն տեսնելու պէս՝ սեւ կերպարանք մը նշմարեց, որ ծնրադրած իր դէմքը անկողինն ճերմակեղէններուն մէջը կորսուած էր:

Վախը, սոսկալի վախը, իր ոտքերը սեմին վրայ դաժած էր:

Այն ատեն ձայն մը լսեց, որ կ'ըսէր թէ Վալանթին մեռած էր, և երկրորդ ձայն մը արձագանգի պէս անոր կը պատասխանէր:

— Մեռա՛ւ, մեռա՛ւ:

Դ. ԳԼՈՒԽ

ՄԱՔՍԻՄԻԼԻԷՆ

Վիլֆօր գրեթէ ամօթապարտ եղաւ, իր բուռն վիշտերուն մէջ տեսնելով որ օտարական մը ներս կը մտնէ:

Քսանդինգ տարիէ ի վեր վարած սոսկալի պաշտօնին չնորհիւ առնականութեան տիրացած էր:

Պահ մը չփոթահար, աչքերը Մորէլի վրայ դարձուց:

— Ո՞վ էք դուք, պարոն, ըսաւ, որ այսպէս մահ պատահած տուն մը կը մտնէք անխորհրդապահօրէն: Դո՛ւրս ելէք, պարոն, դո՛ւրս ելէք:

Սակայն Մորէլ անշարժ կեցած էր: Իր աչքերը տակն ու վրայ եղած անկողնոյն առեւի շեւքներին և անոր մէջ պառկած տոգոյն դէմքին վրայէն չէր կրնար հեռացնել:

— Դո՛ւրս ելէք, կը լսէ՞ք, գոչեց Վիլֆօր:

Մինչ ամպերինի կը մօտենար, Մորէլը դուրս հանելու համար:

Երիտասարդը այլայլած դէմքով մը բոլոր սենեակը, դիակը և նրկու մարդիկը դիտեց, պահ մը վարանում ցու-

ցուց, բերանը բացաւ որ խօսի, սակայն պատասխանելու խօսք մը չգտնելով, թէեւ չատ մը աղետալի գաղափար. ներ ուղեղը գրաւած էին, ձեռքերը մազերուն մէջ խօթած, ետ դարձաւ, այնպէս որ Վիլֆօր և տ'Ալբրինհի վայրկեան մը իրենց մտածումէն սթափած, անոր ետեւէն նայելով, իրարու երես նայեցան, որով ըսել է' ուզէին.

— Խե'նթ է:

Այդ դէպքէն յետոյ հինգ վայրկեան չանցած՝ սանդուխին վրայ ծանր ոտնաձայններ լսեցին և քիչ մը ետքը Մորէլը տեսան, որ գերմարդկային ուժով մը Նուարթիէն թիկնաթոռով մէկտեղ գրկած, տան առաջին յարկը կը բերէր:

Սանդուխին վրայ հասնելուն պէս՝ Մորէլ թիկնաթոռով գետինը դրաւ և անուակներուն վրայ քալեցնելով, մինչեւ Վալանթինի սենեակը տարաւ ծերունին:

Երիտասարդը այդ ամէնը կը կատարէր իր սաստիկ յուզումէն կրկնապատկուած ուժով:

Բայց ամէնէն աւելի սոսկալին Վալանթինի մօտեցած միջոցին Նուարթիէի դէմքին ստացած երևոյթն էր, ուր մտային բոլոր կարողութիւնը կը տեսնուէր և որուն աչքերը իրենց բոլոր ոյժը կ'ամփոփէին, որպէսզի միւս ըզգայարաններուն թերութիւնները լրացնեն:

Ուստի անոր բացավառ նայուածքը ու սոգոյն դէմքը օտարափելի թուեցան Վիլֆօրի:

Ամէն անգամ որ իր հօրը հետ դէմ առ դէմ գտնուէր, միշտ սոսկալի դէպք մը պատահած կ'ըլլար:

— Տեսէ՛ք ի'նչ ձիւն բերին Վալանթինի գլխուն, գոչեց Մորէլ, մէկ ձեռքը թիկնաթոռին յենարանին կըռթնցուցած, զոր մինչեւ անկողնոյն քով տարած էր, և միւս ձեռքը Վալանթին երկարած, տեսէ՛ք, հայր իմ, տեսէ՛ք:

Վիլֆօր քայլ մը ետ քաշուեցաւ և զարմանքով նայեցաւ այն երիտասարդին երեսը, որ գրեթէ իրեն անծանօթ էր և Նուարթիէն իր հայրը կը կոչէր:

Այդ միջոցին ծերունիին հոգեկան բոլոր կարողութիւնը կարծես աչքերուն մէջ կ'ապրեցաւ, որոնք արիւ-

նով լեցուեցան, իր վզին երակները ուռեցան: Լուսնոտի մը մօրթը պատող կապոյտ գոյնին նման գոյն մը իր վիզը, այտերն ու քունքը պատեց: Ներքին ազդու յուզման ձայն մը կը պակսէր անոր:

Այդ ձայնը, որ իր համբուսեցածը աւելի սոսկալի և լուսեցածը աւելի կսկծեցուցիչ էր, իր մօրթին ծակոտիքներէն դուրս ելաւ գոգցես:

Տ'Ալբրինհի ծերունիին մօտ վազեց և կազդուրիչ ու գելից հեղուկ մը հատոտել տուաւ անոր:

— Պարոն, գոչեց այն ատեն Մորէլ, կաթուածահաւրին անչարժ ձեռքը բռնելով, այս պարոնները ո'վ ըլլաւ և ի'նչ իրաւամբ հոս գտնուիլս կը հարցնեն ինձի: Դուք որ ամէն բան գիտէք, ըսէ՛ք, կ'աղաչեմ, ըսէ՛ք:

Երիտասարդին ձայնը հեծկլտանքով մարեցաւ:

Իսկ ծերունիին հեւ ի հեւ շնչառութիւնը գրեթէ կը ցնցէր իր կուրծքը: Կարծես թէ օրհասականի առաջնորդող ազդեցակիւն մէջ կը գտնուէր:

Վերջապէս ծերունիին աչքերէն արտասուքը սկսաւ բխիլ: Կաթուածահարը երիտասարդէն աւելի երջանիկ էր, որ կը հեծկլտար, բայց չէր կրնար լալ: Իր գլուխը ծռել չկրնալուն՝ աչքերը գոցուեցան:

— Ըսէ՛ք, չարունակեց Մորէլ, հեղձամղձուկ ձայնով մը, ըսէ՛ք որ ես անոր նշանածն էի: Ըսէ՛ք որ օրիորդը իմ ազնիւ բարեկամուհիս և աշխարհի մէջ միակ օրոյ տառարկաս էր: Ըսէ՛ք, ըսէ՛ք որ այս դիակը ինձի կը վերաբերի:

Ու երիտասարդը իր ուժին մեծութիւնը ցուցնելէն յետոյ՝ վհատած՝ անկողնոյն առջեւ ծնկան վրայ ինկաւ և իր կծկած ձեռքերովը բռնեց գայն:

Երիտասարդին վիշտը այն ստիճան կսկծալի էր, որ տ'Ալբրինհի իր յուզումը ծածկելու համար, գլուխը միւս կողմը դարձուց, իսկ Վիլֆօր այն մագնիսական զօրութեան մղուած, որ մեզ դէպի այն անձերը կը քաշէ, որոնք մեր կորսնցուցած անձը սիրած են, ձեռքը երիտասարդին երկնցուց, առանց ուրիշ բացատրութիւն մը խնդրելու:

Սակայն Մորէլ բան մը չէր տեսներ, Վալանթինի օտա-

ոած ձեռքը բռնած էր և չկրնալով արտասուել, անկողնոյն սաւանները կը խածնէր մռնչելով:

Պահ մը սենեակին մէջ միայն հեծկտուքներու, անէքներու և աղօթքներու ձայներ կը լսուէին: Բայց այդ ամէնուն մէջ չչուկ մը կը լսուէր: Ծերունիին սոսկալի և սրտառու չնչառութիւնն էր ան, որ ամէն մէկ շունչին, Նուարթիէի կուրծքին մէջ անոր կենդանութեան տարրերէն մէկը կը խորտակէր կարծես:

Վերջապէս Վիլֆոր, որ ամէնէն աւելի կը պահէր պաղարիւնութիւնը, պահ մը իր տեղը Մաքսիմիլիէնի ձգելէն յետոյ, բերանը բացաւ:

— Պարոն, ըսաւ Մաքսիմիլիէնին, կ'ըսէք թէ Վալանթինը կը սիրէիք և անոր նշանածն էիք: Զեր այդ սէրը իմացած չէի և ձեր որոշումէն տեղեկութիւն չունէի: Սակայն իբրեւ անոր հայրը՝ կը ներեմ ձեզի, որովհետեւ կը տեսնեմ որ ձեր վիշտը անպայման անկեղծ և ճշմարիտ է: Մանաւանդ որ մեծ վիշտեր ունենալուս՝ սրտիս մէջ բարկութեան տեղ տալու ատեն չունիմ: Սակայն ինչպէս կը տեսնէք, ձեր յուսացած հրեշտակը աշխարհէս բաժնուած է: Մարդոց սիրոյն պէտք չունի ա՛լ, քանի որ այս ժամուս Աստուած կը պաշտէ ան: Ուստի ձեր հրաժարական ողջոյնը առէք անոր տխուր դիակին, գոր մեր մէջը ձգած է, վերջին անգամ մըն ալ բռնեցէք անոր ձեռքը, զոր կը յուսայիք թէ ձերը ըլլար և յաւիտեանս բաժնուեցէք անկէ: Վալանթին հիմա քահանայէ զատ ուրիշ մէկուն պէտք չունի:

— Կը սխալիք, պարոն, գոչեց Մորէլ մէկ ծնկան վրայ ելլելով ու մինչեւ այն ատեն զգացած ցաւերէն աւելի ազդու ցաւ մը զգալով: Կը սխալիք, պարոն, Վալանթին՝ իր այդ մահուանը մէջ՝ ոչ միայն քահանայի այլ և վրէժխնդրի մը պէտք ունի: Պ. տը Վիլֆոր, քահանան կանչել տուէք, ես պիտի ըլլամ անոր վրէժխնդիրը:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, պարոն, մմրջեց Վիլֆոր, Մորէլի այդ զառանցանքէն վախնալով:

— Ըսել կ'ուզեմ, շարունակեց Մորէլ, թէ դուք երկու անձ կը ներկայացնէք, պարոն, հայր էք և ընդհ.

դատախազ: Հայրը բաւական լացաւ, ընդհ. դատախազը հիմա թող իր գործը սկսի:

Նուարթիէի աչքերը բոցավառեցան. Տ'Ալբրինի անոր մօտեցաւ:

— Պարոն, շարունակեց երիտասարդը, ներկայ գըտնուողներուն դէմքերուն վրայ յայտնի երեւցած զգացումները ըմբռնելով, ես ըսածս գիտեմ եւ ըսելիքս ինձի չափ աղէկ դուք ալ գիտէք: Վալանթին սպաննուած մեռաւ:

Վիլֆոր գլուխը խոնարհեցուց, տ'Ալբրինի քայլ մըն ալ յառաջացաւ եւ Նուարթիէ աչքերովը այն՝ ըսաւ:

— Պարոն, շարունակեց Մորէլ, այնպիսի ժամանակի մէջ կ'ապրինք, ուր մէկը հիթէ Վալանթինի չափ նորատի, գեղեցիկ եւ սիրելի ալ չըլլայ, չի կրնար յանկարծ աշխարհէս անհրեւոյթ ըլլալ, առանց հասկցնելու անոր անհրեւութեան պատճառը: Ափսո՛ս, պարոն ընդհ. դատախազ, աւելցուց Մորէլ աւելի ազդու՝ ձայնով մը, պէտք չէ գթալ, գործուած ոճիրը իմացուցի ձեզի, պարտքերնիդ է մարդասպանը փնտռել:

Ու իր անողոք աչքերը Վիլֆորի վրայ յառեց, որ իր նայուածքովը մերթ Նուարթիէէն օգնութիւն կը խնդրէր եւ մերթ տ'Ալբրինիէն:

Սակայն Վիլֆոր իր հօրմէն ու բոլորէն օգնութիւն գտնելու տեղ տեսաւ որ անոնք ալ Մորէլի չափ անողոք էին:

— Այո՛, ըսաւ ծերունին:

— Անշուշտ, յարեց տ'Ալբրինի:

— Պարոն, պատասխանեց Վիլֆոր, ջանալով այդ երեք անձերուն կամքին եւ իր ներքին յուզմանը դէմ պայքարել, պարոն, կը սխալիք, իմ տանս մէջ ոճիր գործուած չէ: Ծակատագիրս է, որ կը հարուածէ զիս եւ Աստուած զիս կը փորձէ: Այդպիսի բան մը մտածելը սոսկուած կը պատճառէ ինձի: Իմ տանս մէջ մէկը սպաննուած չէ:

Նուարթիէի աչքերը բոցեր կ'արձակէին: Տ'Ալբրինի խօսելու համար բերանը բացաւ:

Մորէլ ձեռքը երկարելով լուրթիւն հրամայեց:

— Ես կ'ըսեմ որ այս տան մէջ մարդասպան մը կայ, գոչեց Մորէլ, ձայնը մեղմացնելով, բայց առանց իր սոսկալի արտասանութիւնը փոխելու: Չորս ամսէ ի վեր չորս հոգի զոհ եղան անոր: Ես ալ կ'ըսեմ որ ասկէ չորս օր առաջ արդէն վալանթինը թունաւորելու փորձ ըրին, բայց պ. Նուարթիէի ի գործ դրած նախազգուշութեանց շնորհիւ իրենց փորձը ի դերեւ ելաւ: Սակայն թոյնին տեսակը փոխելով՝ այս անգամ յաջողեցան: Ես ալ կ'ըսեմ որ դուք ալ ինծի պէս այս ամէն եղածները գիտէք, ուրովհետեւ պարոնը իրրեւ բարեկամ, առաջուրնէ ամէն բան իմացուց ձեզի:

— Ո՛հ, կը զառանցէք, պարոն, ըսաւ Վիլֆօր, ի գուր ջանալով վիճիլ այնպիսի խնդրոյ մը վրայ, որուն մէջ իր յաղթուած ըլլալը կը զգար:

— Կը զառանցեմ կ'ըսէք, չառ լաւ, թող այդպէս ըլլայ, գոչեց Մորէլ, Ուրիմն թո՛ղ պ. տ'Ավրինիին իմ տեղս խօսի: Պարոն, հարցուցէք թէ արդեօք տակաւին կը յիշէ՞՞ այն խօսքերը, որոնք այս տան պարտեզին մէջ ձեզի ըսաւ տիկին տը Սէն Մէրանի մեռած իրիկունը, մինչ երկուքնիդ, դուք եւ պարոն բժիշկը, ինքզինքնիդ մինակ կարծելով, աղիտալի մահուան վրայ կը խօսէիք, որուն մէջ ձեր ճակատագիրը եւ Աստուած անիրաւաբար կը զրպարտէք:

Վիլֆօր եւ տ'Ավրինիին իրարու երես նայեցան:

— Այո՛, այո՛, մտքերնիդ բերէք ըսաւ Մորէլ: Աս կանջովս լսեցի այն խօսքերը, զորս դուք լռութեան եւ առանձնութեան մէջ կը կարծէիք ըսել: Պ. տը Վիլֆօրի մեղադրելի ներողամտութիւնը տեսնելով՝ եթէ նոյն իրիկունը ամէն բան յայտնէի ոստիկանութեան, անտարակոյս անոր մեղաակիցը պիտի չըլլայի, ինչպէս հիմա քու մահուանդ մեղաակիցն եմ, ո՛վ վալանթին, իմ սիրասուն վալանթինս: Սակայն մեղաակիցը վրէժխնդիր պիտի ըլլայ: Այս չորրորդ մարդասպանութիւնը ամէնուն յայտնի ու ակնհերեւ է, եւ եթէ հայրդ քեզ թողու, վալանթին, կ'երդնում օր քու սպանիչդ ես պիտի փնտռեմ ու պատժեմ:

Այս անգամ բնութիւնը կարծես վերջապէս գթաց եւ իրաւասարդին ներքին բուռն յուզմանը, որուն ուժգնութիւնը իր կեանքին պիտի վնասէր: Մորէլի վերջին խօսքերը կոկորդին մէջ մարեցան: Իր կուրծքը հեծկլտանօք դուրս բխեց եւ այնչափ երկար ատեն ընդվզող արտասուքը սկսաւ իր աչքերէն հոսիլ: Գլուխը խոնարհեցուց եւ նորէն ծունկերուն վրայ ինկաւ: Վալանթինի անկողնոյն քով:

Այն ատեն կարգը տ'Ավրինիին եկաւ:

— Ես պ. Մորէլին հետ կը միանամ, գործուած յանցանքին դատաստանը պահանջելու, ըսաւ ուժգին ձայնով, որովհետեւ սիրտս կը յուզուի երբ կը մտածեմ որ իմ վատ ներողամտութեամբս մարդասպանը քաջալերած եղայ:

— Տէր Աստուած, Տէր Աստուած, միմիջեց Վիլֆօր վհատած:

Մորէլ գլուխը վեր առաւ, տեսնելով որ ձերուներին աչքերը արտասովոր կերպով կը փայլէին:

— Ահա, ըսաւ, տեսէք պ. Նուարթիէն խօսիլ կ'ուզէ:

— Այո՛, պատասխանեց Նուարթիէ այնպիսի ակներեւ նշանով մը, որ ցոյց կու տար թէ խեղճ անգոր ձերուներին բոլոր կարողութիւնները նայուածքին մէջ կեղրոնացած էին:

— Մարդասպանը կը ճանչնա՞ք, ըսաւ Մորէլ:

— Այո՛, պատասխանեց Նուարթիէ:

— Մեզ պիտի ճանչցնէ՞ք, գոչեց երիտասարդը: Մըտիկ ընենք, պ. տ'Ավրինի, մտիկ ընենք:

Նուարթիէ հէգ Մորէլին ախուր ժպիտ մը ուղղեց, աչքերու այն քաղցր ժպիտներէն մէկը, որ այնչափ անգամ վալանթինի երջանկութիւն պարգեւած էր: Իր ուշադրութիւնը յառեց:

Յետոյ նայուածքը դէպի դուռը ուղղեց:

— Կ'ուզէք որ դո՛ւրս ելլեմ, պարոն, գոչեց Մորիլ տխրութեամբ:

— Այո՛, ըսաւ Նուարթիէ:

— Ափսո՛ս, ափսո՛ս, բայց գթացէք իմ վրաս, պարոն:

Ծերունիին աչքերը դրան վրայ յառած մնացին անգլթօրէն:

— Գոնէ պիտի կրնամ վերադառնալ, հարցուց Մորէլ:

— Այո՛:

— Առանձին դուրս պիտի ելլեմ:

— Ոչ:

— Ո՞վ պիտի գայ հետս, պ. ընդհ. դատախա՞ղը:

— Ոչ:

— Պ. բժիշկը:

— Այո՛:

— Պ. տը Վիլֆօրի՞ հետ առանձին մնալ կ'ուզէ՞ք:

— Այո՛:

— Բայց ձեր խօսքերը պիտի կրնա՞յ հասկնալ:

— Այո՛:

— Ո՛հ, ըսաւ Վիլֆօր, գրեթէ ուրախանալով որ այդ խնդրոյն վրայ իր հօրը հետ առանձին պիտի խօսի, ո՛հ, անհոգ եղէք, իմ հօրս խօսքերը լաւ կը հասկնամ:

Ընդհ. դատախաղը այդ խօսքերը ուրախ չնշտով ըսած ատեն, իր ակռաները սաստկութեամբ կը կափկափէին իրարու վրայ:

Տ'Ավրինի, Մորէլի թեւը մտնելով, երիտասարդը մօտակայ սենեակը տարաւ:

Այն ատեն բոլոր տան մէջ տիրող մեռելական լռութենէն աւելի խորին լռութիւն մը տիրեց:

Վերջապէս քառորդ մը հտըք երեքուն քայլ մը լըսուեցաւ, եւ Վիլֆօր այն սենեակին սեմերուն վրայ երեւցաւ, ուր տ'Ավրինի եւ Մորէլ կը գտնուէին՝ մէկը մը տածումներու մէջ ընկղմած եւ միւսը խեղդուելու մօտ:

— Եկէ՛ք, ըսաւ:

Նուարթիէի թիկնաթռին մօտ տարաւ դանոնք:

Այն ատեն Մորէլ ուշադրութեամբ Վիլֆօրի երեսը նայեցաւ:

Ընդհ. դատախաղին երեսը կապարի գոյն ստացած էր: Ժանգագոյն խորշեր իր ձակաւը կ'ակօսէին: Զեռքը բռնած գրիչին՝ մատներուն մէջ ճարճատուով փշրուելուն ձայնը կը լսուէր:

— Պարոններ, ձեր պատուոյ խօսքը կը խնդրեմ, որ այս սոսկալի գաղտնիքը մեր միջեւ գաղտնի մնայ, ըսաւ հեղձամղձուկ ձայնով մը, խօսքը ուղղելով տ'Ավրինիին ու Մորէլին:

Երիտասարդը ու բժիշկը շարժում մը ըրին:

— Կերդուընցնեմ ձեզ... շարունակեց Վիլֆօր:

— Բայց ո՞վ է չարագործը, ըսէ՛ք, մարդասպանը յայտնեցէք մեզի, յարեց Մորէլ:

— Անհոգ եղէ՛ք, պարոն, դատաստանը պիտի տեսնուի, ըսաւ Վիլֆօր: Հայրս յանցաւորին անունը յայտնեց ինձի, ան ալ ձեզի պէս վրէժխնդրութեան ծարաւի է: Սակայն ինձի պէս ձեզի երդում ընել կու տայ որ գործուած յանցանքը գաղտնի պահէ՛ք: Այնպէս չէ՞, հայր իմ:

— Այո՛, ըսաւ Նուարթիէ հաստատամտօրէն:

Մորէլ սոսկումի եւ չհաւատալու շարժում մը ըրաւ:

— Ո՛հ, գոչեց Վիլֆօր, Մաքսիմիլիէնի թեւէն բռնելով, երբ հայրս, այն անողոք մարդը, զոր դուք կը ճանչնաք, ձեզ այսպիսի տոաջարկ մը կ'ընէ, պատճառը սա է որ գիտէ թէ Վալանթինի վրէժը սոսկալի կերպով պիտի լուծուի: Այնպէս չէ՞, հայր իմ:

Ծերունին նշան ըրաւ թէ այո՛:

Վիլֆօր շարունակեց:

— Հայրս կը ճանչնայ զիս, եւ ես խոստացայ անոր: Ուստի այս մասին ապահով եղէ՛ք, պարոններ, Երեք օր կը խնդրեմ ձեզմէ, միայն երեք օր, որ ոստիկանութեան խնդրած պայմանաժամէն ալ քիչ է, եւ երեք օրէն իմ զաւկիս համար լուծած վրէժս ամէնէն անտարբեր մարդոց սրտին մինչեւ խորը պիտի սարսռեցնէ: Այնպէս չէ՞, հայր իմ:

Այդ խօսքերը ըսելով՝ ակռաները կը կրճատէր եւ ծերունիին թմրած ձեռքը կ'երերցնէր:

— Այդ խոստումները պիտի կատարուին, պարոն Նուարթիէ, հարցուց Մորէլ, մինչ պ. տ'Ավրինի իր նայուածքովը նոյնը կը հարցնէր ծերունիին:

— Այո՛, ըսաւ Նուարթիէ դառն ուրախութեամբ մը:

— Երդում ըրէ՛ք ուրեմն, պարոններ, ըսաւ տը Վիլֆօր, իրարու միացնելով տ'Ավրինիի եւ Մորէլի ձեռք:

քերքը, երդումը քերքը որ իմ տանս պատուոյն պիտի խնայէք եւ վրէժխնդրութեան հոգը ինծի պիտի ձգէք:

Տ'Ավրինի երեսը դարձուց եւ խիստ տկար ձայնով մը այո՛ մըմնջեց: Բայց Մորէլ իր ձեռքը դատաւորին ձեռքերուն մէջէն քաշեց, դէպի անկողինը նետուեցաւ, իր չրթունքները Վալանթինի սառած չրթունքներուն վրայ փակցուց եւ յուսահատութեան մէջ ընկղմած անձի մը պէս երկար հառաչանք մը արձակելով խոյս տուաւ:

Ինչպէս ըսինք, բոլոր ծառաները աներեւոյթ եղած էին:

Ուստի պիտի արձակուեցաւ տ'Ավրինիէն խնդրել, որ այն անթիւ ու փափուկ ձեռակերպութիւնները կատարէ, որոնք մեծ քաղաքներու մէջ հարկեցուցիչ են կասկածիլ պարագաներու մէջ պատահած մահերու առթիւ:

Իսկ Նուարթիէի վիճակը սոսկալի էր: Անոր դէմքը անշարժ էր, լոռիկ վիշտ մը կը յայտնէր եւ արդունք կը թափէր անձայն:

Վիլֆոր իր դահլիճը մտաւ: Տ'Ավրինիի գնաց քաղաքապետական բժիշկը կանչելու, որ մեռեալներու քննութեան պաշտօնը ունէր եւ որուն մեռեալներուն բժիշկ անունը կու տային:

Նուարթիէ բնաւ չուզեց իր աղջկան քովէն բաժնուիլ:

Կէս ժամ ետքը պիտի տ'Ավրինի իր պաշտօնակցին հետ վերադարձաւ: Փողոցին դռները գոցուած էին եւ որովհետեւ դռնապանն ալ միւս ծառաներուն հետ փախած էր, Վիլֆոր ստիպուեցաւ անձամբ երթալ դուռը բանալու:

Սակայն սանդուխտ անդամակերպ վրայ կեցաւ: Մեռեալին սենեակը մտնելու ոյժ չունէր ա՛լ:

Ուստի երկու բժիշկները առանձին մինչեւ Վալանթինի քով գացին:

Նուարթիէ մեռեալին պէս գունատ եւ անոր պէս անշարժ եւ անձայն, անոր անկողնոյն մօտ կը գտնուէր:

Մեռեալներու բժիշկը իր կէս կեանքը դիակներու հետ անցնող մարդու մը անտարբերութեամբ մեռեալին մօտեցաւ, նորատի աղջկան վրայ ծածկուած սաւանը վերցուց եւ անոր չրթունքները միայն կէս մը բացաւ:

— Ո՛հ, խեղճ աղջիկ, կատարելապէս մեռած է, ըսաւ տ'Ավրինիին հառաչելով:

— Այո՛, պատասխանեց բժիշկը լակոնական ոճով, Վալանթինի դէմքը ծածկող սաւանը նորէն գոցելով:

Նուարթիէ կամաց մը խորհաց:

Տ'Ավրինի անոր նայեցաւ ու տեսաւ որ ձերունիին աչքերը չողեր կ'արձակէին:

Բարեւիրտ բժիշկը հասկցաւ որ Նուարթիէ իր թոռան երեսը տեսնել կուզէր:

Անկողնոյն մօտեցաւ, եւ երբ մեռեալներուն բժիշկը Վալանթինի չրթունքներուն դպած մատերը քլորախառն ջուրի մէջ կը լուար, տ'Ավրինի նորատի աղջկան հանդարտ եւ տագոյն երեսը բացաւ, որ ննջող հրեշտակի մը երեսին կը նմանէր:

Նուարթիէի աչքերուն մէկ ծայրը երեւցած արտասուքներու կաթիլ մը բարի բժիշկին շնորհակալութեան նշանը եղաւ:

Մեռեալներուն բժիշկը Վալանթինի սենեակին մէջ սեղանի մը վրայ իր գլխաւոր վկայութեան արարողութիւնը կատարելէն յետոյ, տանը բժիշկին առաջնորդութեամբ սենեակէն դուրս ելաւ:

Վիլֆոր անոնց վար իջնելը լսելով, իր դահլիճին դուռը բացաւ:

Քանի մը խօսքով իր շնորհակալութիւնը յայտնեց բժիշկին եւ տ'Ավրինիին դառնալով, ըսաւ,

— Հիմա քահանայ մը պէտք է:

— Եկեղեցական մը ունի՞ք, որպէսզի անոր յանձնէք Վալանթինի համար աղօթք ընելը, հարցուց տ'Ավրինի:

— Ոչ, ըսաւ Վիլֆոր, ամէնէն մօտ բնակող քահանան կանչեցէք:

— Ամէնէն մօտ գտնուողը, ըսաւ բժիշկը, խալացի բարի արքայ մըն է, որ ձեր տան քովի տունը բնակելու եկած է, կ'ուզէ՞ք որ երթալու ատենս իմացնեմ անոր:

— Տ'Ավրինի, ըսաւ Վիլֆոր, հաճեցէք, կ'աղաչեմ, պարոնին ընկերանալու: Ահա տանս բանալին, որպէսզի

կարենաք ուզած ատեննիդ մտնել ու ելլել: Քահանան հե-
տերնիդ բերէք եւ իմ խնդճ զաւկիս սենեակը տարէք:

— Կը փափաքի՞ք անոր հետ խօսիլ, բարեկամ:

— Առանձին մնալ կ'ուզեմ: Կը ներէք ինձի, այնպէս
չէ՞: Քահանայ մը անշուշտ բոլոր վիշտերը կը հասկնայ,
հայրակա՛ն վիշտն անգամ:

Ու Վիլֆօր տ'Ալբրինսիին բանալի մը տալով, օտար
բժիշկը երկրորդ անգամ բարեւեց եւ իր դահլիճը մտաւ,
ուր սկսաւ աշխատիլ:

Տեսակ մը խառնուածքի տէր յարդոց համար աշխա-
տութիւնը ամէն վշտերու դէմ դարձան մըն է:

Փողոցին դուռը իջած ատեննին եկեղեցականի հա-
զուստով մարդ մը տեսան, որ մօտակայ դրան սեմին վը-
րայ կանգնած էր:

— Ահա ձեզի յիշած քահանաս, ըսաւ մեռեալներուն
բժիշկը, խօսքը տ'Ալբրինսիին ուղղելով:

Տ'Ալբրինսի եկեղեցականին մօտենալով ըսաւ.

— Պարոն, կը բարեհաճի՞ք մեծ ծառայութիւն մը
մատուցանել թշուառ հօր մը. պա՛ տը Վիլֆօր ընդհ. դա-
տախազին, որ իր զաւակը կորսնցուց:

— Ո՛հ, պարոն, պատասխանեց քահանան բուն խա-
լական արտասանութեամբ մը, այո՛, գիտեմ, մեռեալը անոր
տան մէջ կը գտնուի:

— Ուրեմն հարկ չկայ իմացնելու ձեզ թէ ի՛նչ տե-
սակ ծառայութիւն կը սպասէ ձեզմէ:

— Հիմա ես անձամբ պիտի գայի, պարոն, ըսաւ
քահանան: Մեր կոչումն է մեր պարտքը կատարելու հա-
մար պատրաստ գտնուիլ միշտ:

— Մեռեալը ծաղկատի աղջիկ մըն է:

— Այո՛, գիտեմ, տունէն փախչող ծառաներէն իմա-
ցայ: Նոյնպէս իմացայ որ անոր անունը Վալանթին է եւ
արդէն անոր համար աղօթք ըրի:

— Շնորհակալ եմ, շնորհակալ եմ, պարոն, ըսաւ
տ'Ալբրինսի: Ուրեմն քանի որ ձեր սուրբ պաշտօնը սկը-
սած էք ի գործ դնել, հաճեցէք շարունակել դայն, Եկէք
մեռեալին քով, ձեր պարտքը կատարելու: Սուգի մէջ

ընկղմած ամբողջ ընտանիք մը երախտապարտ պիտի ըլլայ
ձեզ:

— Կու գամ, պարոն, պատասխանեց արքան եւ կը
համարձակիմ ըսելու որ խիստ ջերմեանդօրէն պիտի աղօ-
թեմ:

Տ'Ալբրինսի բռնեց արքային ձեռքէն եւ առանց Վիլ-
ֆօրի հանդիպելու, որ իր դահլիճը փակուած էր, մինչեւ
Վալանթինի սենեակը տարաւ զայն: Դիպապատիկները յա-
ջորդ գիշեր պիտի գային իրենց գործը կատարելու:

Երբ սենեակը մտան, Նուարթիէ ուշադրութեամբ նա-
յեցաւ արքային: Անտարակոյս իրեն վրայ մասնաւոր
բան մը տեսաւ, որ իր նայուածքը անոր վրայէն չհեռա-
ցուց:

Տ'Ալբրինսի ո՛չ միայն մեռեալը, այլեւ կենդանի ծե-
րունին ալ արքայի խնամքին յանձնեց եւ արքան խոս-
տացաւ Վալանթինի համար աղօթել ու Նուարթիէի հոգ
տանիլ: Անտարակոյս իր աղօթելու ատեն չընդմիջուելու եւ
Նուարթիէն իր վիշտերուն մէջ ազատ ձգելու համար, տ'Ալ-
բրինսիին մեկնելուն պէս՝ ոչ միայն բժիշկին դուրս ելած
դրան, այլ եւ տիկին տը Վիլֆօրի սենեակը տանող պար-
զունակները դրաւ:

Ե. ԳԼՈՒԽ

ՏԱՆԿԱԼՐԻ ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հետեւեալ առտու տխուր եւ ամպամած էր օդը:

Դիպապատիկները գիշերանց իրենց սգալի պաշտօնը
կատարած էին: Անկողնին վրայ տարածուած մարմինը
մեռեալներուն տխուր պատանքին մէջ կարած էին, այն
պատանքին մէջ որ մեռեալին կեանքին մէջ իրեն սիրելի
եղած բանին մէկ վերջին նշանը կը կրէ, թէեւ մեռեալ-
ները հաւասար ըլլան:

Այդ պատանքը տասնըհինգ օր առաջ ծաղկատի աղ-
ջկան գնած բարակ կտաւի ընտիր կտոր մըն էր:

Այդ գործին համար կանչուած մարդիկը, չլուսցած
Նուարթիէն Վալանթինի սենեակէն իր սենեակը տարած

էին հւ. ամէնուն ակնկալութեան հակառակ, ծերունին բնաւ դժուարութիւն ցոյց տուած չէր իր թոռան մարս մնոյն քովէն հեռանալու:

Արքայ Պիղզոնին մինչեւ լուսնալը անոր վրայ հըսկած էր, եւ առտուն միայն իր տունը գացած էր, առանց մէկը կանչելու:

Ժամը ութին ատենները տ'Ավրինի գալով՝ Վիլֆորը տեսաւ, որ Նուարթիէի սենեակը կ'երթար: Ինքն ալ անոր ընկերացաւ, որպէսզի իմանայ թէ ծերունին գիշերը ինչպէս անցուցած էր:

Անկողնոյ տեղ ծառայող մեծ թիկնաթոռին վրայ քաղցր եւ ժպտախառն քունի մը մէջ գտան զայն:

Երկուքնին ալ զարմացած, սեմին վրայ կեցան:

— Տեսէ՛ք, ըսաւ տ'Ավրինի, խօսքերը ուղղելով Վիլֆորին, որ իր քնացող հօրը կը նայէր, տեսէ՛ք, ինչպէս բնութիւնը կարող է ամէնէն սաստիկ վիշտերը հանդարտեցնել: Անշուշտ չենք կրնար ըսել թէ պ. Նուարթիէն իր թոռը չէր սիրեր, սակայն քնացած է:

— Այո՛, իրաւունք ունիք, պատասխանեց Վիլֆոր զարմանքով մը. քնացած է եւ խիստ տարօրինակ կ'երեւի այդ բանը, որովհետեւ ամենափոքրիկ խռչընդոտ մը ամբողջ գիշերներ անոր քունը կը փախցնէ:

— Վիշտը յաղթած է անոր, պատասխանեց տ'Ավրինի:

Ու երկուքնին միասին ընդհ. դատախազին դահլիճը վերադարձան:

— Հաւատացէ՛ք, ըսաւ Վիլֆոր, իր չաւրուած անկողինը տ'Ավրինիին ցուցնելով, որ աչքերս չգոցեցի: Վիշտը երբեք չի յաղթեր ինծի: Երկու գիշեր է որ անկողին մտած չեմ, բայց ատոր փոխարէն, իմ գրասեղանս նայեցէ՛ք, տէր Աստուած, երկու օրուան եւ երկու գիշերուան մէջ ո՛րչափ գիր գրեցի... որչափ անգամ այս թղթածրարները խառնեցի... եւ Պէնէտէթթօ մարգասպանին ամբաստանագիրը արձանագրեցի... Ո՛վ աշխատութիւն, աշխատութիւն, դուն իմ օէրս, ուրախութիւնս եւ բարկութիւնս ես, քեզմով կը յաղթեմ բոլոր վիշտերս:

Ու դողդոջուն ձեռքով մը սեղմեց տ'Ավրինիի ձեռքը:

— Ինծի պէտք ունի՞ք, հարցուց բժիշկը:

— Ոչ, ըսաւ Վիլֆոր, միայն թէ ժամը տասնմէկին կը խնդրեմ որ գաք, յուղարկաւորութիւնը կէսօրին տեղի պիտի ունենայ... Տէր Աստուած, խեղճ զաւակս, խեղճ աղջիկս:

Ընդհ. դատախազը աչքերը դէպի երկինք բարձրացուց եւ հառաչանք մը հանեց:

— Ընդունելութեան սրահը դո՛ւք պիտի գտնուիք, հարցուց տ'Ավրինի:

— Ո՛չ, ազգական մը ունիմ, որ այդ տխուր պաշտօնը կատարելու յանձնառու պիտի ըլլայ: Իսկ ես պիտի աշխատիմ, պարոն բժիշկ, երբ կ'աշխատիմ ամէն ինչ կը մոռնամ:

Ստուգելու բժիշկը դեռ դուռը չհասած՝ արդէն ընդհ. դատախազը աշխատութեան նստած էր:

Սանդուխին անդաստակին վրայ՝ տ'Ավրինի այն ազգականին հանդիպեցաւ, որուն վրայ Վիլֆոր խօսած էր: Այդ անձը մեր պատմութեան, ինչպէս նաեւ այդ ընտանիքին մէջ աննշան մէկն էր, այնպիսի անձերէն էր, որոնք ծնած ատենին աշխարհի օգտակար ըլլալ ուխտած են:

Ճշմարտութիւնը կը յարգէր, սեւ զգեստներ հագած էր, թեւին վրայ սեւ չղարչ մը կապած էր, և այդպիսի հանդէսի մը մէջ ներկայ գտնուող մարդու մը դէմքը առած էր առժամեայ կերպով:

Ժամը տասնմէկին յուղարկաւորութեան կառքերը բակը խոնուեցան եւ Ֆոպուր Սէնթ.Օնօրէ փողոցը ժողովրդեան մըմունջներով լեցուեցաւ, որոնք հարուստներու ուրախութեանց կամ սուգին հաւասարապէս կը փափաքին եւ դքսուհիի մը ամուսնութեան երթալու չափ փութկոտութիւն կը ցուցնէին հանդիսաւոր յուղարկաւորութեան ներկայ գտնուելու համար:

Կամոց կամոց մեծեղական սրահը լեցուեցաւ եւ ամէնէն առաջ մեր ճանչցած հին բարեկամները եկան, որոնք հին Տպրէ, Շաթօ-Ռընօ եւ Պօլան, Յետոյ հկան երեւելի

ժողովրդականներ, գրագետներ եւ պաշտօնատարներ: Պ. տը Վիլիֆոր իր բարձր պաշտօնով ու անձնական արժանիքով փարիզիւն ընկերութեան մէջ առաջնակարգ դերը մը կը գրաւէր:

Ազգականը դուռը կեցած էր եւ ամէն մարդ կ'ընդունէր: Ճիշտը ըսելով՝ անտարբեր մարդոց համար սիրականք մըն էր այդպիսի անտարբեր դէմք կը տեսնելը, որ հոն գացողներէն պատիր կերպարանք եւ կեղծ արտասուք չէր պահանջեր, ինչպէս հայր մը, եղբայր մը կամ նշանած մը պիտի պահանջէր:

Իրարու ծանօթ եղողներ ակնարկով իրար կը կանչէին, խմբակներ կազմելու համար:

Այս խմբակներէն մէկը կը բաղկանար Տըպրէէն, Շաթօ-Ռընոյէն եւ Պոչանէն:

— Խեղճ աղջիկ, ըսաւ Տըպրէ, ուրիշներուն պէս ինք ալ այն ցաւալի դէպքին վրայ ակամայ քանի մը խօսք ընելով, խեղճ աղջիկ, որչա՛փ հարուստ եւ ի՛նչքան գեղեցիկ էր: Երբեք մտքերնէդ կ'անցնէ՞ր այդ բանը, Շաթօ-Ռընո, երբ ասկէ երեք շաբաթ կամ առ առաւելն ամիս մը առաջ իր ամուսնութեան պայմանագրութիւնը ստորագրելու եկանք եւ չկրցանք ստորագրել:

— Ստուգիւ, բնաւ մտքէս չէր անցներ, ըսաւ Շաթօ Ռընո:

— Կը ճանչնայի՞ք զայն:

— Տիկին տը Մորսէրֆի պարահանդէսին մէջ մէկ երկու անգամ հետը խօսեցայ: Հիանալի աղջիկ մը երեւցաւ ինձի, թէեւ քիչ մը ախտէր: Ո՛ւր է անոր մօրուն, զիտէ՞ք:

— Մեզ ընդունող սա պարոնին կնոջը այցելութեան գնաց:

— Ո՞վ է այս պարոնը:

— Ո՞ր պարոնը:

— Մեզ ընդունողը, Երեսփոխ. ժողովին անդամ է:

— Ոչ, ըսաւ Պոչան, ամէն օր մեր պատուելիները տեսնելու դատապարտուած եմ, բայց այդ դէմքը անոնց մէջ տեսած չեմ:

— Այդ մահուան վրայ ձեր լրագրին մէջ խօսեցա՞ք:

— Անոր մէջ յօդուած մը կայ, բայց իմօ չէ, այնպիսի յօդուած մը, որ անտարակոյս պ. տը Վիլիֆորին հաճելի պիտի չթուի: Կարծեմ անոր մէջ ըսուած է թէ ընդհ, դատախազը անշուշտ աւելի պիտի յուզուէր, եթէ այդ չօրս մեռելները ուրիշ տան մէջ պատահէին յաջորդաբար:

— Սակայն, ըսաւ Շաթօ-Ռընո, տ'Ալբրինի մը մօրըս բժիշկն է՝ կը հաստատէ որ պարոն ընդհանուր դատախազը մեծ յուսահատութեան մատնուած է:

— Բայց ո՞վ կը փնտռէք, Տըպրէ:

— Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօն կը փնտռեմ, պատասխանեց երիտասարդը:

— Հոս գալու միջոցիս ծառուղիին վրայ անոր հանդիպեցայ, ըսաւ Պոչան, որ իր սեղանաւորին տունը կ'երթար: Կարծեմ թէ հիմա անկէ քաժնուած է:

— Իր սեղանաւորին կ'ըսէք, իր սեղանաւորը Տանկլարը չէ՞, հարցուց Շաթօ-Ռընո, խօսքը Տըպրէին ուղղելով:

— Կարծեմ թէ ան է, պատասխանեց անձնական քարտուղարը. թեթեւ չփոթութեամբ մը: Բայց պ. տը Մօնթէ-Քրիսթոյէն զատ ուրիշներ ալ կան, որոնք եկած չեն: Մօրէլը չեմ տեսներ հոս:

— Մորէլ ըսիք, միթէ Մորէլ կը ճանչնա՞յ զանոնք, հարցուց Շաթօ-Ռընո: Կարծեմ թէ միայն տիկին տը Վիլիֆորին ներկայացաւ:

— Հոգ չէ, գալու էր, ըսաւ Տըպրէ: Այս իրիկուն ի՛նչ բանի վրայ պիտի խօսի, այս յուզարկաւորութիւնը օրուան լուրն է: Բայց լռենք, ահա ոստիկանութեան պաշտօնեան՝ որ իր վշտակցութիւնը պիտի յայտնէ լացող ազգականին:

Երեք երիտասարդները դրան մօտեցան, որպէսզի ոստիկանութեան պաշտօնեային փոքրիկ ատենարանութիւնը լսեն:

Պոչանի ըսածը ստոյգ էր:

Յուզարկաւորութեան հանդէսին գալու ատեն Մօն-

Թէ-Քրիսթօն տեսած էր, որ Շոսէ-տ'Անթէն փողոցը Տան-կլարի տունը կ'երթար:

Սեղանաւորը տեսնելով որ կոմսին կառքը իր տան բակը կը մտնէր, զայն դիմաւորելու գացած էր արեւուր, բայց քաղցր դէմքով մը:

— Ո՛հ, կոմս, ըսաւ, ձեռքը Մօնթէ-Քրիսթօնին երկարելով, արդեօք ձեր վշտակցութիւնը յայտնելու եկաք: Ստուգիւ զժրախտութիւնը իմ տանս մէջ կը բնակի, այնպէս որ երբ ձեզ տեսայ, իւրովի կը հարցնէի թէ արդեօք ես ալ խեղճ Մօրսէրֆի ընտանիքին դժբախտութեան պատճառ եղա՞յ: Այդ բանով կը ստուգուի առակին սա խօսքը: «Ո՛վ որ ուրիշին գէշ կ'ուզէ, գէշը իր գլուխը կու գայ»: Իրաւ կ'ըսեմ, հաւատացէ՛ք որ իմ միտքս Մօրսէրֆին գէշութիւն ընել չէր: Մօրսէրֆ ինծի պէս ոչինչէ առաջ եկած եւ ինծի պէս ամէն բան իր վաստակովը ձեռք բերած ըլլալուն՝ հպարտանալու չէր, բայց ամէն ոք իր պակասութիւններն ունի: Ո՛հ, զգուշացէ՛ք, կոմս, մեր ժամանակակից մարդէկը... Բայց ներեցէ՛ք, դուք մեր ժամանակին չէք վերաբերիր, դուք երիտասարդ էք... Մեր ժամանակակիցները այս տարի խիստ դժբախտ են, ասոր վկայ է խստասիրտ ընդհ. դատախազը, վկայ է Վիլֆօր, որ իր աղջիկն ալ կորսնցուց, կարճ խօսքով, Վիլֆօր իր բոլոր ընտանիքը կորսնցուց տարօրինակ պարագաներու մէջ: Մօրսէրֆ անպատուեցաւ եւ ինքզինքը սպաննեց: Ես ալ դարչելի Պէնէտէթթօնին եղեռնագործութեամբ խայտառակուեցայ, ասկէ զատ...:

— Ասկէ զատ ի՞նչ ունիք, հարցուց կոմսը:

— Ափսո՛ս, չէ՞ք գիտեր միթէ:

— Նոր դժբախտութիւն մը պատահեցաւ:

— Աղջիկս...

— Օրիորդ Տանկլա՞րը:

— Էօթէնին բաժնուեցաւ մեղմէ:

— Տէր Աստուած, ի՞նչ կ'ըսէք:

— Այո՛, սիրելի կոմս, ո՛րքան երջանիկ էք եղեր որ ոչ կին ունիք եւ ոչ զաւակ:

— Այնպէ՛ս կը կարծէք:

— Ո՛հ, այո՛:

— Ուրեմն օրիորդ Էօթէնին...

— Այդ թշուառականին ըրած նախատինքին չկրնալով հանդուրժել, ճամբորդելու համար հրաման խնդրեց ինձմէ:

— Մեկնեցա՞ւ:

— Անցեալ գիշեր:

— Տիկին Տանկլարի՞ հետ:

— Ոչ, ազգականուհիի մը հետ... փօքը կորուստ մը չէ այս, որովհետեւ իր բնաւօրութիւնը ճանչնալուս, մէկ մըն ալ Ծրանսա դառնալուն վրայ կը տարակուսիմ:

— Ընտանեկան վիշտիւրդ, սիրելի պառոն, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, անհանդուրժելի են այն խեղճ մարդուն համար, որուն զաւակը իր բոլոր հարստութիւնն է. սակայն միւլիոնատէրի մը համար անցաւոր բաներ են անոնք: Փիլիսոփաները ի՞նչ կ'ուզեն թող ըսեն, փորձառու մարդիկ իրենց գործերովը կը հաստատեն անոնց ըսածին հակառակը: Դրամը ամէն բանին մէջ մարդուս միւլիոնութիւն կը պարդուէ, հետեւաբար դուք ալ ո՛հեւ մարդէ աւելի սփոփանք կրնաք գտնել եւ դրամին դերագոյն զօրութիւնը կը ճանչնաք, դուք որ հարստութեան կողմէ թագաւոր մըն էք եւ կարողութիւննիդ ամէն բանի կը հասնի:

Տանկլար կողմնակի ակնարկ մը ձգեց կոմսին վրայ, որպէսզի տեսնէ թէ զինքը կը հեղձնէ՞ թէ կատակ կ'ընէ:

— Այո՛, ըսաւ, ստուգիւ հարստութիւնը մարդս կը կը միւլիոնէ եւ ես պէտք է միւլիոնաւորիմ, հարուստ ըլլալուս համար:

— Այնչափ հարուստ էք որ ձեր հարստութիւնը բոլոր գերու կը նմանի, եթէ կործանել ուզէ մարդ՝ պիտի չըհամարձակի եւ եթէ համարձակի իսկ՝ պիտի չկարենայ:

Կոմսին այս բարեսիրտ վստահութեանը վրայ ժպտեցաւ Տանկլար:

— Ըսածնիդ ինծի կը յիշեցնէ որ հոս եկած ատեննիդ հինգ փօքը վճարագիրներ չինելու վրայ էի: Արդէն երկուքը ստորագրեցի. կը բարեհաճի՞ք թոյլատրել որ մնացեալ երեքն ալ ստորագրեմ:

— Լմնցուցէ՛ք, սիրելի պառոն, լմնցուցէ՛ք:

Վայրկեան մը լոռերուն տիրեց, մինչ սեղանաւորը իր գրչին ձայնը կը հանէր եւ կոմսը ցեղունին ոսկեզօծ քիւնքուն կը նայէր:

— Սպանիական պարտաթուղթե՞ր են ասոնք, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ, Հայթիի թէ նախորդի:

— Ոչ, ըսաւ Տանկլար, իր ամբարտաւան ծիծաղովը, Յրանսայի Պանքային վրայ քաշուած կրողի նվաճարելի տոմսեր են: Նայեցէք, աւելցուց սեղանաւորը, պարոն կոմս, դուք որ հարստութեան կողմէ կայսր մըն էք, ինչպէս որ ես թագաւոր մըն եմ, այս մեծութեամբ թուղթի չատ կտորներ տեսած էք որոնք մէկ միլիոնի արժէք ունենան:

Տանկլարին կողմէ գոռոզութեամբ ներկայացուած հինգ կտոր թուղթերը կշռելու համար, Մօնթէ Քրիսթօ իր ձեռքն առաւ զանոնք եւ կարդաց:

«Յրանսայի Պանքային անօրէնը բարեհաճի վճարել իմ հրամանիս եւ ի հաշիւ իմ ունեցած դրամագլխոյս, մէկ միլիոն:

ՊԱՌՈՆ ՏԱՆԿԼԱՐ»

— Մէկ, երկու, երեք, չորս, հինգ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, հինգ միլիոն, կեցցե՛ս, այս ի՛նչ գումարներ են, իշխանդ Կրետոս:

— Ահա այսպէս գործեր կ'ընեմ, ըսաւ Տանկլար:

— Հիանալի են, ստուգիւ, մանաւանդ որ եթէ այդ գումարը կանխիկ վճարուի, ինչպէս տարակոյս չունիմ:

— Կանխիկ պիտի վճարուի, ըսաւ Տանկլար:

— Որքան լաւ բան է այսպիսի վարկ մը ունենալը: Ստուգիւ, միայն Յրանսայի մէջ այսպիսի գործեր կ'ընենք թուղթի հինգ կտորներ հինգ միլիոն արժեն, մարդ մինչեւ որ չտեսնէ՝ չի հաւատար:

— Կը տարակուսի՞ք:

— Ոչ:

— Այնպիսի ձայնով մը կ'ըսէք որ... Բայց կեցէք, զբօսնելու համար կ'ուզէ՞ք գրագրիս հետ պանքան երթալ, պիտի տեսնէք որ նոյն գումարին արժէքը ստանալով դուրս պիտի ելլէ:

— Ո՛հ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ հինգ տոմսերը ծալելով, ոչ, խիստ հետաքրքրական բան մըն է ատ եւ ես անձամբ կ'ուզեմ փորձել: Ձեր վրայ վեց միլիոնի վարկ ունէի, ինը հարիւր հազար ֆրանքը առի, հինգ միլիոն հարիւր հազար ֆրանք ինծի պարտք ունիք: Ձեր հինգ կտոր թուղթերը կ'առնեմ, որոնց վրայ ձեր ստորագրութիւնը տեսնելով, իբրեւ վճարագիր կ'ընդունիմ զանոնք եւ ահա ձեզի ընդհանուր ընկալագիր մը վեց միլիոն ֆրանքի համար, որով մեր հաշիւը կանոնաւորած կ'ըլլանք: Առաջուընէ պատրաստած էի զայն: Պէտք է ըսել որ այսօր դրամի խիստ պէտք ունիմ:

Ու մէկ ձեռքով Մօնթէ-Քրիսթօ հինգ տոմսերը գրբո՛ պանը դրաւ եւ միւս ձեռքով սեղանաւորին երկնցուց ընկալագիրը:

Եթէ Տանկլարի ոտքին առջեւ կայծակ մը իյնար, այնքան մեծ սոսկում մը պիտի չպատճառէր անոր:

— Ի՛նչ, կակազեց սեղանաւորը, պարոն կոմս, այս գումարը դո՞ւք կ'առնէք: Բայց ներեցէք, այս գումարը աւանդ մըն է իմ քովս, աղքատանոցներուն դրամն է, այս առտու վճարելու խօսք տուած եմ:

— Ո՛հ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ատ տարբեր խնդիր է եւ ես չեմ պնդեր որ ճիշտ այս հինգ տոմսերը ինծի տաք: Ուրիշ կերպով վճարեցէք ինծի: Միայն հետաքրքրութենէ շարժած, ասոնք ուղեցի, որպէսզի ամէն մարդու կարենամ ըսել թէ Տանկլարի դրամատունը, առանց կանխագոյն ազդարարութեան եւ առանց հինգ վայրկեան կանխագոյն ազդարարութեան եւ առանց հինգ վայրկեան իսկ պայմանաժամ խնդրելու՝ կանխիկ հինգ միլիոն ֆրանք վճարեց ինծի: Որչա՛փ մեծ համբաւ պիտի չահէիք: Ահա առէք ձեր վճարատոմսերը եւ կը կրկնեմ, ուրիշ վճարատոմսեր տուէք ինծի:

Ու հինգ տոմսերը Տանկլարի կը ներկայացնէր, որ կապոյտ գոյն մը առած, նախ ձեռքը երկնցուց, ինչպէս անգղ մը իր առջեւէն առնուած միսի կտորը բռնելու համար վանդակին մէջէն իր մագիլները կ'երկնցնէ:

Բայց յանկարծ միտքը փոխեց, ինքզինքը զսպեց եւ ձեռքը քաշեց:

Յետոյ սկսաւ ժպտիլ եւ իր այլայլած դիմագծերը աւելի հանդարտ երեւոյթ մը առին:

— Ո՛հ, իրօք, ձեր ընկալագիրն ալ դրամ է, ըսաւ:

— Անշուշտ, եւ եթէ Հռոմ գտնուէիք, Թոմսըն եւ Ֆրէնչ վաճառատունը, ձեզի պէս առանց ղտուարութիւն ցուցնելու, իմ ընկալագիրս պիտի վճարէին ձեզի, երբ իրենց ներկայացուէր:

— Ներեցէք պարոն կոմս, ներեցէք:

— Ուրիմն այս տոմսերը կրնա՞մ առնել:

— Այո՛, առէք, ըսաւ Տանկլար, իր մագերուն արմատէն մարգարիտի նման վազած քրտինքի կաթիլները սրբելով:

Մօնթէ-Բրիսթօ հինգ տոմսերը իր դրպանը դրաւ, դէմքի այն նկարագրելի շարժումով, որով ըսել կ'ուզէր:

— Մտածեցէք, եթէ զղջացած էք, դեռ առեն ունիք:

— Ոչ, ըսաւ Տանկլար, ոչ, ստուգիւ պահեցէք վաճառատմսերը: Բայց դուք լաւ գիտէք որ հարուստ մարդ մը ամենափոքր բաներու ալ ուշադրութիւն կ'ընէ: Այս դրամը աղքատանոցներու համար սահմանած էի եւ ճիշտ այս տոմսերը չտալով կը կարծէի թէ անոնցմէ պիտի դողնամ, որպէս թէ ուրիշ դրամ մը այս դրամին արժողութիւնը չունի: Ներեցէք, կ'աղաչեմ:

Ու սկսաւ բարձրաձայն ծիծաղիլ, ջղային քրքիջով մը:

— Կը ներեմ, պատասխանեց Մօնթէ-Բրիսթօ քաղցրութեամբ, եւ այս վճարատմսերը կ'ընդունիմ:

Ու իր թղթապանակին մէջ զետեղեց զանոնք:

— Բայց, ըսաւ Տանկլար, հարիւր հազար ֆրանքի հաշիւ մը ունինք:

— Ո՛հ, ոչինչ բան է, ըսաւ Մօնթէ-Բրիսթօ: Տոկոսը գուցէ նոյն գումարին հաւասար ըլլայ: Պահեցէք զայն եւ մենք առնելիք տալիք չենք ունենար:

— Կոմս, ըսաւ Տանկլար, կատակ չէ՞ք ըներ միթէ:

— Սեղանաւորներու հետ ընաւ կատակ չիմ ըներ, պատասխանեց Մօնթէ-Բրիսթօ անպատեհ լրջութեամբ մը:

Ու մեկնելու համար դէպի դուռը յառաջացաւ, ճիշտ

այն միջոցին որ սենեկապանը աղքատանոցներու ընդհ. դրամահաւաք պ. տը Պովիլի գալուստը կ'իմացնէր:

— Կը տեսնեմ որ ճիշտ առնին հասած եմ ձեր վճարատմսերը ընդունելու, ըսաւ Մօնթէ-Բրիսթօ, եթէ ոչ ուրիշը պիտի առնէր զանոնք:

Տանկլարի գոյնը երկրորդ անգամ նետեց եւ ան փութաց կոմսէն բաժնուելու:

Մօնթէ-Բրիսթօ պատուով ողջունեց պ. տը Պովիլը, որ սպասման սրահը տաքի վրայ կեցած էր: Մօնթէ-Բրիսթօյի մեկնելէն անմիջապէս յետոյ պ. Տանկլարի դանդաղ հրամցուցին զայն:

Կոմսին դէմքին լրջութիւնը առժամանակեայ ժպտի մը փոխուեցաւ իսկոյն, երբ աղքատանոցներու պարոն դրամահաւաքին ձեռքը պարտամուրհակներու թղթապանակը տեսաւ:

Դրան առջեւ կառքը կը սպասէր: Կոմսը կառապանին հրամայեց որ իսկոյն փողերանոցը տանի զինքը:

Տանկլար իր չփոթութիւնը զսպելով, դրամահաւաքը դիմաւորելու եկաւ:

Աւելորդ է ըսել թէ ժպտն ու քաղցրութիւնը իր շրթունքներուն վրայ դրոշմուած էին:

— Բարի եկաք, պարոն պարտատէրս, ըսաւ սեղանաւորը, որովհետեւ գրաւ կը դնեմ որ գումարը պահանջելու եկած էք:

— Ծիշտ է գուշակածնիդ, պառոն, ըսաւ պ. տը Պովիլ, որովհետեւ աղքատանոցները իմ միջոցաւ ձեզ կը ներկայանան: Որքերն ու այրիները իմ բերանովս հինգ միլիոնի ողորմութիւն մը կը խնդրեն ձեզմէ:

— Որքերուն համար կ'ըսեն թէ ցաւալի վիճակի մէջ կը գտնուին, խեղճ արարածներ, ըսաւ Տանկլար, կատակը շարունակելով:

— Ես ալ անոնց անունով ձեզ կը ներկայանամ, ըսաւ պ. տը Պովիլ, երէկ նամակս ընդունեցիք հարկաւ:

— Այո՛:

— Ես ալ ընկալագրովս եկայ:

— Սրբելի պ. տը Պովիլ, ըսաւ Տանկլար, ձեր այս

րիններն ու որբերը թող բարեհաճին քսանընդորս ժամ սպասել, որովհետեւ պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօն, որուն ասկէ դուրս ելլելը տեսաք... տեսաք զայն, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, ի՞նչ կայ:

— Ի՞նչ կայ, պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօն անոնց հինգ միլիոնը առաւ գնաց:

— Ի՞նչպէս:

— Կոմսը անսահման վարկ մը ունէր իմ վրաս, վարկ մը՝ զոր Հոռմի թոմսըն եւ Յրէնչ դրամատունը բացած էր: Այսօր եկաւ հինգ միլիոնը մէկտեղ ուղեց, ու ես փողերանոցին վրայ վճարատուս մը տուի անոր: Դրամագլուխս այդ դրամատան մէջ ձգած ըլլալուս՝ կը վախճամ որ մէկ օրուան մէջ անկէ տասը միլիոն քաշելու տարօրինակ չերեւի անոր տնօրէնին: Բայց եթէ երկու օրուան մէջ տասը միլիոն քաշեմ, աւելցուց Տանկլար ժպտադին, հոգ չէ:

— Կատակը մէկդի, դռնաց պ. տը Պովիլ թերահաւատութեամբ, հինգ միլիոն վճարեցիք կ'ըսէք այն պարոնին, որ հիմա ասկէ դուրս կ'ելլէր: Զիս այնպէս մը բարեւեց, որպէս թէ առաջուրէն կը ճանչնար:

— Գուցէ դուք զինքը չճանչցած ան ճանչնայ ձեզ, որովհետեւ Մօնթէ-Քրիսթօն ամէն մարդ կը ճանչնայ:

— Հինգ միլիոն:

— Ահա անոր ընկալագիրը: Թովմաս առաքեալին պէս ըրէք, տեսէք եւ յօշափեցէք:

Պ. տը Պովիլ՝ Տանկլարին ներկայացուցած թուղթը առաւ եւ կարդաց:

«Պառոն Տանկլարէն ստացայ հինգ միլիոն հարիւր հազար ֆրանքի գումարը, զոր ուղած ատենը Հոռմի թոմսըն եւ Յրէնչ վաճառատունէն պիտի ընդունին»:

— Թոմսըն եւ Յրէնչ վաճառատունը կը ճանչնա՞ք:

— Այո՛, ըսաւ պ. տը Պովիլ, ժամանակաւ երկու հարիւր հազար ֆրանքի գործ մը ըրի անոր հետ, բայց անկէ ի վեր չեմ լսած անոր վրայ խօսուելը:

— Եւրոպայի ամէնէն երեւելի վաճառատուններէն մէկն է, ըսաւ Տանկլար, ընկալագիրը պ. տը Պովիլի ձեռքէն

տոնելով եւ գրասեղանին վրայ նետելով անտարբերութեամբ:

— Միայն ձեր վրայ հինգ միլիոն ունէր, ի՞նչ կ'ըսէք, ուրեմն նապապ մըն է Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը:

— Ստուգիւ ի՞նչ ըլլալը չեմ գիտեր, միայն սա գիտեմ որ երեք անսահման վարկեր ունէր, մէկը իմ վրաս, մէկը՝ Բօշիլտի եւ միւսը՝ Լաֆիթի վրայ: Հարիւր հազար ֆրանք միայն իբր դրամական շահ ինծի ձգեց:

Պ. տը Պովիլ զարմացման նշաններ ցոյց տուաւ:

— Պէտք է որ երթամ այցելութիւն մը տամ անոր, ըսաւ, եւ մեզի համար բարեպաշտական նուէր մը խնդրեմ:

— Ո՛հ, ընդունած համարեցէք, ամսուան մը մէջ իր տուած ողորմութիւնները քսան հազար ֆրանքի կը հասնին միայն:

— Ուրեմն կ'երթամ եւ տիկին տը Մորսէրֆին ու անոր զաւկին օրինակը առաջ կը բերեմ:

— Ի՞նչ օրինակ:

— Իրենց բոլոր հարստութիւնները աղքատանոցներուն ձգեցին:

— Ի՞նչ հարստութիւն:

— Հանգուցեալ Մորսէրֆ զօրավարէն իրենց մնացած հարստութիւնը:

— Ի՞նչ պատճառաւ:

— Որովհետեւ այդպիսի անպատուութեամբ ձեռք բերուած հարստութիւնը մերժեցին:

— Ի՞նչպէս պիտի ապրին հիմա:

— Մայրը իր քաղաքը պիտի երթայ եւ զաւակը զինւոր պիտի գրուի:

— Ի՞նչ կ'ըսես, յարեց Տանկլար, ահա խղճահարութիւնն ալ այսպէս կ'ըլլայ:

— Անոնց ըրած նուէրը երէկ արձանագրեցի:

— Ո՞րչափ հարստութիւն ունէին:

— Մեծ բան մըն չէր, մէկ միլիոն երկու երեք հարիւր հազար ֆրանք: Բայց մեր միլիոններուն վերադառնալով:

— Սիրայօժար, ըսաւ Տանկլար բոլորովին բնական ձայնով, Այդ դրամը ստիպողական կերպով կը խնդրէք:

— Այո՛, մեր դրամարկղին քննութեան օրը վաղն է։

— Վա՛ղը, ինչո՞ւ անմիջապէս չըբիք այդ խօսքը, մինչեւ վաղը դար մը կայ։ Վաղը ժամը քանի՞ն պիտի կատարուի այդ քննութիւնը։

— Ժամը երկուքին։

— Կէս օրին դրամը պատրաստ է, ըսաւ Տանկլար ժպտադին։

Պ. տը Պովիլ գրեթէ չէր պատասխանած։

Իր գլխովը այո՛ կ'ըսէր եւ իր թղթապանակը կը դարձնէր ձեռքերուն մէջ։

— Բան մը կը խորհիմ, որ ձեր գործը կրնայ լը՝ մընցնել, ըսաւ Տանկլար։

— Ի՞նչ բան։

— Մօնթէ Բրիսթոյի ընկալադիրը դրամ ըսել է։ Այս ընկալադիրը Ռոչիլտի կամ Լաֆիթի դրամատունը ներկայացուցէք, եւ անոնք անմիջապէս կ'ընդունին զայն։

— Թէեւ Հոմի մէջ վճարելի ըլլայ, այնպէս չէ՞։

— Անշուշտ, միայն հինգ վեց հազար ֆրանքի գեղջ մը պիտի կորսնցնէք։

Դրամահաւաքը դէպի ետ ցատկեց։

— Ոչ, ոչ, ըսաւ։ Կը նախընտրեմ մինչեւ վաղը ըստակել։ Ո՛րքան շուտով գործերնիդ լմնցնել կ'ուզէք։

— Ներեցէք, ըսաւ Տանկլար մեծ անխոհեմութեամբ մը, կարծեցի թէ պակաս գումար մը ունիք լրացնելու։

— Ո՛հ, ոչ, ըսաւ դրամահաւաքը։

— Այդպիսի բաներ կրնան պատահիլ եւ այն ատեն մարդ զոհողութիւն կ'ընէ։

— Փա՛ռք Աստուծոյ, այդպիսի պէտք մը չունիմ, ըսաւ պ. տը Պովիլ։

— Ուրեմն վաղը, այնպէս չէ՞ սիրելիս։

— Այո՛, վաղը, բայց անշուշտ։

— Բայց կատակ կ'ընէք միթէ։ Կէս օրին մէկը ղըրկեցէք, որպէսզի հարկ եղած զեկոյցը ընեմ անոր։

— Ես անձամբ կու գամ։

— Աւելի լաւ, որովհետեւ ձեզ տեսնելու ուրախութիւնը կ'ունենամ։

Երկու պարոնները իրարու ձեռք թօթեցին։

— Լաւ միտքս ինկաւ, ըսաւ պ. տը Պովիլ, խեղճ օրիօրդ տը Վիլֆօրի յուղարկաւորութեան պիտի չներթա՞ք։ Ծառուղիին վրայ մեղեղական թափօրը տեսայ։

— Ոչ, ըսաւ սեղանաւորը, Պէնէտէթթոյի դէպքէն ի վեր քիչ մը անպատուած եմ եւ տունէն դուրս չեմ ելլեր։

— Ի՞նչ կ'ըսէք, միթէ դուք յանցանք մը ունի՞ք այդ գործին մէջ։

— Մտիկ ըրէք, սիրելիս, ինձի պէս անարատ անուն ունեցող մարդը խիստ դիւրագգած կ'ըլլայ։

— Հաւատացէք որ ամէն մարդ ձեր վրայ կը ցաւի, մանաւանդ ձեր աղջկան վրայ։

— Խեղճ էօժէնի, ըսաւ Տանկլար խօրունկ հառաչաքով մը, Դիտէ՞ք որ վա՛նք մը պիտի մտնէ։

— Ոչ։

— Ափսո՛ս, այո, պարոն։ Դէպքին հետեւեալ առտուն հաւատարիմ բարեկամուհի մը հետ մեկնելու որոշում տը՝ ւաւ եւ իտալիոյ կամ Սպանիոյ մէջ խստամբեր վա՛նք մը փնտռելու գնաց։

— Ո՛հ, այդ ի՛նչ սոսկալի բան է։

Պ. տը Պովիլ այդ բացազանչութեան վրայ, միտք թարական խօսքեր ընելէն յետոյ մեկնեցաւ։

Բայց հազիւ թէ դուրս ելած էր, երբ Տանկլար եւ ունդագին շարժումով մը (զոր Ռոպէր Մաքէր կոչուած խաղին Ֆրէտէրիքէնի դերը տեսողները միայն կը հասկնան), աղաղակեց։

— Անմի՛տ։

Ու Մօնթէ-Բրիսթոյի ընկալադիրը իր փոքր դարանին մէջ սեղմելով՝

— Վաղը կէսօրին եկո՛ւր, աւելցուց, վաղը կէսօրին ասկէ հեռացած պիտի ըլլամ։

Յետոյ իր դահլիճին մէջ փակուեցաւ։ Դրան փականքը կրկին դարձնելէն յետոյ, իր դրամարկղին գորոշները պարպեց, յետոյ հազար ֆրանքի չափ պանքտոմսներ հաւաքեց, զանազան թուղթեր այրեց, ուրիշ թուղթեր ալ բաց տեղը դրաւ եւ սկսաւ նամակ մը գրել, զոր կնքելէն յետոյ հետեւեալ հասցէն գրեց վրան։

«Առ պառոնուհի տիկին Տանկլար»:

— Այս իրիկուն, մրմնջեց, ես ձեռքովս անոր գրասեղանին վրայ պիտի դնեմ այս նամակը:

Յետոյ անցագիր մը հանելով,

— Լաւ, ըսաւ, այս անցագիրը դեռ երկու ամիս վաւերական է:

Զ. ԳԼՈՒԽ

ԲԷՐ-ԼԱՇԷՉ ԳԵՐԵՉՄԱՆԱՏՈՒՆԸ

Ստուգիւ, պ. տը Պոլիս վալանթինը իր վերջին կայանը տանող յուղարկաւորութեան հանդիպած էր:

Օգը տիսուր եւ ամպամած էր: Դեղնած տերեւներուն համար մահառիթ հով մը արդէն մերկացած ոստերուն վերայէն կը խլէր զանոնք եւ ծառուղիներու մէջ լցուած մեծ բազմութեան վրայ կը ձգէր:

Պարոն տը Վիլֆոր բուն Փարիզցի ըլլալով, փարիզեան ընտանիքի մը դիակը ընդունելու արժանաւոր միակ գերեզմանատունը Բէր-Լաշէզինը կը նկատէր: Միւս գերեզմանատունները գեղջկական եւ ստորին կը թուէին իրեն:

Միայն Բէր-Լաշէզին մէջ բարձր դասու ընտանիքներ իրենց մասնաւոր գերեզմանը ունէին:

Ինչպէս ասկէ առաջ տեսանք, Վիլֆոր հոն գետին մը գնելով իր մասնաւոր շիրիմը շինած էր, որուն մէջ իր առաջին կնոջ բոլոր անդամները այնչափ շուտով հաւաքուած էին:

Շիրիմին ճակատին վրայ հետեւեալ արձանագրութիւնը կար.

ՍԷՆ. ՄԷՐԱՆԻ ԵՒ ՎԻԼՅՈՐԻ ԸՆՏԱՆԻՔԸ

Աս էր վալանթինի մօրը՝ խեղճ Ռենէի վերջին փառքը:

Ուստի Սէնթ-Օնորէ արուարձանէն մեկնող հանդիսաւոր բազմութիւնը դէպի Բէր-Լաշէզ ճամբայ ինկած էր:

Յուղարկաւորները գրեթէ բոլոր Փարիզի մէջէն ան-

ցան, Թանրի արուարձանը մտան ու մինչեւ գերեզմանատունը երկարող արտաքին ծառուղիները յառաջացան:

Յիսունէն աւելի կառքեր՝ յուղարկաւոր քսան կառքերու ետեւէն կ'երթային: Յիսուն կառքերուն ետեւէն հինգ հարէւրէ աւելի անձեր ստքով կը հետեւէին:

Դրեթէ ամէնքը երիտասարդներ էին՝ նորատի, գեղեցիկ եւ պարկեշտ աղջկան իր ծաղիկ հասակին մէջ մահուան ծանրքներէն յափշտակուելը մեծ ազդեցութիւն մը դործած էր անոնց վրայ, կայծակի պէս ազդեցով:

Բազմութիւնը Փարիզէն դուրս ելլելու առնելով արագընթաց կառք մը տեսաւ չորս ձիերէ լծուած, որոնք իրենց սրունքներուն աճառուտ յոգեւածները պողպատէ զսպանակներու պէս պրկելով, յանկարծ կեցան:

Այդ կառքին մէջ Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը կը գտնուէր, որ վար իջնելով, մեռելակառքին ետեւէն ոտքով կը յառաջանար:

Շաթօ Ռենօ տեսաւ զայն ու իր կառքէն իջնելով, անոր ընկերացաւ:

Պաշան ալ իր վարձած կառքը ձգեց եւ անոնց քովը գնաց:

Կոմսը բազմութեան մէջ ամէն կողմ կը դիտէր ուշադիր. մէկը կը փնտէր յայտնապէս:

Վերջապէս չկրցաւ զսպել ինքզինքը:

— Ո՛ւր է Մորէլ, հարցուց անոնց: Պարոններ, ձեզ մէջ մէկը անոր օ՛ւր ըլլալը գիտէ:

— Հանդուցեալին տունը մենք մեզի նոյն հարցումը կ'ընէինք արդէն, ըսաւ Շաթօ. Ռենօ: Բնաւ չտեսանք զայն:

Կոմսը լռեց, բայց շարունակ իր շուրջը կը դիտէր: Վերջապէս գերեզմանատուն հասան:

Մօնթէ-Քրիսթօյին սուր նայուածքը յանկարծ, դեղձերուն եւ շոճիներուն անտառակին մէջ թափանցեց: Մըտահոգ երեւոյթ մը առաւ, երբ տեսաւ որ խիտ սև նշգրտիներուն տակ ստուեր մը կը մտնէր, եւ Մօնթէ-Քրիսթօ անտարակոյս իր փնտռածը ճանչցած էր:

Այդ չգեղ գերեզմանատան մէջ թաղման հանդէսին

ի՛նչ ըլլալը ամէն մարդ գիտէ: Սեւազգեաց բազմութիւնը, խումբերու բաժնուած, գերեզմանատան ծառուղիներուն մէջ կը ցրուէի: Երկնի ու երկրի լռութիւնը ամէն կողմ կը արիւնջէ, միայն խորտակուած ոստի մը կամ զերեզմանի մը շուրջը գտնուող ցանկի մը քակուելուն ձայնը ու քահանաներու տխուր երգը կը լսուին, որուն կը խառնուէ ծաղիկներու խիտ բոյսերուն հոտն պահուրտած եւ ձեռքերը միացուցած կնոջ մը հոգեհաշտը:

Մօնթէ-Քրիսթոյի դիտած ստուերը Հելլոյիզի եւ Ապէյարի գերեզմանին ետին եռանկիւնի կարգով տնկուած ծառերուն մէջէն անցաւ եւ եկաւ հանդուցեալին կողքը քաջող ձիադարմաններուն մէջ մտաւ եւ անոնց հետ յառաջանալով՝ թաղման համար որոշուած տեղը հասաւ:

Ամէն մարդ բանի մը կը նայէր:

Մօնթէ-Քրիսթօ միայն այն ստուերին կը նայէր, զոր հագիւ նշմարած էին անոր քովը գտնուողները:

Երկու անգամ կոմսը իր կարէզն դուրս ելաւ, որպէսզի տեսնէ թէ արդեօք այդ մարդը զգեստներուն տակէն զէնք մը կը փնտռէ:

Երբ կնոջ ազգութիւնը, ճանչցուեցաւ որ այդ ըստուերն էր Մորէլը, որ վերէն վար կոճկուած սեւ վերարկովը, դողդօջուն ձեռքերովը, ծովափէն գլխարկովը չիրիմին նայող ըլրակին վրայ տնկուած ծառի մը կոթնած էր, ուրկէ կատարուելիք թաղման բոլոր արարողութիւնը շատ լաւ պիտի տեսնէր:

Ամէն բան սովորութեան համեմատ կատարուեցաւ:

Բանի մը անձեր, որոնք, ինչպէս միշտ կը պատահի, մեռելին վրայ ամէնէն քիչ ցաւողներն էին, դամբանաօ կաններ արտասանեցին:

Ոմանք Վալանթինի կանխահաս մահուան վրայ կը ցաւէին, ուրիշներ անոր հօրը վիշտը կը պատմէին երկարօրէն:

Անոնց մէջ քանի մը հանճարեղներ ալ գտնուեցան, որոնք կը պատմէին թէ այդ նորատի աղջիկը պէտք չէր փորէն շատ անգամ ներողութիւն խնդրած էր այն յանցաւորներուն համար, որոնց գլխին վրայ պէտք չէր արդարութեան դաշտը կախած էր:

Մօնթէ-Քրիսթօ ինչու մտիկ չէր ըներ անոնց, բան մը չէր տեսներ եւ կամ՝ սապէս ըսենք՝ միայն Մորէլին կը նայէր: Անոր հանդարտութիւնն ու անշարժութիւնը սոսկ կալի տեսարան մը կը պարզէին այն անձին, որ կարող էր երիտասարդ պաշտօնատարին սրտին խորէն անցածը գուշակել:

— Հոն նայեցէք, ըսաւ յանկարծ Պոլան, խօսքը Տըպրէին ուղղելով, տեսէք Մորէլը ուր գացեր մխուր է: Ու երկուքնին ալ Շաթօ Ռընոյին ցոյց տուին զայն:

— Որքան գոյնը նետած է, ըսաւ այս վերջինը սարսափելով:

— Պաղած է, ըսաւ Տըպրէ:

— Ոչ, ըսաւ կամաց մը Շաթօ Ռընօ, կարծեմ թէ անոր սիրտը չարժած է: Խիստ զգայուն մարդ մըն է Մաքսիմիլիէն:

— Ես չեմ կարծեր, ըսաւ Տըպրէ, օրիորդ տը Վիլֆօրը հագիւ կը ճանչնար... դուք ձեր բերնովը ըսիք:

— Ստոյգ է, սակայն կը յիշեմ որ տիկին տը Մօրսէրֆի պարահանդէսին մէջ երեք անգամ անոր հետ պարեց: Կը յիշե՞ք, կոմս, այն պարահանդէսին մէջ ուր դուք այնչափ ապաւորութիւն գործեցիք:

— Ոչ, չեմ յիշեր, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ, առանց գիտնալու թէ ի՛նչ բանի եւ որո՞ւ կը պատասխանէ, ա՛յնչափ միտքը դադարած էր Մօրէլի վրայ հակելով, որուն այտերը կը գունաւորէին, ինչպէս կը պատահի իրենց շնչառութիւնը զսպել ուզողներուն:

— Արարողութիւնները վերջացան, Մնաք բարով, պարոններ, ըսաւ յանկարծ կոմսը:

Ու աներեւոյթ եղաւ, առանց յայտնի ընելու ո՛ր կողմէն երթալը:

Թաղման հանդէսը կատարուած ըլլալով, ներկայ գտնուողները դէպի Փարիզ ճամբայ ինկան:

Միայն Շաթօ Ռընօ իր նայուածքովը փնտռեց Մօրէլը: Սակայն կոմսին ետեւէն նայած ատեն Մօրէլ իր եղած տեղէն աներեւոյթ եղած էր: Շաթօ Ռընօ ի գուրդայն փնտռելէն յետոյ, Տըպրէին ու Պոլանին ետեւէն գընաց:

Մօնթէ-Քրիսթօ խիտ ծառերուն մէջ նստուելով՝ լայն գերեզմանի մը ետին պահուըտեցաւ, ուրկէ Մորէլի ամենափոքր չարժուանքը կը դիտէր: Երիտասարդը կամաց կամաց Վալանթինի չիրիմին մօտեցած էր, որուն քովէն նախ հետաքրքրները յետոյ ծառայողները հեռացած էին:

Մորէլ հանդարտ եւ անորոշ կերպով իր շուրջը դիտեց, բայց իր նայուածքը կոմսին կեցած տեղին հակառակ կողմը դարձուցած տեսն, Մօնթէ-Քրիսթօ առանց տեսնուելու, տասը քայլի չափ ալ մօտեցաւ անոր:

Երիտասարդը ծնկան վրայ եկաւ:

Կոմսը վիզը երկնցուցած, աչքերը միօրինակ երիտասարդին վրայ յառած եւ անոր մէկ շարժումը տեսնելուն պէս՝ գոգցես վրան յարձակելու համար ծունկերը ծալլած՝ շարունակ Մորէլի կը մօտենար:

Մորէլ իր ճակատը մարմարին մօտեցուց, երկու ձեռքերովը երկաթէ վանդակները գրկեց եւ մրմնջեց.

— Ո՛հ, Վալանթին:

Կոմսին սիրտը զգածուեցաւ, անոր բերնէն այդ երկու բառերը լսելով:

Քայլ մըն ալ յառաջացաւ եւ Մորէլի ուսին դարնելով ըսաւ.

— Հո՞ս էք, բարեկամ, ձեզի կը փնտռէի:

Մօնթէ-Քրիսթօ կը կարծէր որ երիտասարդը պիտի բարկանայ, զինքը պիտի կշտամբէ եւ յանդիմանէ, սակայն կը սխալէր:

Մորէլ իր կողմը դարձաւ եւ հանդարտ երեւոյթով մը ըսաւ.

— Կը տեսնէք որ աղօթք կ'ընեմ:

Մօնթէ-Քրիսթօ հետազօտիչ նայուածքով մը երիտասարդը լաւ մը քննեց ոտքէն մինչեւ գլուխը, ու այն ատեն աւելի հանդարտ երեւոյթ մը առաւ:

— Կ'ուզէ՞ք որ ձեզ Փարիզ տանիմ, ըսաւ:

— Ոչ, չնորհակալ եմ:

— Վերջապէս բան մը կը խնդրէ՞ք:

— Զգեցէք որ աղօթք ընեմ:

Կոմսը, պառնայ ընդդիմութիւն մը ցուցնելու հետ-

ցաւ, բայց գնաց ուրիշ կողմ մը պահուըտեցաւ: Հոն Մորէլի ամէն մէկ շարժումը կը դիտէր: Երիտասարդը վերջապէս ոտքի ելաւ, մարմարէն ձերմկած ծունկերը մաքրեց եւ Փարիզի ճամբան բռնեց, առանց գլուխը ետին դարձնելու անգամ մը:

Կամաց կամաց քալելով, Ռօքէթ փողոցը իջաւ:

Կոմսը Բէր-Լաշէզի առջեւ սպասող իր կռօքը ճամբեց եւ հարիւր քայլ հեռուէն կը հետեւէր անոր:

Մաքսիմիլիէն ջրանցքը անցաւ եւ ծառուղիներէն Մէսլէ փողոցը մտաւ:

Մորէլի վրայ դուռը գոցուելէն հինգ վայրկեան ետքը՝ Մօնթէ-Քրիսթօյի համար նորէն բացուեցաւ:

Ժիւլի պարտէզին դրան առջեւ կը գտնուէր եւ մեծ ուշադրութեամբ Բէնըթոնին կը նայէր, որ վարպետ պարտիզպանի մը պէս Պէնկալի վարդենիները տաշաթաղ կ'ընէր:

— Ո՛հ, պ. Կոմս տը Մօնթէ-Քրիսթօն է, գոչեց Ժիւլի այն ուրախութեամբ, զոր Մորէլի ընտանիքին իւրաքանչիւր անդամը սովորաբար կը յայտնէր կոմսին այցելութեան ատեն:

— Մաքսիմիլիէն հիմա ներս մտաւ, այնպէս չէ՞, տիկին, հարցուց Կոմսը:

— Կարծեմ անոր անցնիլը տեսայ, այո՞, ըսաւ ծաղկատի կինը, բայց կ'աղաչեմ, էմմանուէլը կանչեցէք:

— Ներեցէք, տիկին, այս պահու Մաքսիմիլիէնի մօտ կ'ուզեմ երթալ, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ, խիստ կարեւոր խօսք մը ունիմ անոր ըսելիք:

— Գացէք ուրեմն, ըսաւ Ժիւլի իր քաղցր ժպիտովը մինչեւ սանդուխը անոր ընկերանալով:

Մօնթէ-Քրիսթօ գետնայարկը Մաքսիմիլիէնի բնակարանէն բաժնող երկու յարկերէն վեր ելաւ շուտով:

Սանդուխին անդատակին վրայ հասնելով՝ ականջ դրաւ, բայց ձայն մը չլսեց բնաւ:

Միայն մէկ ընտանիքի բնակութեան յատկացուած տուններէն շատերուն պէս՝ բակը ապակեպատ դուռով մը միայն փակուած էր:

Միայն թէ այդ ապակեպատ դրան վրայ բանալի չկար։
Մաքսիմիլիէն ներսէն պարզունակը դրած էր։ Պա-
տուհաններուն կարմիր մետաքսէ վարագոյրը անկարելի
կ'ընէր դուռնէն ներս տեսնելը։

Կոմսին մտահոգութիւնը իր դէմքին կարմրութենէն
յայտնուեցաւ։ Սրտի յուզման նշանը այդ անկարելի
մարդուն դէմքին վրայ դիւրաւ չէր տեսնուեր։

— Ի՞նչ ընելու է հիմա, մրմնջեց։

Ու պահ մը մտածեց։

— Արդեօք զանգակը հնչեցնե՞մ, յարեց, ո՛հ, ոչ։
Շատ անգամ զանգակի մը ձայնը, այսինքն այցելութեան
մը լուրը կը փութացնէ Մաքսիմիլիէնի վիշտին մէջ
զանուողներուն որոշման գործադրութիւնը և այն ատեն
զանգակին ձայնին ուրիշ ձայն մը կը պատասխանէ։

Մօնթէ-Քրիսթօ ոտքէն մինչեւ գլուխը սարսռաց և
որովհետեւ իր որոշումները փայլակի արագութիւնը ու-
նէին, արմուկովը հարուած մը տուաւ դրան մէկ ապակիին
ու խորտակեց զայն։ Վարագոյրը վերցուց և Մօրէլը տե-
սաւ, որ ձեռքը գրիչ մը իր գրասեղանին առջեւը կը գըտ-
նուէր և խորտակուած ապակիին չառաչիւնին վրայ, նըս-
տած տեղէն վեր ցատկած էր։

— Բան մը չէ, ըսաւ Կոմսը, հազար անգամ ներում
կը խնդրեմ, սիրելի բարեկամ, ոտքս սահեցաւ և արմուկս
դրան զարկի։ Եւ որովհետեւ ապակին խորտակուեցաւ,
ներս մտնելու առիթը չեմ փախցնիր։ Տեղերնէդ մի՛ ել-
լէք, անհանգիստ մի՛ ըլլաք։

Յետոյ Կոմսը իր թեւը խորտակուած ապակիէն ան-
ցուց և դուռը բացաւ։

Մօրէլ ակներեւ դժուարութեամբ ոտքի ելաւ և Մօն-
թէ-Քրիսթօն դիմաւորեց, աւելի անոր յառաջացումը ար-
գիլելու, քան թէ ընդունելու համար զայն։

— Յանցանքը ձեր ծառաներունն է, ըսաւ Մօնթէ-
Քրիսթօ արմուկը չփելով, որոնք տախտակամածները հա-
յելի պէս կը փայլեցնեն։

— Վերաւորուեցա՞ք, պարօն, հարցուց Մօրէլ ցուրտ
չեչտով մը։

— Չեմ գիտեր, բայց դուք հոս ի՞նչ կ'ընէիք, գի՞ր
կը գրէիք։

— Ե՛ս։

— Մատերնիդ մեղանով աղտոտած կը տեսնեմ։

— Այո՛, պատասխանեց Մօրէլ, գիր կը գրէի թէ և
զինուորական եմ, բայց երբեմն գրելով կը դադարեմ։

Մօնթէ-Քրիսթօ սենեակին մէջ քանի մը քայլ առա-
ջացաւ։

Մաքսիմիլիէն չկրցաւ արգիլել զայն, բայց անոր ե-
տեւէն գնաց։

— Գիր կը գրէիք, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ յոգնած
նայուածքով մը։

— Արդէն պատիւ ունեցայ ձեզի այո՛ ըսելու, ըսաւ
Մօրէլ։

Կոմսը ակնարկ մը ձգեց իր շուրջը։

— Կաղամարին քով ձեր ատրճառակները ի՞նչ բան
ունին, ըսաւ Կոմսը գրասեղանին վրայ դրուած զէնքերը
մատովը Մօրէլին ցուցնելով։

— Պիտի ճամբորդեմ, պատասխանեց Մաքսիմիլիէն։

— Բարեկամս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ խիստ քաղցր
ձայնով մը։

— Ի՞նչ կը հրամայէք, պարօն։

— Բարեկամս, սիրելի Մաքսիմիլիէն, կ'աղաչեմ,
վճռական որոշումները վաճեցէք ձեր մտքէն։

— Ի՞նչ վճռական որոշումներ, կ'աղաչեմ ըսէք՝ ճամ-
բորդութիւն ընելը վճռական որոշում մըն է միթէ, ը-
սաւ Մօրէլ, ուսերը թօթվելով։

— Մաքսիմիլիէն, երկուքնիս ալ կրած դիմակնիս
վար առնենք, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ։ Մաքսիմիլիէն, չէք
կրնար ձեր կեղծ հանդարտութեամբը խաբել զիս, ձեր վը-
րայ ունեցած քիչ մը հոգածութեամբս ձեզ խաբել չեմ
կրնար։ Մինչեւ հիմա ըսածներս ընելու, ապակի մը կոտ-
րելու և բարեկամի մը սենեակին գաղտնիքը բռնաբարե-
լու համար անշուշտ իրական մտահոգութիւն մը, կամ ա-
ւելի ճիշտ է ըսել, սոսկալի համոզում մը ունենալու էի։ Մո-
րէլ, դուք ինքզինքնիդ սպաննել կ'ուզէք։

— Ո՞ւր կը գտնէք այդպիսի գաղափարներ, պարոն կոմս, ըսաւ Մօրէլ սարսռալով:

— Ինքզինքնիդ սպաննել կ'ուզէք կ'ըսեմ ձեզի, և ահա ապացոյցը, շարունակեց կոմսը նոյն ձայնով:

Ու գրասեղանին մօտենալով՝ սկսուած նամակի մը վրայ երիտասարդին գոցած սպիտակ թուղթը վերցուց և նամակը առաւ:

Մօրէլ առաջ նետուեցաւ և ուզեց նամակը անոր ձեռքէն առնել:

Մօնթէ-Քրիսթօ գուշակած էր անոր այս շարժումը, ուստի զգուշացաւ և Մաքսիմիլիէնի դաստակէն բռնելով կեցուց զայն, ինչպէս պողպատէ շղթան կը կեցնէ շարժման մէջ եղող մեքենան:

— Կը տեսնէք որ ինքզինքնիդ սպաննել կ'ուզէք, Մօրէլ: Ահա հոս գրած էք, ըսաւ կոմսը:

— Ուրիմ, գոչեց Մօրէլ իր սրտի կեղծ հանդարտութիւնը ակներև ուժգնութեան փոխելով, եթէ ըսածնիդ ստոյգ ըլլայ, և եթէ այս ատրճառակին փողը ինծի դէմ դարձնելու որոշած ըլլամ, ո՞վ պիտի արգելք ըլլայ ինծի: Ո՞վ պիտի կարենայ արգելիլ զիս:

Երբ ըսեմ թէ իմ բոլոր յոյսերս ոչնչացած են, սիրտս վիրաւորուած է, կեանքս մարած և օտգն ու ձանձրոյթը պատած են զիս, աշխարհս մօխիւր դարձած է ինձ համար և մարդկային ո՛ւրէ ձայն իմ սիրտս կը մորմօքէ: Երբ ըսեմ թէ պիտի գթաք իմ վրաս, եթէ թողուք որ մեռնիմ: Եթէ արգելէք զիս, խելքս պիտի կորսնցնեմ և պիտի խենթեմ:

Օ՛ն, ըսէք, պարոն, երբ այս խօսքերը լսէք, երբ տեսնէք որ վշտահար սրտով և արցունքներով կ'ըսեմ զանոնք, կրնա՞ք պատասխանել ինծի թէ իրաւունք չունիմ: Պիտի կրնա՞յ մէկը զիս արգելիլ որ յետին թշուառը չըլլամ:

Ըսէք, պարոն, ըսէք, դուք պիտի կրնա՞ք արգելիլ զիս:

— Այո՛, Մօրէլ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ այնպիսի ձայնով մը, որուն հանդարտութիւնը երիտասարդին եռան-

դադին յուզման հետ տարօրինակ հակապատկեր մը կ'ընծայէր: Այո՛, ե՛ս պիտի արգելիմ ձեզ:

— Դո՛ւք պիտի արգելէք զիս, կ'ըսէք, գոչեց Մօրէլ այնպիսի ձայնով մը, որուն մէջ իր զայրոյթը և կշտամբանքը կ'աւելնային, դո՛ւք, որ անհեթեթ յոյսով մը հրապուրեցիք զիս: Դո՛ւք, որ սնօտի խօստումներով արգելեցիք, խաբեցիք և քնացուցիք զիս, մինչ օգնութեան դիմելով կամ վերջին ջանք մը ընելով, կրնայի ազատել զայն, կամ գոնէ իմ թեւերուս մէջ անոր մեռնիլը կը տեսնէի: Դուք, որ ինքզինքնիդ հանճարեղ, հնարագէտ և ամէն բանի կարող մէկը կը ձեռացնէք և ինքզինքնիդ Նախախնամութեան զրկուած գործակատար մը կը ներկայացնէք, թուեալորոված ծաղկաւոր աղջկան մը հակաթոյն տալու կարողութիւն չունեցաք: Ո՛հ, չիտակը, պարոն, պիտի ցաւէի ձեր վրայ, եթէ ձեր ընթացքովը սոսկում չպատճառէիք ինծի:

— Մօրէլ՛...

— Այո՛, դուք ըսիք որ դիմակը վար առնեմ, ահա՛, գոհ եղէք, դիմակս վար առի: Այո՛, երբ նստեցս գերեզմանատունը եկաք, դարձեալ պատասխանեցի ձեզ, որովհետեւ իմ սիրտս բարի է: Երբ սենեակս մտաք, թողուցի որ մինչև քովս մօտենաք... Բայց որովհետեւ չափը կ'անցնէք, որովհետեւ կը խրոխտաք նոյնիսկ իմ սենեակիս մէջ, ուր իբր գերեզման քաշուած էի, և որովհետեւ կ'ուզէք նոր տառապանք մը պատճառել ինծի այն միջոցին, երբ բոլոր տառապանքները կրած կը կարծէի, կո՛մս տը Մօնթէ-Քրիսթօ, իմ կեղծ պաշտպանս, կո՛մս տը Մօնթէ-Քրիսթօ, տիեզերքի ազատիչը, գոհ եղէք, որովհետեւ ձեր բարեկամին մեռնիլը պիտի տեսնէք հիմա...

Եւ Մօրէլ յիմարական փախտով մը երկրորդ անգամ ատրճառակներուն վրայ խոյացաւ:

Մօնթէ-Քրիսթօ ուրուականի պէս գունատած, բայց իր աչքերը, գոգցեա բոցավառ, ձեռքը գէնքին վրայ դրաւ և յիմարին ըսաւ.

— Եւ ես կը կրկնեմ, որ ինքզինքնիդ պիտի չսպաննէք...

— Արգելեցէք տեսնեմ, կրկնեց Մօրէլ վերջին յար-

ձակուժով մը, բայց առջի անգամուան պէս՝ կոմսին պողոպատէ բազուկէն յաղթուեցաւ:

— Այո՛, պիտի արգիլեմ ձեզ:

— Բայց վերջապէս ո՞վ էք դուք, որ այսպէս ազատ և խորհող արարածներու վրայ բռնաւորական իշխանութիւն մը բանեցնել կ'ուզէք, գոչեց Մաքսիմիլիէն:

— Ո՞վ եմ, կ'ըսէք, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ: Մտիկ ըրէք ուրեմն: Աշխարհիս վրայ միայն ես իշխանութիւն ունիմ ձեզի ըսելու, թէ Վոքէլ, չեմ ուզեր որ հօրդ զաւակը այսօր մեռնի:

Ու Մօնթէ-Քրիսթօ թեւերը կուրծքին վրայ խաչածեալ, այլալա՛ծ, բարձր և վեհ դէմքով մը դէպի դողդեղուն երիտասարդը յառաջացաւ, որ ակամայ այդ մարդուն զօրութիւնէն յաղթուած, քայլ մը ետ քաշուեցաւ:

— Ինչո՞ւ հօրս խօսքը կ'ընէք, ըսաւ Մոքէլ կակազելով: Ինչո՞ւ այսօրուան եղելութեան մէջ անոր յիշատակը կը խառնէք:

— Որովհետեւ ես այն անձն եմ, որ հայրդ ինքզինքը մեռցնելու օրը անոր կեանքը ազատեցի, ինչպէս այսօր դուն ինքզինքդ սպաննել կ'ուզես: Որովհետեւ ես այն անձն եմ, որ քու ծաղկաթի քրոջը քսակը և ձերուանի Մոքէլին Փառաւոնը շրջեցի: Որովհետեւ ես էսմօն Տանթէսն եմ, որ մանկութեանդ ատեն ծուկերուս վրայ քու խաղաղ տեսած եմ:

Մոքէլ ընկճուած և օգեօպառ, քայլ մը ետ քաշուեցաւ դեղեւելով:

Յետոյ յանկարծ ուժասպառ, Մօնթէ-Քրիսթօյի ոտքերուն առջև խոնարհեցաւ, բարձր ձայն մը հանելով:

Մոքէլի աղնիւ և հիանալի բնաւորութեանը մէջ յանկարծական ու կատարեալ վերակենդանութեան շարժում մը առաջ եկաւ:

Ոտքի ելաւ, սենեակէն դուրս ցատկեց և սանդուխին վրայէն չորր ուժովը պոռաց:

— Ժիւլի՛, Ժիւլի՛, էմմանուէ՛լ, էմմանուէ՛լ:

Մօնթէ-Քրիսթօ ալ անոր ետեւէն դուրս նետուիլ ուզեց, բայց Մաքսիմիլիէն կը նախընտրէր մեռնիլ: Քանի թէ կոմսին վրայ հրած դրան ծխնինքը թողուլ:

Մաքսիմիլիէնի ձայնէն ժիւլի, էմմանուէլ, Բէնը-թօն և քանի մը ծառաներ սոսկումով ներս վազեցին:

Մօքէլ անոնց ձեռքէն բռնեց և դուռը բացաւ:

— Ծնկան վրայ եկէք, գոչեց հեծկլտանքէն հեղձա՝ մղձուկ դարձած ձայնով մը, ծնկան վրայ եկէք, ահա՛ բարերարնիս, ահա մեր հօրը ազատարարը, ահա...

«էսմօն Տանթէսը» պիտի ըսէր:

Երբ կոմսը անոր թեւէն բռնելով, ընդմիջեց զայն:

Ժիւլի կոմսին ձեռքը բռնեց և իր շրթունքներուն մօտեցուց: Էմմանուէլ իբր իր խնամակալ հայրը ճանչնալով, համբուրեց զայն: Իսկ Մոքէլ երկրորդ անգամ ծնկան վրայ ինկաւ և ձակաւոր տախտակածին մօտեցուց:

Այն ատեն պղինձէ սիրտ ունեցող մարդը իր սրտին ուռիլը զգաց, կիզիչ բոց մը իր կոկորդէն աչքերուն ցայտեց, գլուխը ծռեց և լացաւ:

Քանի մը վայրկեան այն սենեակին մէջ արտասուքի և հեծեծանքի ձայներ լսուեցան, որոնք անշուշտ հրեշտակներու անգամ ներդաշնակ պիտի թուէին:

Ժիւլի իր զգացած խորին յուզումէն հազիւ սթափած, սենեակէն դուրս նետուեցաւ, յարկ մը վար իջաւ, որ Մէյլանի ծառուղիին անծանօթէն նուիրուած քսակը առնէ բերէ:

Այդ միջոցին էմմանուէլ հատկապէս ձայնով մը կոմսին կ'ըսէր:

— Ո՛հ, պարոն կոմս, այնչափ անգամ մեր անծանօթ բարերարին վրայ խօսիլը լսելով և անոր համար մեր այնչափ երախտագէտ ու սիրալիր յիշատակ մը պահելը տեսնելով, ի՞նչպէս մինչև այսօր կրցած սպասել և ինքզինքնիդ չձանչցուցիք: Ո՛հ, անգթութիւն մեզի համար, և կը համարձակիմ իսկ ըսելու, պարոն կոմս, ձեզի համար ալ:

— Մտիկ ըրէք, բարեկամ, ըսաւ կոմսը, կրնամ զձեզ այսպէս կոչել, որովհետեւ տասնըմէկ տարիէ ի վեր առանց ձեր գիտնալուն՝ իմ բարեկամս էք դուք: Այս գաղտնիքին յայտնուելուն պատճառը մեծ դէպք մըն է, զոր դուք քին յայտնուելուն պատճառը մեծ դէպք մըն է, զոր դուք չէք գիտեր: Վկայ է Աստուած, որ բոլոր կեանքիս մէջ սրտիս խորը պահել կ'ուզէի զայն: Մաքսիմիլիէն եղբայրս

այնպիսի բռնութեամբ մը հրեւան հանեց իսկոյն, բայց վստահ եմ թէ զղջացած է:

Յետոյ տեսնելով որ Մաքսիմիլիէն սենեակին մէկ կողմը միշտ ծնկան վրայ կեցած՝ թիկնաթոռի մը կռթնած էր, մեղմածայն յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ՝ նշանակալից կերպով սեղմելով էմմանուէլի ձեռքը:

— Հսկեցէք անոր վրայ:

— Ի՞նչ պատճառաւ, հարցուց երիտասարդը զարմանքով:

— Չեմ կրնար ըսել, սակայն հսկեցէք անոր վրայ:

Էմմանուէլ շուրջանակի ակնարկ մը ձգեց սենեակին վրայ և Մորէլի տարճանակները տեսաւ:

Իր աչքերը ստեղծմով այն զէնքերուն վրայ յառեց ու իր մատը անոնց բարձրութեամբը կամաց մը վեր առնելով, Մօնթէ-Քրիսթօյի ցոյց տուաւ զանոնք:

Մօնթէ-Քրիսթօ գլուխը խոնարհեցուց:

Էմմանուէլ չարժու մը ըրաւ դէպի հրազէնները:

— Ձգեցէք, ըսաւ կոմսը:

Յետոյ Մորէլի մօտենալով, անոր ձեռքը բռնեց:

Երիտասարդին սիրտը թունդ հանող բռնուն յուզումը խորին թմրութեան տեղի տուած էր:

Ժիւլի մետաքսէ քսակը ձեռքը բռնած, սենեակ մտաւ նորէն: Ուրախութեան արտասուքի երկու փայլուն կաթիլներ, առաւօտեան ցօղի երկու կաթիլներու պէս, իր այտերէն վար կը գլորէին:

— Ահա մեր յիշատակը, ըսաւ Մի' կարծէք թէ մեր ազատիչը յայտնուելէն յետոյ ալ սիրելի չէ ինձի:

— Ձաւակս, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ՝ կարմրելով, ներեցէք որ այդ քսակը ես առնեմ: Ձիւ ճանչնալէդ ետքը, չեմ ուզեր որ ուրիշ կերպով յիշէք զիս, բայց եթէ այն սիրով, զոր կը խնդրեմ որ շնորհէք ինձի:

— Ո՛հ, ըսաւ Ժիւլի՝ քսակը իր սրտին վրայ սեղմելով, ո՛հ, ո՛հ, կ'աղաչեմ, մեղի ձգեցէք զայն: Կրնաք որ մը բաժնուիլ մեզմէ, և որ մը դժբախտաբար պիտի բաժնուիք, այնպէս չէ՞:

— Կաւ գուշակեցիք, տիկին, պատասխանեց Մօնթէ-

Քրիսթօ ժպտելով, ութը օրէն պիտի մեկնիմ այս քաղաքէն, ուր այնչափ մարդիկ, որոնք երկնքի վրէժխնդրութեանը արժանի էին, երջանիկ կ'ապրէին, մինչ հայրս անօթութենէ և վիշտէն մեռաւ:

Մօնթէ-Քրիսթօ իր մօտալուտ մեկնումը իմացնելով, իր աչքերը Մորէլի վրայ յառեց և դիտեց որ «պիտի մեկնիմ այս քաղաքէն» խօսքերը իր թմրութենէն սթափեցուցած էին Մորէլը:

Այն ատեն հասկցաւ, որ իր բարեկամին վիշտը հանդարտեցնելու համար վերջին պայքար մը պէտք էր: Ժիւլիին ու էմմանուէլին ձեռքը բռնելով, զօրս սեղմելէն յետոյ իրարու միացուց, հօր մը քաղցր ձայնով ըսաւ:

— Սիրելիներս, կ'աղաչեմ, Մաքսիմիլիէնի հետ առանձին ձգեցէք զիս:

Ժիւլիին համար յարմար տառնէն էր իր թանկագին յիշատակը առնելու, որուն վրայ մոռցած էր Մօնթէ-Քրիսթօ նորէն խօսիլ, և ամուսնոյն հետ դուրս ելաւ աշխուժօրէն:

Կոմսը Մորէլի հետ առանձին մնաց, որ արձանի պէս անշարժ կեցած էր:

— Օ՛հ, ըսաւ կոմսը՝ իր հրատապ մատովը երիտասարդին ուսին դպչելով, ինքզինքիդ պիտի դա՞ս, Մաքսիմիլիէն:

— Այո՛, որովհետեւ վիշտերս նորէն կը սկսին:

Կոմսը տխուր վարանումի մէջ ընկղմելով, իր յօնքերը պոստեց:

— Մաքսիմիլիէն, Մաքսիմիլիէն, ըսաւ, այդ դաժարանքները անարժան են քրիստոնեայի մը:

— Ո՛հ, անհոգ եղէք, բարեկամ, այսուհետեւ մահը փնտռելու պէտք պիտի չունենամ, ըսաւ Մորէլ՝ գլուխը վերցնելով և անպատում տխրութեամբ տոգորուած ժպիտ մը ուղղելով կոմսին:

— Ուրեմն, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, զէնքը և յուսահատութիւնը մէկդի պիտի դնե՞ս:

— Այո՛, ըսաւ Մորէլ, վիշտերուս վերջ տալու համար տարճանակի մը փողէն կամ դաշոյնի մը ծայրէն տւելի ազդու միջոց մը օւնիմ:

— Ի՞նչ միջոց ունիս, խենթ տղայ:

— Իմ վիշտերս ինքնին պիտի սպանենն զիս:

— Բարեկամ, մտիկ ըրէ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիթօ մեղամաղձիկ չեշտով մը:

Օր մը ես ալ քեզի չափ յուսահատութեան մը մատուցուած, նմանօրինակ որոշում տուի ինքզինքս սպաննելու համար:

Օր մը քու հայրդ ալ յուսահատութեամբ ուզեց ինքզինքը սպաննել:

Եթէ հայրդ հրազենին փողը իր ճակտին ուղղած վայր կեանին, և երեք օրէ ի վեր բերանս փշրանք չդնելէս յետոյ հացը անկողնոյս քովէն հեռացուցած միջոցիս, մէկը մօտենար և ըսէր մեզի:

«Ապրեցէք. օր պիտի գայ, որ երջանիկ պիտի ըլլաք և ձեր կեանքը պիտի օրհնէք»: Այն ձայնը ո՛ր կողմէն ալ գալու ըլլար, անշուշտ տարակուսական ժպիտով կամ թերահաւատ անձկութեամբ ականջ պիտի դնէինք անոր: Ո՛ր չափ անգամ հայրդ քեզ գրկելով, կեանքդ օրհնած է, ո՛ր չափ անգամ ես ալ...

— Ո՛հ, գոչեց Մօրէլ, կոմսին խօսքը ընդմիջելով, դուք ձեր ազատութիւնը միայն կորսնցուցած էիք, հայրս ալ իր հարստութիւնը միայն կորսնցուցած էր, իսկ ես Վալանթինս կորսնցուցի:

— Ինծի նայէ, Մօրէլ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիթօ՝ այն վսեմ ձայնով, որ քանի մը պարագաներու մէջ մեծ և յանկուցիչ կը դարձնէր զինքը, ինծի նայէ՛, ո՛չ աչքերուս մէջ արտասուք ունիմ, ո՛չ երակներուս մէջ տենդ և ոչ սրտիս մէջ աղետալի բաբախում մը, սակայն քեզ վըշտերու մէջ կը տեսնեմ, Մաքսիմիլիէն, քեզ, զոր դու կիս պէս կը սիրեմ: Մտածէ, Մօրէլ, որ վիշտը մարդուս կեանքին կը նմանի և թէ ապագան միշտ անծանօթ է մեզի: Եթէ քեզի կ'աղաչեմ և կը հրամայեմ, որ ապրիս Մօրէլ, անշուշտ համոզուած ըլլալուս համար է, որ օր մը չնորհակալ պիտի ըլլաս ինծի կեանքդ ազատելուս համար:

— Տէր Աստուած, գոչեց երիտասարդը, ի՞նչ կ'ըսէք, կոմս, դուք երբեք մէկը սիրած չէք դուք:

— Տղայ ես տակաւին, պատասխանեց կոմսը:

— Չափահաս ըլլալէս ի վեր զինուոր եմ, յարեց Մօրէլ, ու մինչև քսանընիսդ տարեկան ըլլալս օրերը ի՞նչ բան ըլլալը չէի գիտեր, որովհետեւ մինչև այն տարիքս ունեցած զգացումներս սիրոյ անուան արժանի չեն: Քսա-նըինը տարեկան հասակիս մէջ Վալանթինը տեսայ, գրեթէ երկու տարիէ ի վեր կը սիրեմ զայն և կարող եղայ ինծի համար գրքի մը պէս բացուած այն սրտին մէջ Տիրոջ ձեռքովը գրուած աղջկան և կնոջ առաքինութիւնները կարգալու:

Կոմս, Վալանթինի հետ իմ երջանկութիւնս անվերջ, անսահման, անիմանալի, խիստ մեծ, խիստ կատարեալ և աշխարհային երջանկութենէ գերիվեր պիտի ըլլար: Եւ որովհետեւ աշխարհս զայն չտուաւ ինծի, կոմս, ըսել է թէ առանց Վալանթինի ինծի համար երկրի վրայ յուսահատութենէ ու տառապանքէ զատ ուրիշ բան չկայ:

— Յուսա՛, ըսի քեզի, Մօրէլ, կրկնեց կոմսը:

— Եւ ես կը յարեմ ձեզի, զգուշացէք, կոմս, ըսաւ Մօրէլ, որովհետեւ զիս համոզելու կ'աշխատիք և եթէ համոզէք զիս, խելքս կորսնցնել պիտի տաք, քանի որ ինծի կարծի կու տաք թէ Վալանթինը պիտի կարենամ տեսնել:

Կոմսը ժպտեցաւ:

— Բարեկամս, հայրս, գոչեց Մօրէլ յուզուած սրտով, զգուշացէք կ'ըսեմ երրորդ անգամ, որովհետեւ իմ վրաս բանեցուցած իշխանութիւննիդ կը զարհուրեցնէ զիս: Ուշ դէք ձեր խօսքերուն, աչքերս կը շողան, սիրտս կը բորբոքի նորէն և կը վերածնի, զգուշացէք, որովհետեւ գերբնական բաներու հաւատալ պիտի տաք: Կը հնազանդիմ ձեզի, բայց ուշ դէք, ձեր խօսքերը կը յուսադրեն մարդս:

— Յուսա՛, բարեկամ, յարեց կոմսը:

— Ո՛հ, ըսաւ Մօրէլ՝ իր յուզման բարձրութենէն տխրութեան անդունդը իյնալով, ո՛հ, զիս կը ծաղրէք և այն բարի կամ ինքնասէր մայրերուն պէս կը վարուիք, որոնք իրենց զաւակին ճիշերէն ձանձրացած, մեղրածորան խօսքերով անոնց ցաւը կը հանդարտեցնեն: Ոչ, բարեկամ, սխալեցայ ձեր ուշադրութիւնը հրաւիրելուս համար: Ո՛չ,

բնաւ մի՛ վախճաք, իմ վիշտս այնպէս սրտիս խորը պիտի թաղեմ եւ այնպէս անյայտ ու գաղտնի պիտի պահեմ, որ գթալու հոգը անգամ պիտի չունենաք: Մնաք բարով, բարեկամ, մնաք բարով:

— Ընդհակառակը, Մաքսիմիլիէն, ըսաւ կոմսը, այսուհետեւ իմ քովս եւ ինծի հետ պիտի ապրիս, ինձմէ պիտի չբաժնուիս եւ ութը օրէն միասին պիտի մեկնինք Ֆրանսայէն:

— Դարձեալ կ'ուզէք որ յուսամ:

— Այո՛, յուսա՛ կ'ըսեմ, որովհետեւ ցաւերուդ դարձան տանելու միջոցը գիտեմ:

— Կոմս, իմ վիշտս կ'աւելցնէք: Գլուխս եկած դժբախտութիւնը սովորական բան մըն է եւ դուք սովորական միջոցով, այսինքն ճամբորդութեամբ զիս մխիթարել կը կարծէք:

Մօրէլ արհամարհոտ թերահաւատութեամբ գլուխը չարժեց:

— Ի՞նչ ըսեմ, յարեց Մօնթէ-Բրիսթօ, ես իմ խոստումներուս վրայ հաստատ եմ, թո՛ղ որ անոնց փորձը ցուցնեմ:

— Կոմս, հոգեվարքս երկարելէն ուրիշ բան չէք ընեք:

— Ուրեմն, ըսաւ կոմսը, ո՛վ տկարասիրտ մարդ, բարեկամիդ ըրած փորձին համար քանի մը օր չնորհելու ոյժ չունի՞ս: Ըսէ՛, գիտե՞ս ի՞նչ բանի կարող է Մօնթէ-Բրիսթօ կոմսը: Գիտե՞ս որ երկրային շատ իշխանութեանց կը հրամայէ: Գիտե՞ս որ Աստուծոյ նկատմամբ այնչափ հաւատք ունի, որ կարող է հրաշքներ գործելու հրաման ստանալ Անկէ, որ ըսած է թէ՛ մարդս հաւատքով կրնայ լեռ մը ստեղծել: Ուրեմն սպասէ, որ իմ ընել յուսացած հրաշքս տեսնես, եթէ ոչ...

— Եթէ ոչ ի՞նչ կայ, ըսաւ Մօրէլ:

— Եթէ ոչ, Մօրէլ, ապերախտ պիտի կոչեմ քեզ:

— Մեղքցէք ինծի, կոմս:

— Մաքսիմիլիէն, քեզ այնչափ կը մեղճնամ, որ եթէ ճիշտ ամէս մը ցաւերուդ դարձան մը ընել չկարենամ, լաւ ուշ դիր ըսածներուս: Մօրէլ, ես ձեռքովս քեզ այս

ատրճանակներուն եւ իտալիոյ ամէնէն սոսկալի թոյնով լեցուն բաժակի մը դիմացը կը դնեմ, հաւատա՛ խօսքիս, վալանթինը սպաննող թոյնէն աւելի անվրէպ եւ աւելի ասրագամահ թոյնի մը:

— Կը խոստանա՞ք այդ բանը:

— Այո՛, որովհետեւ ես մարդ եմ, օրովհետեւ ես ալ, ինչպէս ըսի, ուղեցի մեռնիլ, բայց դժբախտութիւնը ինձմէ հեռանալէն յետոյ, շատ անգամ մշտնջենական քունի զուարճութիւնները երազեցի:

— Ո՛հ, ստուգիւ կը խոստանա՞ք, կոմս, գոչեց Մաքսիմիլիէն այլայլած:

— Չեմ խոստանար, այլ կ'երդնում, ըսաւ Մօնթէ-Բրիսթօ ձեռքը երկնցնելով:

— Ուրեմն, եթէ մէկ ամիսէն չմխիթարուիմ, ձեր պատիւին վրայ կը խոստանա՞ք, որ զիս ազատ պիտի ձգէք եւ ինչ որ ընեմ, ապերախտ պիտի չկոչէք զիս:

— Այո՛, ճիշտ մէկ ամիսէն, Մաքսիմիլիէն: Այսօր Սեպտեմբեր 5ն է, որ նուիբական թուական մըն է մեզի համար, չեմ գիտեր թէ արդեօք կը յիշե՞ս: Այսօր, ճիշտ տասը տարի է, որ հայրդ կ'ուզէր ինքզինքը սպաննել եւ ես ազատեցի զայն:

Մօրէլ կոմսին ձեռքը բռնեց եւ համբուրեց:

Կոմսը ձգեց որ երիտասարդը ուզածը ընէ: Գիտնալով որ ինքը արժանի էր այդ գգուանքին, ու չարունակեց:

— Մէկ ամիսէն, երկուքնիս ալ սեղանի մը առջեւ պիտի նստինք եւ դուն ընտիր գէնքեր ու քաղցր մահ պիտի ունենաս: Սակայն, ի փոխարէն կը խոստանա՞ս ինծի որ մինչեւ այն ատեն պիտի սպասես եւ ինքզինքդ պիտի չսպաննես:

— Ո՛հ, գոչեց Մօրէլ, ես ալ հիմա կ'երդնում:

Մօնթէ-Բրիսթօ երիտասարդը իր սրտին վրայ քաշեց եւ երկար ատեն գրկած մնաց:

— Հիմա, ըսաւ կոմսը, այսօրուրէն պիտի դաս իմ տունս բնակելու: Հայտէին սենեակները քեզի կու տամ եւ գոնէ այս կերպով աղջկանս տեղը պիտի անցնի տղաս:

— Հայտէն ի՞նչ եղաւ, հարցուց Մօրէլ:

— Այս գիշեր մեկնեցաւ:

— Զեղմէ բաժնուելու համար:

— Ինծի սպասելու համար... Պատրաստուէ Շանգ Է-
լիդէ փողոցը գալ զիս գտնելու, և մէկը չտեսած՝ ասկէ
դուրս հանէ զիս:

Մաքսիմիլիէն գլուխը խոնարհեցուց և տղու մը պէս
հնազանդեցաւ:

Է. ԳԼՈՒԽ

Բ Ա Ժ Ա Ն Ո Ւ Մ Ը

Սէն Ժէրմէն աէ Բրէ փողոցին այն պանդոկին մէջ,
ուր Ալպէր աը Մորսէրֆի իր մօրը հետ բնակելու գացած էր,
առաջին յարկի սենեակները վարձուած էին խիստ գաղտնի
կեանք վարող անձի մը կողմէ:

Այդ անձը այնպիսի մարդ մըն էր, որուն հրեայ եր-
բեք չէր կրցած տեսնել պանդոկին դռնապանը, ո՛չ անոր
դուրս ելլելու և ո՛չ ներս մտնելու ատեն: Զմեռը իր կղա-
կը կարմիր վզակապով մը կը ծածկէր, ինչպէս կ'ընէին
մասնաւորներու կառապանները, որոնք թատրոններուն
դուռը իրենց տիրոջը կը սպասեն, իսկ ամառը՝ դռնապա-
նին սենեակին առջեւէն անցած ատեն, ճիշտ տեսնուելու
միջոցին՝ քիթը կը սրէր:

Պէտք է խոստովանիլ, որ այդ անձը բնաւ լրտեսող
մը չուէր և տարածայնութիւն մը ելած էր որ բարձրաս
տիճան անձ մըն էր, բայց ինքզինքը յայտնել չէր ուզեր
և մեծ վարկեր ունէր, որով իր գաղտնի մտնելն ու ելլելը
մէկուն կասկած առթած չէր:

Իր այցելութիւնները սովորաբար որոշ ատեն ունէին,
թէեւ երբեմն աւելի կանուխ կամ ուշ կ'ըլլային: Բայց
գրեթէ միշտ, ամառ ձմեռ, ժամը 4 ին իր սենեակը կը
դառնար, ուր գիշեր մը մնացած չէր բնաւ:

Զմեռը՝ ժամը 3.30 ին՝ իր բնակարանին մէջ ծառա-
յող գաղտնապահ կիներ կը վառէր կրակը:

Ամառը, նոյնպէս ժամը 3.30 ին, նոյն ծառան կը
պատրաստէր զովացուցիչ ըմպելիները:

Ժամը 4 ին, ինչպէս ըսինք, թագուն կեանք վարող
մարդը կու գար:

Իրմէ 20 վայրկեան ետքը, պանդոկին առջև կառք մը
կը կենար:

Սև կամ մուր կապոյտ զգեստներ հագած և միշտ մեծ
քողով մը ծածկուած կին մը կառքէն վար կ'իջնէր, ստուե-
րի պէս դռնապանին սենեակին առջեւէն կ'անցնէր, սա-
ղաւթէն վեր կ'ելլէր, իր թեթև քայլերուն շնորհիւ ձայն
չհանելով սանդուխին վրայ:

Երբեք պատահած չէր որ մէկը ո'ւր երթալը հարցնէր:

Իր դէմքը, նոյն պանդոկին մէջ բնակող մարդուն
պէս, բոլորովին անծանօթ մնացած էր երկու դռնապան-
ներուն, որոնք իրենց գաղտնապահութեան մասին մայ-
րաքաղաքին անթիւ դռնապաններուն մէջ գուցէ եղական
էին և օրինակ ըլլալու արժանի:

Աւելորդ է ըսել, թէ կինը առաջին յարկէն վեր չէր
ելլեր:

Մասնաւոր կերպով մը դուռը կը քերէր և իսկոյն կը
բացուէր ան ու կինը ներս մտնելուն պէս կը գոցուէր:

Մեկնելու ատենն ալ նոյն բանը կ'ըլլար:

Նախ անծանօթ կինը միշտ քողով ծածկուած դուրս
կ'ելլէր, իր կառքը կը մտնէր, որ երբեմն փողոցին մէկ
կողմէն և երբեմն միւս կողմէն աներեւոյթ կ'ըլլար: Քսան
վայրկեան ետքը՝ անծանօթ մարդն ալ իր վզակապին կամ
թաշկինակին մէջ ծածկուած՝ դուրս կ'ելլէր և աներեւոյթ
կ'ըլլար:

Վալանթինի թաղման և Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսին կող-
մէ իր օկղանաւորին տրուած այցելութեան հետեւեալ օրը,
անծանօթ մարդը, փոխանակ կէս օրէն ետքը ժամը 4 ին
գալու, առտուան ժամը 10 ին հկած էր:

Գրեթէ անմիջապէս ետքը, առանց 20 վայրկեան մի-
ջոց տալու, ինչպէս սովոր էր ընելու, վարձու կառք մը
հասաւ և քողարկուած կինը սանդուխէն վեր ելաւ ամա-
պարանքով:

Դուռը բացուեցաւ ու գոցուեցաւ:

Բայց դուռը չփակուած՝ տիկինը գոչեց:

— Լիւսիէ՛ն, բարեկամս:

Դռնապանը, որ առանց ուղեւոր տիկնոջ ձայնը լսեր էր, առաջին անգամ հասկեցաւ որ իր վարձակալին անունը Լիւսիէն էր: Եւ որովհետեւ աննման դռնապան մըն էր, միտքը դրաւ որ իր լսածը կնոջը անգամ չյայտնէ:

— Ի՞նչ կայ, սիրելիս, խօսեցէք, ըսաւ քողարկուած տիկնոջ շփոթութեան կամ արտօրանքին պատճառաւ անունը յայտնուած անձը:

— Բարեկամ, կրնա՞մ ձեր վրայ վստահ ըլլալ:

— Անշուշտ, ինչո՞ւ չէ: Բայց ի՞նչ կայ, այս առտու ինձ գրած նամակնիդ սոսկալի վարանումի մը մատնեց զիս: Ձեր այդ աճապարանքին և շփոթութեանց պատճառը ի՞նչ է, ըսէք շուտով, սիրտս հանդարտեցուցէք և կամ բոլորովին սոսկացուցէք զիս:

— Լիւսիէն, մեծ դիպուած մը պատահեցաւ, ըսաւ տիկինը, Լիւսիէնի վրայ հետազօտիչ նայուածք մը ձգելով, այս գիշեր պ. Տանկլար մեկնեց է:

— Պ. Տանկլար մեկնե՞ր է, ո՞ւր գացեր է:

— Ձեմ գիտեր:

— Ձէ՞ք գիտեր, ուրեմն չվերադառնալու մտքով մեկնեց է:

— Անտարակոյս, Իրիկուան ժամը 10-ին իր ձիերը Շարանթոնի դուռը տարեր են զինքը: Հոն լծուած պատրաստ սուրհանդակի կառք մը գտեր, իր սենեկապանին հետ անոր մէջ մտեր է՝ կառապանին ըսելով թէ Փօնթէնէպլո կ'երթայ:

— Ի՞նչ կ'ելլէ ատկէ:

— Սպասեցէք, սիրելիս, նամակ մը գրեր էր ինձի:

— Նամակ մը:

— Այո՛, կարդացէք:

Ու տիկին Տանկլար իր գրպանէն կնիքը բացուած նամակ մը հանեց ու Տըպրէին ներկայացուց:

Տըպրէ գայն կարդալէն առաջ, վայրկեան մը երկմտեցաւ թէ արդեօք անոր պարունակութիւնը ի՞նչ կրնար ըլլալ, և կամ ինչ որ ըլլար անոր պարունակութիւնը, ի՞նչ ճամբայ բռնելիքը առաջուրէն որոշա՞ծ էր:

Քանի մը երկվայրկեան ետքը, անտարակոյս իր որոշումը տալով, նամակը կարդաց:

Ահա այդ նամակին պարունակութիւնը, որ տիկին Տանկլարին այնչափ մեծ շփոթութիւն մը պատճառած էր. «Տիկին և խիստ մտերիմ ամուսինս»:

Տըպրէ ակամայ կեցաւ և տիկնոջ երեսը նայեցաւ, որուն մինչև աչքերը կարմրեցան:

— Կարդացէ՛ք, ըսաւ տիկինը:

Տըպրէ շարունակեց:

«Այս նամակը ստանալնուդ, ա՛լ ամուսին պիտի չունենաք:

Ո՛հ, սրտերնիդ դող մի՛ հանէք, աղջիկնիդ կորսընցնելէ յետոյ ամուսիննիդ ալ կորսնցուցիք, ըսել կ'ուզեմ թէ Պրանսայէն դուրս հանող երեսուն-քառասուն ճամբասներէն մէկուն վրայ պիտի գտնուիմ:

Այս ընթացքիս բացատրութիւնը պէտք է տամ ձեզի, և որովհետեւ զանոնք կատարելապէս հասկցող կին մըն էք, ձեզմէ չեմ ուզեր պահել: Մտիկ ըրէք, ուրեմն:

Այս առտու հինգ միլիոնի վճարում մը կար և ես վճարեցի: Նոյնչափ գումարի ուրիշ վճարում մը գրեթէ անմիջապէս ետքը հարկ եղաւ ընել, ան ալ վաղուան թողուցի:

Վաղուան այդ վճարումը չընելու համար այսօրուրէն կը մեկնիմ. անտանելի պիտի ըլլայ ինձ:

Ըսածս կը հասկնաք, այնպէս չէ՞, տիկին և խիստ թանկագին ամուսինս:

Կը հասկնաք, ըսի, որովհետեւ իմ դորձերս ինձի չափ և ինձմէ ա՛լ աւելի լաւ գիտէք: Եթէ ասկէ քիչ առաջ դեռ բաւական լաւ վիճակի մէջ եղող հարստութեանս կէսէն աւելին ո՛ւր երթալը յայտնել հարկ ըլլար, անկարող պիտի ըլլայի: Իսկ դուք, ընդհակառակը, ապահով եմ որ ինքզինքնիդ պիտի ազատէք բոլորովին:

Կիները անվրիպելի ապահովութեան մը կանխադգացումները ունին: Իրենց մասնաւոր գրահաշուով հիանալի հաշիւներ կը լուծեն:

Եւ որ իմ հաշիւներէս զատ ուրիշ հաշիւ չէի գիտեր,

անոնց մէջ սխալած օրէս ի վեր ամէն բան կորսնցուցի։ Անկմանս արագութեանը վրայ բնաւ չզարմացա՞ք, տիկին։

Ձոյլ ոսկիներս հալեցնելու ատեն, անոնց հրաշէկ փայլունութիւնը ձեր աչքերը չխտղտեցո՞ւց։

Ծշմարիտ կ'ըսեմ, անոնց կրակին մէջ ըլլալը միայն տեսայ։ Յուսանք որ անոնց մոխիրին մէջ քիչ մը ոսկի գտա՞ք։

Այդ մխիթարիչ յոյսովն է, որ ես կը հեռանամ, խիստ խելացի ամուսինս, և այդ պատճառաւ խիղճս զիս չի մեղադրեր ձեզմէ բաժնուելու համար։

Դուք բարեկամներ ունիք, վերայիցեալ մոխիրը, և ինչ որ երջանկադոյնն է՝ ձեր ազատութիւնը, զոր կը փութամ ձեզի շնորհելու։

Այսու հանդերձ, տիկին, ա՛լ ժամանակը եկաւ մտերմական բացատրութիւն մը տալու։

Որչափ ժամանակ որ կը կարծէի թէ մեր տանը բարօրութեանը և մեր աղջկան հարստութեան համար կ'աշխատիք, փիլիսոփայօրէն աչքս գոցեցի, բայց որովհետեւ մեր դրամատունը կործանեցիք, չեմ ուզեր ուրիշի հարստութեան հիմնադիրն ըլլալ։

Ձեզի հետ ամուսնացած ատենս հարուստ էիք, բայց քիչ մը անպատիւ։

Ներեցէք այս համարձակութեամբ խօսելուս համար, բայց որովհետեւ այս խօսքերը մեր երկուքին մէջ պիտի մնան, խօսքերս կեղծելու հարկ չեմ տեսներ։

Մեր հարստութիւնը աւելցուցի, և տասնըհինգ տարի շարունակ աւելնալու վրայ էր, մինչև որ ինծի համար անձանօթ և անհասկնալի աղէտներ վրայ հասան և կործանեցին զայն, կրնամ ըսել թէ առանց երբեք յանցանքը իմ ըլլալու։

Դուք միայն ձեր հարստութիւնը աւելցնելու աշխատեցաք, որուն մէջ յաջողելնուդ բարոյապէս համոզուած եմ։

Ուստի ձեզի հետ ամուսնացած ատենիս պէս կը թողում ձեզ, հարուստ՝ բայց ո՛չ պատուաւոր։

Մնաք բարով. այսօրուրնէ սկսեալ ես ալ իմ հաշուիս աշխատելու կ'երթամ։

Հաւատացէք իմ երախտագիտութեանս, որ ինծի այսպիսի օրինակ մը տուիք, որուն հետեւելու պիտի աշխատիմ։

Ձեր անձնուէր ամուսինը
ՊԱՌՈՆ ՏԱՆԿԼԱՐՆ

Այս երկար և դժուարին ընթերցման միջոցին, տիկին Տանկլար իր նայուածքը Տըպրէի վրայէն չէր հեռացուցած։

Երիտասարդը մէկ երկու անգամ ակամայ փոխած էր դոյնը։

Երբ նամակը վերջացուց, կամաց մը գոցեց զայն և իր մտածումներուն մէջ ընկղմեցաւ։

— Ասոր ի՞նչ կ'ըսէք, հարցուց տիկին Տանկլար սրտի այնպիսի անձկութեամբ մը, զոր դիւրին էր երեւակայել։

— Ի՞նչ ըսեմ, տիկին, պատասխանեց Տըպրէ մեքենաբար։

— Այս նամակէն ի՞նչ կը հասկնաք։

— Նաժակը պարզ գրուած է, տիկին, և կը յայտնէ որ պ. Տանկլար կասկածներով մեկնած է։

— Ստոյգ է, բայց դուք այդ մասին ուրիշ խօսք չունի՞ք ինծի ըսելիք։

— Ձեմ հասկնար ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, յարեց Տըպրէ բոլորովին ցուրտ չնշտով մը։

— Պ. Տանկլար գնաց և մէյ մըն ալ պիտի չվերադառնայ։

— Ո՛հ, ըսաւ Տըպրէ, մի՛ հաւատաք այդ խօսքերուն, տիկին։

— Ո՛չ կ'ըսեմ, մէյ մըն ալ պիտի չվերադառնայ։ Ես լաւ կը ճանչնամ զայն, անյողդողդ մարդ է։ Եթէ պ. Տանկլար համոզուած ըլլար թէ ես իրեն օգտակար պիտի ըլլամ, միասին կը տանէր զիս, Բայց Փարիզ կը թողու զիս, որովհետեւ մեր բաժանումը կրնայ իր դիտաւորութեանց նպաստել։ Անկարելի է որ պառոնը իր միտքը փոխէ, ու ես այսուհետեւ ազատ եմ, յարեց տիկին Տանկլար թախանձաբեր։

Սակայն Տըպրէ, փոխանակ պատասխանելու, տիկինը իր անձկութեանը մէջ ձգեց։

— Չէ՞ք պատասխաներ, պարոն, ըսաւ տիկինը վերջապէս:

— Միայն ձեզի ընկելիք հարցում մը ունիմ. ի՞նչ ընկելու մտադիր էք:

— Ես ալ այդ բանը ձեզի պիտի հարցնէի, պատասխանեց տիկին Տանկլար սրտի տրոփումով:

— Ա՛հ, ուրեմն խրա՞տ մը կը հարցնէք ինձի:

— Այո՛, խրատ մըն է հարցուցածս, ըսաւ տիկինը սրտի անձկութեամբ:

— Ուրեմն, եթէ ինձի խրատ կը հարցնէք, ես կը խրատեմ, որ ճամբորդութիւն ընէք, պատասխանեց երիտասարդը ցրտութեամբ:

— Ճամբորդութիւն ընեմ, մընջեց տիկին Տանկլար:

— Անշուշտ ինչպէս պ. Տանկլար կ'ըսէ. դուք հարուստ էք և կատարելապէս ազատ: Օրիորդ Էօֆէնիին ամուսնութիւնը ետ ըլլալէն և պ. Տանկլարին աներեւութանալէն յետոյ, անհրաժեշտ է որ փարիզէն հեռանաք, գոնէ այնպէս կը կարծեմ. Ամէն մարդ պէտք է գիտնայ, որ ձեր ամուսինը ձեզ թողուց, հետեւաբար աղքատ կը կարծէ ձեզ: Որովհետեւ սնանկացեալի մը կնոջ հարստութիւնը և տան պիւճանքը ներելի չեն: Միայն տասնընթիւնգ օր Փարիզ կենալնիդ բաւական է, որպէսզի ամէն մարդու ըսէք թէ ի՞նչպէս ձեր ամուսինը ձեզ ձգեց և ձեր ամէնէն մտերիմ բարեկամուհիներուն պատմէք թէ պ. Տանկլար ի՞նչպէս բաժնուեցաւ ձեզմէ: Յետոյ ձեր տունը, գոհարները և ձեր ամուսինէն ձեզի ինկած եկամուտները կը թողուք և դուք ալ կը մեկնիք: Այն տան ամէն մարդ ձեր անշահախնդրութիւնը կը գովէ: Ամէն մարդ պիտի իմանայ թէ ձեր ամուսինը ձեզ թողուց և պիտի կարծէ թէ դուք աղքատ մնացիք: Ձեր դրամական վիճակը միայն ես կը ճանչնամ և պատրաստ եմ, իբր անկեղծ ընկեր, հաշիւներս տալու:

Տըպրէ որքան հանդարտութեամբ և անտարրերութեամբ կը խօսէր, տիկինը սոսկումով և յուսահատութեամբ մտիկ կ'ընէր՝ գունատած և վհատած:

— Այո՛, պարոն, իրաւունք ունիք, ըսաւ տիկինը,

առանձին մնացի և բոլորովին առանձին: Մէկը պիտի չըտարակուսի այսպէս մնալու:

Այդ գոռոզ և բարկասիրտ կինը այդ խօսքերով պատասխանեց Տըպրէի ըսածներուն:

— Սակայն հարուստ էք և խիստ ալ հարուստ, շարունակեց Տըպրէ, իր գրասեղանը բանալով և անոր մէջէն հանած քանի մը թուղթերը սեղանին վրայ դնելով:

Տիկին Տանկլար անոր ըրածին արգելք չեղաւ, դրա՜ղած ըլլալով սրտին բաբախումը զսպելու և իր արտասուքը արգելելու, որոնք իր արտեւանունքներուն անկիւնը ծայր կու տային:

Բայց վերջապէս իր արժանապատուութիւնը ամէն բանի յաղթեց, եթէ չկրցաւ սիրտը զսպել, գոնէ յաջողեցաւ իր աչքերէն արտասուք մը չհանել:

— Տիկին, ըսաւ Տըպրէ, վեց ամիս է որ իրարու հետ ընկեր ենք: Դուք հարիւր հազար ֆրանքի դրամագլուխ դրիք և ապրիլ ամսուն մէջ մեր ընկերութիւնը հաստատուեցաւ:

Մայիսին սկսանք մեր գործերը և նոյն ամսուն մէջ չորս հարիւր յիսուն հազար ֆրանք չահեցանք:

Յունիսին՝ մեր ըրած շահը ինը հարիւր հազարի բարձրացաւ:

Յուլիսին՝ այդ գումարին վրայ մէկ միլիոն եօթը հարիւր հազար ֆրանք աւելցուցինք:

Ինչպէս գիտէք, Սպանիոյ պարտաթուղթերու ամիսն է:

Օգոստոս ամսուն սկիզբները երեք հարիւր հազար ֆրանք կորսնցուցինք: Բայց նոյն ամսուն 15 ին, դարձեալ չահեցանք և մեր կորսնցուցածը ձեռք ձգեցինք: Մեր ընկերութեան սկսած օրէն մինչև երէկ հաշիւները կարգադրելով, գուտ երկու միլիոն չորս հարիւր հազար ֆրանք դրամագլուխ ունինք, այսինքն մէկ միլիոն երկու հարիւր հազար ֆրանք մեզմէ իւրաքանչիւրին:

Ասկէ դատ, շարունակեց Տըպրէ, փոխանակագիրներու գործակալի մը հանդարտութեամբ իր յուշատետրը քննելով, իմ ձեռքս մնացած գումարներէն գոյացած սոկոսը ութսուն հազար ֆրանքի կը հասնի:

— Բայց, ընդմիջեց տիկին Տանկլար, ինչ կը նշանակեն այդ տոկոսները, քանի որ մեր դրամը բնաւ չափու չդրիք:

— Կը ներէք, տիկին, ըսաւ Տըպրէ ցուրտ չնշտով, ձեզմէ թոյլտուութիւն ստացած էի այդ դրամը չահագործելու և ես ալ այնպէս ըրի:

Ուստի ձեր հաշուին քառասուն հազար ֆրանք չափ կ'իյնայ: Ասկէ զատ, ձեր դրած հարիւր հազար ֆրանք դրամագլուխը ունիք, որով ընդ ամէնը մէկ միլիոն երեք հարիւր քառասուն հազար ֆրանք բաժին կ'իյնայ ձեզի:

Անցեալ օր, տիկին, շարունակեց Տըպրէ, հոգ տարի ձեր դրամը պատրաստելու: Կարծես թէ գիտէի որ մօտերո ձեզի հաշիւ պիտի տամ:

Մեր դրամը հոս պահած եմ, որուն կէսը պանքսոմաներ և կէսը՝ վճարելի թուղթեր են:

Տունս բաւական ապահով չէի կարծիր և վախճալով որ նօտարները գաղտնապահ չեն ըլլար ու կալուածները նօտարներէն աւելի ակնհերեօրէն ձեր վիճակը կը յայտնեն, որովհետեւ, տիկին, առանց ձեր ամուսնոյն հետ ընկեր ըլլալու, չէք կրնար բան մը գնել կամ ստանալ, ուստի այս բոլոր գումարները, որոնք ձեր այսօրուան միակ հարստութիւնն են, այս պահարանին խորը պահուած արկղիկի մը մէջ կնքած եմ: Աւելի ապահովութեան համար ես իմ ձեռքովս հիւսնցի զայն:

Հիմա, տիկին, շարունակեց Տըպրէ, նախ պահարանը և ետքը արկղը բանալով, ահա հազար ֆրանքնոց ութը հարիւր պանքսոմաներ, որոնք, ինչպէս կը տեսնէք, երկաթապատ մեծ նկարատետրի մը կը նմանին:

Ասոնց վրայ կ'աւելցնեմ քսանընիւնգ հազար ֆրանք եկամուտ բերող պարտամուրհակ մը: Իսկ մնացեալ գումարին համար, որ կարծեմ հարիւր տասը հազարի չափ բան մը կը ընէ, ահա իմ սեղանաւորիս վրայ քաշուած ի տես վճարելի թուղթ մը: Եւ որովհետեւ իմ սեղանաւորս պ. Տանկլարը չէ, անհոգ եղէք, այդ թուղթը ներկայացուելուն պէս՝ պիտի վճարուի:

Տիկին Տանկլար՝ ի տես վճարելի թուղթը, չափ բերող պարտամուրհակը և պանքսոմաներուն ծրարը մեքենայէս առաւ:

Այդ մեծ հարստութիւնը փոքր բան մը կ'երեւէր սեղանին վրայ դրուած ատեն:

Տիկին Տանկլարի աչքերը թէև արցունքներով թըրջուած չէին, սակայն սիրտը հեծեծանքով ուռեցած էր: Ուստի ժողովեց զանոնք, պանքսոմաներուն պողպատէ պահարանը մախաղակին ու վճարելի թուղթը և պարտամուրհակը գրպանին մէջ դրաւ, և լռիկ ու գունատ, ոտքի վրայ կանգնած, սպասեց որ Տըպրէին բերնէն միխթարիչ քաղցր խօսք մը լսէ: Բայց պարապ տեղը սպասեց:

— Հիմա, տիկին, ըսաւ Տըպրէ, պատուական կեանք մը կրնաք անցընել. վաթսուն հազար ֆրանքի չափ եկամուտ բերող գումար մը ունիք ձեռքերնիդ. գոնէ մինչև տարի մը գործ ընել չկրցող կնոջ մը համար մեծ բան ըսել է: Ձեր բոլոր քմահաճոյքները ի գործ դնելու համար առանձնաշնորհում մըն է ատ: Մանաւանդ եթէ ձեր բաժինը ձեզի բաւական չըլլայ, կրնաք ինձմէ ուղիւ: Ես պատրաստ եմ ունեցածս, այսինքն մէկ միլիոն վաթսուն հազար ֆրանքս ձեզ տալու, անշուշտ փոխատուութեամբ:

— Շնորհակալ եմ, պարօն, պատասխանեց տիկինը, չնօրհակալ եմ, դուք ինքնին կը հասկնաք որ գոնէ երկար ատեն ընկերութեանց մէջ երեւելու յոյս չունեցող խեղճ կնոջ մը պէտք եղածէն շատ աւելի մեծ գումար մը կը յանձնէք ինձի:

Տըպրէ վայրկեան մը զարմացած մնաց, բայց ինքզինքին գալով, շարժում մը ըրաւ, որ խիստ քաղաքավարական ձևով հետեւեալ նշանակութիւնը կրնար ունենալ.

— Ինչպէս որ կը հաճիք:

Տիկին Տանկլար մինչև այդ վայրկեանը թերեւս բան մը կը յուսար, բայց Տըպրէին անտարբեր շարժումը և ձգած կողմնակի նայուածքը, ինչպէս նաև անոնց յաջորդող ակնածալից շարժումը և նշանակալից լուրթիւնը տեսնելով, գլուխը վեր առաւ, դուռը բացաւ, հանդարտօրէն և առանց վարանումի, դէպի սանդուխը նետ-

ուեցաւ: Անարժան համարեց վերջին ողջոյն մը ուղղելու
այն անձին, որ զինքը կը թողուր որ մեկնի այդպէս:

— Վա՛հ, ըսաւ Տըպրէ իւրովի երբ տիկինը մեկնե-
ցաւ, գէշ խորհուրդներ են ասոնք: Թող տունը նստի, վի-
պասանութիւններ կարդայ, և քանի որ պանքատմաներու
հետ չի կրնար խաղալ, թող «լանսքընէ» խաղայ:

Ու իր յուշատետրը նորէն բացաւ և վճարած գու-
մարները զգուշութեամբ ջնջեց:

— Մէկ միլիոն վաթսուէն հազար ֆրանք կը մնայ ին-
ծի, ըսաւ: Ի՛նչ դժբախտութիւն որ օր տը Վիլֆօր մե-
ռաւ: Այս կինը ինծի յարմար էր և ես կրնայի անոր հետ
ամուսնանալ:

Ու իր սովորութեան համեմատ, հանդարտօրէն սպա-
սեց որ տիկին Տանկլարի մեկնելէն ետքը քսան վայրկեան
անցնի, որպէսզի ինքն ալ դուրս ելլէ:

Այդ քսան վայրկեաններու միջոցին, Տըպրէ ժամա-
ցոյցը իր առջեւ դրած՝ հաշիւներ ըրաւ:

Ազմատէ, որ տուններուն ներքին կողմը տեսնելու հա-
մար անոնց ծածկոյթը կը վերցնէր, զարմանալի տեսարա-
նի մը առջև պիտի գտնուէր, եթէ Տըպրէին հաշիւները ը-
րած միջոցին, Սէն Ժէրմէն տէ Բրէ փողոցին տան ծած-
կոյթը բանար:

Այն սենեակին վրայ, ուր Տըպրէ տիկին Տանկլարի
հետ երկուք ալ կէս միլիոն ֆրանք բաժնած էր, ուրիշ
սենեակ մը կար: Հոն բնակող մեզի ծանօթ անձերը մեր
պատմութեան մէջ բաւական մեծ դեր մը կատարած ըլլալ-
ուն, պէտք է որ զանոնք երթանք գտնենք:

Մերսէտէս և Ալպէր կը գտնուէին այդ սենեակին մէջ:

Մերսէտէս քանի մը օրուան մէջ շատ փոխուած էր:
Իր խիստ մեծ հարստութեան տէր եղած ատենն իսկ մար-
դուս ինքնութիւնը յայտնող ամբարտաւան պիւրասիրու-
թիւն մը չունէր և հիմա աւելի պարզ զգեստներով չէր
ճանչցուեր: Ո՛չ թէ թշուառութեան անշուք զգեստները
հագնելու ստիպուած ըլլալուն համար այդ վիճակին մէջ
ինկած էր, ո՛չ: Մերսէտէս փոխուած էր, որովհետեւ իր
աչքերը ա՛լ չէին փայլեր, իր բերանը ա՛լ չէր ժպտի,

մշտնջենական վրդովում մը իր շրթունքներուն վրայ կ'ար-
գելէր այն արագասահ խօսքերը, որոնք ժամանակաւ իր
պատրաստաբան միտքը կ'արտադրէր միշտ:

Մերսէտէսի միտքը բթացնողը իր աղքատութիւնը
չէր և իր աղքատութիւնը դժնդակ ցոյց տուողը վհատու-
թիւնը չէր:

Խիստ լուսաւորուած սրահէ մը մթութեան մէջ մըտ-
նող անձերու պէս՝ Մերսէտէս չափաւոր հարստութեան վի-
ճակէն ելլելով և իր ընտրած նոր շրջանակին մէջ կորսը-
ւելով՝ արքունիքէն խրճիթի մը մէջ իջնող թագուհիի մը
կը նմանէր, որ յետին չքաւորութեան մէջ իյնալով՝ ո՛չ
իր կաւիղէն ամաններէն, զորս ձեռքովը սեղանին վրայ
դնելու ստիպուած է, և ո՛չ իր անկողնոյն յաջորդած խըշ-
տեակէն կը ճանչցուի:

Ստուգիւ, զեղանի քաթալանուհին կամ աղնուական
կոմսուհին ո՛չ սէգ նայուածք մը և ո՛չ ալ քաղցր ժպիտ
մը ունէր, որովհետեւ աչքերը իր շուրջը պաշտօնակալով,
տխրագին առարկաներէ զատ բան չէր տեսներ: Իր սենե-
կակը մուծ մոխրագոյն թուղթերով պատած էր, զորս
խնայող տանտէրերը բոլոր գոյներէն կը նախընտրեն, ա-
մէնէն քիչ աղտ բոնող ըլլալուն համար: Գետինը օթոց
փոռած չէր: Կարասիները տեսնողին ուշադրութիւնը կը
հրաւիրէին և անոնց կեղծ զարդերուն աղքատութիւնը կը
մատնանչէին: Վերջապէս ամէն բան վայելուչ տեսնելու
վարժուած աչքերու տգեղ կ'երեւէին անոնք:

Տիկին տը Մօրսէրֆ տունէն մեկնելէն ի վեր հոն կը
բնակէր: Ինչպէս անդունդի մը եզրը հասնող ճամբորդի
մը գլուխը կը դառնայ, այնպէս ալ կոմսուհին գլուխը
այդ մշտնջենական լուծեան առջև կը դառնար: Տեսնելով
որ Ալպէր իր օրտին գաղտնիքը քննելու համար ամէն
վայրկեան գաղտնապէս իրեն կը նայէր, ստիպուած էր իր
շրթունքներուն վրայ միօրինակ ժպիտ մը ունենալու, որ
աչքերու ժպիտին քաղցր հուրը չունենալով, լոյսի ցոլաց-
ման, այսինքն առանց ջերմութեան, լոյսի ազդեցութիւնը
կը գործէր:

Միւս կողմէն, Ալպէր ալ մտազբաղ կ'երեւէր և իր

վրայ գտնուող փառաւոր հաղուստը անհանգիստ կ'ընէր զինքը, որովհետեւ իր վիճակին հետ խոտոր կը համեմատէր։ Առանց ձեռնոցի դուրս ելլել կ'ուզէր, բայց իր ձեռքերը խիստ սպիտակ կ'երևէին իրեն, Ուրուլ քաղաքին մէջ պտըտիլ կ'ուզէր և իր կօշիկները խիստ փայլուն կը գտնէր։

Սակայն մայրակոն և օրդիական սիրոյ անքակտելի կապերով միացած այդ երկու ազնիւ հոգիները, առանց բան մը ըսելու, յաջողած էին իրարու միտքը հասկնալ և խնայողութեամբ հայթայթել այն ամէն բաները, որոնք կեանքի պահպանութեան համար անհրաժեշտ պէտք են։

Ալպէր վերջապէս կրցած էր իր մօրը ըսել, առանց շփոթութիւն պատճառելու անոր.

— Մայր իմ, ա՛լ ստակ չունինք։

Մերսէտէս բուն չքաւորութիւնը ճանչցած չէր բնաւ։ Իր ծաղիկ հասակին մէջ շատ անգամ աղքատութեան վերայ խորհած էր, սակայն հիմա բոլորովին տարբեր էր։ Պէտքը և հարկը երկու հոմանիշ բառեր են, որոնց միջև անսահման անջրպետ մը կայ։

Քաթալանցիներուն մէջ եղած ատեն, Մերսէտէս անթիւ բաներու պէտք ունէր, բայց օւրիշ շատ բաներու ալ կարօտը չէր քաշեր։ Ուսկաններ ունէին, որոնցմով ձուկ կ'որսային, ձուկերը ծախելով՝ ուսկաններուն նորոգութեան համար պէտք եղածը կը հոգացուէր։

Ատկէ զատ, բարեկամներէ մեկուսացած, միայն սէր մը ունէր, որ իր նիւթական կացութեան երբեք չէր վնասեր։ Միայն իր վրայ կը մտածէր, ինչպէս ամէն մարդ իր և դարձեալ իր վրայ կը մտածէ։

Մերսէտէսի ունեցածը քիչ բան մըն էր. բայց իրեն պէտք եղածին առատօրէն կը բաւէր։ Սակայն այսօր երկու անձի ապրուստը պիտի հոգար և այն ալ ոչինչով։

Զմեռը կը մօտենար։ Ատենօք, մեծ վառարան մը իր տան նախասենեակներէն մինչև դահլիճները կը տաքցնէր։ Բայց այսօր այդ մերկ եւ ցուրտ սենեակին մէջ կրակ անգամ չունէր։ Իր սենեակներուն մէջ ոսկիի գնով յարդարուած ծաղիկներու շերմանոց մը ունէր, բայց այսօր խեղճ փոքր ծաղիկ մը իսկ չունէր։

Բայց իր զաւակը քովն էր...

Գուցէ չափազանց պարտաւորութեան մը սաստիկ եռանդը մինչև այն ատեն զանոնք բարձրագոյն շրջաններու մէջ զօրացուցած էր։

Սաստիկ եռանդը գրեթէ սրտի յափշտակութիւնն է եւ սրտի յափշտակութիւնը անզգայ կ'ընէ մարդը երկրային իրաց։

Սակայն սրտին նեղութիւնը հանդարտած էր եւ պէտք էր կամաց կամաց երազներու աշխարհէն իրական աշխարհին մէջ իջնել դարձեալ։

Իտէալէն յետոյ պէտք էր իրականութեան վրայ խօսիլ։

— Մայր, կ'ըսէր Ալպէր ճիշտ այն միջոցին, որ տիկին Տանկլար սանդուխէն վար կ'իջնէր, հաշուենք բոլոր մեր հարստութիւնը, եթէ կը հաճիս։ Մեր ընկիւնը որոշեալու համար՝ ամբողջ ունեցածնիս դիտնալ կ'ուզեմ։

— Ամբողջ ունեցածնիս, բայց բան մը չունինք, ըսաւ Մերսէտէս տխրագին ժպիտով մը։

— Ինչո՞ւ այդպէս կ'ըսես, մայր, նախ՝ երեք հազար ֆրանք ունինք եւ այդ գումարով ապահով եմ որ երկուքսնիս ալ պատուական կեանք մը պիտի անցընենք։

— Տղայ ես դուն, ըսաւ Մերսէտէս հառաչագին։

— Ափսո՛ս, սիրելի մայր, ըսաւ երիտասարդը, դժբախտաբար շատ դժամ վատնած ըլլալու համար՝ անոր յարգը կը ճանչնամ։ Երեք հազար ֆրանքը մեծ բան ըսել է եւ ես այդ դրամով մեր ապագան ապահովեցի։

— Դիւրին է ըսելը, սիրելիս, շարունակեց խեղճ մայրը, բայց նախ՝ այդ երեք հազար ֆրանքը պիտի ընդունինք, ըսաւ Մերսէտէս կարմրելով։

— Բայց կարծեմ որոշած ենք արդէն, ըսաւ Ալպէր հաստատ ձայնով մը։ Այո՛, մանաւանդ չունենալնու համար պիտի ընդունինք։ Ինչպէս գիտես, Մարսիլիոյ Մէյլան ծառուղիին փոքր տան պարտեզին մէջ թաղուած են անոնք, Երկու հարիւր ֆրանքով երկուքսնիս ալ Մարսիլիա պիտի երթանք։

— Երկու հարիւր ֆրանքով, կը կարծե՞ս, Ալպէր։

— Ո՛հ, այդ մասին սուրհանդակներու եւ շոգենաւ-
ներու գրասենեակներէն տեղեկացայ եւ հաշիւը ըրած եմ:
Մինչեւ Շալոն մասնակառքով պիտի երթաս 35 ֆրանքի:
Կը տեսնե՞ս, մայր, կ'ուզեմ որ թագուհիի մը պէս երթաս:

Ալպէր գրիչ մը առաւ եւ գրեց.

Մասնակառք՝ երեսունընթիւն ֆրանք 35

Շալոնէն Լիոն շոգենաւով՝ վեց ֆրանք 6

Լիոնէն Ավինեոն շոգենաւով՝ տասնըվեց ֆրանք 16

Ավինեոնէն Մարսիլիա՝ եօթը ֆրանք 7

Ճամբու ծախք՝ յիսուս ֆրանք 50

Գումար՝ ֆրանք 114

Հարիւր քսան դնենք, աւելցուց Ալպէր ժպտելով. Կը
տեսնես որ առատաձեռն եմ, այնպէս չէ՞, մայր:

— Բայց դուն ի՞նչ պիտի ընես, խեղճ դաւակ:

— Չե՞ս տեսներ, ինծի համար ութսուն ֆրանք պա-
հեցի: Երիտասարդ մը, մայր, կրնայ իր ամէն հանգստու-
թիւններէն զրկուիլ, մանաւանդ որ ճամբորդելը ի՞նչ ը-
սել է լաւ գիտեմ:

— Սրբնթաց կառքովդ եւ սենեկապանի՞դ հետ ճամ-
բորդելը:

— Ամէն կերպով, մայր:

— Շատ լաւ, թող այնպէս ըլլայ, ըսաւ Մերսէտէս:
Բայց այդ երկու հարիւր ֆրանքը ո՞ւր կէ պիտի գտնենք:

— Ահա երկու հարիւր ֆրանք եւ ահա ուրիշ երկու
հարիւր ալ: Տե՛ս, մայր, ժամացոյցս հարիւր ֆրանքի ծա-
խեցի եւ վրան գտնուած զարդերը՝ երեք հարիւրի: Ո՛ր-
քան երջանիկ եմ եղեր: Զարդերը ժամացոյցէն երեք ան-
գամ աւելի արժէք ունէին: Ստոյգ է սա խօսքը թէ՛ «Ա-
ւելորդ զարդերը միշտ աւելի դրամ կը բռնեն»: Ուրեմն
հարուստ ենք մենք. քանի որ ճամբորդութեանդ համար
պէտք եղած հարիւր տասնըչորս ֆրանքին տեղ՝ երկու հա-
րիւր յիսուս ֆրանք ունիս:

— Բայց փոքր պարտք մը ունինք այս պանդոկին:

— Երեսուն ֆրանք միայն, բայց իմ հարիւր յիսուս
ֆրանքէս պիտի վճարեմ: Եւ որովհետեւ իմ ճամբորդու-

թեանս համար ճիշտ ութսուն ֆրանք պէտք է, կը տեսնես
որ բաւականէն չատ աւելի ունիմ: Բայց ասով չի լմնար,
ասոր ի՞նչ պիտի ըսես, մայր իմ:

Ու Ալպէր ոսկի չարմանդով փոքր պահարանի մը մէ-
ջէն հազար ֆրանքնոց պանքտոմս մը հանեց: Այս պահա-
րանը իր հին քմահաճոյքներուն մնացորդն էր եւ կամ գու-
ցէ սիրուն յիշատակ մը այն գաղտնի եւ քողարկուած կի-
ններէն մէկուն, որոնք իր տան փոքր դուռը կը զարնէին:

— Ի՞նչ է ատ, հարցուց Մերսէտէս:

— Հազար ֆրանք, մայր իմ:

— Բայց ո՞ւր կէ ստացար այդ հազար ֆրանքը:

— Մտիկ ըրէ, մայր իմ, եւ իրար մի՛ անցնիր:

Ու Ալպէր օտքի ելլելով, գնաց իր մօրը երկու այտե-
րը համբուրեց, յետոյ անոր առջեւ կեցաւ եւ երեսը նա-
յեցաւ:

— Չես կրնար երեւակայել, մայր իմ, թէ ո՛րչափ
քաղցր կ'երեւիս ինծի, ըսաւ երիտասարդը որդիական սի-
րոյ խորին զգացումով մը, ստուգիլ դուն իմ տեսած կի-
ներուս մէջ ամէնէն գեղեցիկը եւ ամէնէն ազնիւն ես:

— Սիրելի դաւակս, ըսաւ Մերսէտէս՝ ջանալով իր
արտեւանունքին անկիւնը ծայր տուած արտասուքը զսպել:

— Ստուգիլ, իմ սէրս կրկնապատկելու համար դուն
դժբախտ եղար:

— Ես դժբախտ չեմ ո՛րչափ ատեն որ դաւակս քովս
է, ըսաւ Մերսէտէս: Երբեք դժբախտ պիտի չըլլամ ո՛րչափ
ատեն որ քովէս չբաժնուի:

— Ո՛հ, խնդիրը ճիշտ հոդ է, մայր իմ, որոշումնիս
գիտես:

— Բայց որոշում մը տուի՞նք մենք, հարցուց Մեր-
սէտէս:

— Այո՛, որոշեցինք որ դուն Մարսիլիա բնակիս,
խսկ ես Ափրիկէ անցնիմ, ուր ձգած անունիս տեղ ընդու-
նած անունս պիտի հռչակեմ:

Մերսէտէս հառաչ մը արձակեց:

— Այո՛, մայր իմ, երէկուքնէ հեծելազօրքի գունդին
մէջ մտայ, աւելցուց երիտասարդը, ամօթէն աչքերը խո-

նարհեցնելով, որովհետեւ ինքն ալ չէր գիտեր որ իր նշանաւորութիւնը ի՞նչ վսեմութիւն մը կը պարունակէր իր մէջ: Մայր իմ, կարծեցի թէ մարմինս իմս է եւ ես կըրնայի ծախել զայն. ուստի, յարեց Ալպէր ջանալով ժպտիլ, կարծածէս աւելի սուղ ծախեցի ինքզինքս, այսինքն երկու հազար Ֆրանքի:

— Ուրեմն այդ հազար Ֆրանքը, ըսաւ Մերսէտէս սարսռալով:

— Գուժարին կէտն է, մայր իմ, մնացեալը տարիէ մը պիտի ընդունիմ:

Մերսէտէս աննկարագրելի զգացումով մը աչքերը դէպի երկինք բարձրացուց եւ իր արեւածնունքներուն անկիւնը զսպուած երկու կաթիլները ներքին յուզումէն յորդելով՝ այտերէն վար գլորեցան լոթիկ:

— Իր արեան գինը, մըմնջեց մայրը:

— Այո՛, եթէ սպաննուիմ, ըսաւ Մորսէրֆ ծիծաղելով, բայց ընդհակառակը կ'ապահովցնեմ քեզ, սիրելի մայր իմ, որ իմ անձս ամենայն զգուշութեամբ պիտի պահպանեմ: Ապրելու համար հիմակուան ունեցածէս աւելի մեծ փափաք մը ունեցած չեմ երբեք:

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, գոչեց Մերսէտէս:

— Բայց ինչո՞ւ պիտի սպաննուիմ, մայր իմ: Միթէ Լամորիսիէր, հարաւային այն միւս Նէյը սպաննուեցա՞ւ: Միթէ Շանկարնիէ սպաննուեցա՞ւ: Միթէ Պըտո սպաննուեցա՞ւ: Միթէ Մորէլ, զոր մենք կը ճանչնանք, սպաննուեցա՞ւ: Անգամ մը խորհէ, մայր իմ, ո՛րչափ պիտի ուրաս խանաս, երբ բանուած համազգեստով գալս տեսնես: Ստուգիւ, խիստ փայլուն պիտի երեւիմ եւ ես այդ գունդին մէջ մտնել ուզեցի պճնասիրութեամբ:

Մերսէտէս հառաչանք մը հանեց, բայց միեւնոյն ատեն ջանաց ժպտիլ: Այդ սուրբ մայրը լաւ կը հասկնար, եւ զոհողութեան բոլոր բեռը իր զաւկին վրայ ձգելը անհանդուրժելի կը թուէր իրեն:

— Կը տեսնես, մայր իմ, յարեց Ալպէր, ահա քեզի համար չորս հազար Ֆրանք ապահովուած է: Այդ չորս հազար Ֆրանքով երկու տարի կրնաս ապրիլ:

— Կը կարծե՞ս, ըսաւ Մերսէտէս:

Այդ խօսքերը կոմսուհին բերնէն փախան եւ այնպիսի դառն ձեւով մը արտայայտուեցան, որ Ալպէր անոնց բուն միտքը լաւ հասկցաւ: Զգաց որ սիրտը կը մորմոքի եւ մօրը ձեռքը բռնելով, զոր կուրծքին վրայ խանդաղատօրէն սեղմեց, ըսաւ.

— Այո՛, մայր իմ, պիտի ապրիս:

— Պիտի ապրի՛մ, գոչեց Մերսէտէս, բայց դուն ալ պիտի չմեկնիս, այնպէս չէ՞, զաւակս:

— Մայր իմ, պիտի մեկնիմ, ըսաւ Ալպէր հանդարտ եւ հաստատ ձայնով: Զիս շատ սիրելուդ համար չեմ կարծեր որ անդործ եւ անպէտ մնալս ուզես, մանաւանդ որ ես ստորագրութիւն ալ տուած եմ:

— Շատ լաւ, դուն ուզածդ ըրէ, զաւակս, ես ալ Աստուծոյ ուզածը պիտի ընեմ:

— Իմ ուզածս չէ, մայր իմ, այլ բանականութեան եւ հարկին պահանջածը: Երկուքս ալ յուսահատ արարածներ ենք, այնպէս չէ՞, կեանքը ի՞նչ է այսօր քեզի համար. ոչ ինչ, ի՞նչ է ինծի համար, ո՛հ, առանց քեզի ոչինչ, մայր իմ, հաւատա՛ ինծի: Առանց քեզի՝ կ'երդնում որ իմ կեանքս պիտի դադրէր: Հօրս պատուոյն վրայ կասկածներ ունեցայ եւ անոր անունը ուրացայ: Վերջապէս հիմա կ'ապրիմ: Եթէ կը խոստանաս որ տակաւին յուսամ, եթէ ապագայիդ հոգը ինծի կը թողուս, իմ ոյժս կրկնապատկած կ'ըլլաս: Այն ատեն ես ալ կ'երթամ Ալճէրիայի կառավարիչը կը գտնեմ, որ արդարադատ մարդ մըն է եւ մանաւանդ ճշմարիտ զինուոր մը, իմ աղետալի պատմութիւնս կ'ընեմ, կ'աղաչեմ որ մերթ աչքը իմ վրաս դարձնէ, եւ եթէ իր խոստումը յարգէ, եթէ ըրած գործերս տեսնէ, վեց ամիս չանցած, կա՛մ պաշտօնատար կ'ըլլամ եւ կամ կը մեռնիմ: Եթէ պաշտօնատար ըլլամ, քու բախտդ ապահովուած է, մայր իմ, որովհետեւ այն ատեն քեզի եւ ինծի համար դրամ պիտի ունենամ: Ասկէ գատ, նոր անուն մը պիտի կրենք, որով երկուքս ալ պիտի պարծինք, որովհետեւ քու բուն անունդ պիտի ըլլայ ան, իսկ եթէ սպաննուիմ... այն ատեն, սիրելի մայր իմ, դուն ալ մեռիր, եթէ կ'ուզես, եւ այն ալ

տեն մեր թշուառութիւնները ծայրագոյն կէտին հասնելով, վերջ պիտի գտնեն:

— Շատ լաւ, պատասխանեց Մերսէտէս քաղցր և պերճախօս նայուածքով մը: Իրաւունք ունիս, զաւակս, մեզ դիտող և մեր գործերը լրտեսող քանի մը անձերու փորձով ցուցնենք, որ դոնէ գթութեան արժանի ենք:

— Բայց այդպիսի տխուր գաղափարները հեռացուր մտքէդ: սիրելի մայր իմ, գոչեց երիտասարդը, կ'երգնում որ խիստ երջանիկ ենք կամ դոնէ կրնանք ըլլալ: Դուն խելացի և Աստուծոյ կամքին հնազանդող կին մըն ես, ես ալ կը յուսամ որ հաճոյքներս և կիրքերս պիտի զսպեմ: Պաշտօնի անցնելուս պէս՝ պիտի հարստանամ: Դուն ալ պճանթէսին տունը մտնելուդ պէս պիտի հարստանաս: Փորձենք, կ'աղաչեմ, մայր իմ, փորձենք:

— Այո՛, փորձենք, զաւակս, որովհետեւ դուն պէտք է ապրիս և երջանիկ ըլլաս, պատասխանեց Մերսէտէս:

— Ուրեմն մեր որոշումը տալէն յետոյ, աւելցուց երիտասարդը սրտի մեծ հանդարտութիւն մը կեղծելով, այսօր կրնանք մեկնիլ: Ինչպէս ըսի, կառքդ բռնած եմ:

— Բայց դո՛ւն, զաւակս:

— Տակաւին երկու երեք օր հոս մնալու եմ, մայր իմ: Իրարմէ բաժնուելու սկզբնաւորութիւն մըն է ասիկա և մենք այս բանին վարժուելու պէտք ունինք: Քանի մը յանձնարարականներ և Ափրիկէի վրայ տեղեկութիւններ պիտի ստանամ: Մարտիլիոյ մէջ զիրար կը գտնենք:

— Շատ լաւ, թող այնպէս ըլլայ: Մեկնինք ուրեմն, ըսաւ Մերսէտէս, իր հետը բերած միակ ցփսին վրան առնելով, որ Քաջմիլի թանկագին սև ցփսի մըն էր:

Ալպէր իր թուղթերը ժողկից չուառով մը, զանգակը հնչեցուց, պանդոկապետին ունեցած երեսուն ֆրանք պարտքը վճարեց և իր թեւը մօրը երկարելով, սանդուխէն վար իջաւ:

Իրենց առջեւէն մէկը կ'իջնէր: Այդ անձը մետաքսէ չրջագգետի մը շրջիւնը լսելով՝ ետին դարձաւ:

— Տըպրէ՛, մըմնջեց Ալպէր:

— Դո՛ւք էք, Մորսէրֆ, պատասխանեց նախարարին

քարտուղարը, սանդուխին աստիճանին վրայ կենալով:

Տըպրէին հետաքրքրութիւնը անծանօթ մնալու փափաքին յաղթեց, մանաւանդ օր արդէն ճանչցուած էր:

Ստուգիւ, զարմացած կ'երեւէր այդ պանդոկին մէջ Մորսէրֆը տեսնելուն, որուն դժբախտութիւնը փարիզի մէջ այնչափ մեծ աղմուկ հանած էր:

— Մորսէ՛րֆ, յարեց Տըպրէ:

Բայց կէս մթութեան մէջ տիկին տը Մորսէրֆի թարմազեղ մարմնոյն ձեւը և անօր սև քօղը տեսնելով, ժպտագին յարեց:

— Ո՛հ, ներեցէք, ձեզ առանձին կարծեցի, Ալպէր:

Ալպէր հասկեցաւ Տըպրէի միտքը:

— Մայր իմ, ըսաւ Մերսէտէսին դառնալով, ներքին գործօց նախարարին քարտուղար պ. Տըպրէն իմ նախկին բարեկամս է:

— Ինչո՞ւ նախկին բարեկամինդ կ'անուանէք զիս, ըսաւ Տըպրէ կակազելով, ի՞նչ ըսել կ'ուզէք:

— Պ. Տըպրէ, այսուհետեւ բարեկամ չունիմ և պիտի չունենամ ալ: Շնորհակալ եմ, որ բարեհաճեցաք ճանչնալ զիս, պարոն:

Տըպրէ երկու աստիճան վեր ելաւ և իր խօսակցին ձեռքը թօթվեց աշխուժօրէն:

— Սիրելի Ալպէր, ըսաւ Տըպրէ աշխուժօրէն, հաւատացէք որ ձեր դժբախտութեան մեծապէս վշտակից եմ և ամէն բանի մէջ ձեզի հաճելի ըլլալու պատրաստ եմ:

— Շնորհակալ եմ, պարոն, ըսաւ Ալպէր ժպտագին: մեր այդ դժբախտութեան մէջ բաւական հարուստ ըլլալով, ուրիշի օգնութիւնը խնդրելու պէտք չունինք: Փարիզէն կը մեկնինք և մեր ճամբորդութեան ծախքը վճարելէն յետոյ՝ հինգ հազար ֆրանք կը մնայ քովերինս:

Տըպրէի դէմքը կարմրեցաւ, որովհետեւ կը մտածէր որ իր գրպանին մէջ մէկ միլիոն ֆրանք ունէր: Ինչ մը առաջ նոյն տան մէջ երկու կիներ կը գտնուէին, որոնց առաջ նոյն տան մէջ երկու կիներ կը գտնուէին, մէկ ու կէս միլիոն մէկը իրաւացիօրէն անպատուութեամբ, մէկ ու կէս միլիոն ֆրանքով աղքատ կը մեկնէր, և միւսը անարժանաբար դժբախտութեան մէջ ինկած էր, բայց իր դժբախտութեան

մէջ վսեմ, հարուստ կը գտնուէր քիչ մը դրամով:

Այս համեմատութիւնը չփոթութեան մատնեց իր քաղաքավարական խօսքերը, օրինակին փիլիսոփայութիւնը իր սիրտը ճնշեց: Քաղաքավարական քանի մը հասարակ խօսքեր կակաղեց և վար իջաւ շուտով:

Պաշտօնատան մէջ իր հրամանին տակ գտնուող գրադիրները այն օրը Տըպրէի տխուր դէմքէն ազդուեցան:

Բայց նոյն իրիկունը՝ Մաաբլէնի ծառուղիին վրայ, խիստ գեղեցիկ տան մը տէր եղած էր, որ յիսուն հազար ֆրանք եկամուտ կը բերէր:

Հետեւեալ օրը, Տըպրէին պայմանագրութիւնը ստորագրած պահուն, այսինքն իրիկուն ժամը հինգին, տիկին տը Մորսէրֆ իր զաւկին հետ գործովանքով համբուրուելէն յետոյ, սուրհանդակի մասնակառքը կը հեծնէր, որուն դուռը իր վրայ փակուեցաւ:

Լաֆիթի տան բակին մէջ, բոլոր գրասենեակներուն վրայ եղած կամարածե պատուհաններէն մէկուն ետին մարդ մը պահուըտած էր, որ տեսաւ Մերսէտէսի կառք մտնելը ու ճամբայ ելլելը և Ալպէրի հեռանալը:

Այն ատեն այդ մարդը, ձեռքը իր կնճռոտ ճակատին տանելով, ըսաւ.

— Ափսո՛ս. արդեօք ի՞նչպէս պիտի կարենամ այդ երկու անմեղներուն երջանկութիւնը վերադարձնել, օրմէ զրկեցի զանոնք: Աստուած կ'օգնէ ինձի:

Է. ԳԼՈՒԽ

ԱՌԻԻՇՆԵՐՈՒ ՓՈՍԸ

Պօրս կոչուած բանտին այն մասը, որ ամէնէն վնասակար և վտանգաւոր բանտարկեալները կը պարուենակէր, Սէն Պէրնարի բակը կը կոչուի:

Բանտարկեալները իրենց կորովի լեզուովը Առիւնհարու Փոսը կը կոչէին զայն՝ հաւանաբար այն տեղի կալանաւորները այնպիսի ակռաներ ունենալուն համար, որոնցմով յաճախ երկաթէ վանդակները և երբեմն բանա-

պահները կը խածնէին: Բանտի մէջ բանտ մըն էր ան, Պատերը միւս բանտերու պատին կրկին հաստութիւնը ունէին:

Ամէն օր, բանտապահ մը միաձոյլ վանդակները զգուշութեամբ աչքէ կ'անցընէր: Այդ բանտապահներուն հերքիւն հասակը, պաղ և չեղտակի նայուածքը կը ցուցնէին որ բանտարկեալներուն երկիւղ պատճառելու և իրենց խելացիութեամբ անոնց վրայ տիրելու համար ընտրուած էին:

Այդ մասին բակը բարձր պատերով չըմպատուած էր, որոնց վրայէն արեւը կողմնակի կ'իջնէր, երբ բարոյական և ֆիզիքական գարշութեանց այդ անդունդին մէջ թափանցել արժան դատէր:

Այդ բակին քարայտակին վրայ առտուընէ մինչև իրիկուն՝ թախծաբէն, վայրենադէմ և ստուերի պէս գունատած կը թափառէին այն մարդերը, որոնք ոստիկանութիւնը տապարին տակ խոնարհեցուցած կը պահէ և որոնց համար միշտ կը սրէ զայն:

Ամբողջ պատին երկայնքը ոմանք կը կռթնէին և ուրիշներ կծկտած կը նստէին, որովհետեւ պատը ամէնէն աւելի տաք բռնող կողմն էր:

Երկ երկու հոգի կ'ըլլային և իրարու հետ կը խօսակցէին շատ անգամ առանձնակի, աչքերնին անդադար դէպի դուռը յառած, որ երբեմն կը բացուէր այդ տխուր բնակարանէն մէկը կանչելու և կամ ընկերութեանց հալոցէն մերժուած նոր աղտեղութիւն մը այն վիհին մէջ փոխելու համար:

Սէն Պէրնարի բակը իր մասնաւոր խօսարանը ունի:

Երկար քառակուսի տեղ մըն էր ան, երկու վանդակապատներով երկու մասի բաժնուած, որոնք իրարմէ երեք ոտք հեռաւորութիւն ունէին, որպէսզի այցելուն չըկարենայ բանտարկեալին ձեռքը բռնել, կամ անոր բան մը տալ:

Այդ խօսարանը մութ, խոնաւ և ամէն կերպով սոսկալի էր, մասնաւոր երբ մտածենք այն վանդակներուն մէջէն կատարուած մտերմական սարսափելի խօսակցու-

թեանց վրայ, որոնք վանդակներուն երկաթը ժանգոտած են:

Սակայն, այդ տեղը որչափ ալ անոնք ըլլար, բանտին արքայութիւնն էր, ուր օրերնին համարուած մարդիկ իրենց սպասած և փափաքած անձերը տեսնելու հաճոյքը կ'ունենան:

Առիւծներու Փոսէն ելլողը գրեթէ միշտ կա՛մ Սէն Ժազի արգելարանը պիտի երթար, կա՛մ թիարանը և կամ առանձին բանտ մը:

Այդ բազին մէջ, որուն նկարագրութիւնը ըրինք և որուն պատերէն ցուրտ խոնաւութիւն մը կը ծորէր, երբ տասարդ մը կը պտըտէր՝ ձեռքերը զգեստին գրպանը դրած, Փոսին բնակիչները հետաքրքրութեամբ կը դիտէին զայն:

Իր զգեստներուն ձեւէն կրնար տգնուական մը կարծուիլ, եթէ այդ զգեստները պատռած չըլլային, սակայն մաշած չէին անոնք: Նոր միացած մասերուն ասուին ընտիր և միտաքսի պէս կակուղ ըլլալուն, դիւրութեամբ կը ստանար իր փայլունութիւնը, որովհետեւ բանտարկեալը իր փաղաքուշ ձեռքովը կը ջանար նոր երեւցնել զգեստը:

Նոյն զգուշութիւնը ի գործ կը դնէր իր բարակ կտաւէ շապիկը գոցելու համար, որուն գոյնը բոլորովին փոխուած էր իր բանտ մտնելէն ի վեր և իր ներկուած կօշիկները թաշկինակի մը ծայրովը կը մաքրէր, որուն վրայ զինանշանի թագի մը տակ անունին սկզբնական նշանագրերը բանուած էին:

Առիւծներու Փոսին մէկ քանին մասնաւոր ուշադրութեամբ մը կը դիտէին բանտարկեալին ընտիր զգեստները:

— Ահա իշխան մը, որ ինքզինքը գեղեցիկ ցուցնել կ'ուզէ, ըսաւ գողերէն մէկը:

— Ստուգիւ խիստ գեղեցիկ է, ըսաւ ուրիշ մը, և եթէ սանտր մը և մագի իւղ ունենար, բոլոր սպիտակ ձեռնոցներ կրօղ պարոնները պիտի գերազանցէր:

— Իր զգեստները անշուշտ խիստ նոր պիտի ըլլային և կօշիկները՝ աղուոր: Ինչ պատիւ չէ մեզի, որ մեր մէջը այսպիսի վայելուչ ընկեր մը ունենանք: Ինչպէս անօրէն մարդիկ են սա անզգամ օստիկան զինուորները, Նախանձո՛տ մարդիկ, այսպիսի զգեստները կը պատռեն:

— Կ'երեւի թէ համբաւաւոր մէկն է, ըսաւ ուրիշ մը: Ամէն տիտակ գործ ըրեր է, և մե՛ծ գործեր... Այս տարիքին մէջ, ո՛հ մեծ բան ըսել է:

Եւ այդ սոսկումով խառն դարմանքի առարկայ եղող անձը կարծես թէ հաճութեամբ կ'ընդունէր այն գովեստները կամ գովեստներու երեւոյթը, որովհետեւ անոնց խօսքերը չէր լսիր:

Երիտասարդը իր վրան գլուխը շտկելէն յետոյ, գինետան դռնակին մօտեցաւ, որուն դռնապան մը կռթնած էր:

— Օ՛ն, պարօն, ըսաւ անոր, քսան Ֆրանք փոխ տուր ինձի և ես քիչ ատենէն կը հատուցանեմ քեզի: Երբեք մի՛ վախնար ինձմէ: Մտածէ որ ես այնպիսի ծնող մը ունիմ, որ քու ունեցած դրամներուդ չափ միլիոններ ունին... Օ՛ն, քսան Ֆրանք միայն, կ'աղաչեմ, որպէսզի կարենամ մասնաւոր սենեակ մը ունենալ հօս և խցազգեստ մը գնել: Այս զգեստներովս և կօշիկներովս չառ կը նեղուիմ: Ի՛նչ զգեստ է աս, պարօն, Գավալգանթի իշխանի մը համար:

Բանտապահը իր կռնակը դարձուց և ուսերը ցնցեց: Ծիծաղեցաւ իսկ անոր այն խօսքերուն վրայ, որոնք ամէն մարդու զուարճութիւն կրնային պատճառել: Այդ մարդը այդ տեսակ և կամ նմանօրինակ շատ խօսքեր լսած էր:

— Անգութ մարդ մըն ես եղեր դուն, ըսաւ Անտրէա, կեցիր, քու պաշտօնէդ ձգել կու տամ քեզ:

Այս խօսքին վրայ, բանտապահը գլուխը դարձուց և այս անգամ բարձրաձայն քրքիջ մը արձակեց:

Այն ատեն միւս բանտարկեալները անոր մօտեցան և չուրջը խմբուեցան:

— Կը լսե՞ս, այս փոքր գումարով զգեստ մը և սենեակ մը պիտի հոգամ, կ'ըսեմ, շարունակեց Անտրէա, օրպէսզի կարենամ վայելուչ կերպով ընդունիլ այն այցելուին, որուն ժամէ ժամ կը սպասեմ:

— Իրաւունք ունի, իրաւունք ունի, ըսին բանտարկեալները... Յայտնապէս կը տեսնուի որ հառարակ մարդ մը չէ ան:

— Ուրեմն քսան Ֆրանքը դուք փոխ տուէք անոր,

ըսաւ բանտապահը, իր միւս ուսին կռթնելով: Միթէ ձեր պարտքը չէ՞ ընկերի մը օգնել:

— Ես այդ մարդոց ընկերը չեմ, ըսաւ երիտասարդը հպարտութեամբ: Մի՛ նախատեր զիս, որովհետեւ իշխանութիւն չունիս:

Գողերը մրմուռնալով իրարու երես նայեցան և բանտապահէն ու մանաւանդ Անտրէայի խօսքերէն գրգռուած, փոթորիկ մը սրտաց ազնուապետական բանտարկեալին վրայ:

Բանտապահը, փոթորկին աղմկալի կոհակներ հանած ատեն, զանոնք հանդարտեցնելու մասին ապահով ըլլալով, թողուց զանոնք որ անտեղիօրէն կռիւ փնտռողին վրայ խրոխտան և իր առօրեայ երկար պահպանութեանը միջոցին զբօսնելու առիթ մը ներկայացնեն իրեն:

Արդէն գողերը Անտրէայի մօտեցած էին և ոմանք կ'ըսէին. «Մուճակախա՛ղը, մուճակախաղը սկօինք»:

Անխնայ ծեծ մըն էր այս, որ ոչ թէ մուճակներով, այլ մուճակներու երկաթագամ ներբաններով ի գործ կը դրուէր, այդ պարոններուն անհաճոյ եղող ընկերին վրայ:

Ոմանք օձաձուկին խաղը կ'առաջարկէին: Աս ալ ուրիշ տեսակ զբօսանքի իսկ մըն էր: Աւագ, խիճ և խօշոր դրամներ (եթէ ունենային) գալարուած թաշկինակի մը մէջ լեցնելով, իրենց թշնամիին ուսերուն և գլխին վրայ հարուածներ կը տեղացնէին անով:

— Մտրակենք մեր գեղեցիկ պարոնը, մեր պարկեշտ պարոնը, ըսին ուրիշներ:

Բայց Անտրէա դէպի անոնց դարձաւ, իր աչքերը թարթափեց, լեզուովը իր այտերը ուռեցուց և շրթունքները այնպէս կարկափեց, որ այդ նշաններով շատ բաներ ըսել կ'ուզէր աւագակներուն:

Այդ գաղտնի նշանները Բաթրուս սորվեցուցած էր իրեն:

Աւագակները Անտրէային իրենցմէ ըլլալը ճանչցան: Իսկոյն բարձրացուած թաշկինակները իջեցուցին և երկաթագամ մուճակը գլխաւոր դահիճին օտքն անցաւ:

Այն ատեն քանի մը ձայներ լսելի եղան, որոնք կ'ի-

մացնէին թէ պարոնը իրաւունք ունէր, թէ կրնար պարկեշտ մարդ մը ըլլալ և թէ բանտարկեալները կ'ուզէին խղճի ազատութեան օրինակը տալ:

Ասոր վրայ՝ բազմութիւնը ետ քաշուեցաւ: Բայց բանտապահը այնքան զարմացած մնաց, որ իսկոյն Անտրէային ձեռքէն բռնեց և սկսաւ անոր վրան խուզարկել, Առիճներու Փոսին բնակիչներու այդ յանկարծական փոփոխութիւնը կախարդանքէ աւելի նշանակալից յայտնութեան մը վերագրելով:

Անտրէա ձգեց որ բանտապահը իր վրան խուզարկէ, թէ և անոր դէմ բողոքեց:

Յանկարծ ձայն մը լսուեցաւ դռնակէն:

— Պէնէտէթթօ՛, կը գոչէր տեսուչը:

Բանտապահը թողուց զայն:

— Զիս կը կանչեն, ըսաւ Անտրէա:

— Խօսարանը եկուր, ըսաւ ձայնը:

— Կը տեսնէ՞ք, այցելութեան եկան ինծի: Ո՛հ, սիրելի պարոն, հիմա կը տեսնէք թէ ներելի՞ է հասարակ մարդու մը պէս վարուիլ Գալալզանթիին հետ:

Գալալզանթի սե ստուերի մը պէս բակին մէջէն սողոկելով, կիսաբաց դռնակէն դուրս ցատկեց, իր ընկերները ու նոյնինքն բանտապահը զարմանքի մէջ թողլով:

Ստուղիւ, խօսարանէն կը կանչէին զինքը: Անտրէա իսկ նուազ զարմանքի մէջ չէր գտնուեր: Խօրամանկ երիտասարդը այդ բանտը մտնելէն ի վեր փոխանակ գիրեր ուղղելու, իր գործը հետապնդել տալու համար, ինչպէս կ'ընեն հասարակ մարդիկ, կատարելապէս ստոյիկեան լըռութիւն մը պահած էր:

— Յայտնապէս զօրաւոր անձ մը անշուշտ կը պաշտպանէ զիս, կ'ըսէր իւրովի: Անյուսալի հարստութիւնս, այն դիւրութիւնը որով ամէն դժուարութեանց յաղթեցի, անակնկալ ընտանիք մը, ստացած երեւելի անուանս, անձրեւի նման գրպանս թափած ոսկին, փառասիրութեանս խոստացուած խիստ փայլուն խնամութիւնները, վերջապէս ամէն բան յայտնի կը ցուցնէ: Հարստութեանս վայրկեանական մոռացումը և պաշտպանիս բացակայութիւնը կո-

բստեան մատենեցին զիս, այո՛, բայց ոչ բոլորովին և ոչ ալ մշտնջենապէս: Զիս պաշտպանող ձեռքը վայրկեան մը ինձ մէ հեռացաւ, բայց ինքզինքս անդունդին մէջ իյնալու պատրաստ կարծած ատենս՝ այդ ձեռքը նորէն ինձի պիտի երկնայ եւ զիս պիտի բռնէ: Ինչո՞ւ ուրեմն անխոհեմութեամբս վտանգի մատնեմ ինքզինքս, գուցէ իմ պաշտպանս ալ նեղացնեմ: Զիս ազատելու համար երկու միջոց ունի: Մէկը՝ օսկիի գնով կրնայ փախուստս ձեռք բերել, իսկ միւսը՝ դատաւորներու ձեռքը սեղմել իմ արձակումս ընդունելու համար: Ուրեմն, խօսելէ եւ գործելէ առաջ՝ ըստ պատենք: Երբ յայտնի տեսնեմ որ բոլորովին երեսէ ձգուած եմ, այն ատեն...

Անտրէա ընելիքը որոշած էր եւ անոր յաջողութեան վրայ տարակոյս չունէր: Թշուառականը յարձակելու ատեն աներկիւղ էր եւ ինքզինքը պաշտպանելու միջոցին՝ այնպէս թելի:

Բանտին թշուառութեանը եւ ամէն տեսակ զրկանքներուն համբերած էր: Սակայն կամաց կամաց բնականը, կամ թէ ըսենք, սովորութիւնը յաղթած էր համբերութեանը:

Անտրէա իր մերկութեանը, աղտեղութեանը եւ անօթութեանը համար կը նեղուէր ու ժամանակը երկար կը թուէր իրեն:

Այդ ձանձրոյթի ժամուն էր որ տեսչին ձայնը խօսարան կը կոչէր զինքը:

Անտրէայի սիրտը ուրախութենէն խայտաց: Արդեօք ի՞նչ բանի համար կը կանչէին զինքը: Հարցաքննիչ դատաւորին այցելութեան համար չափ կանուխ էր, իսկ բանտին կառավարչին կամ բժշկին կողմէ կանչուելու համար՝ չափ ուշ: Ուրեմն իր սպասած այցելութիւնն էր ան:

խօսարանին վանդակապատին ետին, անյադ հետաքրքրութեամբ պ. Պէրթուչիոյի թուխ եւ հանճարեղ դէմքը տեսաւ, որ վշտագին զարմանքով մը կը դիտէր երկաթ վանդակները, կղպուած դռները եւ վանդակապատի բոլ ետին շարժող ստուերը:

— Ո՛հ, գոչեց Անտրէա սիրտը չարժած:

— Բարի լո՛յս, Պէնէտէթթօ, ըսաւ Պէրթուչիօ իր խորունկ և հնչուն ձայնով:

— Դո՛ւն ես, ըսաւ երիտասարդը իր շուրջը դիտելով սարսափահար:

— Զիս ձանչցա՞ր, թշուառական տղայ, ըսաւ Պէրթուչիօ:

— Լռէ՛, Լռէ՛, ըսաւ Անտրէա, որ այդ պատերուն սուր լսողութիւնը կը ճանչնար: Այդչափ բարձր մի՛ խօսիր:

— Անշուշտ առանձին խօսիլ կ'ուզէիր ինձի հետ, այնպէս չէ՞:

— Ո՛հ, այո՛, ըսաւ Անտրէա:

— Շա՛տ լաւ:

Եւ Պէրթուչիօ գրպանէն թուղթ մը հանելով, դռնակին ապակիին ետին երեւցած պահապանին նշան մը ըրաւ:

— Կարդա՛, ըսաւ:

— Ի՞նչ է ատ, ըսաւ Անտրէա:

— Քեզ սենեակ մը տանելու, հոն տեղաւորելու և քեզի հետ ազատ տեսնուելու հրամանը:

— Ո՛հ, գոչեց Անտրէա ուրախութենէն ցատկոտելով: Բայց շուտով ինքզինքին գալով, իւրովի ըսաւ:

— Դարձեալ անծանօթ պաշտպանս է, որ զիս չէ մոռցած: Գաղտնիքը կ'ուզէ իմանալ, որովհետեւ Պէրթուչիօ ինձի հետ առանձին սենեակի մը մէջ խօսիլ կ'ուզէ: Բայց իմ գաղտնիքս ես գիտեմ... Իմ պաշտպանս զրկած է Պէրթուչիօն:

Բանտապահը քիչ մը ատեն իր պետերէն մէկուն հետ խորհրդակցելէ յետոյ, վանդակապատ երկու դռները բացաւ և առաջին յարկը՝ բակին վրայ նայող սենեակ մը տարաւ Անտրէան, որ ուրախութենէն ինքզինքէն ելած էր:

Ինչպէս բանտերուն մէջ կ'ըլլայ, սենեակը կիրով ծեփուած էր և անոր զուարթ տեսքը բանտարկեալին հաճելի երեւցաւ: Կրակարան մը, անկողին մը, աթոռ մը, սեղան մը՝ սենեակին կարասիները կը կազմէին:

Պէրթուչիօ աթոռին վրայ նստեցաւ և Անտրէա անկողնին վրայ նստուեցաւ, իսկ բանտապահը զանոնք հոն թողլով հեռացաւ:

— Օ'ն, ըսաւ գործակատարը, ըսելիք բան մը ունի՞ս:

— Իսկ դո՞ւն, հարցուց Անտրէա:

— Առաջ դուն խօսէ...

— Ո'հ, ո՛չ, ինծի հաղորդելիք չառ լուրեր ունենալու ես, որովհետեւ դուն եկար զիս գտար:

— Շատ լաւ, ես կը խօսիմ: Անառակութիւններդ շարունակեցիր, գողութիւնն ըրիր և մարդ սպաննեցիր:

— Աղէկ, ըսաւ Անտրէա, եթէ այդ խօսքերը ըսելու համար զիս մասնաւոր սննհակ մը բերել տուիր, աւելի լաւ կ'ըլլար որ այդ նեղութիւնը չկրէիր: Բոլոր ըսածներդ գիտեմ, ասոր հակառակ, ուրիշ չառ բաներ կան, զոր ես չեմ գիտեր: Չգիտցած բաներուս վրայ խօսի՞նք, եթէ կը հաճիս: Ո՞վ քեզ հոս զրկեց:

— Օհո՛, ո՛րքան կ'աճապարես, պ. Պէնէտէթթօ:

— Շիտակ է, և ես ճիշտ նպատակին դիմեցի: Անո՞ս գուտ խօսքեր չընենք, ո՞վ հոս զրկեց քեզ:

— Եւ ոչ մէկը:

— Ո՞ւրկից գիտես որ ես բանտն եմ:

— Շատոնց քեզ ճանչցած եմ: Նորաձեւութիւն սիրող յանդուգն անձի մը պէս՝ Շանգ էլիզէի մէջ վայելչօրէն ձի կը հեծնէիր:

— Շանգ էլիզէ կ'ըսես... ա՛հ, ուրեմն հօրս վրայ խօսի՞նք քիչ մը:

— Ուրեմն ո՞վ եմ ես:

— Դուն իմ հոգեւոր հայրս ես, ո՞վ իմ ազնիւ պարոնս... Բայց դուն չես կարծեմ այն անձը, որ հարիւր հազարի չափ ֆրանք իմ քմահաճոյքիս համար յանձնեց, զորս չորս կամ հինգ ամսուան մէջ մտնեցի, իտալացի և ազնուական հայր մը գտաւ ինծի, ընկերութեանց մէջ մտցուց զիս և Օթէօյլ այնպիսի ճաշի մը հրաւիրեց, որ փարիզի ամէնէն երեւելի անձերուն և ընդհ. դատախազին հետ սեղանակից եղայ: Երբեք հետ չբարեկամանալուս չառաջարկը ցաւիմ, որովհետեւ այս միջոցիս կրնար ինծի օգտակար ըլլալ: Վերջապէս դուն չես այն անձը, որ մէկ կամ երկու միլիոնի համար երաշխաւոր պիտի ըլլար ինձ

ծի. երբ աղետալի դիպուածը պատահեցաւ... Օ'ն, խօսէ՛. պատուելի Դորսիքացի, խօսէ՛...

— Ի՞նչ կ'ուզես որ ըսեմ:

— Ես ալ քեզի կ'օգնեմ: Քիչ մը առաջ Շանգ էլիզէի խօսքը կ'ընէիր, ո՞վ իմ արժանաւոր հայրս:

— Ի՞նչ կ'ելլէ Շանգ էլիզէի խօսքը ընելէն:

— Շանգ էլիզէի մէջ խիստ հարուստ մարդ մը կը բնակի:

— Որո՞ւն տունը կողոպտելու մտար և մարդ մեռցուցիր, այնպէս չէ՞:

— Կարծեմ թէ այո՛:

— Մօնթէ-Քրիսթօ կո՞մար:

— Դուն տուիր անոր անունը, ինչպէս կ'ըսէ պարոն Ռասին... Ըսէ՛, անոր գիրկը նետուի՞մ և զայն սրտիս վրայ սեղմելով գոչե՞մ. «Հա՛յր իմ, հա՛յր իմ», ինչպէս կ'ըսէ պ. Բիքսէրէուր:

— Կատակը մէկդի, պատասխանեց Պէրթուչիօ, այդպիսի անուն մը բերանդ առնելու մի՛ համարձակիր:

— Ա՛հ, ըսաւ Անտրէա, Պէրթուչիօյի ծանրախոհ կերպարանքէն քիչ մը չփոթած, ինչո՞ւ չըսեմ:

— Որովհետեւ այդ անունը կրող անձը Աստուծոյ սիրելի ըլլալուն, չի կրնար քեզի պէս թշուառականի մը հայրը ըլլալ:

— Ո՛հ, ի՛նչ մեծ խօսքեր են...

— Մեծ հետեւութիւններ ալ պիտի ունենան, եթէ չըզգուշանաս:

— Սպառնալի՞ք կ'ընես, ես չեմ վախճար... պիտի ըսեմ...

— Կը կարծես որ քու ցեղիդ թզուկներո՞ւն հետ է գործդ, ըսաւ Պէրթուչիօ այնպիսի հանդարտ ձայնով և անվրէպ նայուածքով մը, որ Անտրէային վրայ մեծ ազդեցութիւն գործեց: Կը կարծես որ գործդ թիարանի չարացործ ընկերներուդ կամ պարզամիտ ապուշներո՞ւ հետ է: Պէնէտէթթօ՛, սոսկալի ձեռքի մը մէջ կը գտնուիս: Այդ ձեռքը կ'ուզէ քեզի համար բացուիլ, օգուտ քաղէ անկէ: Կատակ մի՛ ընես կայծակին հետ, որ վայրկեան մը հան-

դարտ կեցած է, բայց կրնայ նորէն որոտալ, եթէ իր ազատ շարժմանը մէջ ուզես անհանգիստ ընել զայն:

— Հայրս... կ'ուզեմ գիտնալ թէ ո՞վ է հայրս... Ըսաւ յամառ երիտասարդը: Թող կորսուիմ եթէ կարելի է, բայց պէտք է որ գիտնամ: Պայթակղութենէ չեմ վախնար, ընդհակառակը բարիք, համբաւ և խրատ կրնայ տալ ինծի, ինչպէս կ'ըսէ Պոյան լրագրագետը: Բայց դուք որ բարձր ընկերութեանց կը վերաբերիք, թէև միլիոններ և զինանշաններ ունենաք, միշտ գայթակղութենէ կը վախնաք... Ըսէ՛ք, ո՞վ է իմ հայրս:

— Ես ալ ատ ըսելու եկայ:

— Ա՛հ, գոչեց Պէնէտէթթօ, աչքերը ուրախութեամբ լիցուած:

Նոյն միջոցին դուռը բացուեցաւ և բանտապահը իր խօսքը Պէրթուչիոյին ուղղելով.

— Ներեցէք, պարոն, ըսաւ, հարցաքննիչ դատաւո՞րը բանտարկեալին կը սպասէ:

— Հարցաքննութեանս վերջն է ա՛լ, ըսաւ Անտրէա, խօսքը գործակատարին ուղղելով... Բայց ի՞նչ անպատեհ միջոցի կու գան մեզ անհանգիստ ընելու:

— Վաղը դարձեալ կու գամ, ըսաւ Պէրթուչիօ:

— Աղէկ, ըսաւ Անտրէա: Հրացանակիր պարոններ, պատրաստ եմ ձեր հրամանը կատարելու... Ո՛հ, սիրելի պարոն, տասնի չափ սկուտ ձգէ հոս, որպէսզի ուզածս տան ինծի:

— Ետ աղէկ, ըսաւ Պէրթուչիօ:

Անտրէա իր ձեռքը երկնցուց, բայց Պէրթուչիօ իրը գրպանէն չհանեց և միայն դրամներուն ձայնը հանեց:

— Օ՛ն, ըսաւ Անտրէա ժպտելով, բայց Պէրթուչիօյի տարօրինակ անտարբերութենէն ընկճուած, արդեօք խաբուեցա՞յ՝ մտածեց, ու վանդակապատ կառքի մը մէջ մտաւ, զոր աղցանի կողով կ'անուանեն: Տեսնենք, Ուրիմ վաղը պիտի տեսնուինք, աւելցուց Պէրթուչիօյին դառնալով:

— Վաղը կը տեսնուինք, պատասխանեց գործակատարը:

Թ. ԳԼՈՒԽ

Դ Ա Տ Ա Ի Ո Ր Ը

Ինչպէս կը յիշեն ընթերցողները, արբայ Պիւզոնի հանգուցեալին սենեակը Նուարթիէի հետ մինակ մնացած էր և նորատի աղջկան քով հսկողները ծերն ու քահանան էին:

Թերեւս արբային քրիստոնէական խրատները, թերեւս անոր քաղցր մարդասիրութիւնը կամ համոզիչ խօսքերը ծերունին մխիթարած էին, որովհետև քահանային հետ խօսելէն ի վեր՝ Նուարթիէ առաջուան պէս փոխանակ յուսահատելու՝ ամէն րան Աստուծոյ կամքին կը յանձնէր և այնքան հանդարտ կ'երեւէր, որ Վալանթինի վրայ իր ունեցած բուռն սէրը յիշողներուն զարմանք ազդեց:

Պ. աը Վիլֆօր նորատի աղջկան մեռած առտուընէն ի վեր ծերունին տեսած չէր:

Տան բոլոր ծառաները փոխուած էին: Իրեն համար ուրիշ սենեկապան մը և Նուարթիէի համար ուրիշ ծառայ մը եկած էին:

Տիկին աը Վիլֆօրի ծառայելու համար ալ երկու կիներ վարձուած էին:

Դռնապանէն սկսեալ մինչև կառապանը փոխուած էր: Այդ անբծեալ տան զանազան տէրերուն ծառայելու համար նորանոր դէմքեր կը տեսնուէին և անոնց միջև արդէն իսկ բաւական ցուրտ յաբաբերութիւններ կ'արգիլէին:

Եղիոնադատ տեսնելու երկու կամ երեք օրէն պիտի բացուէր և Վիլֆօր իր դահլիճը փակուած, Քատրուսի ըսպանիչին վրայ եղած դատական քննութիւնները տեսնողոտ գործունէութեամբ մը առաջ կը տանէր:

Այդ գործը, այն ամէն գործերուն պէս, որոնց Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը խառնուած կ'ըլլար. Փարիզի ընկերութեանց մէջ մեծ աղմուկ հանած էր:

Ապացոյցները համոզիչ չէին, որովհետև օրհասական թիւապարտի մը խօսքերուն մէջ կը կայանային անոնք, այնպիսի անձի մը, որուն ամբաստանած մարդը իր թիւապարտ հին ընկերն էր և կրնար ընկերը ամբաստանել կամ ոխակալութեամբ և կամ վրէժխնդրութեամբ:

Միայն դատաւորին խիղճը հանդարտ կ'երեւէր:

Ընդհ. դատախազը վերջապէս իր սոսկալի համոզու-
մին մէջ հաստատուած էր, թէ Պէնէտէթթօ յանցաւոր էր,
և իր տարած այս յաղթութիւնը գոհացում պիտի տար իր
անձնասիրութեան, իր սառած սրտին թելերուն քիչ մը
կենդանութիւն պարգեւելով:

Ուստի Վիլֆօր յառաջիկայ նիստերը սկսելու համար,
անխոնջ աշխատութեամբը դատին պատրաստութիւնները
տեսած էր: Ունկնդրութեան տոմսակներ ընդունելու նպա-
տակով իրեն ուղղուած անթիւ առաջարկներու պատասխա-
նելէն խուսափելու համար՝ ստիպուած էր առաջուընէ աւելի
տան մէջ մարդու չերեւիլ:

Ասկէ դատ, խիղճ Վալանթինի մահուընէն ի վեր այն-
չափ քիչ ատեն անցած էր և իր վիշտերը այնչափ նոր էին,
որ մարդ չէր զարմանար հայրը իր պարտականութեան,
այսինքն իր ցաւերը մոռցնող միակ դրաղման մէջ ընկղ-
մած տեսնելով:

Անգամ մը միայն, Պէնէտէթթօյի հօրը բուն տնունը
տալու համար Պէրթուէիոյի տուած երկրորդ այցելութեան
հետեւեալ տոտուն, Վիլֆօր իր հայրը տեսեր էր: Դատա-
ւորը աշխատութենէ յոգնած՝ տան պարտէզը իջած էր և
տխրութեան ու խորունկ մտածումներու մէջ ընկղմած՝
Թարքուինի պէս, որ եղէգէ գաւազանովը ամէնէն բարձր
մեկոններուն գլուխը կը ջախջախէր, պ. տը Վիլֆօր ալ
գաւազանովը մոլորաւորութեան երկար ու չորցած բունե-
րը կը կտրէր: Որոնք նոր անցած եղանակին փթթած ծա-
ղիկներու ուրուականներուն պէս՝ պարտէզին ծառուղիներ-
բուն երկայնքը կանգուն կը մնային:

Արդէն քանի մը անգամ պարտէզին ծայրը, այսինքն
լքուած արտին վրայ շոյող ծանօթ վանդակապատին մօ-
տենալով, միշտ նոյն ծառուղիէն ետ դարձած էր: Միեւ-
նոյն քալուածքով և շարժումով չըջագայութիւնը շարու-
նակելով, երբ աչքերը մեքենապէս տան վրայ դարձան,
ուր զաւկին բարձրաձայն խաղալը կը լսէր: Դիչերօթիկ
դպրոցէն դալով կիրակի և երկուշաբթի օրերը մօրը քով
կ'անցընէր:

Պ. տը Վիլֆօր բաց պատուհաններէն մէկուն մէջ պ.
Նուարթիէն տեսաւ, որ իր թիկնաթոռովը մինչև այդ պա-
տուհանին առջև բերել տուած էր գինջը, որպէսզի տաք
արեւուն վերջին ճառագայթները վայելէ: Որոնք պատշա-
մը զարդարող բազմաթիւ կիսամեծ ծաղիկներուն և ան-
միբոք որթերուն կարմրած տերեւներուն կու տային իրենց
հրաժեշտը:

Ծերունիին նայուածքը միայն կէտի մը վրայ սեւե-
ռած էր, զոր Վիլֆօր անկատար կերպով կը տեսնէր:

Նուարթիէի այդ նայուածքը այնչափ քիչախոյզի,
այնչափ անբնական և այնչափ անհամբեր էր, որ ընդհ.
դատախազը իրեն ծանօթ այդ դէմքին բոլոր ապաւորու-
թիւնները հասկնալու համար, իր ճամբէն դուրս ելաւ,
որպէսզի տեսնէ թէ այդ ծանր նայուածքը որո՞ւ ուղղը-
ւած էր:

Այն ատեն, կիսամերկ ոստերով խիտ թմբիներու տակ
նստած տեսաւ տիկին տը Վիլֆօրը, որ ձեռքը գիրք մը՝
մերթ ընդ մերթ ընթերցումը կ'ընդմիջէր իր զաւկին
ժպտելու կամ անոր գնդակը իրեն վերադարձնելու համար:
Էտուար յամառութեամբ սրահէն պարտէզին մէջ կը նե-
տէր գնդակը:

Վիլֆօր գունատեցաւ, որովհետեւ ծերունիին միտքը
կը հասկնար:

Նուարթիէ միշտ նոյն առարկային կը նայէր: Բայց
յանկարծ իր նայուածքը կնոջ վրայէն ամուսնոյն ուղղեց
և այն ատեն Վիլֆօր այն հրաւառ աչքերուն յարձակման
առարկան եղած էր, որոնք իրենց ուշադրութեան նպատա-
կակէտը փոխելով, իրենց լեզուն ալ փոխած էին՝ առանց
կորսնցնելու իրենց սպառնական տրամադրութիւնները:

Տիկին տը Վիլֆօր իր գլխին վրայ պատրաստուած
փոթորիկը չտեսնելով, այդ միջոցին զաւկին գնդակը բռն-
ներ էր: Նշանացի կերպով աղան կը կանչէր, որ գայ և
համբոյրով մը իր խաղալիքը առնէ, բայց էտուար երկար
ատեն մօրը աղաչանքին զիջանելու չհաճեցաւ: Հաւանա-
բար մայրական գորովը՝ տեղէն շարժելու նեղութեան
համար բաւական վարձատրութիւն մը չէր համարեր աղան:

Ի վերջոյ պատուհանէն արեւածաղիկներուն և դշխոյ-մար-
գաբիտներուն մէջ ցատկեց և ճակատը քրտինքով պատած՝
մօրը քով վազեց:

Տիկին տը Վիլֆօր անոր ճակատը սրբեց, իր չրթուն-
քը այդ խոնավ փոսկրին վրայ դրոշմեց և զաւակը ճամ-
բեց՝ անոր մէկ ձեռքը գնդակը տալով և միւս ձեռքը ափ
մը չաքարեղէն լեցնելով:

Վիլֆօր անդիմադրելի ձգողութեամբ մը պարտէղէն
դէպի տուն կը յառաջանար:

Բայց ո՛րչափ կը մօտենար, ա՛յնչափ Նուարթիէ իր
նայուածքը կը խոնարհեցնէր: Անոր արտեւանունքին հու-
րը ա՛յն աստիճան բորբոքած կ'երեւէր, որ Վիլֆօր մինչև
սրտին խորը կը զգար հօրը ազդեցութիւնը:

Ստուգիւ, Նուարթիէի նայուածքին մէջ սաստիկ
յանդիմանութիւն և միեւնոյն ատեն սոսկալի սպառնալիք
մը կը նշմարուէր:

Այն ատեն ծերունին իր աչքերը դէպի երկինք բար-
ձրացուց, իր զաւակին յիշեցնել ուզելով թէ՝ ըրած երդումը
մոռցած է:

— Շատ լաւ, պարոն, պատասխանեց Վիլֆօր բակէն,
որ մըն ալ համբերէ, ես խօսքիս տէրն եմ:

Այդ խօսքերուն վրայ, Նուարթիէի սիրտը գրեթէ
հանդարտեցաւ և իր նայուածքը անտարբերութեամբ ու-
րիշ կողմ դարձուց:

Վիլֆօր իր վերաբերման կոճակները աշխուժօրէն քա-
կեց, որոնք զինքը կը խեղդէին կարծեա, կապուտցած
ձեռքը ճակտին տարաւ և դահլիճը մտաւ:

Գիշերը հանդարտիկ անցաւ: Տան մէջ ամէն մարդ
ըստ սովորութեան քնացաւ: Միայն Վիլֆօր, իր սովորու-
թեան համաձայն, միւսներուն պէս միեւնոյն միջոցին չը-
քնացաւ, այլ մինչև առտուն ժամը հինգը աշխատեցաւ
հարցաքննիչ դատաւորներուն վերջին հարցութեանը նո-
րէն աչքէ անցընելով, արուած վկայութիւնները քննելով,
որպէսզի հետեւեալ օրուան դատը կարենայ լաւ պարզել:

Հետեւեալ օրը, երկուշաբթի՝ առաջին չիստը տեղի
պիտի ունենար:

Այդ օրուան արշալոյսը տոգոյն և աղետալի թուեցաւ
Վիլֆօրի, և առտուն կապոյտ լոյսը փայլեցուց թուղթին
վրայ կարմիր մեղանով գծուած գիծերը:

Դատաւորը վայրկեան մը քնացաւ, մինչ իր ճրագն ալ
հոգեվարքի մէջ էր: Անոր ճարճատիւնէն արթնցաւ: Մատ-
ները արիւնով թաթխուածի պէս խոնավ և կարմրաներկ էին:

Նաքնջագոյն ամպի երկար շերտ մը երկնքին երեսը
պատած էր և հորիզոնին վրայ կողմնակի սև նկարուած
նուրբ կաղամախները երկուքի կը բաժնէր:

Շագանակեանիներու վանդակէն անդին՝ առուոյտի դաշ-
տին մէջ՝ արտոյտ մը առտուն իր պարզ երգը երգելով,
դէպի երկինք կը բարձրանար:

Արշալոյսին խոնավ օդը Վիլֆօրի գլխին վրայ իջնե-
լով՝ զովացուց անոր միտքը:

— Արդարութեան սուրբ բռնող մարդը, ըսաւ սոսկու-
մով, պէտք է որ այսօր պատմէ յանցաւորները:

Այն ատեն նայուածքը ակամայ Նուարթիէի պատու-
հանին կողմը դարձուց, ուր առջի իրիկուն տեսած էր ծե-
րունին:

Վարագոյրը գոցուած էր, սակայն իր հօրը պատկերը
աչքերուն առջեւէն չէր հեռանար: Այնպէս որ բաց եղածի
պէս զոց պատուհանին դառնալով, կարծեց թէ դարձեալ հոն
կը տեսնէ սպառնալիքն ծերունին:

— Այո՛, մրմնջեց, անհոգ եղիր:

Ու գլուխը կուրծքին վրայ խոնարհեցուց և դահլիճին
մէջ քանի մը շրջան ըրաւ: Յետոյ վերջապէս, բոլորովին
հագուած՝ բազմոցի մը վրայ նետուեցաւ, յոգնութենէն ա-
ւելի, մինչև ոսկորներուն ծովը թափանցող պաղութենէն
բրտացած անդամներուն հանգստութիւն պարգեւելու, քան
թէ քնանալու համար:

Կամաց կամաց ամէն մարդ արթնցաւ տան մէջ:

Վիլֆօր իր դահլիճին մէջէն հետզհետէ լսեց տան մը
կենդանութիւնը հաստատող ձայները, այսինքն դռներուն
բացուիլ և գոցուիլը, սենեկապանունին կանչելու համար
տիկին տը Վիլֆօրի զանգակին հնչիւնը, աղուն առաջին
ձայները, որ այդ տարիքին մէջ գանձողներուն պէս առ-
ջողները ուրախ կ'արթնանար:

Վիլֆոր ալ իր զանգակը հնչեցուց։

Իր նոր սենեկապանը ներս մտաւ և լրագիրներն ու գաւաթ մը թէյ բերաւ։

— Ի՞նչ է բերածդ, հարցուց Վիլֆոր։

— Թէյ։

— Ես թէյ չուզեցի, քեզի ո՞վ ըսաւ որ բերես։

— Տիկինը։ Պարոնը անտարակոյս այսօր սպանութեան գործին մէջ չատ պիտի խօսի և զովացուցիչ ըմպելի մը խմելու պէտք ունի։

Սենեկապանը շառագոյն գաւաթը բազմոցին մօտ դրած նուրբ սեղանին վրայ դրաւ, որ միւս սեղաններուն պէս թուղթերով ծածկուած էր։

Սենեկապանը դուրս ելաւ։

Վիլֆոր պահ մը տխուր դէմքով գաւաթին նայեցաւ, յետոյ յանկարծ ջղային չարժումով մը առաւ զայն և պարունակութիւնը խմեց մէկ ումպով։

Գուցէ կը յուսար որ այդ ըմպելին մահացու ըլլար և այդ միջոցին կը փափաքէր մեռնիլ, այն պարտքէն ազատելու համար, որ մեռնելէ աւելի դժուար բան մը կը հրաժայէր իրեն։ Յետոյ ոտքի ելաւ և իր դահլիճին մէջ պտըտեցաւ այնպիսի ժպիտով մը, որ տեսնողին սոսկում պիտի պատճառէր։

Թէյը անվնաս էր և պ. տը Վիլֆոր բան մը չզգաց։

Ճաշի ատեն պ. տը Վիլֆոր սեղանին չմասնակցեցաւ։

Սենեկապանը դարձեալ ներս մտնելով, ըսաւ։

— Տիկինը կ'իմացնէ որ ժամը տասնըմէկ զարկաւ և Ատանը կէս օրին պիտի բացուի։

— Դիտեմ, ըսաւ Վիլֆոր, ի՞նչ ըսել կ'ուզէ։

— Տիկինը հագուած պատրաստ է և կը հարցնէ, թէ պարոնին պիտի կրնա՞յ ընկերանալ։

— Ո՞ւր երթալու համար։

— Դատական պաշտօնատունը։

— Ի՞նչ ընելու համար։

— Տիկինը կ'ըսէ, թէ չատ կը փափաքի այդ դատավարութեան ներկայ գտնուիլ։

— Ո՛հ, ներկա՞յ գտնուիլ կ'ուզէ, ըսաւ Վիլֆոր զրեթէ սոսկալի ձայնով։

Ծառան քայլ մը ետ քաշուելով, ըսաւ։

— Եթէ պարոնը առանձին երթալ կ'ուզէ, տիկնոջ իմացնեմ։

Վիլֆոր վայրկեան մը լուռ մնաց, Երեսնսի գոյն մօրուքով շրջապատուած տոգոյն այսը իր եղունգներովը փորելու չափ կը քերէր։

— Ըսէ տիկնոջ, որ իրեն հետ խօսիլ կ'ուզեմ և կը խնդրեմ, որ իր սենեակը սպասէ ինձի, պատասխանեց ի վերջոյ։

— Շատ լաւ, պարոն։

— Յետոյ եկուր զիս ածիլէ և հագուեցուր։

— Անմիջապէս։

Ստուգիւ, սենեկապանին երթալն ու դառնալը մէկ եղաւ։ Վիլֆորը ածիլեց և բոլորովին սև զգեստներ հագցուց անոր, Յետոյ ըսաւ։

— Տիկինը իր սենեակը ձեզի կը սպասէ։

— Ես ալ անոր մօտ կ'երթամ, ըսաւ Վիլֆոր։

Ու թեւին տակ թղթածրարներ առած և գլխարկը ձեռքը բռնած՝ դէպի կնոջ սենեակը ուղղուեցաւ։

Դրան առջև վայրկեան մը կեցաւ և իր կապուեցած ճակատէն հոսած քրտինքը թաշկինակովը սրբելէն յետոյ, դուռը հրեց։

Տիկին տը Վիլֆոր անյենարան բազմոցի մը վրայ նըստած էր և անհամբերութեամբ լրագիրները և նորատիպ գրքոյկները աչքէ կ'անցընէր, որոնց ընթերցումը վերջացնելէն առաջ, փոքր էտուար զանոնք պատռելով կը զուարճանար։

Դուրս ելլելու համար հագուած էր, գլխարկը թիկնաթոռին վրայ պատրաստ կը պասէր և ձեռնոցները դրած էր։

— Վերջապէս եկաք, պարոն, ըսաւ կինը իր բնական և հանդարտ ձայնովը։ Ո՛րչափ գունատած էք, պարոն, բոլոր գիշերը աշխատեցա՞ք միթէ։ Ինչո՞ւ մեզի հետ ճաշելու չեկաք։ Ըսէք, զիս ձեզ հետ պիտի տանի՞ք, թէ էտուարին հետ առանձին պիտի երթամ։

Տիկին տը Վիլֆոր, ինչպէս կը տեսնուի, պատասխան մը ընդունելու համար յաջորդաբար զանազան հարցումներ

ըրաւ, բայց պ. տը Վիլֆոր առանց այդ հարցումներէն մէկուն իսկ պատասխանելու, արձանի պէս պաղ և լուռ մնաց:

— Էտուա'ր, ըսաւ Վիլֆոր հրամայական նայուածք մը ուղղելով զաւելին, գնա՛ սրահը խաղա, սիրելիս, մօրդ հետ քիչ մը պիտի խօսիմ:

Տիկին տը Վիլֆոր իր ամուսնոյն պաղ դէմքը, խրոխտ ձայնը և տարօրինակ սպառաքալութիւնները տեսնելով, սարսուց:

Էտուար գլուխը վեր առնելով, մօրը երեսը նայեցաւ, բայց տեսնելով որ մայրը պ. տը Վիլֆորի հրամանը չէր հաստատեր, իր կապարէ զինուորներուն գլուխը կտրելով զբաղեցաւ նորէն:

— Էտուա'ր, գոչեց պ. տը Վիլֆոր այնպիսի խստութեամբ մը, որ աղան օթոցին վրայ ցատկեց, լսեցի՞ր, գնա: Էտուար, որուն հետ շատ քիչ անգամ այդպէս կը վարուէին, ոտքի ելաւ գունատած:

Դժուար է ըսել, թէ բարկութենէ՞ն գունատած էր թէ վախէն:

Հայրը անոր մօտեցաւ, թեւէն բռնեց և ճակատը համբուրեց:

— Գնա՛, զաւակս, գնա՛:

Էտուար ժպտեցաւ:

Պ. տը Վիլֆոր դրան մօտեցաւ և աղան դուրս ելլելէն յետոյ դրան պարզունակը դրաւ:

— Տէր Աստուած, ըսաւ մանկամարդ կինը իր էրկանը սրտին խորը թափանցող նայուածքով մը անոր երեսը նայելով ու ժպիտ մը կեղծելով, զոր Վիլֆորի անողորմ դէմքը իր շրթունքներուն վրայ սառեցուց, ի՞նչ կայ արդեօք:

— Տիկին, ո՞ւր պահած էք այն թոյնը, զոր սովորաբար կը գործածէք, հարցուց դատաւորը առանց դարձուածի ու իր կնոջ և դրան մէջտեղը կենալով:

Տիկին տը Վիլֆոր զգաց ինչ որ արտայայտը կը զգայ, երբ կը տեսնէ որ ցին թռչունը մահաբեր նիզ շրջանակի մը մէջ կը սահմանափակէ զինքը:

Տիկին տը Վիլֆոր այնչափ գունատեցաւ, որ գոյնը կապոյտի փոխուեցաւ և կերկերուն ու հեղձաւորձուկ ձայն

նով մը, որ ո՛չ հառաչանքի կը նմանէր և ոչ ձայնի, ըսաւ.

— Պարոն, չեմ հասկնար թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզէք:

Ու իր սոսկումին սաստկութենէն ոտքի ելլելով, ինքզինքը բազմոցին վրայ նետեց նորէն:

— Կը հարցնեմ թէ ո՞ւր կը պահէք այն թոյնը, որով սպաննեցիք պ. տը Սէն Մէրանը, աներս, զոքանչս, Պարուան և Վալանթին աղջիկս:

— Ո՛հ, պարոն, գոչեց տիկին տը Վիլֆոր՝ ձեռքերը միացնելով, ի՞նչ կ'ըսէք:

— Ձեմ սպասեր որ հարցնէք ինձի, այլ պէտք է պատասխան տաք:

— Ամուսնո՞յս պիտի պատասխանեմ թէ դատաւորիս, կակաղեց տիկին տը Վիլֆոր:

— Ձեր դատաւորին, տիկին, ձեր դատաւորին պիտի պատասխանէք:

Կնոջ գունատութիւնը, մտահոգ նայուածքը և բոլոր մարմնոյն զողողումը սոսկալի տեսարան մը կը պարզէր:

— Ո՛հ, պարոն, մըմնջեց, ո՛հ...

— Ձէք պատասխաներ, տիկին, գոչեց անողորմ հարցաքննիչը:

Յետոյ իր բարկութենէն աւելի սոսկալի ժպիտով մը յարեց.

— Բայց չէք ալ ուրանար:

Տիկինը շարժում մը ըրաւ:

— Ձէք ալ կրնար ուրանալ, աւելցուց Վիլֆոր ձեռքը դէպի անոր երկարելով, յանուն արդարութեան զայն բռնելու համար: Այդ զանազան ոճիւրները անամօթ ճարտարութեամբ մը ի գործ դրիք, բայց միայն ձեր սէրէն կուրցած, մարդիկը կրնայիք խաբել: Տիկին տը Սէն Մէրանի մահուընէն յետոյ հասկեցայ որ տանս մէջ թունաւորող մը կայ, ա՛յլ իրենին ալ իմացուց ինձի: Պարուային մեռնելէն ետքը մէկուն վրայ կասկածեցայ, մեղա՛յ Աստուծոյ, հրեշտակի մը վրայ, ես որ միշտ անմեղին վրայ իսկ կը կասկածիմ, սակայն Վալանթինի մահուընէն ետքը, ալ ինձի համար տարակուսելու տեղի չմնաց, տիկին, և ոչ միայն ինձի այլ ուրիշներուն համար ալ: Երկու անձեր տեղեակ

են ձեր ոճրագործութեան և չատերն ալ կը կասկածին այդ մասին: Այսուհետեւ ամէն մարդ պիտի իմանայ: Ինչպէս որ քիչ մը առաջ կ'ըսէի, տիկին, ձեզի հետ խօսողը ձեր ամուսինը չէ, այլ ձեր դատաւորը:

Մանկամարդ կիներ երկու ձեռքերուն մէջ պահեց յէմքը:

— Ո՛հ, պարոն, կակազեց, կ'աղաչեմ, հաւանականութեանց մի՛ հաւատաք:

— Այդչափ վատասի՞րտ էք դուք, զոչեց Վիլֆոր արհամարհոտ ձայնով մը: Ստուգիւ միշտ դիտած եմ որ թուանաւորիչները վատ կ'ըլլան: Բայց դուք որ երկու ձեր և նորատի աղջիկ մը սպաննելով, անոնց մեռնելը տեսնելու քաջութիւնը ունեցաք, կրնա՞ք վատասիրտ ըլլալ:

— Պարոն, պարոն:

— Կրնա՞ք վատասիրտ ըլլալ, շարունակեց Վիլֆոր, իր ձայնը աստիճանաբար աւելի բարձրացնելով, դուք որ չորս հոգեվարքներու վայրկեանները մէկիկ մէկիկ համբեցիք, դուք որ ձեր դոխային հնարքները նւթեցիք և յաջողութեամբ ու զարմանալի ճշտութեամբ թունաւոր ըմպելիները իմցուցիք, արդեօք մոռցա՞ք մտածելու, թէ ձեր ուժերը յայտնուած ատեն ի՞նչ պիտի ըլլաք: Ո՛հ, անկարելի է, անշուշտ աւելի քաղցր, աւելի ազդու և աւելի շանթահարիչ թոյն մը պահած էք ձեզի համար, որպէսզի ձեզի տրուելիք պատիժէն ազատիք... Կը յուսամ որ այս հոգը տարած էք:

Տիկին տը Վիլֆոր ձեռքը երկնցնելով ծնկան վրայ ինկաւ:

— Գիտեմ... գիտեմ, ըսաւ, ձեր յանցանքը կը խոստովանիք: Սակայն երբ ա՛լ չէք կրնար ուրանալ ձեր ըրածը, վերջին վայրկեանին դատաւորներուն հղած խոստովանութիւնը ձեր ընդունելիք պատիժը չի կրնար թեթեւցնել:

— Պատիժ կ'ըսէք, պարոն, զոչեց տիկին տը Վիլֆոր, երկու անգամ է որ այդ բառը կ'արտասանէք:

— Անտարակոյս: Դուք չորս անգամ յանցաւոր ըլլալն ո՞ր համար կարծեցիք թէ պատիժէ ազատ պիտի ըլլաք: Այս պատիժը սահմանողին կինը ըլլալն ո՞ր համար կարծեցիք թէ պիտի չպատժուիք: Ո՛հ, տիկին, ո՛չ, ո՛վ որ ալ

ըլլայ, թունաւորիչին պատիժը կառափնատն է, եթէ սակայն, ինչպէս քիչ մը առաջ ըսի, թունաւորիչը իր ամէնէն շանթահարիչ թոյնէն իրեն համար քանի մը կաթիլ պահելու հոգ տարած չէ:

Տիկին տը Վիլֆոր անբնական ձայն մը հանեց և իր անեղի ու անյաղթելի սոսկումը այլայլեց ղիմագծերը:

— Ո՛հ, կառափնատն մի՛ վախնաք, տիկին, ըսաւ դատաւորը, ձեզ անպատուել չեմ ուզեր, որովհետեւ ինքզինքս անպատուել է: Ո՛չ, ընդհակառակը՝ եթէ ըսածներս լաւ լսեցիք, անշուշտ հասկցաք որ կրնաք կառափնատին վրայ չմեռնիլ:

— Ո՛չ, չհասկցայ, ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, կակազեց խեղճ կինը բոլորովին չփոթած:

— Ըսել կ'ուզեմ թէ՛ մայրաքաղաքիս առաջին դատաւորին կինը իր ամօթապարտ գործովը ընտանիքին անարատ մնացած անունը պիտի չպղծէ և մէկ հարուածով իր ամուսնոյն ու զաւկին պատիւը պիտի չուզէ աղարտել:

— Ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ:

— Այդ կերպով, տիկին, բարիք մը ըրած պիտի ըլլաք մեզի և ես ատոր համար շնորհակալ կ'ըլլամ ձեզի:

— Շնորհակալ, բայց ի՞նչ բանի համար:

— Ձեր ըսած խօսքին համար:

— Ի՞նչ ըսի որ, իմ խելքս գլուխս չէ, ըսածս ալ չեմ գիտեր, ո՛վ Աստուած:

Ու մագերը թափթփած և չրթունքները փրփրած, ոտքի ելաւ:

— Ձեր սենեակը մտած պահուս, ձեր թոյնը ո՞ր պահելուդ մասին ըրած հարցումիս պատասխանը կու տա՞ք, տիկին:

Տիկին տը Վիլֆոր իր բազուկները դէպի երկինք բարձրացուց և ձեռքերը իրարու գալարեց ջղաձգօրէն:

— Ո՛չ, ո՛չ, գոչեց, անշուշտ պիտի չուզէք որ գործերը այդ աստիճանին հասնին:

— Կառափնատին վրայ կորսուելնիդ միայն չեմ ուզեր, տիկին, կը հասկնա՞ք, պատասխանեց Վիլֆոր:

— Ո՛հ, պարոն, շնորհք ըրէք:

— Բայց կ'ուզեմ որ արդարութիւնը ի գործ դրուի։ Ես պատժելու համար կ'ապրիմ, տիկին, աւելցուց դատաւորը բոցարձակ նայուածքով մը։ Եթէ ձեր տեղը ուրիշ կիւն մը ըլլար, նոյնիսկ թագուհի մը, դահիճը կը զրկէի։ Բայց ես ձեր վրայ կը գթամ և միայն կ'ըսեմ. «Տիկին, ձեր ամէնէն քաղցր, ամէնէն ապահով և ամէնէն շանթահարիչ թոյնէն քանի մը կաթիլ պահեցի՞ք ձեզի համար»։

— Ո՛հ, ներեցէք ինձի, պարոն, ձգեցէք որ ապրիմ։

— Ո՛հ, ո՛րչափ վատ էք եղեր։

— Մտածեցէք որ ձեր կիւնն եմ։

— Թունաւորիչ կիւն մըն էք դուք։

— Աստուծոյ սիրոյն...

— Ո՛հ,

— Ինձի նկատմամբ ձեր ունեցած սիրոյն համար...

— Ո՛հ, ո՛հ,

— Մեր զաւկին սիրոյն համար, ո՛հ, մեր զաւկին սիրոյն համար ձգեցէք որ ապրիմ։

— Ո՛հ, ո՛հ, ո՛չ կ'ըսեմ, եթէ օր մը միայն ձեզ կենդանի թողում, միւսներուն պէս գուցէ մեր զաւակն ալ ըսպաննէք։

— Ե՞ս իմ զաւակս սպաննեմ, գոչեց վայրենի մայրը Վիլֆորի վրայ խոյանալով, ե՞ս իմ էտուարս սպաննեմ... ա՛հ... ա՛հ...

Ու իր խօսքը դիւային, յիմարական և սոսկալի ծիծաղով մը վերջացուց։

Տիկին տը Վիլֆոր իր ամուսնոյն ոտքերը ինկած էր։ Վիլֆոր անոր մօտենալով, ըսաւ.

— Տիկին, եթէ դարձիս արդարութիւնը կատարուած չտեսնեմ, իմ բերնովս պիտի մատնեմ ու իմ ձեռքովս պիտի բանտարկեմ ձեզ։

Տիկին տը Վիլֆոր, ոգեւալու և ուժաթափ, մտիկ կ'ընէր անոր։ Միայն իր աչքերը կենդանի մնացած էին, որոնք անհելի նշոյլներ կ'արձակէին անոր վրայ։

— Լսեցի՞ք, ըսաւ Վիլֆոր։ Ես դատարան պիտի երթամ մարդասպանի մը դէմ մահուան վճիռը տալու... Եթէ դարձիս ձեզ կենդանի գտնեմ, այս իրիկուն պիտի բանտարկուիք։

Տիկին տը Վիլֆոր հառաչանք մը հանեց, ջիղերը թուլցան և սիրտը ճնշուած՝ օթոցին վրայ մնաց։

Ընդհ. դատախազը կարծես կարեկցական շարժում մը ըրաւ, նուազ խստութեամբ անոր նայեցաւ ու թեթեւ խոնարհութիւն մը ընկելով.

— Մնաք բարով, տիկին, ըսաւ մեղմօրէն, մնաք բարով։

Այդ ողջոյնը դաշոյնի հարուածի մը պէս իջաւ տիկին տը Վիլֆորի սրտին վրայ, որ նուաղեցաւ։

Ընդհ. դատախազը դուրս ելաւ և դուռը կղպեց։

Ժ. ԳԼՈՒԽ

ԵՂԵՌՆԱԴԱՏ ԱՏԵԱՆԸ

Պէնէտէթթոյի գործը, ինչպէս դիւանատան և ընկերութեանց մէջ կ'ըսուէր, խոր տպաւորութիւն առաջ բերած էր։

Գաֆէ տը Փարին, Կանի ծառուղին և Պուլոնի անտառը յաճախող կեղծ Գալալզանթին Փարիզի մէջ գտնուած միջոցին և իր պերճանքին երկու կամ երեք ամիսներուն մէջ բազմաթիւ ծանօթներ ունեցած էր։

Լրագիրները ամբաստանելին թէ՛ Փարիզի և թէ թիապարտութեան մէջ անցուցած կեանքը պատմած էին։ Անտրէա Գալալզանթի իշխանը անձամբ ճանչցողները աւելի մեծ հետաքրքրութիւն մը կը զգային անոր հետեւանքը տեսնելու։

Ուստի, ամէնէն աւելի անոր ծանօթները մեծ փափաք մը ունէին ամբաստանելներուն նշտարանին վրայ տեսնելու իր չղթայակից ընկերը սպաննող պ. Պէնէտէթթոն։

Շատերը այնպէս կը կարծէին թէ Պէնէտէթթօ եթէ ոչ զոհ եղած, գոնէ սխալմամբ ամբաստանուած է։

Պ. Գալալզանթի հայրը Փարիզ տեսնելով՝ կը յուսային որ իր ազնուագարմ պայազատին պաշտպանութիւնը պիտի ընէ։

Շատերն ալ, որոնք երիտասարդը տեսած էին և ա-

նոր հաճելի ձևերը, գեղեցիկ երևելու փափաքը ու վատնած դրամները կը յիշէին, թշնամիի մը կողմէ դաւաճանօրէն ամբաստանուած կը համարէին զայն, ինչպէս այս աշխարհիս մէջ շատ անգամ կը պատահի: Անբաւ հարստութիւնները չարութիւն կամ բարիք գործելու միջոցները կ'աւելցնեն ու անլուր զօրութիւն մը կ'ընծայեն:

Ուստի, ամէն մարդ Եղեռնադատ Ատեանը կը դիմէր, ոմանք պարզուելիք տեսարանին վրայ զուարճանալու և ուրիշներ՝ քննադատելու համար:

Առտուան ժամը եօթէն սկսեալ, Ատեանին դուռը, վանդակապատներուն մէջ, իրարու հաւ կանգնած կը սպասէին: Ատեանին բացուելէն ժամ մը առաջ, սրահը արդէն լեցուած էր լառանձնաշնորհուած ունկնդիրներով:

Ատեանը բացուելէն առաջ, շատ անգամ ալ հաքը, մեծ դատեր տեսնուած օրեր, ունկնդրութեան սրահը այնպիսի սրահի մը կը նմանի, ուր զիրար ձանչցողները եթէ խիստ մօտ են, իրարու կը մօտենան, իսկ եթէ բազմաթիւ անձերով, փաստաբաններով ու զինակիրներով բաժնուած են, իրարու նշաններ կ'ընեն:

Այդ օրը աշնան այն գեղեցիկ օրերէն մէկն էր, որ շատ անգամ հեռաւոր և կարճ ամառի մը պակասութիւնը կը լեցնէ: Առտուն պ. տը Վիլֆօրի տեսած ամպերը մոգական զօրութեամբ ցրուած էին կարծես: Սեպտեմբերի վերջին և ամէնէն քաղցր օրերէն մէկը իր բովանդակ պայծառութեամբ կը փայլէր:

Պոչան, մամուլի թագաւորներէն մէկը ըլլալով, ամէն կողմ իր գահն ունէր ու միակնոցովը ալ ու ձախ կը դիտէր:

Պոչան տեսաւ Շաթօ Ռենօն և Տըպրէն, որոնք աստիկանակաւ պաշտօնեայի մը շնորհիւ լաւ տեղեր գրաւած էին և զայն համոզած էին, որ փոխանակ առջեւին կանգնելու, ետեւին կենայ:

Բարի պաշտօնեան անշուշտ դուշակելով, որ իր առջեւ գտնօճող անձը նախարարին դիւանադպիրը և միլիտանատէր մըն է, իր երկու ազնիւ դրացիներուն հետ ակնածանքով վարուեցաւ և թողուց որ Պոչանին քովը եր-

թան, խոստանալով անոնց որ տեղերնին պիտի պահէ:

— Հիմա բարեկամիս պիտի տեսնենք, ըսաւ Պոչան:

— Է՛հ, այո՛, պատասխանեց Տըպրէ, մեր արժանաւոր իշխանը չէ՞ք ըսեր: Սատանան տանի այդ իտալացի իշխանները:

— Այնպիսի մարդ մը, որուն ազգաբանը Տանթէն էր և անոր ընտանիքին ազնուականութիւնը այդ բանաստեղծին «Երկնային կատակերգութիւն» անուն քերթուածէն առաջ կը սկսի:

— Այո՛, կախաղանի ազնուականութիւնը, ըսաւ Շաթօ Ռենօ պաղարիւնութեամբ:

— Պիտի դատապարտուի, այնպէս չէ՞, հարցուց Տըպրէ, խօսքը Պոչանին ուղղելով:

— Բարեկամ, պատասխանեց լրագրագետը, կարծեմ այդ բանը ձեզի հարցնել պէտք է: Դահլիճին կերպարանքը դուք մեզմէ լաւ կը ճանչնաք: Ձեր նախարարին վերջին երկնային նախագահը տեսա՞ք:

— Այո՛:

— Ի՞նչ ըսաւ ձեզի:

— Այնպիսի խօսք մը ըրաւ, որ զարմանք պիտի պատճառէ ձեզի:

— Ուրեմն շուտ ըսէք բարեկամ, բաւականատեւ կայ որ այս տեսակ խօսքեր լսած չեմ:

— Մտիկ ըրէք ուրեմն, Պէնէտէթթօն, ըսաւ, որ խորամտութեան փիւնիկ մը և խորամանկութեան հսկայ մը համարուած է: Խիստ ողորմելի և խիստ անմիտ քսակահատ մըն է, անարժան այն փորձերուն, զորս իր մահուընէն յետոյ գանկին վրայ պիտի ընեն:

— Սակայն, ըսաւ Պոչան, իշխանի մը դերը լաւ կատարեց:

— Ձեզի համար, Պոչան, որ այդ խեղճ իշխանները կ'ատէք և կ'ուրախանաք երբ անոնց վրայ անպատշաճութիւններ կը տեսնէք, բայց ո՛չ ինծի համար, որ բնագդուով ազնուականը կը ճանչնամ և իբրեւ ազգատոհմական նշաններուն լաւ տեղեակ, որ և է՝ ազնուապետական ընտանիք մը կ'որոշեմ, գոչեց Շաթօ Ռենօ:

— Ուրեմն դուք անոր իշխան ըլլալուն չհաւատացի՞ք րնաւ:

— Իշխանի ձեւերուն՝ այո՛... բայց իշխան ըլլալուն՝ ո՛չ:

— Լաւ, ըսաւ Տըպրէ, բայց ստոյգ կ'ըսեմ որ ամէն մարդ կրնար իշխան կարծել զայն... Նախարարներու տունը տեսայ զայն:

— Ո՛հ, այո՛, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ, անոր համար որ լաւ կը ճանչնան իշխանները:

— Ըսածնիդ իրաւ է, Շաթօ Ռընօ, պատասխանեց Պոչան բարձրաձայն ծիծաղելով, խօսքերնիդ հակիրճ և զուարճալի է: Զեղմէ հրաման կը խնդրեմ որ այդ խօսքը ես ալ գործածեմ:

— Գործածեցէք, սիրելի Պոչան, ըսաւ Շաթօ Ռընօ:

— Բայց, ըսաւ Տըպրէ, խօսքը Պոչանին ուղղելով, եթէ ես նախագահին հետ խօսեցայ, անշուշտ դուք ալ ընդհ. դատախազին հետ խօսած էք:

— Անկարելի էր զայն տեսնել: Ութը օրէ ի վեր պ. տը Վիլֆօր իր տան մէջ պահուրտած էր և իրաւունք ունէր, Հետզհետէ պատահած առտնին տարօրինակ վիշտերը և իր աղջկան ոչ նուազ տարօրինակ մահը...

— Տարօրինակ մահ, ի՞նչ կ'ըսէք, Պոչան:

— Ո՛հ, այո՛, չգիտնալ ձեւացուցէք, քանի որ այս ամէնը դատաւորներու աղնուականութեան մէջ կը պատահի, ըսաւ Պոչան միակնոցը աչքին փակցնելով և ստիպելով որ առանց բռնելու հաստատ կենայ հոն:

— Սիրելի պարոն, ըսաւ Շաթօ Ռընօ, ներեցէք ինծի որ ըսեմ թէ միակնոցը տեղաւորելու համար Տըպրէին չափ յաջողակ չէք: Տըպրէ, պ. Պոչանին դաս մը տուէք:

— Հոն նայեցէք, ըսաւ Պոչան, չեմ սխալիր:

— Ի՞նչ կայ:

— Ան է:

— Ո՛վ:

— Կ'ըսէին թէ Փարիզէն մեկնեցաւ:

— Օրիորդ էօփէնին, հարցուց Շաթօ Ռընօ, արդեօք վերադարձած է:

— Ո՛չ, անոր մայրը:

— Տիկին Տանկլա՞րը:

— Ի՞նչ կ'ըսէք, յարեց Շաթօ Ռընօ, անկարելի է, աղջկան փախչելէն տասը օր ետքը ու ամուսնոյն անանկու թենէն երեք օր ետքը հոս գայ:

Տըպրէ թեթեւօրէն կարմրեցաւ և նայուածքը Պոչանին կողմը ուղղեց:

— Բողարկուած անծանօթ կին մըն է, ըսաւ, զուցէ օտարական իշխանուհի մը կամ Գավալգանթի իշխանին մայրը ըլլայ: Բայց կարծեմ թէ խիստ կարեւոր խօսքեր ընելու վրայ էիք, Պոչան:

— Ե՞ս:

— Այո՛, Վալանթինի անօրինակ մահուան վրայ կը խօսէիք:

— Ո՛հ, այո՛, ստոյգ է, բայց ինչո՞ւ արդեօք տիկին տը Վիլֆօր չէ եկած:

— Խեղճ կին, ըսաւ Տըպրէ, անշուշտ հիւանդանոցներու համար թուրինջ խոտին ջուրը հանելու և իրեն ու իր բարեկամուհիներուն համար գեղեցկացուցիչ դեղեր շինելու զբաղած է: Գիտէք որ այս զբօսանքին համար տարին երկու-երեք հազար սկուտ ծախք կ'ընէ, ինչպէս կը հաւաստուի: Ինչո՞ւ տիկին տը Վիլֆօր հոս չըլլար, մեծ հաճոյք մը պիտի զգայի զայն տեսնելով: Ես այդ կինը չատ կը սիրեմ:

— Ես ալ կ'ատեմ զայն, ըսաւ Շաթօ Ռընօ:

— Ի՞նչ պատճառաւ:

— Զեմ գիտեր ի՞նչ պատճառաւ կը սիրէ կամ կ'ատէ մարդ: Հակակրօթեամբ կ'ատեմ զայն:

— Եւ կամ բնագոյումով:

— Գուցէ... Բայց ձեր խօսքին դառնանք, Պոչան:

— Հետաքրքիր չէ՞ք գիտնալու, պարոններ կրկնեց Պոչան, թէ Վիլֆօրի տան մէջ շուտ մեծանալուն պատճառը ի՞նչ է:

— Ստուգիւ, ըսաւ Տըպրէ, երեք ամիսէ ի վեր այն տան մէջ պատած ոռգը իմ ալ զարմանքս գրաւած է: Անցեալ օր, Վալանթինի խօսքը բացուած ատեն, տիկինն ալ նոյնը ըսաւ ինծի:

— Ո՞վ է այդ տիկինը, հարցուց Շաթո-Ռենո:

— Ո՞վ պիտի ըլլայ, նախարարին կինը:

— Ո՞հ, ներեցէ՛ք, ըսաւ Շաթո-Ռենո, ես նախարար-
ներուն տունը չեմ երթար որ զխանամ, այդ հոգը իշխան-
ներուն կը յանձնեմ:

— Մինչև հիմա հանդարտ էիք, պառոն, բայց չու-
տով շանթեր կ'արձակէք: Դիմացէ՛ք մեր վրայ. եթէ ոչ՝
Դիոսի մը պէս հիմա պիտի այրէք մեզ:

— Ուրեմն ես ալ այսուհետեւ բան մը չեմ ըսեր, յա-
րեց Շաթո-Ռենո: Պատասխան մի՛ սպասէք ինձմէ:

— Խօսքերնիդ վերջացուցէ՛ք, Պոչան: Ես կ'ըսէի թէ
տիկինը անցեալ օր այդ իրողութեանց վրայ տեղեկու-
թիւններ կը հարցնէր: Տօւնք ինձի այն տեղեկութիւննե-
րը, որպէսզի ես ալ անոր հաղորդեմ:

— Ուրեմն մտիկ ըրէ՛ք, պարոններ, Վիլֆօրի տան
մէջ այդպէս չուտ մեռնելու համար, պէտք է որ մարդաս-
պան մը զանուի հոն:

Երկու երիտասարդները սարսռացին, արդէն քանիցս
իրենք ալ նոյն բանը մտքերնուն անցուցած էին:

— Ո՞վ է այդ մարդասպանը, հարցուցին միասեղ:

— Էտուար Մանուկը:

Երկու ունկնդիրներուն ծիծաղը բնաւ չփոթութիւն
չպատճառեց Պոչանի, որ իր խօսքը շարունակեց.

— Այո՛, պարոններ, այդ արտակարգ տղան է, որ
մարդասպանութիւն կ'ընէ:

— Կատակ է ըսածնիդ:

— Երբեք: Պ. տը Վիլֆօրի տունէն ելլող ծառայ մը
բռնեցի հրէկ, լաւ մտիկ ըրէ՛ք այս պատմութիւնը:

— Այո՛, մտիկ կ'ընենք:

— Վաղը պիտի ճամբիմ զայն, որովհետեւ պ. տը Վիլ-
ֆօրի տունը վախճան անօթի կեցած ըլլալուն. խիստ չափ
կերակուր կ'ուտէ: Կ'երեւի թէ այդ սիրուն զաւակը դեղի
սրտակ մը ձեռք ձգեր է և իրեն անհաճոյ եղողներուն
դէմ կը գործածէ զայն: Ամէնէն առաջ իր Սէն Մէրան
պապը և հանին իրեն անհաճոյ երեւցեր են: Իր հեղուկէն
երեք կաթիլ անոնց խմցուցեր է: Յետոյ նուարթիէի ծե-

րուկ ծառան իր հակակրօթիւնը գրաւեր է, որովհետեւ
մերթ ընդ մերթ զինքը կը յանդիմանէ եղեր: Խօրամիտ
սիրուն զաւակը իր հեղուկէն երեք կաթիլ ալ անոր խմ-
ցուցիւ է: Նոյնը ըրեր է խեղճ Վալանթինին ալ, որ թէև
զինքը չէր յանդիմաներ, բայց էտուար անոր վրայ կը
նախանձի եղեր ու իր հեղուկէն երեք կաթիլ ալ անոր
խմցուցեր է, միւսներուն պէս անոր կեանքն ալ գրաւելով:

— Բայց ի՞նչ առասպել է ասիկա, որ մեզի կը պատ-
մէք, ըսաւ Շաթո-Ռենո:

— Այո՛, ըսաւ Պոչան, անդիի աշխարհէն եկած ք-
ռասպել մը, այնպէս չէ՞:

— Տարօրինակ բան է, ըսաւ Տըպրէ:

— Ա՛հ, եթէ չէ՛ք հաւատար, ըսաւ Պոչան, վաղը ճամ-
բելիք ծառայիս հարցուցէ՛ք, տան մէջ եղած տարածայնու-
թիւնը աս էր:

— Բայց ի՞նչ տեսակ հեղուկ էր և ո՞ւր է:

— Տղան կը պահէ եղեր:

— Ո՞վ տուեր է անոր:

— Իր տիկին մօր աշխատանոցէն առեր է:

— Ուրեմն մայրը աշխատանոցին մէջ թոյնե՞ր ունի:

— Ես գիտեմ. ընդհ. դատախազի պէս սկսաք հար-
ցումներ ընել ինձի: Ես լսածս կը կրկնեմ և ոչ ուրիշ բան.
կրնամ ինձի ըսողը ցուցնել ձեզի, բայց ուրիշ բան չեմ
կրնար ընել: Խեղճ ծառան իր սարսափէն կերակուր չու-
տեր եղեր:

— Անհաւատալի բան է:

— Ո՛հ, բարեկամ, բնաւ անհաւատալի չէ: Չէ՞ք յի-
շեր անցեալ տարի Ռիչլիէօ փողոցին այն տղան, որ իր
եղբայրներն ու քոյրերը սպաննելով կը զուարճանար, ա-
նոնց քնացած ատեն ականջնուն մէջ գնդասեղ խօթելով:
Մեզի յաջորդող սերունդը խիստ չուտ կը յառաջդիմէ:

— Բարեկամ, ըսաւ Շաթո-Ռենո, ես գրաւ կը դնեմ,
որ այդ պատմութեան և ոչ մէկ խօսքին կը հաւատաք
դուք... Բայց Մօնթէ Դիսթօ կոմսը հոս չեմ տեսներ,
ի՞նչպէս եղեր է որ չէ եկեր:

— Գաղաղական թիւերէն խաբուելուն համար, անշուշտ պիտի չուզէ բազմութեան մէջ երեւիլ, ըսաւ Տըպրէ: Երբովհետեւ երեւութեամբ անոնք կեղծ վարկագիրներով իրեն ղրմած էին և կոմսը հարիւր հազար ֆրանքի չափ գումար մը կ'արտոնեցած է անոնց երեսէն:

— Աղէկ միտքս ինկաւ պ. Շաթօ Ռընօ, ի՞նչպէս է Մորէլ, հարցուց Պոլան:

— Երեք անգամ իր տունը գացի, ըսաւ Շաթօ Ռընօ, ու չգտայ: Սակայն, քոյրը մտահոգ չերեւցաւ ինձի և խիստ հանդարտ դէմքով մը ըսաւ ինձի, թէ ինքն ալ երկու կամ երեք օրէ ի վեր տեսած չէր զայն, բայց ապահով էր օր առողջ վիճակի մէջ կը գտնուի:

— Ո՛հ, հիմա միտքս ինկաւ թէ Մօնթէ Գրիսթօ կոմսը ինչո՞ւ հոս եկած չէ:

— Ինչո՞ւ:

— Թատերգութեանս դերասաններէն մէկն է:

— Միթէ կոմսն ալ մարդ սպաննեց, հարցուց Տըպրէ:

— Ո՛հ, ընդհակառակը զինքը սպաննել ուզեցին: Դիտէք որ այն բարի պ. Գատրուսը կոմսին տունէն ելլելու տանը իր Պէնէտէթթօ փոքր բարեկամէն սպաննուեցաւ: Դիտէք որ անոր տան մէջ գտնուեցաւ համբաւաւոր բաձկոնը, ուր այն նամակը կը գտնուէր, որ Գաղաղական թիւի ամուսնութեան պայմանագրութեան ստորագրութեանը արգելք եղաւ: Կը տեսնէ՞ք այն բաձկոնը, որ իբր ապացոյց, գրասենդանին վրայ կախուած է բոլորովին արիւնշաթաթաւ:

— Ո՛հ, այո՛:

— Լոեցէ՛ք, պարոններ, Ատեանը պիտի բացուի, ամէն մարդ իր տեղը:

Ստուգիւ, դատարանին բակին մէջ բարձր ձայներ լսուեցան:

Ոստիկանութեան գործակալը հազալու ազդու ձայնով մը իր երկու բարեկամները կանչեց: Բարապան մը սեմի-րուն վրայ երեւելով, Պօմարչէի ժամանակին բարապաններուն պէս, խիստ ձայնով մը պոռաց.

— Պարոններ, Ատեանը բացուեցաւ:

ԺԱ. ԳԼՈՒԽ

ԱՄԲԱՍՏԱՆԱԳԻՐԸ

Դատաւորները, սրահին խորունկ լռութեանը մէջ, իրենց տեղը նստան. նոյնը ըրին երգուեալ դատաւորները:

Պ. ալ Վիլֆօր ամէնուն ուշադրութեան, և կրնանք իսկ ըսիլ ամէնուն զարմանքի առարկան, դատաւորի հագուստով իր թիկնաթոռին մէջ նստելէ յետոյ, անխռով նայուածքը իր շուրջը ուղղեց:

Ամէն մարդ անոր ծանր ու անաչառ դէմքը կը դիտէր: Անոր անկարեկից բնութեան վրայ առաջին վիշտաբլ րը ազդեցութիւն մը չէին գործած բնաւ: Մարդկութեան ենթակայ եղած հարուածներուն բոլորովին անզգայ եղող այդ մարդուն գրեթէ սոսկումով մը կը նայէին:

— Զինակիրներ՝, ըսաւ նախագահը, ամբաստանեալը ներս բերէք:

Այդ հրամանին վրայ, ամէնուն ուշադրութիւնը ալ աւելի գրգռուեցաւ և ամէն մարդ իր նայուածքը դէպի այն դուռը յառեց, ուրկէ Պէնէտէթթօն ներս պիտի մտնէր:

Շատ չանցած, այդ դուռը բացուեցաւ և ամբաստանեալը երեւան եկաւ:

Իր ներկայութիւնը ամէնուն վրայ նոյն ներգործութիւնը ըրաւ և ամէն ոք անոր դէմքին անտարբերութիւնը դիտեց:

Իր դիմագծերը չէին կրեր ներքին խորին յուզման այն ապաւորութիւնը, որ արեւնը դէպի օրիորդ կը մղէ և ճակատն ու այտերը կը կարմրցնէ:

Իր ձեռքերը բնաւ չէին դողար, այլ շնորհալիօրէն մէկ ձեռքը գլխարկը բռնած էր և միւսը՝ իր սպիտակ բաձկոնին բացուածքին մէջ մխրճած էր:

Աչքերը հանդարտ և փայլուն կ'երեւէին:

Սրահը մտնելուն պէս, երիտասարդը իր նայուածքը դատաւորներուն և հանդիսականներուն վրայ յառեց ու նախագահին և մանաւանդ ընդհ. դատախազին վրայ աւելի երկար առնն մնաց:

Անտրէայի քով իր փաստաբանը նստաւ, զոր դատաւորը սահմանած էր (որովհետեւ Անտրէա պէտք չունենալով՝ բնաւ կարեւորութիւն տուած չէր անոր)։ Մութ խարտեայ մագերով երիտասարդ մըն էր, որուն սիրտը ամբաստանեալին սրտէն հարիւր անգամ աւելի դիւրադգած ըլլալուն, յուզումէն երեսը կարմրած էր։

Նախագահը խնդրեց, որ ամբաստանագիրը կարդացուի որ, ինչպէս գիտենք, Վիլֆորի այնքան ճարտար և այնքան անողոք գրչէն ելած էր։

Ամբաստանագիրը կարդացուած ատեն, որ բաւական երկար ատեն տեւեց և կրնար որ և է մէկուն շփոթութիւն պատճառել, բազմութեան ուշադրութիւնը Անտրէայի վրայ դարձած էր միշտ, որ սպարտացիի սրտի անխուղութեամբը անտարբեր կեցաւ։

Գուցէ Վիլֆոր երբեք այնչափ ազդու և այնչափ պերճախօս չիշտով մը խօսած չէր։ Ամբաստանեալին յանցանքը ամէն ապացոյցներով հաստատած էր։ Անոր անցեալը և մանկութենէ ի վեր ըրած գործերը այնպիսի տաղանդով մը իրարու շողկապած էր, որ կեանքի ամէն հանգամանքներուն տեղեակ եղողները և մարդկային սիրտը լաւ ճանչցողները միայն կրնան ունենալ։

Միայն այդ ամբաստանագրով բազմութիւնը այնպէս կը կարծէր, որ Պէնէտէթթօ բոլորովին կորսուած էր և կը սպասէր որ օրէնքը աւելի նիւթապէս պատժէ զայն։

Անտրէա երբեք ուշադրութիւն չընծայեց իր վրայ ծանրացած ամբաստանութեան ապացոյցներուն։

Պ. առ Վիլֆոր յաճախ զայն կը դիտէր և անտարակոյս ամբաստանեալին ներքինը հասկնալու կը ջանար, ինչպէս բոլոր ամբաստանեալներունը շատ անգամ այդ կերպով հասկցած էր։ Պ. առ Վիլֆոր, կ'ըսենք, չէր կրցած և ոչ իսկ անգամ մը անոր աչքերը խոնարհեցնել, թէ և անթարթ և խորին նայուածքով մը անոր կը նայէր։

Վերջապէս ընթերցումը աւարտելէն յետոյ.

— Ամբաստանեալ, ըսաւ նախագահը, անուշդ և մաւ կանուշդ ի՞նչ է։

Անտրէա ոտքի ելաւ։

— Ներեցէք, պարոն նախագահ, ըսաւ կատարեալպէս անխառն և յստակ ձայնով մը, կը տեսնեմ որ ձեր հարցումները այնպիսի կարգով մը կը սկսիք, որ ես պիտի չկրնամ պատասխանել։ Այնպէս համոզուած եմ, որ սովորական ամբաստանեալ մը չըլլալս պիտի իմանաք աւելի ետքը։ Ուստի կը խնդրեմ, որ հաճիք ձեր հարցումները տարբեր կարգաւ ընել և ես ձեր ամէն հարցումներուն պիտի պատասխանեմ։

Նախագահը երդուեալ դատաւորներուն նայեցաւ զարմանքով, անոնք ալ ընդհ. դատախազին նայեցան։

Բոլոր ներկաները մեծ զարմանք մը յայտնեցին, սակայն Անտրէա չայլայցեցաւ բնաւ։

— Քանի՞ տարեկան ես, հարցուց նախագահը։ Այս հարցման կրնամ պատասխանել։

— Այս և ուրիշ ամէն հարցումներուն պիտի պատասխանեմ, բայց կարգաւ։

— Քանի՞ տարեկան ես, յարց դատաւորը։

— Քանի մը օրէն քսանըմէկ տարեկան պիտի ըլլամ։ 1817ին սեպտեմբերի 27էն 28 լուսնալու գիշերը ծնած եմ։

Պ. առ Վիլֆոր, որ ամբաստանեալին ըսածները կ'արձանագրէր, այդ թուականը լսելով գլուխը վեր առաւ։

— Ո՛ւր ծնած ես, շարունակեց նախագահը։

— Օթէոյ, որ Փարիզի մօտերն է, պատասխանեց Պէնէտէթթօ։

Պ. առ Վիլֆոր երկրորդ անգամ գլուխը վեր առաւ և այս անգամ Մեղուղայի գլուխը տեսածի պէս՝ Պէնէտէթթօյին նայեցաւ ու գոյնը կապոյտի փոխուեցաւ։

Իսկ Պէնէտէթթօ բարակ կտաւէ թաշկինակի մը տեսնազործուած անկիւնը իր շրթունքներուն մօտեցուց շնորհալիօրէն։

— Արհեստդ ի՞նչ է, հարցուց նախագահը։

— Նախ խաբերայ մըն էի, ըսաւ Անտրէա կատարեալ հանդարտութեամբ, յետոյ զոդ եղայ և մօտերս մարդասպանութեան մէջ ինկայ։

Սրանին բոլոր կողմերէն զայրոյթի ու զարմանքի մրմուռ մը և կամ թէ ըսենք փոթորիկ մը փրթաւ։

Դատաւորներն անգամ ապշահար մնացին: Երդուեալները վայելուչ երիտասարդէ մը չսպասուած այդ լրբութեան վրայ իրենց տհաճութիւնը յայտնեցին:

Պ. տը Վիլֆոր իր մէկ ձեռքը ձակաին կոթնցուց, որ գունատելէն յետոյ կարմրած էր և կրակի պէս կ'այրէր: Յանկարծ ոտքի ելաւ և խելացնորի պէս իր չուրջը նայեցաւ: Անշուշտ օդ առնել կ'ուզէր:

— Բա՞ն մը կը փնտռէք, պարոն ընդհ. դատախազ, հարցուց Պէնէտէթթօ իր ամէնէն քաղցր ժպիտովը:

Պ. տը Վիլֆոր բնաւ չպատասխանեց և իր թիկնաթուին վրայ իյնալու պէս նստաւ կարծես:

— Կը հաւանի՞ս հիմա քու անունդ ըսելու, ամբաստանեալ, հարցուց նախագահը: Տմարդիօրէն զանազան օձիւրներդ թուելուդ համար, զորս քու արուեստդ կ'անուանես, և զանոնք դրուատելուդ համար, ատենան՝ յանուն մարդկութեան բարոյականին օւ պատուոյն՝ կը պարտաւորուի խօսիլ կշտամբել քեզ: Պուցէ այս է պատճառը, որ մինչև հիմա անունդ չտուիր, որովհետև անունդ առաջնորդող տիտղոսներով կ'ուզես ըսել:

— Կը զարմանամ, պարոն նախագահ, ըսաւ Պէնէտէթթօ, խիստ քաղցր ձայնով մը և քաղաքավարական ձեւերով, թէ ի՞նչպէս կրցաք իմ մտքիս խորը թափանցել: Ստուգիւ այդ նպատակաւ ձեզմէ խնդրեցի հարցումս ներուն կարգը փոխել:

Ամէնուն ապշութիւնը կատարեալ եղաւ:

Ամբաստանեալին բերնէն անպատկառ և լիբր խօսքեր չէին ելլեր այլևս:

Ատենան յուզուած, մութ ամպին տակ կայծակի մը փայլատակումը կը գուշակէր:

— Օ՛ն, ըսաւ նախագահը, ըսէ՛, ի՞նչ է անունդ:

— Անունս չեմ կրնար ըսել որովհետև չեմ գիտեր, բայց հօրս անունը գիտեմ և կրնամ ըսել ձեզի:

Վշտագին շլացում մը Վիլֆորի աչքերը մթագնեց, իր այտերէն դառն և անհամբեր քրտինքի կաթիլները դողդոջուն և անզօր ձեռքին մէջ բռնած թուղթին վրայ կը հոսէին:

— Ուրեմն հօրդ անունը ըսէ՛, յարեց նախագահը:

Շշուկ մը, շնչառութիւն մը անգամ այդ ժողովին լռութիւնը չէր խանգարեր: Ամէն մարդ կը սպասէր:

— Հայրս ընդհ. դատախազ է, պատասխանեց Անարէա առանց չփոթելու:

— Ընդհ. դատախազ է, կ'ըսես, գոչեց նախագահը ապշահար, առանց Վիլֆորի վրայ երեւցած այլայլութիւնը տեսնելու: Ընդհ. դատախազ ըսիք:

— Ս.յո՛, և որովհետև անոր անունը գիտեալ կ'ուզէք, ըսեմ ձեզի, տը Վիլֆոր է անոր անունը:

Ատենանէն ակնածող և երկարատեն լուռ կեցող ներկաները իրենց ձայները որոտումի պէս արձակեցին:

Ատենան անգամ հոգ չտարաւ ներկայ բազմութեան այդ չարժումը զսպելու:

Պէնէտէթթօյի ուղղուած կշտամբանքի և նախատական խօսքերը, օրոնց առջև երիտասարդը անտարբեր կեցած էր, ոտիկան զինուորներուն ուժգին շարժումները և այն ստորին մարդոց հեզութիւնները, որոնց ձայները ամէն ժողովի մէջ աղմուկի և դայթակողութեան տառն աւելնէն աւելի կը լսուին, հինգ վայրկեան տեսցին և դատաւորները ու բարապանները հազիւ կրցին լռութիւնը վերահաստատել:

Այդ աղմուկին մէջ նախագահին ձայնը կը լսուէր, որ կը գոչէր:

— Ամբաստանեալ, արդարութեան տառանը ծաղրե՛լ կ'ուզես և կը համարձակի՞ս այդպիսի անօրինակ ընթացքով մը ընդհ. դատախազը անպատուել:

Տասը հոգի պ. տը Վիլֆորի քով վազեցին, որ իր թուին վրայ կիսով չափ նուազած էր: Միւրթարական ու քաջալիրական խօսքեր ուղղեցին անոր, իրենց համակրութեան հաւաստիքը յայտնելով:

Սրահը վերստին հանդարտած էր բացի մէկ կողմէն, ուր բաւական անձեր խումբ մը կազմած, յուզման մէջ էին և կը շնչէին:

Կին մը նուազած էր, կ'ըսէին, ու անոր ոգիւից հեղուկ մը շնչել տալով, սթափեցուցած էին զայն:

առնց բարկութեան ստեղծեց քեզ: Յանցանքը հօրդ է և ոչ քուկդ, հօրդ, որ դժոխքը սահմանած էր քեզի՝ եթէ մեռնէիր, և թշուառութիւնը՝ եթէ հրաշքով մը մահուընէ ազատէիր»: Այն օրէն Աստուծոյ հայհոյիչէն դադրեցայ, բայց իմ հայրս անիծեցի: Եւ ահա այդ պատճառաւ է, որ քիչ մը առաջուան խօսքերը բերնէս հանեցի, որոնց համար զիս յանդիմանեցիք, պարոն նախագահ: Եւ ահա ասոր համար ես ալ այդ գայթակղութիւնը հանելու պատճառ եղայ, որուն հետեւանքով ամբողջ առեանը դեռ կը սարսռայ: Եթէ այսպէս վարուիլս յանցանք մըն է, պատժեցէք զիս: Բայց եթէ համոզուեցաք, որ ծննդեանս օրէն ի վեր իմ ճակատագիրս աղետալի, վշտալի, դառն և ավիստաւի է, ցաւեցէք վրաս:

— Իսկ մա՞յրդ, հարցուց նախագահը:

— Մայրս կը կարծէր որ ես մեռած եմ, ան բնաւ յանցանք չունի: Անոր անունը իմանալ չուզեցի և ես չեմ ճանչնար զայն:

Այդ միջոցին, ինչպէս ըսինք, կնոջ մը չուրջը զըտնուող խմբակի մը մէջէն սուր ձայն մը լսուեցաւ, որ հեծկլտանքով մը վերջացաւ:

Այդ կիներ, որ սաստիկ ջղաձգութեան մը մատնուած էր, սրահէն դուրս հանեցին, Բայց տարած առեանին, դէմքը ծածկող խիտ քօղը բացուեցաւ և ամէն մարդ տիկին Տանկլարը ճանչցաւ:

Վիլֆօր իսկ ճանչցաւ զայն և ոտքի ելաւ, թէ և մտային տկարութեան մը մատնուած էր, սոսկումէն ականջները բզզացին և գրեթէ յիմարութիւն մը ուղեղը կը խանգարէր:

— Ապացոյցներդ, ըսաւ նախագահը, ի՞նչ ապացոյց ունիս: Լաւ մտածէ, ամբաստանեալ, որ այդպիսի սարսափելի խօսքեր խիստ զօրաւոր ապացոյցներով պէտք է հաստատել:

— Ապացոյց կը խնդրէք ինձմէ, ըսաւ Պէնէտէթթօ ծիծաղելով:

— Այո՛:

— Ուրեմն պ. տը Վիլֆօրի երեսը նայեցէք և ինձմէ ապացոյց խնդրեցէք նորէն:

Ամէն մարդ ընդհ. դատախազին նայեցաւ, որ իր վրայ ուղղուած նայուածքներէն ընկճուած, առեանին մէջտեղը յառաջացաւ դողդոջուն քալուածքով, մազերը տակնուվրայ եղած և դէմքը եղունգներուն ճնշումէն ճմլուած:

Դատասարանին մէջ զարմանքի երկար մրմունջ մը տիրեց:

— Հայր իմ, ապացոյց կը խնդրեն ինձմէ. ըսաւ Պէնէտէթթօ, կ'ուզէ՞ք որ ապացոյցներ տամ:

— Ո՛չ, ո՛չ, կակազեց պ. տը Վիլֆօր հեղձամղձուկ ձայնով, ո՛չ, անօգուտ է:

— Ի՞նչ, անօգուտ է կ'ըսէք, գոչեց նախագահը, բայց ի՞նչ ըսել կ'ուզէք:

— Պարոններ, գոչեց ընդհ. դատախազը, ըսել կ'ուզեմ թէ զիս ճնշող մահացու հարուածին դէմ ի զուր պիտի մաքառիմ: Կը ճանչնամ որ վրէժխնդիր Աստուծոյ ձեռքը կը գտնուիմ: Բնաւ ապացոյցի պէտք չկայ, ինչ որ այս երիտասարդը ըսաւ՝ ճշմարիտ է:

Բնութեան աղէտներուն յաջորդող լուսթեան պէս տը խուր և անտանիկ լուսթիւն մը տիրեց բոլոր հանդիսակառններուն մէջ, որոնց գլխին մազերը քստմեցան:

— Ի՞նչ, պ. տը Վիլֆօր, գոչեց նախագահը, միթէ կը զոռանցէ՞ք, միթէ ձեր մտային կարողութիւնները կորսնցուցած էք: Ամէն մարդ լաւ կ'ըմբռնէ, որ տարօրինակ, անակնկալ և սոսկալի զրպարտութիւն մը ձեր միտքը չփոթած է. ո՛ն, սթափեցէ՛ք:

Ընդհ. դատախազը գլուխը ցնցեց: Տենդէն տագնապող մարդու մը պէս իր ակռաները ուժգնօրէն կը կափկափէին և մեռելատիպ զուռնատութիւն մը ունէր:

— Խեղքս գլուխս է, պարոն, ըսաւ, միայն մարմինս տկարացած է և ասոր ալ պատճառը դիւրաւ կը հասկցուի: Այս երիտասարդին ինծի դէմ ըսածներուն մէջ յանցաւոր ըլլալս կը խոստովանիմ և այս վայրկեանէն իմ առեան մէջ պատրաստ կը գտնուիմ ինծի յաջորդող պարոն ընդհ. դատախազին հրամանին հնազանդելու:

Ու այդ խօսքերը ցած և գրեթէ խեղդուկ ձայնով մը

արտասանելէն յետոյ, պ. տը Վիլֆոր դեղեւելով դէպի դուռը յառաջացաւ, որուն քովը գտնուող բարապանը մեքենական շարժումով մը բացաւ դայն:

Բոլոր ատեններ լուռ և ապշահար մնաց այս յայտարարութեան և խոստովանութեան հանդէպ, որ տասներհինգ օրէ ի վեր փարիզեան բարձր ընկերութիւնը տակնուվրայ ընող յանկարծական փոփոխութեանց սոսկալի վերջ մը կու տար:

— Տեսա՞ք, ըսաւ Պոչան, թող հիմա գան ըսեն թէ բնութեան մէջ թատերգութիւն չկայ:

— Ստուգիւ, ըսաւ Շաթո-Ռընօ, ամէնէն լաւը՝ պ. տը Մորսէրֆի պէս ընելն է: Այսպիսի աղէտէ մը յետոյ ատրճանակին հարուածը ամէնէն քաղցր բանը կը թուի:

— Սպանութիւն ալ կը գործէ եղեր, ըսաւ Պոչան:

— Ես ալ ատեն մը կը մտածէի անոր աղջկան հետ ամուսնանալ, ըսաւ Տըպրէ, խեղճ աղջիկը մեռաւ և աղաւտեցաւ:

— Ատեններ փակուած է, պարոններ, ըսաւ նախագահը և դատը յառաջիկայ նիստին ձգուեցաւ: Պէտք է գործը վերստին քննել և ուրիշ դատաւորի մը յանձնել:

Իսկ Անտրէա կատարեալ հանդարտութեամբ սրահէն դուրս ելաւ ոստիկան զինուորներէն շրջապատուած, որոնք ակամայ անհանգստեան կը վարուէին անոր հետ:

— Եղածին ի՞նչ կ'ըսես, պարոն, հարցուց Տըպրէ ոստիկանութեան գործակալին. անոր ձեռքը ուկի մը դնելով:

— Ծանր ոճիրներ գործուած ըլլալու են, պատասխանեց գործակալը:

ԺԲ. ԳԼՈՒԽ

Ն Ե Ր Ո Ւ Մ Ը

Բազմութիւնը թէև խիստ սեղմուած էր, բայց պ. տը Վիլֆորի առջև ճամբայ բացաւ ու ձգեց որ դուրս ելլէ ան:

Մեծ վիշտեր ունեցողին հանդէպ այնչափ ակնածութիւն ցոյց կը տրուի, որ ամէնէն յետին թշուառութեանը

մէջ իսկ երբեք պատահած չէ որ բազմութեան առաջին շարժումը համակրութեան զգացում մը չըլլայ:

Ատելի եղող շատ մարդիկ ամբօրին մէջ սպաննուած են: Սակայն շատ քիչ անգամ թշուառ մը, թէև յանցաւոր ըլլայ, իր մահուան դատաստանին ներկայ գտնուող մարդոց կողմէ թշնամանուած է:

Ուստի, Վիլֆոր իր խոստովանութեամբը յանցաւոր ճանչցուած և միայն իր վշտէն պաշտպանուած՝ հանդիսականներուն, պահապան զինուորներուն և դատական պաշտօնեաներուն մէջէն անցնելով, սրահէն դուրս ելաւ:

Այնպիսի կացութիւններ կան, զորս մարդ բնագոյնով կ'ըմբռնէ, բայց չի կրնար մեկնութիւններ տալ անոնց: Այսպիսի պարագայի մէջ՝ ամէնէն պիւճախօս մարդը այն է, որ իր դժբախտութեանց մէջ յուսահատութեան ազդու և բնական ձայն մը կը հանէ: Հանդիսականները յուսահատին այդ ձայնին մէջ անոր բովանդակ պատմութիւնը կը տեսնեն և իրաւունք ունին անով գոհ ըլլալու, մանաւանդ երբ այդ ձայնը կեղծ չէ:

Սակայն անկարելի էր նկարագրել դատական պաշտօնատուէն դուրս ելած ատեն Վիլֆորի ունեցած ընդարձացումը և այն սարսուգին տենդը, որ իր բոլոր շնչերակները կը դողացնէր, ջիզերը կը պրկէր, երակները պայթեցնելու չափ կ'ուռեցնէր և մահացած մարմնոյն իւրաքանչիւր մասը անդարմանելի ցաւերով կը բզբռէր:

Վիլֆոր՝ սովորութենէն առաջնորդուած՝ բակերուն մէջէն անցաւ, ուսերուն վրայէն դատաւորի պատմութեանը նետեց՝ ոչ թէ վայելչութեան համար զայն վրայէն հանելով, այլ իր ուսերուն վրայ ծանր բեռ մը և նետօրի ազեւալի պատմութեանը կ'երեւէր իրեն:

Դեղեւելով մինչև Տոֆինի հրապարակը հասաւ, ուր իր կողքը տեսաւ, ձեռքովը դռնակը բանալով՝ կառապանը արթնցուց ու նստարանին վրայ նստուեցաւ՝ մատովը Սէնթ Օնօրէ արուարձանին կողմը ցոյց տալով:

Կողքը ճամբայ ելաւ:

Բախտին հարուածը իր սիրտը կը ճնշէր ու չէր գիտեր թէ այնուհետև ի՞նչ պիտի գայ զլխուն, որովհետև ա-

նոնց վրայ չէր մտածեր, այլ միայն կը զգար և չէր խորհեր այն օրէնքին վրայ, ինչպէս կ'ընէ անհոգ մարդասպան մը, յայտնի յօդուածի մը վրայ մեկնութիւններ ընելով։

— Աստուած, կը մրմնջէր շարունակ Վիլֆօր, առանց գիտնալու թէ ի՞նչ կ'ըսէ։

Որովհետեւ այդ աղէտին ետին վրէժխնդիր Աստուծոյ ձեռքը կը կարծէր տեսնել։

Կռքը կը յառաջանար արագօրէն։

Վիլֆօր կռքին մէջ շարժելով, զգար որ բան մը գինքը անհանգիստ կ'ընէր։ Զեռքը այդ տոարկային երկնցուց ու տեսաւ որ հողմահար մըն էր ան, զոր տիկին տը Վիլֆօր բազմոցին և բարձերուն մէջտեղը մոռցած էր։

Այդ հողմահարը մտքին մէջ յիշատակ մը արթնցուց և այն յիշատակը գիշերուան մէջ լոյս մը եղաւ իրեն համար։

Վիլֆօր իր կնոջը վրայ մտածեց։

— Ո՛հ, կը գոչէր Վիլֆօր կարծելով թէ հրաչէկ երկաթ մը իր սիրտը կը մխուէր։

Ժամէ մը ի վեր իր թշուառութեան միայն մէկ կողմը աչքերուն առջև ունէր և ահա յանկարծ միւս կողմն ալ ոչ նուազ սոսկումով ներկայացաւ մտքին։

Ի՞նչ մը առաջ իր կնոջ անողորմ դատաւորը եղեր էր, քիչ մը առաջ ինքը մահուան դատապարտած էր զայն։ Կինը՝ սարսափէն զարհուրած, խիղճէն չարչարուած և իր անստգիւտ առաքինութեան պերճախօսութենէն խայտառակուած, բացարձակ և գերազայն իշխանութեան մը դէմ տրկար ու անպաշտպան մնալով՝ այդ պահուն մեռնելու կը պատրաստուէր գուցէ։

Իր կնոջ դատապարտութենէն ի վեր արդէն ժամ մը անցած էր։

Անտարակոյս այդ միջոցին իր բոլոր մեղքերը մտքին առջև կը բերէր, անոնց համար Աստուծոյ թողութիւն կը խնդրէր, նամակ մը կը գրէր իր առաքինի ամուսնոյն՝ անկէ ներս խնդրելու համար ծնրադիր, զոր իր մահուամբը պիտի գնէր։

Վիլֆօր մոնչիւնի նման երկրորդ հառաչանք մը արձակեց, ցաւով ու բարկութեամբ լեցուած։

— Ո՛հ, գոչեց կռքին բազմոցին վրայ մէկ կողմէն միւսը գլորելով, կինս միայն ինծի դպչելուն համար յանցաւոր եղաւ։ Մեղքը քրտինքին ման ինձմէ դուրս ելաւ ու ժանտատենդէ, համաճարակէ կամ ժանտախտէ վարակելու պէս կինս ալ ինձմէ վարակուեցաւ, ու ես կը պատժեմ զայն... Ո՛հ, համարձակեցայ իսկ անոր ըսելու թէ՝ «Ապաշխարեցէք և մեռէք»... Ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ, թող ապրի... թող ինծի ընկերանայ... միտեղ կը փախչինք, Ֆրանս սայէն կը հեռանանք և ուրիշ երկիրներ կը բնակինք որս չափ ատեն որ աշխարհս կարենայ մեզ կրել։ Կառափնատի խօսքն ըրի անոր... Ո՛վ Աստուած իմ, ի՞նչպէս համարձակեցայ այդ բառը արտասանել։ Զէ՛ որ կառափնատը ինձի ալ կը սպասէ... Միտեղ կը փախչինք, այո՛, իմ մեղքերս անոր կը խոստովանիմ։ Ամէն օր նուաստանալով անոր կ'ըսեմ թէ ո՞՞ր մը գործեցի... Ո՛հ, վագրի և օձի միութիւն մը պիտի ըլլայ մերը, ինծի պէս ամուսինի մը արժանաւոր կինն է ան... Այո՛, պէտք է որ ապրի և իմ անօրէնութիւնս անոր յանցանքը թող ծածկէ։

Ու Վիլֆօր կռքին առջևի պատուհանը շառաչելով մը իջեցուց։

— Շո՛ւտ, աւելի՛ չուտ, գոչեց այնպիսի ձայնով մը, որ կառապանը նստարանին վրայէն վեր ցատկեցուց։

Զիբը՝ երկիւղէն մղուած՝ մինչև տուն վազեցին։

— Այո՛, այո՛, կը կրկնէր Վիլֆօր իր տան մօտենալով, այո՛, պէտք է որ կինս ապրի, պէտք է որ զղջայ և իմ զաւակս մեծցնէ, իմ խեղճ և միակ զաւակս, որ անմեռ ձերուներին հետ ընտանիքիս կոտորածէն ազատեցաւ։ Կինս կը սիրէր զայն և ամէն բան անոր համար ըրաւ։ Իր զաւակը սիրող մօր մը սրտին վրայ յոյս դնելու է միշտ։ Կինս պիտի զղջայ, մէկը պիտի չիմանայ թէ յանցանք մը գործեց։ Իմ տանս մէջ գործուած ո՞՞րները, որոնց մասին արդէն ամէն մարդ մտահոգ է, ժամանակին հետ պիտի մոռցուին և կամ եթէ թշնամիներէս ոմանք յիշեն զայն, իմ անցանքներուս ցուցակին մէջ կ'առնեմ զանոնք։ Մէկ, երկու, երեք մեղք աւելի թող ըլլայ, հոգ չէ։ Կինս իր հետը օսկի և մանաւանդ իր զաւակը առնելով, կ'ազատի

այն անդունդէն, որուն մէջ մարդիկ ինծի հետ պիտի իյնան կարծես: Թող ապրի, տակաւին երջանիկ ըլլայ, քանի որ իր բոլոր սէրը զաւկին նուիրած է, և իր զաւակը երբեք իրմէ պիտի չբաժնուի: Գոնէ այս կերպով բարիք մը ըրած պիտի ըլլամ և այս բանը միտքարարութիւն մը պիտի ըլլայ ինծի:

Ընդհ. դատախազը սկսաւ աւելի ազատութեամբ շունչ առնել, որ ժամէ մը ի վեր գրեթէ արգիլուած էր:

Կառքը տան բակին մէջ կեցաւ:

Վիլֆոր կառքին պատուանդանէն սանդուխին վրայ ցատկեց: Շուտ դառնալուն համար ծառաները զարմանքի մէջ տեսաւ, բայց անոնց գէմքին վրայ ուրիշ բան չդիտեց: Ոչ մէկը չէր համարձակած խօսք մը ուղղել իրեն: Ըստ սովորութեան, իր առջեւ կեցան անոնք մինչև որ ինքը վեր ելաւ:

Նուարթիէի սենեակին առջեւէն անցաւ Վիլֆոր և կիսաբաց դռնէն ներս երկու հոգիի ստուերը տեսաւ: Բայց ընաւ հոգ չըրաւ իր հօրը քովը գտնուող հասկնալու: Իր մտաւանդութիւնը ուրիշ տեղ կը քաշէր գինքը:

— Բան մը չէ փոխուած հոս, ըսաւ Վիլֆոր այն փոքր սանդուխէն վեր ելելով, որ իր կնոջը և Վալանթինի դատարկ սենեակը տանող անդամատակը կը տանէր:

Ամէնէն առաջ դուռը գոցեց:

— Պէտք չէ որ մէկը գայ մեզ անհանգիստ ընէ, ըսաւ: Կ'ուզեմ կնոջս հետ ազատօրէն խօսիլ, իմ յանցանքս անոր յայտնել և ամէն բան պատմել...

Դրան մօտենալով հարմանդը դարձուց և դուռը բացուեցաւ:

— Լա՛ւ, ըսաւ, դուռը գոցուած չէ:

Այն փոքր սրահը մտաւ, ուր ամէն իրիկուն փոքր էտուարի համար անկողին մը կը պատրաստէին, էտուար թէև գիշերօթիկ դպրոց կ'երթար, բայց ամէն իրիկուն տուն կը վերադառնար, Մայրը երբեք չէր ուզեր զաւկէն հեռու գտնուիլ:

Մէկ ակնարկով փոքր սրահին ամէն կողմը դիտեց:

— Մարդ չկայ հոս, ըսաւ, անտարակոյս ննջասին: Կակը կը գտնուի:

Դէպի այն դուռը խօյացաւ, բայց անոր պարզունակը դրուած էր. ուստի հոն կեցաւ սարսափին:

— Հէլոյի՛զ, գոչեց:

Իրեն այնպէս թուեցաւ, որ կարասիի մը շարժիլը կը լսէ:

— Հէլոյի՛զ, կրկնեց Վիլֆոր:

— Ո՞վ է ան, հարցուց այն անձը, որուն անունը կը տրուէր:

Այդ ձայնը սովորականէն աւելի տկար երեւցաւ Վիլֆորին:

— Բացէ՛ք, բացէ՛ք դուռը, գոչեց Վիլֆոր, ե՛ս եմ:

Բայց այդ հրամանին, իր անձկալից ձայնին հակասակ, դուռը չբացուեցաւ:

Վիլֆոր ոտքի հարուածով մը դուռը խորտակեց:

Տիկին տը Վիլֆոր իր դահլիճին մէջտեղը կանգնած էր գունատած, երեսին գծերը այլայլած և սոսկալի ապշուած թեամբ մը ամուսնոյն երեսը նայելով:

— Հէլոյի՛զ, Հէլոյի՛զ, ըսաւ Վիլֆոր, ի՞նչ ունիք, ըսէ՛ք:

Ծաղկատի կինը իր պերկ և կապուտցած ձեռքը անոր երկարեցնով:

— Լիմցաւ, պարոն, ըսաւ այնպիսի հոնդիւնով մը, որ գոգցեա կոկորդը պիտի պատռէր, ի՞նչ կ'ուզէք տակաւին:

Ու երկայնքին գետինը փռուեցաւ:

Վիլֆոր անոր վրայ խոյացաւ, ձեռքը բռնեց և այն ձեռքին մէջ ոսկի կափարիչով բիւրեղէ սրուակ մը տեսաւ:

Տիկին տը Վիլֆոր մեռած էր:

Վիլֆոր իր սոսկումէն շուարած, մինչև սենեակին դրան սեմը ետ քաշուելով, դիակին նայեցաւ:

— Զաւա՛կս, գոչեց յանկարծ, ո՛ւր է զաւակս, էտուա՛ր, էտուա՛ր:

Ու սենեակէն դուրս նետուեցաւ՝ «էտուար, էտուա՛ր» պոռալով:

Այդ անունը այնպիսի անձկայրեաց ձայնով մը տրտաւանեց, որ ծառաները ներս վազեցին:

— Զաւա՛կս, ո՛ւր է զաւակս, հարցուց Վիլֆոր: Տունէն հեռացուցէ՛ք, որ չտեսնէ...

— Պ. Էտուարը վարը չէ, պարոն, պատասխանեց սենեկապանը:

— Անտարակոյս պարտէզին մէջ կը խաղայ, նայեցէք, նայեցէք:

— Ոչ, պարոն, գրեթէ կէս ժամ առաջ տիկինը վեր կանչեց զայն: Պ. Էտուար տիկնոջ սենեակը զնաց և անկէ հեռը վար չիջաւ:

Սառած քրտինք մը Վիլֆորի ճակատը պատեց: Ռտքերը իրենց հաւասարակշռութիւնը կորսնցուցին և իր մտածումները խորտակուած ժամացոյցի մը անիւներուն պէս, սկսան իր գլխին մէջ դառնալ անկարգօրէն:

— Տիկին տը Վիլֆորի սենեակը, մըմջեց, տիկին տը Վիլֆորի սենեակը:

Ու ետ դարձաւ, մէկ ձեռքով ճակտին քրտինքը սրբելով ու միւսովը պատին կոթնելով:

Սենեակը մտնելով, խեղճ կնոջ դիակը պիտի տեսնէր նորէն:

Գերեզման դարձած այդ սենեակներուն արձագանքը պիտի լսէր: Էտուարը կանչելու համար եթէ խօսէր, գերեզմանին լռութիւնը պիտի խանգարէր:

Վիլֆոր զգաց որ լեզուն կոկորդին մէջ բռնուած էր:

— Էտուա՛ր, Էտուա՛ր, կակազեց:

Բայց մանուկը չէր պատասխաներ: Ո՛ւր էր իր զաւակը. ծառաներուն ըսածին նայելով իր մօրը սենեակը մտած և անկէ դուրս ելած չէր:

Վիլֆոր քայլ մը յառաջացաւ:

Տիկին տը Վիլֆորի դիակը տարածուած էր այն դահլիճին դրան երկայնքին, ուր հարկաւ Էտուար կը դառնուէր: Տիկնոջ դիակը, ապահար աչքերով և հեզնական սոսկալի ժպիտով մը դրան սիմերուն վրայ կը հսկէր կարծես:

Դիակին հտին սրահակը բացուած ըլլալով, դահլիճին մէկ կողմը կը տեսնուէին դաշնամուր մը և կապոյտ սընդուսէ բազմոցի մը ծայրը:

Վիլֆոր երեք-չորս քայլ առաջ գնաց և բազմոցին վրայ զաւակը պառկած տեսաւ:

Անտարակոյս աղան կը քնանար:

Խեղճ հայրը աննկարագրելի ուրախութեամբ լեցուցաւ: Պայծառ լոյսի ճառագայթ մը այն դժոխքը լուսաւորած էր, ուր Վիլֆոր ինքն իրեն կը մաքառէր:

Ուստի պէտք էր դիակին վրայէն անցնիլ, դահլիճին մէջ մտնել, աղան գրկել և անոր հետ փախչիլ հեռու, խիստ հեռու երկիր մը:

Վիլֆոր նոյն մարդը չէր ա՛լ, մահացու կերպով վիրաւորուած վագրի մը կը նմանէր, որ իր փշրուած ակռաները վերջին վերջին մէջ կը թողու: Նախապաշարումներէ չէր վախնար այլեւս, այլ ուրուականներէ:

Կիդիչ կրակարանի մը վրայէն անցնելու պէս, դիակին վրայէն ցառկեց և աղուն մօտենալով, իր թեւերուն մէջ առաւ, սեղմեց զայն, շարժեց և անոր անունը տուաւ:

Բայց Էտուար պատասխան չտուաւ:

Վիլֆոր իր անյագ շուրթերը անոր այտերուն փակցուց, բայց աղուն այտերը կապուեցած և սառած էին:

Անոր պրկուած անդամները չօշափեց, ձեռքը սրտին վրայ դրաւ, բայց սիրտը չէր բարախեր այլեւս:

Մանուկը մեռած էր:

Էտուարի կուրծքէն չորս ծալլուած թուղթ մը ինկաւ:

Վիլֆոր շանթահար եղած՝ ծնկան վրայ ինկաւ:

Էտուար իր հօրը անշարժ թեւերուն մէջէն սահեցաւ և մօրը քովը գլորեցաւ:

Վիլֆոր թուղթը գետնէն առաւ, կնոջ գիրը ճանչցաւ և անհամբերութեամբ կարդաց հետեւեալը:

«Դիտեցէք որ ես բարի մայր մըն եմ, որովհետեւ իմ զաւակիս համար այդ յանցանքներուն տէրը եղայ:

Բարի մայր մը իր զաւակը միտին չառած չի մեկնիր»:

Վիլֆոր չէր կրնար իր տեսածին հաւատալ, այլ կը կարծէր թէ կը զառանցէ: Դէպի Էտուարին մարմինը հակեցաւ և էգ առիւծի մը նման, որ իր մեռած կորիւնը կը դիտէ, երկրորդ անգամ ուշադրութեամբ զննեց աղան:

Այն ատեն ողորմուկ ձայն մը ելաւ սրտէն:

— Աստուա՛ծ, մըմջեց, մի՛շտ Աստուած:

Այդ երկու զոհերը զինքը կը զարհուրեցնէին: Երկու դիակներու քով առանձին մնալու վախցաւ:

Ինչ մը առաջ իրեն ոյժ կու տային բարկութիւնը, որ զօրաւոր մարդոց մեծ գէնքն է, և յուսահատութիւնը, որ հոգեվարքի մէջ եղողին յատկութիւնն է և որմէ Տիտան-հանները գրգռուելով երկինք ելլելու ֆանաջին ու Այաքս իր բռունցքը աստուածներուն ցուցուց:

Սակայն Վիլֆորի գլուխը ցաւերու բեռին տակ խոնարհած՝ ծունկերուն վրայ ելաւ, քրտինքէն խոնաւցած և սարսափէն քստմնած մազերը ցնցեց և այն մարդը, որ և ոչ մէկուն վրայ գթացած էր, իր ծեր հայրը տեսնելու գնաց, որպէսզի իր ակարութեանը մէջ մարդ մը գտնէ և կարենայ իր թշուառութիւնը պատմել ու անոր քովը լալ:

Ուստի նոյն սանդուխէն վար իջաւ և Նուարթիէի սենեակը մտաւ:

Այդ միջոցին, Նուարթիէ՝ իր անշարժութիւնը թոյլատրածին չափ, արբայ Պիւզոնիին խօսքերը մտիկ կ'ընէր սիրայօժար, որ ըստ սովորութեան հանդարտ և պաղ կ'երեւէր:

Վիլֆոր, արբան տեսնելուն, ձեռքը ճակտին տարաւ: Անցեալը փրփրալից ալիքի պէս իր մտքին առջև ներկայացաւ: Օթէյօլի ճաշին հետեւեալ առտուն արբային տուած այցելութիւնը և Վալանթինի մահուան օրը արբային իրեն ըրած այցելութիւնը յիշեց:

— Հո՞ւ էք, պարոն, ըսաւ, ուրեմն մեռեալները տանելու համար միայն կու գաք:

Պիւզոնի ոտքի ելաւ: Դատաւորին դէմքին այլայլութիւնը և աչքերուն վայրագութիւնը տեսնելով, հասկցաւ կամ իրեն այնպէս երեւցաւ, թէ Ատեանին մէջ տեսարանը կատարուած է. մնացածը չէր գիտեր:

— Զեր աղջկան մարմնոյն վրայ աղօթելու համար ձեր տունը եկայ:

— Այսօր ի՞նչ ընելու եկաք:

— Եկայ ըսելու, թէ զիս լաւ վարձատրեցիք և այսօրունէ Աստուծոյ պիտի աղաչեմ, որ ինձի պէս գոհ ըլլայ ձեզմէ:

— Տէր Աստուած, այս ձայնը արբայ Պիւզոնիինը չէ, գոչեց Վիլֆոր, սարսափահար ետ քաշուելով:

— Ոչ, պատասխանեց արբան և իր կեղծ կուլակը վար առաւ ու գլուխը ցնցեց: Սեւ երկար մազերը ուսերուն վերայ ինկան, տոգոյն դէմքը չըջանակելով:

— Պ. աը Մօնթէ-Բրիսթօն է, գոչեց Վիլֆոր ապուշ նայուածքով մը:

— Ան ալ չէ, պարոն ընդհ. դատախազ: Աղէկ փընտոնցէք և աւելի հեռուն գացէք:

— Այս ձա՛յնը, այս ձայնը արդեօք ո՞ւր լսած եմ առաջին անգամ:

— Առաջին անգամ Մարսիլիա լսած էք ասկէ քսան երեք տարի առաջ, օրիորդ աը Սէն Մէրանի հետ ամուսնացած օրերնիդ: Զեր դատական թղթածրարներուն մէջ փնտոնցէք:

— Ոչ Պիւզոնին էք և ոչ Մօնթէ-Բրիսթօն, ո՞վ Աստուած, ուրեմն իմ գաղտնի, անկարեկիր և մահացու թըշնամիս էք դուք: Մարսիլիոյ մէջ ձեզի դէմ բան մը ըրած եմ, ո՛հ, վա՛յ ինձի ուրեմն:

— Այո՛, իրաւունք ունիս, ճիշտ այդպէս է, ըսաւ կոմսը թեւերը իր լայն կուրծքին վրայ խաչածելով: Փնտոնէ՛, գտի՛ր:

— Բայց ի՞նչ ըրի քեզի, գոչեց Վիլֆոր, որուն խելքը այն սահմանին վրայ կը ծփար, ուր բանականութիւնը և յիմարութիւնը կը չփոթուին այն չամանդաղին մէջ, որ ոչ երազ է և ոչ իսկ արթնութիւն: Ի՞նչ ըրի քեզի, ըսէ՛:

— Յամը և սարսափելի մահուան մը դատապարտեցիք զիս, հայրս սպաննեցիք, ազատութեանս հետ սէրէս եւ սիրոյս հետ հարստութենէս զրկեցիք զիս:

— Բայց ո՞վ էք դուք, ո՞վ էք դուք, Տէր Աստուած:

— Ես այն խեղճ մարդուն ոգին եմ, զոր դուք ի՞նչ դղեակին ստորերկրիայ բանտերուն մէջ թաղեցիք: Իր գերեզմանէն վերջապէս դուրս ելած այս ոգին Մօնթէ-Բրիսթօ կոմսին զիմակը տուաւ Աստուած և ադամանդներով ու ոսկիով ճոխացուց դայն, որպէսզի այսօր զինքը ճանչնաք:

— Ո՛հ, ճանչցայ, ճանչցայ, ըսաւ Վիլֆոր, դուն...

— Էտմօն Տանթէ'սն եմ ես:

— Էտմօն Տանթէ'սն ես, գոչեց ընդհ. դատախազը, կոմսին դատաւականէն բռնելով, եկե՛ւր ուրեմն:

Ու սանդուխէն վեր հանեց Մօնթէ-Քրիսթօն, որ չէր գիտեր թէ ո՛ւր կը տանէր զինքը ընդհ. դատախազը: Նոր աղէտ մը կը գուշակէր:

— Տե՛ս, Էտմօն Տանթէս, ըսաւ Վիլֆոր իր կնոջը եւ զաւրին դիտակները կոմսին ցուցնելով, ահա՛, տե՛ս, վրէժդ աղէկ լուծած ես...

Այդ զարհուրելի տեսարանին առջեւ, Մօնթէ-Քրիսթոն յի գոյնը նկատեց, հասկցաւ որ իր վրէժխնդրութեան չափը անցած էր, հասկցաւ որ հարկ չկար այնուհետեւ ըսել. «Աստուած ինձի հետ է եւ զիս կը պաշտպանէ»:

Կոմսը սրտի աննկարագրելի անձկութեամբ, մանկան մարմնոյն վրայ ցատկեց, անոր աչքերը բացաւ, երակներուն զարկը քննեց եւ միասին առնելով, Վալանթինի սին-հակը վազեց ու դուռը փակեց:

— Զաւա՛կս, գոչեց Վիլֆոր, զաւրիս դիակը կը տանի: Ո՛հ, անէծք թշուառութիւն եւ մահ տեղան վրադ...

Ուղեց Մօնթէ-Քրիսթոնի հետեւէն երթալ, բայց ինչպէս երազի մէջ կը պատահի, զգաց որ ոտքերը գետինը փակած էին, ակնակապիճները պայթեցնելու չափ աչքերը բացուած էին, կուրծքին վրայ դրած մատները աստիճանաբար մօին մէջ կը խրէին, մինչեւ որ եղունգները տրիւնով ներկուեցան: Բռնքերուն երակները ուժգին մտածումներով այնքան ուռեցան, որ գանկին խիստ նեղ գրգռեթը բարձրացուցին եւ ուղեղը բոցերու մէջ ընկղմեցին:

Վիլֆորի այդ վիճակը քանի մը վայրկեան տեսեց, մինչեւ որ կատարելապէս խելայեղ դարձաւ:

Այն ատեն, բարձր ձայն մը հանելէն յետոյ, սկսաւ երկար ատեն քրքլալ եւ սանդուխներէն վար վազեց աճապարանքով:

Բառորդ մը ետքը, Վալանթինի սենեակը բացուեցաւ եւ Մօնթէ-Քրիսթօն կոմսը դուռն ելաւ դունատած, տխուր նայուածքով եւ իր դիմագծերը, որոնք սովորաբար հանդարտ եւ վայելուչ էին, վշտէն այլալաւ էին:

Իր թեւերուն մէջ մանուկը գրկած էր, որուն համար ըրած ջանքերը օգուտ մը ունեցած չէին զայն կենդանացնելու համար:

Մէկ ծունկը գետինը դրաւ եւ մանուկը մօրը քովը պառկեցուց երկիւղածօրէն, գլուխը անոր կուրծքին վրայ դնելով:

Յետոյ ոտքի կանգնելով, դուռն ելաւ եւ սանդուխին վրայ ճառայի մը հանդիպելով, հարցուց.

— Ո՛ւր է պ. տը Վիլֆորը:

Ծառան, առանց պատասխանելու, ձեռքը պարտէզին կողմը երկաւրեց:

Մօնթէ-Քրիսթօն պարտէզին սանդուխէն վար իջաւ, դէպի մատնանշուած կողմը յառաջացաւ եւ Վիլֆորը տեսաւ, որ իր ծառաներէն չըլապատուած եւ ձեռքը բա՛ մը առած, կատաղութեամբ մը գետինը կը փորէր կարծես:

— Հոս ալ չէ, ըսաւ, հոս ալ չէ:

Ու աւելի հեռուն կը փորէր:

Մօնթէ-Քրիսթօն անոր մօտեցաւ յուշիկ քայլերով:

— Պարոն, ըսաւ զրեթէ խոնարհ ձայնով մը, զաւակ մը կորսնցուցիք. բայց...

Վիլֆոր ընդմիջեց զայն, բայց ո՛չ արբային խօսքը լսած էր եւ ոչ մտիկ ըրած էր:

— Ո՛հ, ես պիտի գտնեմ, ըսաւ, պարապ տեղը կ'ըսէք թէ հոս չէ: Ես պիտի գտնեմ զայն, եթէ մինչեւ վերջին դատաստանին օրը փնտռել հարկ ըլլայ:

Մօնթէ-Քրիսթօն սոսկումով ետ քաշուեցաւ:

— Ո՛հ, ըսաւ, խենթեցեր է:

Վախնալով որ այդ անիծեալ տան պատերը իր վրայ չփլչին, փողոց վազեց, առաջին անգամ՝ ըրածին վրայ տատամստ:

— Ո՛հ, բաւական է, բաւական է այսչափը, վերջինը ազատենք:

Իր տունը վերադառնալով, կոմսը Մորէլին պատահեցաւ, որ իր գերեզմանը մտնելու համար Աստուծո՛ք սանձանուած ժամանակին սպասող ստուերի մը պէս՝ Շանդէլիզէի տան մէջ կը պտըտէր անձայն:

— Պատրա՞ստ էք, Մաքսիմիլիէն, վաղը Փարիզէն պիտի մեկնինք, ըսաւ ժպտագին:

— Փարիզի մէջ գործ չունի՞ք ալ, հարցուց Մորէլ:

— Ո՛հ, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ, և Աստուած չուզեր որ ուրիշ գործեր ընեմ:

ԺԳ. ԳԼՈՒԽ

Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Մ Ը

Այդ դէպքերը բոլոր փարիզցիներու խօսակցութեան առարկայ եղած էին:

Էմմանուէլ և իր կիներ, Մէսլէ փողոցին իրենց փոքր սրահին մէջ խիստ բնական զարմացումով իրարու կը պատմէին այդ դէպքերը:

Մորսէրֆի, Տանկլարի, Վիլֆօրի յանկարծական և անակնկալ աղէտները իրարու կը մօտեցնէին անոնք:

Մաքսիմիլիէն, որ այցելութեան եկած էր, մտիկ կ'ընէր զանոնք և կամ անոնց խօսակցութեան տանն, իր սոփօրական անդգալութեան մէջ ընկղմած, անոնց մօտ կը կենար:

— Ստուգիւ, Էմմանուէլ, կ'ըսէր Ժիւլի, կարծես թէ երէկուան այնչափ հարուստ և այնչափ երջանիկ եղող այդ անձերը, որոնք իրենց հարստութիւնը, երջանկութիւնը նկատի առնելով, բոլոր յոյսերնին հաստատած էին անոնց վրայ, մօռցած էին չար ոգիին մասը հանելու, և թէ ան ալ Բէրոյի հնարած առասպելներուն չար վնդակներուն պէս, (որոնք հարսանիքի կամ խնջոյքի հրաւիրուելու մոոցուած էին), յանկարծ երեւան ելած էր, անոնց աղետալի մոռացումին վրէժը լուծելու համար:

— Ո՛հ, ի՞նչ դժբախտութիւններ են ասոնք, կ'ըսէր Էմմանուէլ, Մորսէրֆին և Տանկլարին վրայ խորհելով:

— Ո՛հ, ի՞նչ տառապանքներ, կ'ըսէր Ժիւլի՝ Վալանթինը միաժր թերհիւով, որուն անունը կանացի բնազդու մով մը չէր ուզեր եղբորը առջև արտասանել:

— Եթէ Աստուած է զանոնք պատժողը, կ'ըսէր Էմ-

մանուէլ, անշուշտ Աստուած, որ ամէն բարիքներուն աղբիւրն է, այդ մարդոց անցեալին մէջ թողութեան արժանի բան մը գտած չէ և անոնք անիծուած են:

— Դատողութեանդ մէջ խիստ չե՞ս, Էմմանուէլ, Եթէ հայրս հրազենով իր ուղեղը պայթեցնէր և եթէ հիմա ըսածիդ պէս մէկը ըսէր. «Այն մարդը իր պատիժին արժանի էր», այդ խօսքը ըսողը զիս պիտի չխաբէ՞ր միթէ:

— Այո՛, բայց Աստուած չներեց որ քու հայրդ մեռնի, ինչպէս որ չներեց Աբրահամին՝ իր զաւակը զոհելու: Նահապետին, ինչպէս և մեզի հրեշտակ մը զրկեց, որ մահուան թեւերը կէս ձամբան կտրեց:

Իր խօսքը վերջացնելու վրայ էր, երբ զանգակին ձայնը հնչեց:

— Որչափ ուշանայ մարդ, այնչափ իր բաժանումը վշտալի կ'ընէ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ: Վստահ եմ որ Մաքսիմիլիէն, իմ հրամանիս համեմատ, ամէն բան կարգադրած է:

— Անցագիրս առի եւ մորթարկղս պատրաստեցի, ըսաւ Մորէլ իր միօրինակ հանդարտութեամբ:

— Շատ լաւ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ ժպտելով, ընտիր գինեօրի մը ճշտապահութիւնը ցոյց կուտաք այդ գործին մէջ:

— Ուրեմն հիմա պիտի բաժնուի՞ք մեզմէ, ըսաւ Ժիւլի, Միայն որ մը եւ ժամ մըն ալ պիտի չկենաք մեր քով:

— Կառքս դուռը կը սպասէ, տիկին, պէտք է որ հինգ օրէն Հոռմ հասնիմ:

— Բայց Մաքսիմիլիէն ալ Հոռմ պիտի երթայ, ըսաւ Էմմանուէլ:

— Կոմսին հետ պիտի երթամ, ուր որ անոր հաճելի ըլլայ, ըսաւ Մորէլ տխուր ժպտով մը: Դեռ ամիս մը անոր տրամադրութեան տակ կը գտնուիմ:

— Տէր Աստուած, տեսէք ի՞նչ կ'ըսէ, պարոն կոմս,

— Մաքսիմիլիէն ինծի պիտի ընկերանայ, ըսաւ կոմսը, իր համոզիչ քաղցրութեամբը: Ուստի ձեր եղբոր համար հոգ մի՛ ընէք:

— Մնաս բարով, քոյր իմ, ըսաւ Մաքսիմիլիէն, մնաս բարով, Էմմանուէլ:

— Իր անտարբերութեամբը սիրտս կը վերաւորէ, ըսաւ Ժիւլի: Ո՛հ, Մաքսիմիլիէն, Մաքսիմիլիէն, դուն բան մը ունիս, որ մեզմէ կը պահես:

Մաքսիմիլիէն գրեթէ արհամարհոտ եւ բարկաճայթ նայուածքով մը կոմսին նայեցաւ:

— Երթանք, ըսաւ կոմսը:

— Երթալնէդ առաջ, պարոն կոմս, ըսաւ Ժիւլի: Կը ներէք որ ձեզի ըսեմ անցեալ օրուան...

— Տիկին, ընդիջեց կոմսը անոր երկու ձեռքերը բռնելով, ձեր ըսելիքը ձեր աչքերուն եւ սրտին մէջ աւելի բացայայտ կարգացի ու սրտիս մէջ ալ զգացի: Վիշտերուն մէջ գտնուող բարեբարներուն պէս պէտք էի ձեզ չը տեսած մեկնիլ: Բայց այդ բանը իմ կամքէս կախում չունէր: Որովհետեւ ես տկար եւ ունայնասէր մէկն եմ, իմ նմաններուն ուրախալի, քաղցր եւ տամուկ աչքերը տեսնելը հաճելի է ինծի: Հիմա ես կը մեկնիմ եւ իմ հասարկութեամբս կ'ըսեմ ձեզի. «Մի՛ մոռնաք զիս, սիրելիներս, հաւանաբար ա՛լ պիտի չտեսնէք զիս»:

— Ա՛լ պիտի չտեսնենք ձեզ, գոչեց էմմանուէլ, մինչ արտասուքի երկու խոշոր կաթիլներ Ժիւլիին այտերուն վրայ կը գլորէին, ա՛լ պիտի չտեսնենք ձեզ, Ուրեմն դուք մարդ չէք: Եւ հրեշտակ մը, որ մեղմէ կը բաժնուի, այնպիսի հրեշտակ մը, որ երկրի վրայ բարիք ընելու համար երեւան գալէն յետոյ՝ երկինք կը վերանայ:

— Ո՛հ, մի՛ ըսէք այդ խօսքը, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ աշխուժօրէն: Երբեք այդ խօսքը մի ընէք, սիրելիներս: Հրեշտակները բնաւ չարութիւն չեն ըներ, հրեշտակները ուզած տեղերին կ'իջնեն, դիպուածը իրենցմէ աւելի զօրաւոր չէ, այլ ընդհակառակը, իրենք դիպուածին վրայ կ'իջնեն: Ո՛հ, էմմանուէլ, ես մարդ եմ եւ սրչափ որ անտեղի է ձեր զարմանքը, նոյնչափ ալ Աստուծոյ դէմ են ձեր խօսքերը:

Ու Ժիւլիին ձեռքը համբուրելով, որ իր գիրկը նետուեցաւ, կոմսը իր միւս ձեռքը էմմանուէլին երկնցուց:

Յետոյ ակամայ այն սուսէն բաժնուելով, ուր երջանկութիւնը կը բնակէր, նշանացի կերպով Մաքսիմիլիէն

նը իր հտեւէն կանչեց, որ Վալանթինի մահուընէն ի վեր յուսահատ եւ անզգայ կ'երեւէր:

— Եղբօրս տրամուլիւնը փարատեցէք, ըսաւ Ժիւլի Մօնթէ-Քրիսթօյի ականջն ի վար:

Մօնթէ-Քրիսթօ անոր ձեռքը թօթվելով, հարցուց ժպտազին.

— Սէնդա նաւաստիին վրայ վստա՞հ էք:

— Ո՛հ, այո՛:

— Ուրեմն խաղաղութեամբ եւ վստահութեամբ քնացէ՛ք:

Ինչպէս ըսինք, սուրհանդակի կողքը կը սպասէր: Չորս հուժկու ձիեր իրենց բաշերը ցցած, օտքերնին գետինը կը զարնէին անհամբերութեամբ:

Սանդուխին վարի կողմը Ալի կը սպասէր, դէմքը քրտինքէն կը փայլէր եւ այնպէս կ'երեւէր թէ երկար ճամբայէ մը եկած էր:

— Ծերունիին գացի՞ր, հարցուց կոմսը խափշիկին ուղղելով խօսքը:

Ալի հաստատական նշան ըրաւ:

— Իմ հրամանիս համեմատ, անոր աչքերուն առջեւը նամակը բացի՞ր:

— Այո՛, ըսաւ դարձեալ գերին ակնածութեամբ:

— Ի՞նչ ըսաւ եւ կամ ի՞նչ ըրաւ:

Ալի լոյսին գնաց, որպէսզի իր տէրը կարենայ զինքը տեսնել, ու իր դէմքը ձերունիին դէմքին նմանցնելով, աչքերը գոցեց, ինչպէս կ'ընէր նուարթիէ, երբ «այո» ըսել կ'ուզէր:

— Լա՛ւ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, կ'ընդունի. երթանք ուրեմն:

Այս խօսքը հազիւ թէ բերնէն ելած, կողքը արդէն ճամբայ ինկաւ: Ձիերը քարայտակին վրայ կայծերու փռի մը կը ժայթքեցնէին:

Մաքսիմիլիէն, առանց խօսք մը ընելու, կողքին մէկ անկիւնը տեղաւորուեցաւ:

Կէս ժամ ետքը կողքը յանկարծ կեցաւ:

Կոմսը Ալիի մատին հաղորդակցող մետաքսէ ժապաւէտնը քաշած էր:

Նուպիացիին վար իջաւ և դռնակը բացաւ:
Երկինքը աստղադարձ էր:

Վիլիսուսի վիզառիկները հասած էին, ուրկից մտայլ ծովու մը պէս, Փարիզը կը տեսնէին իր միլիոնաւոր լոյսերովը, որոնք փոսփորափայլ կոհակներու կը նմանին: Ստուգիւ, կոհակներ են անոնք և մրրկածութիւն ուղիւնոսին կոհակներէն աւելի աղմկալի, աւելի դիւրագրգիռ, աւելի յեղյոնողուկ, աւելի կատաղի և աւելի անյագ են: Անսահման ծովուն կոհակներուն պէս հանդարտութիւն չեն գիտեր անոնք, միշտ իրարու կ'ընդհարին, միշտ կը փրփրին և միշտ կը սպառեն...

Կոմսը առանձին վար իջաւ և ձեռքով ըրած նշանին վրայ, կողքը քանի մը քայլ յառաջացաւ:

Այն ատեն, կոմսը թեւերը իրարու պլլած, երկար ատեն հալոցը դիտեց, ուր կը հալէին, կը ձուլուէին և ձև մը կ'առնէին այն զաղափարները, որոնք աշխարհս յուզելու համար խռովայոյզ անդունդէն դուրս կը ժայթքէին: Իր զօրաւոր նայուածքը այդ Բաբելոնին վրայ յառելով:

— Մեծք քաղաք, մրմնջեց՝ աղօթք ընելու պէս զրուխը խոնարհեցնելով և ձեռքերը միացնելով, հազիւ թէ վեց ամիս կայ որ քու դռներէդ ներս մտայ: Նախախնամութիւնը զիս կ'առաջնորդէր հոն և անա յաղթանակով կը վերադարձնէ: Բու պատերուդ մէջ իմ ներկայութեանս գաղտնիքը միայն Աստուծոյ վստահեցայ, որովհետև Աստուած միայն կրցաւ իմ սրտիս խորը թափանցել և Աստուած միայն գիտէ որ ես առանց ռիսկալուութեան և առանց գոռոզութեան, բայց ոչ առանց վշտի կը բաժնուիմ քեզմէ: Ան միայն գիտէ, որ վստահած զօրութիւնը ոչ ինծի համար և ոչ ալ սնտի պատճառներու համար գործածեցի: Ո՛վ մեծք քաղաք, քու բարախոյ սրտիդ մէջ իմ փնտռածս գտայ և չարութիւնը երեւան հանելու համար քու ընդերքդ յուզեցի: Հիմա իմ գործս կատարեալ է և պաշտօնս վերջացած: Այսուհետև ոչ ուրախութիւն կրնաս տալ ինծի և ոչ արտաճութիւն: Մնաս բարով, Փարիզ, մնաս բարով:

Գիշերային ոգիի մը պէս, իր նայուածքը ուղղեց այն լայնատարած դաշտին, յետոյ ձեռքը ձակտին տանելով, կառ-

քը մտաւ, որ իր ետեւէն գոցուեցաւ և բլուրին միւս կողմը աներեւոյթ եղաւ՝ փոշիի մրրիկ մը և մեծ շառաչիւն մը հանելով:

Առանց խօսելու երկու մղոն յառաջացան:

Մօրէլ կը մտածէր և Մօնթէ-Բրիսթօ անոր կը նայէր:

— Մօրէլ, ըսաւ կոմսը, արդեօք զղջացած էք ինծի հետ եկած ըլլալնուդ համար:

— Ո՛չ, պարոն կոմս, այլ Փարիզէն բաժնուելուս համար:

— Եթէ կարծէի որ Փարիզ կենալով երջանիկ պիտի ըլլաք, Մօրէլ, հոն կը ձգէի ձեզ:

— Վալանթինի գերեզմանը Փարիզի մէջ է և Փարիզէն բաժնուելը երկրորդ անգամ զայն կորսնցնել կը նշանակէ:

— Մաքսիմիլիէն, ըսաւ կոմսը, մեր կորսնցուցած սիրելիները հոգին մէջ չեն հանգչիր, այլ մեր սիրտը կը թաղուին: Աստուած ուզեց որ այսպէս ըլլայ, որպէսզի անոնք միշտ մեր հետ ըլլան: Ես այդպիսի երկու բարեկամներ ունիմ, որոնք միշտ ինծի կ'ընկերանան: Մէկը կեանք և միւսը խելք տուողն է: Այդ երկուքին ալ ոգին սրտիս մէջ կենդանի կը մնայ: Տարակուսանքի մէջ անոնց խորհուրդովը ըրած եմ: Ձեր սրտի ձայնին հետ խորհրդակցեցէք և հարցուցէք անգամ մը, թէ միշտ ասանկ տխուր դէմք մը ցուցնելու էք ինծի:

— Բարեկամ, ըսաւ Մաքսիմիլիէն, սրտիս ձայնը տխուր է, թշուառութենէ զատ ինծի բան մը չի խոստանար ան:

— Տկարամիտներուն յատուկ է ամէն բան մուրտեսնել: Մարդուս հոգին իր հորիզոնը կը կազմէ: Ձեր հոգին տխուր է և ան է ձեզի փոթորկայոյզ երկինք մը ցոյց տուողը:

— Դուցէ ստոյգ ըլլայ այդ խօսքը, ըսաւ Մաքսիմիլիէն և իր մտածումներուն մէջ ընկզմեցաւ նորէն:

Ուղեւորութիւնը հիանալի արագութեամբ կը կատարուէր, ինչ որ կոմսին կարողութիւններէն մէկն էր: Ի-

րենց ճամբուն վրայ քաղաքները ստուերի մը պէս կ'անցնէին: Ծառերը աշնան իմրէն թօթափած, հերարձակ հըս-կաներու պէս իրենց դիմացը կ'ելլէին և մօտենալուն պէս արագութեամբ կը փախչէին:

Հետեւեալ առտու Շալոն հասան, ուր կոմսին շոգենաւը կը սպասէր: Առանց վայրկեան մը կ'որսնցնելու, կռ-քը շոգենաւ փոխադրուեցաւ: Երկու ճամբորդները արդէն շոգենաւ մօտէն էին:

Այդ շոգենաւը ճամբորդութեան համար շինուած էր: Հնդկական մակոյկի մը կը նմանէր ան և երկու անիւնները երկու թեւերու կը նմանէին, որոնցմով ուղեւոր թըռչունի պէս ջուրին երեսը սահելով կը յառաջանար:

Մօրէլ իսկ այդ արագընթաց ճամբորդութենէն զը-ւարճութիւն կը զգար գոգցես և իր մազերը չարժող հովը կարծես իր ճակտին ամպերը կը փարատէր:

Իսկ կոմսը որչափ որ Փարիզէն կը հեռանար, գրեթէ նոյնքան դերմարդկային զուարթութիւն մը կը պատէր զինքը:

Իր հայրենիքը դարձող աքսորականի մը կը նմանէր: Շատ չանցած, Մարսիլիա քաղաքը երեւցաւ իր սպի-տակ չէնքերովը, բարեխառն օդովը ու բազմամարդ բնա-կիչներովը, այն Մարսիլիան, որ Տիւրոսի և Կարթագենէի կրտսեր քոյրն էր և որոնց յաջորդեց Միջերկրականին աի-րելէն յետոյ, այն Մարսիլիան, որ որչափ ծերանայ, այն-չափ կը վերանորոգուի:

Երկուքնին ալ յիշողութիւններն արթնցնող տեսարան-ներ ունէին իրենց առջև, ինչպէս բօլորչի աշտարակը, Սէն Նիքօլայի բերդը, Բիւժէի խորհրդատունը, աղիւսնե-րով յատակուած նաւամատոյցները, ուր երկուքնին ալ իրենց մանկութեան մէջ խաղացած էին:

Ուստի, միաբան հաւանութեամբ, Բանըպիէրի առ-ջև կեպան երկուքնին ալ:

Նոյն միջոցին, նաւ մը ճամբայ կ'ելլէր դէպի Ալ-ճէրիա երթալու համար:

Անոր յարկին վրայ խոնուած ճամբորդները, անոնց բեռները, ազգականներուն և բարեկամներուն բազմու-

թիւնը, որոնք իրարու հրաժեշտ կու տային, կը պոռային և կու լային, և ամէն օր այս տեսարաններուն ներկայ գտնուողներուն անգամ սրտաշարժ երեւցող այս տեսարա-նը չկրցան Մաքսիմիլիէնի վրայ ազդեցութիւն մը գոր-ծել, որովհետեւ երիտասարդը նաւամատոյցին լայն սալա-քարերուն վրայ ոտք դնելուն պէս՝ ուրիշ մտածում մը գրաւած էր միտքը:

— Ահա՛, ըսաւ Մօրէլ՝ Մօնթէ-Քրիսթոյի թեւէն բռնե-լով, Փառաւոն նաւահանգիստ մօտ ձառն հայրս այս տեղ կեցած էր: Մահուընէ և յուսահատութենէ ազատած ձեր մարդը հոս իմ թեւերուս մէջ նետուեցաւ: Երեսիս վրայ անոր արտասուքին ազդեցութիւնը դեռ կը զգամ: Մինակ ինքը չէր լար, այլ շատ մարդիկ մեզ տեսնելով՝ կու լային: Մօնթէ-Քրիսթօ ժպտեցաւ:

— Ես ալ հոն էի, ըսաւ կոմսը, փողոցի մը անկիւ-նը ցուցնելով Մօրէլին:

Այդ խօսքը ըսած ատեն, կոմսին ցոյց տուած ուղ-ղութեամբը վշտադին հեծեծանքի ձայն մը լսուեցաւ և կին մը տեսնուեցաւ, որ ճամբայ ելլող նաւուն ուղեւորներէն մէկուն նշան կ'ընէր:

Այդ կինը քողով ծածկուած էր:

Մօնթէ-Քրիսթօ այնպիսի այլայլութեամբ իր աչքերը անոր վրայ յառեց, որ Մօրէլ դիւրութեամբ պիտի կրնար դիտել զինքը, եթէ կոմսին հակառակ՝ իր նայուածքը նա-ւուն ուղղած չըլլար:

— Տէ՛ր Աստուած, գոչեց Մօրէլ, ո՛չ, չի՛մ սխալիր, գլխարկովը ողջունող և համազգեստ հագնող երիտասարդը Ալպէր տը Մօրէլին է:

— Այո՛, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ես ալ ճանչցայ զայն:

— Ի՞նչպէս, դուք հակառակ կողմը կը նայէիք:

Կոմսը ժպտեցաւ, ինչպէս կ'ընէր միշտ, երբ չէր ու-զեր պատասխանել:

Ու իր նայուածքը այն քողարկեալ կնոջ վրայ դար-ձուց նորէն, որ փողոցին անկիւնը աներեւոյթ եղաւ:

Այն ատեն Մօրէլին դարձաւ.

— Սիբիլիս, ըսաւ Մաքսիմիլիէնի, այս երկրին մէջ ընելիք գործ մը ունի՞ք:

— Հօրս գերեզմանին վրայ արտասուելու պիտի երթամ, պատասխանեց Մորէլ ցած ձայնով:

— Շատ լաւ, գացէ՛ք և հոն սպասեցէ՛ք ինձի, ես կուգամ կը գտնեմ ձեզ:

— Ինձմէ կը բաժնուի՞ք:

— Այո՛... ես ալ բարեպաշտական այցելութիւն մը ունիմ ընելիք:

Մորէլ բռնեց կոմսին իրեն երկնցուցած ձեռքը և գլխի շարժումով մը, որուն տխրութիւն յայտնելը անկարելի էր, կոմսէն բաժնուեցաւ և քաղաքին արեւելեան կողմը ուղղուեցաւ:

Մօնթէ-Քրիսթօ թողուց որ Մաքսիմիլիէն հեռանայ և նոյն տեղը կեցաւ, մինչև որ երիտասարդը անհրեւոյթ եղաւ: Յետոյ դէպի Մէյլանի ծառուղին գնաց, այն տնակը մտնելու համար, զոր մեր ընթերցողները ճանչցած են վէպին սկիզբները:

Այդ տունը թմբիներու մեծ ծառուղիին ստուերին տակը կը գտնուէր, ուր անգործ մարտիլագիները կը շրջագային: Երբութեան սեւցած և տկարացած որթատունկի մեծ ծառերը հարաւային տաք արեւէն ղեղնած պատը կը ծածկէին:

Ոտքերու չփռմէն մաշած երկու քարէ աստիճաններով տան մէջ կը մտնուէր: Դուռը երեք տախտակներով շինուած էր, որոնք թէև իրարմէ բաժնուած, բայց սոսինձ և ներկ տեսած չէին բնաւ և համբերութեամբ խոնաւութեան կը սպասէին որ իրարու մօտեցնէ զիրենք:

Այդ տունը, որ հակառակ իր հնութեան, իր սիրուն և թշուառ երեւոյթին մէջ զուարթ կ'երեւէր, ատենօք Տանթէսի հօրը բնակարանն էր:

Միայն թէ ծերունին վերնայարկը կը բնակէր, մինչև կոմսը ամբողջ տունը Մերսէտէսի յանձնած էր:

Երկար քօղով կիներ մեկնող նաւէն բաժնուելէն յետոյ այդ տունը մտնելով, դուռը գոցած էր ճիշտ այն միջոցին, որ Մօնթէ-Քրիսթօ նոյն փողոցին անկիւնը երեւցած էր, այնպէս որ կոմսը հազիւ թէ տեսած էր զայն:

Սանդուխին մաշած աստիճանները երկար ատենէ ի վեր ծանօթ էին անոր:

Էաւ գիտէր թէ հին դուռը ինչպէս կը բացուէր, որովհետև լայն գլխով դամ մը անոր ներքին փակաղակը կը վերցնէր:

Ուստի, բարեկամի կամ տանտիրոջ մը պէս, առանց դուռը զարնելու և առանց իմաց տալու, ներս մտաւ:

Աղիւսներով յատակուած բակի մը ծայրը փոքր պարտէզ մը կար, ուր արեւը բոլոր ջերմութեամբը և լոյսովը կը թափանցէր:

Այդ պարտէզին մէջ նշանակուած տեղը Մերսէտէս գտած էր այն գումարը, որուն համար կոմսը ազնուօրէն ըսած էր թէ քսանըջորս տարի առաջ հոն պահուած էր:

Փողոցին դռնէն պարտէզին առաջին ծառերը կ'երեւէին:

Դրան սեմերուն վրայ հասնելով, Մօնթէ-Քրիսթօ հեծկլտանքի նման հառաչանք մը լսեց: Այդ հառաչանքը առաջնորդեց իր նայուածքը: Վերջինիայի ծիրանագոյն երկար ծաղիկներով և խիտ տերեւներով յասմիկի հովանոցի մը տակ Մերսէտէսը տեսաւ, որ նստած կու լար գլխահակ:

Դէմքին վրայէն քօղը հանած էր և երկու ձեռքերուն մէջ պահած, ազատօրէն կը պոթկար իր հառաչանքներն ու հեծկլտանքները, զորս իր զաւկին ներկայութեանը երկար ատեն զսպած էր սրտին մէջ:

Մօնթէ-Քրիսթօ քանի մը քայլ յառաջացաւ: Մերսէտէս գլուխը վեր առաւ և իր առջև մարդ մը տեսնելով, սոսկումի ճիչ մը հանեց:

— Տիկին, ըսաւ կոմսը, սոսոյզ է որ այսուհետև չեմ կրնար ձեզ երջանիկ ընել, բայց կրնամ միխթարել: Բարեկամի մը կողմէ ուղղուած այս միխթարութիւնը կը բարեհաճի՞ք ընդունիլ:

— Ստուգիւ խիստ թշուառ եմ, պատասխանեց Մերսէտէս, աշխարհիս մէջ առանձին մնացի... Միայն զաւակ մը ունէի, ան ալ բաժնուեցաւ ինձմէ:

— Շատ լաւ ըրաւ, տիկին, յարեց կոմսը: Ձեր զաւակը ազնիւ սիրտ մը ունի եղեր, ըմբռնեց որ ամէն մարդ պարտք մը ունի իր հայրենիքին հանդէպ: Ոմանք իրենց տաղանդը, ոմանք իրենց ճարտարութիւնը, ոմանք իրենց

հսկողութիւնը և ուրիշներ իրենց արիւնը պարտական են հայրենիքին: Ձեր մօտ մնալով, իր կեանքը ապարդիւն կերպով պիտի անցընէր: Անշուշտ պիտի չկրնար ձեր վըշտին վարժուիլ և վատասիրտ մէկը պիտի ըլլար: Բայց հիմա աղէտներուն դէմ պայքարելով, իր ձախորդութիւնը երջանկութեան պիտի փոխէ ու մեծ և զօրաւոր պիտի ըլլայ: Ձգեցէք որ երկուքնուդ ալ ապագան վերահաստատէ, տիկին: Կը համարձակիմ խոստանալ ձեզ, որ ձեր զաւակը ապահով պաշտպանութեան մը տակ կը գտնուի:

— Ո՛հ, ըսաւ խեղճ կինը տխրութեամբ գլուխը չարժելով, ես պիտի չկրնամ վայելել այն երջանկութիւնը, որուն վրայ կը խօսիք: Բոլոր սրտովս կը խնդրեմ Աստուծոյ մէջ որ անոր շնորհէ: Այնպիսի յուսահատութեան մէջ կը գտնուիմ, որ ինձի այնպէս կը թուի թէ գերեզմանիս մօտեցած եմ: Լաւ ըրիք, պարոն, որ զիս մօտեցուցիք այն տեղին, ուր ես ատենօք այնչափ երջանիկ էի: Մարդ պէտք է իր երջանիկ եղած տեղը մեռնի:

— Աւա՛ղ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ձեր բոլոր խօսքերը, տիկին, իմ սիրտս դառնութեամբ կը լեցնեն և կ'այրեն, մանաւանդ զիս ատելու իրաւունք ունենալնուդ համար: Ձեր բոլոր աղէտներուն պատճառը ես եմ. փոխանակ զիս մեղադրելու, ինչո՞ւ չէք ցաւիւր վրաս. այն ատեն զիս աւելի թշուառ պիտի ընէիք...

— Ե՞ս ձեզ ատեմ և մեղադրեմ, էտմօն... Իմ զաւակս կեանքը ազատող մարդը ատեմ և մեղադրեմ: Անշուշտ ձեր աղետալի և մահացու դիտաւորութիւնը սպաննել էր պատը Մորսէրֆի այն զաւակը, որով ինքը կը պաշտօնաւոր, այնպէս չէ՞: Ո՛հ, երեսո նայեցէք և անոր վրայ յանդիմանութեան մը երեւոյթը պիտի չտեսնէք:

Կոմսը իր աչքերը վեր առնելով, Մերսէտէսին նայեցաւ, որ կիսով չափ ոտքի ելած, իր ձեռքերը դէպի անոր երկնցուց:

— Ո՛հ, երեսո նայեցէք, շարունակեց Մերսէտէս տխրագին զգացումով մը, աչքերուս հուրը մարած է այսօր և չի չլացներ ձեր աչքերը: Անցան այն ատենները, երբ էտմօն Տանթէսիս փափկու կու գայի այս տան վերնո-

յարկը, ուր իր ծեր հայրը կը բնակէր... Այն ժամանակէն ի վեր որչափ թախծագին օրեր անցան, որոնք իմ և այն ատենին միջև անդունդ մը բացին: Ե՞ս ձեզ մեղադրեմ, էտմօն, ե՞ս ձեզ ատեմ, սիրելիս, ո՛հ, ո՛հ, ես ինքզինքս կը մեղադրեմ և կ'ատեմ: Ո՛հ, ո՛րքան թշուառ եմ եղեր, գոչեց Մերսէտէս ձեռքերը միացնելով և աչքերը դէպի երկինք բարձրացնելով, և դեռ անպատիժ մնացեր եմ: Հրեշտակներու յատուկ եղող երեք երջանկութիւնները, այսինքն հաւատք, անմեղութիւն և սէր ունէի, բայց ի՛նչ թշուառ եմ եղեր, որ Աստուծոյ վրայ տարակուսեցայ:

Մօնթէ-Քրիսթօ քայլ մը մօտենալով, իր ձեռքը անոր երկարեց լռիկ:

— Ո՛հ, ըսաւ Մերսէտէս, կամաց մը ձեռքը քաշելով, ո՛հ, սիրելիս, մի՛ դպչիք ինձի: Դուք խնայեցիք իմ անձիս, թէ և ձեր պատժած անձերուն մէջ ամէնէն յանցաւորը ես ըլլայի: Ուրիշները ատելութեամբ, հարստանալու փափաքով կամ եսասիրութեամբ յանցաւոր եղան, իսկ ես՝ վատութեամբ: Անոնք փափաք մը ունէին, բայց ես՝ վախ մը... Ո՛հ, ձեռքս մի՛ սեղմէք, էտմօն: Կը զգամ որ սիրալիւր խօսք մը կը մտածէք, բայց մի՛ ըսէք ինձի, ուրիշ չի համար պահեցէք զայն, այսուհետեւ արժանի չեմ ես: Տեսէք... (Մերսէտէս իր դէմքը բոլորովին բացաւ) տեսէք, թշուառութիւնը ի՛նչպէս մագերս ձերմկցուց: Աչսէք, թշուառութիւնը ի՛նչպէս մագերս ձերմկցուց, որ մանիշակագոյն երեքս այնչափ արտասուք թափեցին, որ մանիշակագոյն երկններով շրջանակուած են և ճակատս խորշմած է... Ընդհակառակը, դուք, էտմօն, միշտ տոռոյգ, միշտ գեղեցիկ և միշտ վեհ էք: Որովհետեւ դուք հաւատք և ոյժ ունէիք, որովհետեւ դուք Աստուծոյ վստահեցաք և Աստուած պաշտպանեց ձեզ: Սակայն ես վատութիւն ըրի և ուրացայ զայն ու Աստուած լքեց զիս և այս վիճակին մէջ ինկայ:

Մերսէտէս յորդ արցունք կը թափէր:

Իր սիրտը տխուր յիշատակներով կը ճմլուէր:

Մօնթէ-Քրիսթօ անոր ձեռքը բռնեց եւ ականածանքով համբուրեց: Բայց Մերսէտէս զգաց որ սուրբի մը արձանին մարմարէ ձեռքը համբուրելու պէս ցուրտ էր կոմսին այդ համբոյրը:

— Այնպիսի նախաստիճանուած կեանքեր կան, շարունակեց Մերսէտէս, որոնց մէջ մարդս անգամ մը սխալելով, իր ապագան կը կործանէ։ Ձեզ մեռած կը կարծէի, ուստի ես ալ մեռնելու էի։ Ի՞նչ բանի ծառայեց սրտիս մէջ մշտնջենապէս ձեր սուգը կրելս, եթէ ոչ՝ երեսունընէր տարեկան հասակիս մէջ յիսուս տարեկան կնոջ նմանիլ։ Ի՞նչ բանի ծառայեց որ միայն ձեզ ճանչցայ ու իմ զաւակս միայն ազատեցի։ Միեւնոյն ատեն պարտաւոր չէի՞ ազատելու այն անձը, որ որքան ալ յանցաւոր ըլլար, իմ ամուսինս էր։ Սակայն, թողուցի որ մեռնի։ Ի՞նչ կ'ըսեմ, ո՞վ Աստուած իմ, իմ վատ անզգայութեամբս և իմ արհամարհանքովս անոր մահուան օգնեցի, չյիշելով և չուզելով իսկ յիշել որ ինծի համար ըրած էր այդ երդմնազանցութիւնն ու մատնութիւնը։ Վերջապէս, ի՞նչ բանի կը ծառայէ մինչև հոս զաւակիս ընկերանալս, երբ անկէ կը բաժնուիմ, երբ կը թողում որ առանձին մեկնի և երբ Ափրիկէի կիզիչ երկրին կը յանձնեմ զայն։ Ո՛հ, կը կրկնեմ, ո՛րչափ վատասիրտ եմ եղեր, որ իմ սէրս ուրացայ և ուրացողներու պէս զիս չըջապատողներուն թշուառութեան պատճառ կ'ըլլամ։

— Ո՛հ, Մերսէտէս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ո՛հ, ձեր վրայ ունեցած գէշ գաղափարնիդ ուղղեցէք։ Դուք ազնիւ և սուրբ կիւն մըն էք ու ձեր վիշտովը խորտակեցիք իմ գէնքս։ Սակայն Աստուած, որ աներեւութապէս կը պաշտպանէր զիս, չուզեց որ արձակած չանթս զսպեմ։ Ո՛հ, կ'երդնում այն Աստուծոյ առջև, որբուն ոտքերուն առջև տասը տարիէ ի վեր ամէն օր երկրպագութիւն կ'ընեմ, թէ իմ կեանքս ձեզի համար զոհեցի և իմ կեանքիս հետ չըղթայուած գաղափարներս ալ միասին։ Սակայն պարծանքով կ'ըսեմ, Մերսէտէս, որ Աստուած ինծի հետ էր և ուզեց որ ապրիմ։ Քննեցէք անցեալս, քննեցէք ներկաս ու ջանացէք ապագաս գուշակել և տեսէք թէ ի՞նչպէս Աստուած ամէն բանի մէջ օգնեց ինծի, կեանքիս առաջին մասին մէջ անուրի թշուառութիւններ, անտանելի տառապանքներ կրեցի, սիրելիներս զիս լքեցին և անծանօթներէ հալածուեցայ։ Բայց զերութենէ, առանձնութենէ և թշուառութենէ յետոյ, յանկարծ ազատութեան և այնպիսի փառաւոր, հիւս-

նալի ու անսահման հարստութեան մը տիրացայ, որ սկսայ մտածել թէ Աստուած է զանոնք ինծի զրկողը, որպէսզի իմ գաղափարներս գործադրեմ։ Այն ժամանակէն ի վեր ինծի այնպէս երեւցաւ, թէ այդ հարստութիւնը նուիրական պարտք մը կը դնէր վրաս և բնաւ մտքէս անգամ չանցաւ այն կեանքը վարել, որուն քաղցրութիւնը դուք վայելեցիք։ Ժամ մը անգամ հանգստութիւն չունեցայ։ Անիծեալ քաղաքները այրելու համար երկնակամարին վերայ չըջող հրային ամպերուն պէս մղուած կը կարծէի ինքզինքս։ Վտանգաւոր ձամբորդութեան մը պատրաստուող բախտախնդիր նաւապետներու պէս, իմ պարէնս կը պատրաստէի, գէնքերս կը լեցնէի, յարձակման և պաշտպանութեան միջոցները ձեռք կը բերէի։ Մարմինս ամենախիստ աշխատութեանց, սիրտս ամէնէն դառն աղէտներուն, բազուկս սպաննելու, աչքերս թշուառներ տեսնելու, բերանս ամէնէն սոսկալի տեսարաններուն առջև ժպտելու վարժեցուցի։ Ժամանակաւ որչափ բարեսիրտ, բարեմիտ եւ անյիշատի էի, նոյնչափ քիւնախնդիր, կեղծաւոր, չարասիրտ եւ կամ թէ, լաւ եւս է ըսել, անկարեկից եղայ խուլ եւ կոյր բախտին պէս։ Այն ատեն, առջիս բացուած ասպարէզին մէջ նետուեցայ, անջրպետը կտրեցի եւ նպատակիս հասայ։ Վա՛յ անօնց, որոնց պատահեցայ ձամբուս վրայ։

— Բաւական է, ըսաւ Մերսէտէս, բաւական է, էտմօն, հաւատացէք որ ձեզ ճանչնալու միայն կարող եղողը՝ նոյնպէս ինքը միայն կրցաւ հասկնալ ձեր միտքը։ Եթէ ձեր ձամբուն վրայ ձեզ ճանչցող եւ ձեր միտքը հասկցող անձին հանդիպէիք եւ ապակիի պէս զայն փշրէիք, այն անձը պիտի հիւսնար ձեր վրայ, էտմօն։ Ինչպէս որ իմ ու անցեալիս միջև վիճ մը կայ, նոյնպէս վիճ մը կայ ձեր եւ անցեալիս միջև։ Տրտմութեամբ կ'ընեմ այս բաղդատուրիչ մարդոց միջև։ Տրտմութեամբ կ'ընեմ այս բաղդատութիւնը։ Այնպիսի մէջ բան մը չկայ որ ձեզմէ նախատուած ըլլայ, բան մը չկայ որ ձեզի նմանի։ Հիմա «մտք բարով» ըսէք ինծի, էտմօն, եւ իրարմէ բաժնուինք։

— Ձեզմէ բաժնուելէս առաջ, ըսէք, Մերսէտէս, ի՞նչ կը խնդրէք, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ։

— Միայն կը փափաքիմ, էտմօն, որ զաւակս երջանիկ ըլլայ:

— Աղօթեցէք Աստուծոյ, որմէ կախում ունի բոլոր մարդոց կեանքը, որպէսզի կենդանի պահէ զայն: Մնացեալը ես կը հոգամ:

— Շնորհակալ եմ, էտմօն:

— Բայց դ՞ուք, Մերսէտէս:

— Ես բանի մը պէտք չունիմ: Երկու գերեզմաններու մէջ կ'ապրիմ, որոնց մէկը էտմօն Տանթէսինն է, զոր այնչափ կը սիրէի եւ որ երկար ատենէ ի վեր մեռած է: Այս խօսքը թարգմած չթուեցնեցուս ա'լ չի վայելեր, բայց անոր յիշատակը սրտիս մէջն է եւ աշխարհիս մէջ բան մը չկայ, որ կարենայ զայն սրտէս հանել: Միւս գերեզմանը այն անձինն է, զոր էտմօն Տանթէս սպաննեց: Այդ սպանութեան համար չեմ մեղադրեր զինքը, բայց մեռեալին համար պարտաւոր եմ աղօթելու:

— Երջանիկ պիտի ըլլայ ձեր զաւակը, տիկին, յարեց կոմսը:

— Այն ատեն ես ալ չափազանց երջանիկ պիտի ըլլամ:

— Բայց... վերջապէս... ի՞նչ պիտի ընէք:

Մերսէտէս տխուր ժպիտ մը արձակեց:

— Այս քաղաքիս մէջ առջի Մերսէտէսին պէս, այսօրինքն աշխատելով պիտի ապրիմ: Պիտի չհաւատաք ըսածիս, աղօթելէ զատ բան մը չեմ գիտեր, աշխատելու ալ պէտք չունիմ, որովհետեւ ձեր պահած փօքը գանձը ձեր նշանակած տեղը գտնուեցաւ: Ամէն մարդ պիտի ուզէ գիտնալ, թէ ո՞վ եմ ես ու պիտի հարցնէ թէ ի՞նչ կ'ընեմ, բայց պիտի չկրնայ գիտնալ թէ ի՞նչպէս կ'ապրիմ, Աստուծոյ, ձեր ու իմ գիտնալիք բանն է ատ:

— Մերսէտէս, ըսաւ կոմսը, չեմ մեղադրեր ձեզ, բայց ձեր զոհողութեան չափը անցուցիք պ. տը Մորսէրֆի բոլոր հարստութիւնը մերժելով, որուն կէսը, ձեր խնայողութեանը եւ հսկողութեանը շնորհիւ, ձեզի կը վերաբերէր իրաւամբ:

— Ձեր առաջարկելիքը կը գուշակեմ, բայց չեմ կըրնար ընդունիլ, էտմօն, զաւակս պիտի չնորհէ ինձի:

— Ուստի ես ալ պի. Ալպէր տը Մորսէրֆին հաճելի չեղող բան մը ընելէն պիտի զգուշանամ: Անոր դիտաւորութիւնները կը հասկնամ եւ ըստ այնմ ի գործ կը դնեմ: Բայց եթէ իմ ընելիք գործիս հաւանութիւն յայտնէ, առանց դժկամակութեան պիտի ընդունի՞ք:

— Էտմօն, գիտէք որ այսուհետեւ կենդանի արարած մը չեմ, թէ ի՞նչ պիտի ըլլամ եւ ի՞նչ պիտի ընեմ, չեմ գիտեր: Գլուխս եկած դժբախտութիւնները այն աստիճան չփոթեցուցին զիս, որ կամքս անգամ կորսնցուցած եմ: Արժիւին մագիլներուն մէջ եղող ճնճողակի մը նման բախտին ձեռքը կը գտնուիմ, Աստուած չուզեր որ մեռնիմ, որովհետեւ կենդանի կը թողու զիս: Եթէ ինձի օգնութիւն մը զրկէ, անոր կամքը պիտի օրհնեմ եւ պիտի ընդունիմ զայն:

— Զգուշացէք, տիկին, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, Աստուած այդպէս չեն պաշտեր: Աստուած կ'ուզէ որ իր միտքը հասկնանք եւ այնպէս իր զօրութիւնը փորձենք: Ահա այս պատճառաւ է որ անձնիշխանութիւն տուած է մեզի:

— Ո՛հ, այդպէս մի' խօսիք, գոչեց Մերսէտէս: Եթէ գիտնայի որ Աստուած անձնիշխանութիւն տուած է ինձի, դիւրութեամբ կ'աղաթէի յուսահատութենէ:

Մօնթէ-Քրիսթօ, կնոջ անպայման վիշտէն ընկճուած, թեթեւօրէն գունատեցաւ եւ գլուխը խոնարհեցուց:

— Զէ՞ք հաճիր դարձեալ տեսնուինք ըսել, յարեց կոմսը իր ձեռքը անոր կարկառելով:

— Անշուշտ նորէն պիտի տեսնուինք, պատասխանեց Մերսէտէս հանդիսաւորապէս երկինքը ցուցնելով: Կ'ուզեմ փորձով ցուցնել ձեզի որ յոյսս չեմ կորած դեռ:

Ու իր դողդոջուն ձեռքով կոմսին ձեռքը բռնելէն յետոյ՝ սանդուխին մէջ նետուեցաւ եւ կոմսին առջեւէն աներևոյթ եղաւ:

Այն ատեն Մօնթէ-Քրիսթօ կամաց մը դռնէն դուրս ելլելով, դէպի նաւահանգիստ ուղղուեցաւ:

Բայց Մերսէտէս անոր հեռանալը չտեսաւ, թէև ծերունի Տանթէսին փօքը սենեակին պատուհանը կը գտնուէր, իր աչքերը ընդարձակ ծովին յոռելով, զաւակը տանող նաւը կը փնտռէր:

Ստոյգ է որ իր ձայնը ակամայ կը մըմնջէր. «էտ-
ձօ՛ն, էտմօ՛ն, էտմօ՛ն»...

ԺԴ. ԳԼՈՒԽ

Ա Ն Յ Ե Ա Լ Ը

Կոմսը վերաւորուած սրտով մեկնած էր այն տունէն, ուր Մերսէտէսը ձգած էր, հաւանաբար մէյ մըն ալ չտեսնելու համար զայն:

Փաքը էտուարի մահուընէն ետքը Մօնթէ-Քրիսթոյի սիրտը մեծ փոփոխութիւն մը կրած էր: Հեռաւոր և դժուարին ճամբաներէ վրէժխնդրութեան գագաթը հասնելով, լերան միւս կողմը տարակոյսի անդունդը տեսած էր:

Ատկէ զատ, Մերսէտէսի հետ ունեցած տեսակցութիւնը իր սրտին մէջ ա՛յնչափ յիշատակներ արթնցուցած էր, որոնց վրայ պէտք էր երկարորէն մտածել: Բայց կոմսին բնութիւնը ունեցող մարդ մը չէր կրնար երկար առնել մեղմադձութեան մէջ մնալ, որ գոհնիկ մաքերու կրնայ վնաս չպատճառել յայտնի տարօրինակութիւն մը տալով անոնց, բայց բարձր մաքերու մահ կը պատճառէ:

Կոմսը կը մտածէր, թէ ինքզինքը մեղադրելու համար, պէտք էր որ իր հաշիւներուն մէջ սխալ մը սպրդած ըլլար:

«Անցեալը գէշ կը նկատեմ, կ'ըսէր, և չեմ կրնար այսպէս խորուիլ: Ի՛նչ, միթէ նպատակս անխորհուրդ էր, միթէ տասը տարիէ ի վեր բռնած ճամբաս սխալ էր, միթէ ժամ մը բաւական չէ՞ր ճարտարապետին ապացուցանելու համար թէ իր յուսալից գործը՝ եթէ ոչ անկարելի՝ գէթ ուղիղ չէր»:

Ո՛չ, չեմ ուզեր այդպիսի գաղափարի մը առջև կանգ առնել, որ կրնայ խենթեցնել զիս:

Այս խորհրդածութեան մէջ կը տեսնեմ որ անցեալին բուն յարգը լաւ չեմ ճանչցած, որովհետեւ այդ անցեալը հորիզոնին միւս ծայրը կը տեսնեմ նորէն:

Ստուգելու ժամանակը ո՛րչափ յառաջանայ, ա՛յնչափ

անցեալը կ'անհետի, ինչպէս ճամբորդ մը իր ետին կը ձգէ դաշտերը:

Երազի մէջ վերաւոր մարդոց պատահածը ինծի ալ կը պատահի, Իրենց վէրքը կը տեսնեն և կը զգան անոնք, բայց ե՛րբ վերաւորուելին չեն յիշեր:

Օ՛ն, ո՛վ վերածնած մարդ, հարուստ անօրինակ, արթնցած քնացող, դանդաղ դօրաւոր և միլիոնատէր անյաղթելի, վայրկեան մը թշուառ և սովալլուկ կեանքիդ աղետալի պատկերը մաքիդ առջև բեր, նորէն անցիր այն ճամբաներէն, ուր ճակատագիրը քեզ մղեց, ուր թշուառութիւնը քեզ տարաւ, ուր յուսահատութիւնը քեզ ընդունեց: Ազամանդները, ոսկին ու երջանկութիւնը խիստ կը փայլին այսօր այն հայելիին վրայ, որուն մէջ Մօնթէ-Քրիսթօ կը տեսնէ Տանթէսը: Պահէ այն աղաւանդները, ջնջէ այն ոսկին, նսեմացուր այն փառքերը և գնա իբր հարուստ՝ աղքատը գտիր, իբր աղատ՝ բանտարկեալը տես և իբր կենդանացած՝ դիակը դիտէ»:

Այս խօսքերը ընկէ յետոյ, Մօնթէ-Քրիսթօ Բէսըրի փողոցը ուղղուեցաւ:

Այն փողոցն էր, ուրկից քսանըչորս տարի առաջ գիշերային պահապաններու լռիկ խուճի մը զինքը տարած էր:

Այդ զուարթ և բազմամարդ տունները նոյն գիշերը տխուր, անձայն և փակուած էին:

— Սակայն միեւնոյն տուններն են, մըմնջեց Մօնթէ-Քրիսթօ: Միայն թէ այն առնէ գիշեր էր, մինչ այսօր՝ պայծառ ցերեկ: Ամէն բան այսպէս պայծառ և զուարթ երեւցնողը արեւն է:

Սէն Լորան փողոցէն նաւամատոյց իջաւ և դէպի այն կողմը յառաջացաւ, ուր ճամբորդները կ'արձանագրուին: Բանտարկութեան իրիկունը զինքը նաւահանգստին այդ կողմէն նաւակ մտցուցած էին:

Կտակէ հովանոցով նաւակ մը այդ միջոցին հօնկէ կ'անցնէր:

Մօնթէ-Քրիսթօ նաւավարը կանչեց: Այս վերջինը, առատաձեռն օտարական մը գուշակող նաւավարներու ա՛ճապարանքով, դէպի կոմսը թիավարեց իսկոյն:

Օդը գեղեցիկ էր և նաւագնացութիւնը՝ զուարճալի։ Արեւը հորիզոնին վրայէն ալիքներուն մէջ կ'իջնէր, անոր բոցերէն գոգոցն պիտի այրէին ալիքները։

Հայելիի պէս միապաղաղ ծովը տեղ-տեղ կը վէտվէ-տէր ձուկներու ոստիւններէն, որոնք պահուրտած թշնամիէ մը հալածուելով՝ ջուրէն դուրս կը ցատկէին, ուրիշ տարւորի մէջ իրենց ազատութիւնը գտնելու համար։

Վերջապէս հորիզոնին վրայ սպիտակ և վայելուչ ու բորներու պէս դէպի Մարթիկ գացող որսորդներու մա-կոյկներուն կամ Բորսիքացի և կամ Սպանիոյ համար բեռ-նաւորուած առեւտրական նաւերուն անցնելը կը տեսնէին։

Այս պայծառ երկինքին առջև, շնորհալի չըջաններ ընող մակոյկներուն և ծովին մակերեսովը ռսկեգոյն դար-ձնող արեւուն խայտանքը վայելելու տեղ, կոմսը իր վե-րարկուին մէջ փաթթուած, քսանըչորս տարի առաջ իր սոս-կալի ճամբորդութեան մանրամասն պարագաները մէկիկ մէկիկ միտքը կը բերէր։ Բաթալանի մէջ վառ մնացած միակ լոյսը, Իֆ դղեակին երեւոյթը, որ իրեն կ'իմացնէր ո՛ւր տարուիլը, ծովը նետուիլ ուզած ատեն ոստիկան զինուոր-ներուն հետ մղած պայքարը, անոնցմէ յաղթուած, կը յի-շէր իր յուսահատութիւնը և ատրճանակներու բռնին ծայ-րը սառած օդակի նման իր քունքին կռթնցնելին, ու սոսկում կը զգար։

Ամառը չորցած այն աղբիւրներուն պէս, որոնք աշ-նան կուտակուած ամպերէն տակաւ կը խոնաւնան ու կը սկսին կաթիլ կաթիլ բխիլ, Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսն ալ տա-կաւ զգաց իր կուրծքին մէջ ցամքած այն հին շիկիին չիթ առ չիթ բխիլը, որ ատենք էտմօն Տանթէսի սրտին մէջ յորդած էր։

Իրեն համար ո՛չ երկինքը պայծառ կ'երեւէր, ո՛չ մա-կոյկները շնորհալի և ոչ ալ արեւը չեղի, Երկինքը սգա-ւոր քողով ծածկուեցաւ և Իֆ դղեակ կոչուած սեւադէմ հսկային երեւոյթը յանկարծ մահացու թշնամիի մը ուր-ուականին նման իր բոլոր էութիւնը սարսափացուց։

Նաւակը Իֆ դղեակին առջև հասած էր։

Կոմսը բնագոգումով մինչեւ նաւակին ծայրը քաշուեցաւ։

Նաւավարը իր խիստ քաղցր ձայնովը ի գուր կ'ըսէր անոր։

— Հասանք, պարոն։

Մօնթէ-Քրիսթօ յիշեց որ նոյն տեղը և նոյն ժայռին վրայ պահապանները ընտելութեամբ դուրս հանած էին զին-քը և սուինի մը ծայրը իր կողերուն խթելով, ստիպած էին զինքը որ սանդուխէն վեր ելլէ։

Ատենօք, ճամբան խիստ երկար թուած էր Տանթէ-սին, բայց այս անգամ Մօնթէ-Քրիսթօյին շատ կարճ ե-րեւցաւ։ Թեւեալին ամէն մէկ հարուածը ծովուն խոնաւ հովին հետ անհամար գաղափարներ և յիշատակներ ցայտե-ցուցած էր մտքէն։

Յուլիսի Յեղափոխութենէն ի վեր Իֆ դղեակին մէջ բանտարկեալ չէր մնացած։ Պահապանները միայն՝ մաք-սանենգութիւնը արգելելու համար՝ հոն կը կենային։ Դռ-նապան մը դրան առջև հետաքրքիր այցելուներու կը սպա-սէր, որպէսզի հետաքրքրութեան յիշատակարան դարձած այդ սոսկալի բանտը անոնց ցուցնէ։

Թէև այդ բոլոր տեղեկութիւնները իրեն տուած էին, սակայն երբ կոմսը գմբէթին տակը մտաւ, մութ սանդու-խէն վար իջաւ ու զինքը ստորերկրեայ բանտերը տարին, զորս տեսնել ուզած էր, ցուրտ դեղնութիւն մը ճակատը պատեց, որուն օտռած քրտինքը մինչև սիրտը յորդեց։

Կոմսը հարցուց թէ՛ արդեօք թագաւորութեան վե-րահաստատութեան ժամանակին հին բանտապահներէն մէ-կը կա՞ր։ Ամէնքն ալ կամ պաշտօնէ քաշուած էին և կամ ուրիշ պաշտօնի մէջ մտած էին։

Ձինքը պտրտցնող դռնապանը 1830էն ի վեր հոն կը գտնուէր։ Տանթէսի բուն ստորերկրեայ բանտը տարաւ կոմսը։

Կոմսը նորէն տեսաւ իր բանտին նեղ լուսամուտէն ներս թափանցող տժգոյն լոյսը, անկողինին տեղը, զոր այն ժամանակէն վերցուցած էին, և անկողինին հտին ար-բայ ֆարիայի բացած ծակը, զոր թէև խցած էին, բայց հոն դրուած նոր քարերէն տակաւին յայտնի էր։

Մօնթէ-Քրիսթօ իր ռաքերուն օյժը կորսնցուցած էր: Անյինարան փայտէ աթոռի մը վրայ նստաւ:

— Միրապոյի բանտարկութենէն զատ՝ այս դղեակին վրայ ուրիշ պատմութիւն մը կա՞յ, հարցուց կոմսը: Աւանդական պատմութիւն մը կա՞յ այս աղետալի բնակութեան վրայ, ուր կը տարակուսի մարդ և չի կրնար հաւատալ թէ՛ մարդիկ կենդանի էակ մը բանտարկած ըլլան հոս:

— Այո՛, պարոն, ըսաւ դռնապանը, և ճիշտ սա բանտին վրայ Անթուան բանտապանը պատմութիւն մը ըրաւ ինձի:

Մօնթէ-Քրիսթօ սարսռաց. Անթուան իր բանտապանն էր:

Կոմսը գրեթէ անօր անունը և դիմագծութիւնը մոռցած էր: Բայց երբ անունը լսեց, կատարելապէս յիշեց մօրուքով չըջանակուած դէմքովը, թուի բաճկօնովը և բանալիներու տրձակովը, որոնց հնչիւնը տակաւին ականջին կու գար:

Կոմսը գլուխը դարձուց և կարծեց թէ զայն կը տեսնէր նրբանցքին ստուերին մէջ, որ դռնապանին ձեռքը գտնուող լոյսին պատճառաւ, աւելի թանձր կ'երեւէր:

— Պարոնը կը հաճի՞ որ պատմութիւնը պատմեմ, հարցուց դռնապանը:

— Այո՛, պատառխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ, պատմեցէք:

Ու իր բուն պատմութիւնը ուրիշի մը բերնէն լսելու վախնալով, ձեռքը կուրծքին վրայ դրաւ, որպէսզի սրտին ուժգին բարախումը զսպէ:

— Պատմեցէք, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Այս ստորերկրեայ բանտը, յարեց դռնապանը, աօկէ շատ տարի առաջ բանտարկեալ մը կը բնակէր, որ երեւութապէս խիստ վտանգաւոր մարդ մըն է եղեր, մանաւանդ հնարագէտ ըլլալուն համար: Իրեն ժամանակակից ուրիշ բանտարկեալ մը կար, բայց նոյնքան չար չէր, այլ խենթեցած հէգ քահանայ մը:

— Խե՛նթ մը, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ, բայց ի՞նչ տեսակ խենթութիւն ունէր:

— Իր ազատութեան համար միլիոններ կ'առաջարկէր:

Մօնթէ-Քրիսթօ իր աչքերը դէպի երկինք բարձրացուց, բայց երկինքը չտեսաւ. երկինքին և իր մէջտեղը քարերու քող մը կար:

— Բանտարկեալները կրնայի՞ն զիրար տեսնել, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Ո՛հ, ո՛չ, պարոն, մասնաւորապէս արգելուած էր: Բայց բանտարկեալները մէկ բանտէն միւսը ճամբայ մը բանալով, այդ արգելքը ի դերև հանեցին:

— Երկու բանտարկեալներէն օ՞րը ճամբան բացաւ:

— Ո՛հ, անշուշտ երիտասարդը, ըսաւ դռնապանը, երիտասարդը հնարագէտ և ուժեղ էր, իսկ խեղճ արքան՝ ծեր և տկար. ասկէ զատ, անոր խելքը կատարեալ չէր, որ այդպիսի բան մը խօրհէր:

— Կո՞յր մարդիկ... մընջեց Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Այսպէս ուրեմն, շարունակեց դռնապանը, երիտասարդը ճամբայ մը բացաւ, ինչո՞վ, չի գիտցուիր, սակայն բացաւ, և ապացոյցը աւասիկ, դեռ ծակին հետքը կայ:

Ու պատին մօտեցուց լոյսը:

— Ո՛հ, ստուգել, ըսաւ կոմսը, սրտին յուզումէն նուաղած ձայնով մը:

— Հետեւաբար երկու բանտարկեալները իրարու հետ կը հաղորդակցէին: Ո՛րչափ ատեն տեսեց այս հաղորդակցութիւնը, չի գիտցուիր: Վերջապէս օր մը ծերունի բանտարկեալը հիւանդացաւ և մեռաւ: Գուշակեցէք ի՞նչ ըրաւ երիտասարդը, հարցուց դռնապանը խօսքը ընդմիջելով:

— Ըսէք:

— Մեռելիք իր սենեակը տարաւ, անկողնոյն վրայ պառկեցուց զայն և երեսը պատին դարձուց: Ինքը ծերունիին բանտը դարձաւ, ծակը գոցեց և մեռեալին պատանքին մէջ սահեցաւ: Այսպիսի խելք մը լսած էիք:

Մօնթէ-Քրիսթօ իր աչքերը գոցեց: Դիակին պաղուածութենէն սառած այն հաստ կտաւը իր երեսին դպչած միջոցին իր զգացած բոլոր ազդեցութիւնները նորէն սկսած էր զգալ:

— Մտիկ ըրէք անոր նպատակը, շարունակեց դռնապանը: Կը կարծէր թէ մեռեալները ի՞նչ դղեակին մէջ կը թաղուին, և որովհետեւ գիտէր թէ բանտարկեալներուն համար դադարի ծախք չեն ընեն, կը յուսար իր ուժերովը հողը վերցնել: Սակայն, դժբախտաբար, ի՞նչ դղեակին մէջ սովորութիւն մը կար, որ իր նպատակը ի դերեւ կը հանէր: Մեռեալները չէին թաղեր, այլ անոնց ոտքին գնտակ մը կապելով, ծովը նետել կու տային: Այսպէս ըրին իրեն ալ: Բանտարկեալը վերի յարկէն ջուրին մէջ նետեցին, Հետեւեալ օրը բուն մեռեալը իր անկողնոյն մէջ գտան և ամէն բան գուշակեցին: Դիպատիկները, որոնք մինչև այն ատեն չէին համարձակեր ըսել, հաստատեցին թէ բանտարկեալին մարմինը նետած ատեննին անոնի ճիշդ մը լսած էին, որ իսկոյն ջուրին մէջ կորսուած էր իրեն հետ: Կոմսը դժուարաւ չունչ կ'առնէր: Քրտինքը ճակատէն կը վազէր և սիրտը անձկութեամբ կը սեղմուէր:

— Ո՛հ, յրմնջեց Մօնթէ-Քրիսթօ, իմ զգացած տարակոյսս մոռացումի սկիզբ մըն էր: Բայց ո՛չ, սիրտս նորէն հոս կը հաստատուի և վրէժխնդրութեան ծարաւ կը զգայ: Այնուհետեւ այդ բանտարկեալին խօսքը չեղա՞ւ, հարցուց կոմսը:

— Բնաւ: Անշուշտ երկուքին մէկը եղած է, գրեթէ յիսուն ոտք բարձրութենէ նետուած ըլլալով, երեսի վրայ ինկած և իսկոյն մեռած է:

— Ո՛հ, ոտքի վրայ ինկած է, որովհետեւ քիչ մը առջ ըսիք թէ գնտակ մը կապեցին անոր ոտքին:

— Եւ կամ ոտքի վրայ ինկած է, կրկնեց դռնապանը, այն ատեն գնտակին ծանրութիւնը զինքը ծովուն խորը տանելով, խեղճ մարդը հոն մնացած է:

— Կը ցաւի՞ք անոր վրայ:

— Այո՛, թէև իր տարրին մէջ գնաց:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք:

— Տարածայնութիւն մը կար, թէ այդ թշուառ մարդը ատենօք իբր պոնափարթեան բանտարկուած ծովային պաշտօնատար մըն էր:

— Ո՛վ ճշմարտութիւն, յրմնջեց կոմսը, Աստուած կո-

հակներու և բոցերու վրայ ծիալու համար ստեղծած է քեզ: Ուրեմն, խեղճ նաւաստին միայն քանի մը պատմողներու յիշողութեան մէջ կենդանի մնացած է, անոր սոսկալի պատմութիւնը կրակարաններու անկիւնները կը զրուցուի և ամէն մարդ կը սոսկայ. երբ կը լսէ որ անիկա անջըրպեալ ճեղքելով, խորունկ ծովուն մէջ ընկղմած է: Անոր անունը ի՞նչ էր, հարցուց կոմսը բարձրաձայն:

— 34-րդ թիւ կը կոչուէր, պատասխանեց դռնապանը:

— Ո՛վ Վիլֆօր, Վիլֆօր, մրմնջեց Մօնթէ-Քրիսթօ, ո՛րչափ անգամ այդ անունով կոչած ես զիս արդեօք, երբ իմ ուրուականս քեզ կը տանջէր երբեմն:

— Պարոնը կը հաճի՞ իր շրջագայութիւնը շարունակել, հարցուց դռնապանը:

— Այո՛, մանաւանդ եթէ խեղճ արքային սենեակը ցուցնէք ինձի:

— Ո՛հ, թիւ 27 սենեակը:

— Այո՛, թիւ 27, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ:

Իրեն այնպէս թուեցաւ թէ արքայ Ֆարիային ձայնը կը լսէ: Երբ ինքը անոր անունը հարցուցած էր, արքան պատին միւս կողմէն այս թիւը պոռացած էր իրեն:

— Եկէք ուրեմն:

— Կեցէք, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, վերջին անգամ մըն ալ այս բանտին բոլոր կողմերը դիտեմ:

— Աղէկ յարմարեցաւ, ըսաւ առաջնորդը, միւսին բանալին մոռցած եմ առնելու:

— Դացէք բերէք ուրեմն:

— Առէք լամբարը:

— Ո՛հ, հետերնիդ տարէք զայն:

— Բայց մօլթը պիտի մնաք:

— Մթութեան մէջ կը տեսնեմ:

— Ի՞նչ կ'ըսէք, ան ալ այսպէս է եղեր:

— Ո՛վ:

— Թիւ 34 սենեակին մէջ բնակողը: Կ'ըսեն թէ մըթութեան մէջ այնչափ վարժուած էր, որ բանտին ամէնէն մօլթ կողմը ասեղ մը կրնար տեսնել:

— Տասը տարուան մէջ հազիւ թէ այդ վարժութիւնը ստացաւ, յորմէն կոմսը:

Առաջնորդը դուրս ելաւ լոյսով:

Կոմսը ճիշտ ըսած էր: Մթութեան մէջ քանի մը երկվայրկեան մնալէն յետոյ, ամէն բան լոյսի մէջ եղածի պէս զանազանեց:

Այն ատեն իր շուրջը դիտեց: Իր բանտին բոլոր կողմերը ճանչցաւ:

— Այո՛, ըսաւ, ահա՛ այն քարը, որուն վրայ կը նստէի: Ահա՛ պատին վրայ կռնցողցած ուսերու նշանը: Ահա՛ ճակատէս հոսած արիւնին հետքը, երբ օր մը զլուխս պատին զարնելով, ուզեցի ջախջախել զայն... Ո՛հ, կը յիշեմ այս հաշիւներն ալ, զորս օր մը հօրս և Մերսէտէսին տարիքը հաշուելու ատենս ըրի, որպէսզի գիտնամ թէ հայրս կենդանի և սիրականս ազատ պիտի գտնե՞մ արդեօք... Այդ հաշիւը ընելէս յետոյ, քիչ մը ատեն յուսացի... սակայն անօթութիւնը և անհաւատարմութիւնը հաշուի առած չէի:

Ու կոմսը սկսաւ դառնապէս ծիծաղիլ:

Երազին մէջ կը տեսնէր, որ իր հայրը գերեզման կը տանէին... և Մերսէտէս դէպի տաճար կը յառաջանար:

Միւս պատին վրայ գտնուող արձանագրութիւն մը իր ուշադրութիւնը գրաւեց:

«ԱՍՏՈՒԱՄ ԻՄ, կարդաց Մօնթէ-Քրիսթօ, ԽելֆՍ ԱՌՈՂՋ ՊԱՂԷ»:

— Ո՛հ, այո՛, գոչեց կոմսը, աս էր իմ վերջին ատեններու միակ աղօթքը: Այնուհետեւ ազատութիւն չէի խնդրեր, այլ կը խնդրէի որ խելքս չկորսնցնեմ: Կը վախնայի որ չխենթեամ և ամէն բան չմոռնամ: Աստուած իմ, դուն իմ խելքս պահեցիր և ամէն բան յիշեցի: Շնորհակալ եմ, Աստուած իմ, շնորհակալ եմ:

Այդ միջոցին, լոյսը պատերուն զարկաւ. դռնապանը վար կ'իջնէր:

Մօնթէ-Քրիսթօ դիմաւորեց:

— Ետեւէս եկէք, ըսաւ դռնապանը և առանց վեր ելլելու, ստորերկրեայ ճամբէ մը ռւրիչ բանտ մը տարաւ:

Այդ բանտին մէջ ալ կոմսին մտքին չատ մը մտածումներ ներկայացան:

Իր ուշադրութիւնը գրաւող բանը պատին վրայ գրծուած միջօրէական շրջանակը եղաւ, որուն միջոցաւ արքայ Ֆարիան օրուան ժամերը կը համբէր, Յետոյ անկողնին մնացորդները տեսաւ, որուն վրայ խեղճ բանտարկեալը մեռած էր:

Ասոնք տեսնելով, բանտին մէջ զգացած սրտի անձկութեանց տեղ՝ երախտագիտութեան քաղցր զգացում մը կոմսին սիրտը ուռեցողցած էր և արտասուքի երկու կաթիլներ իր աչքերէն վար սահեցան:

— Ահա հոս կը բնակէր խենթ արքան, ըսաւ առաջնորդը, և այդ ճամբայէն է որ երիտասարդը կ'երթար տեսնելու զայն:

Ու այդ կողմէն տակաւին բաց մնացած ստորերկրեայ ճամբուն ծակը ցոյց տուաւ Մօնթէ-Քրիսթօյին:

— Քարին գոյնէն, աւելցուց դռնապանը, գիտուն մը հաստատեց թէ երկու բանտարկեալները գրեթէ տասը տարի իրարու հետ կը հաղորդակցէին: Խեղճ մարդիկ, այդ տասը տարիներուն մէջ ո՛րչափ ձանձրացած ըլլալու են:

Տանթէս գրպանէն քանի մը ոսկի հանեց և ձեռքը այդ մարդուն երկնցուց, որ առանց զինքը ճանչնալու, երկրորդ անգամ իր վրայ կը ցաւէր:

Դռնապանը ընդունեց զանոնք, կարծելով թէ քանի մը մանր դրամներ են անոր տուածները, բայց լամբարին լոյսովը այցելուին տուած գումարին արժէքը տեսնելով:

— Պարոն, ըսաւ, սխալեցաք:

— Ի՞նչպէս:

— Ձեր տուածները ոսկի են:

— Դիտեմ:

— Ի՞նչպէս, գիտէ՞ք:

— Այո՛:

— Ուրեմն առանց խղճարութեան կրնա՞մ ընդունիլ զանոնք:

— Այո՛:

Դռնապանը Մօնթէ-Քրիսթօյին նայեցաւ ապշած:

— Առաքինութիւն, ըսաւ կոմսը Համլէտի պէս:

— Պարոն, յարեց դռնապանը՝ չհամարձակելով իր բախտաւորութեան հաւատալ, պարոն, ձեր առատաձեռնութիւնը զարմանալի կը թուի ինծի:

— Բնաւ մի՛ զարմանաք, բարեկամ, ես ասեմք նաւաստի էի և ձեր պատմութիւնը չատ ազդեց իմ վրաս:

— Պարոն, քանի որ դուք այդչափ առատաձեռն էք, պէտք է որ ես ալ բան մը նուիրեմ ձեզի:

— Ի՞նչ պիտի նուիրէք, բարեկամ, ծովային խեցի-նե՞ր, յարդի գործուածնե՞ր, շնորհակալ եմ:

— Ո՛հ, պարոն, ո՛հ, հիմա ըրած պատմութեանս վերաբերեալ բան մը:

— Իրա՞ւ կ'ըսէք, գոչեց կոմսը աշխուժօրէն, ի՞նչ բան է ատ:

— Մտիկ ըրէք. ինքնիրենս կ'ըսէի, թէ տասնըհինգ տարի բանտարկուածի մը սենեակին մէջ միշտ բան մը կը գտնուի ու սկսայ պատերը գննել:

— Ա՛հ, ի՞նչ գտաք, գոչեց Մօնթէ-Քրիսթօ՝ արբային գաղտնի պահարանը յիշելով:

— Այնչափ փնտռեցի որ անկողնոյն գլխի կողմը և կրակարանին տակը ձայն հանող խոռոչ մը գտայ, յարեց դռնապանը:

— Այո՛, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, այո՛:

— Բարեբը վերցուցի և ի՞նչ գտնեմ աղէկ...

— Չուանէ սանդուխ մը, գործիքներ, գոչեց կոմսը:

— Ինչէ՞ն գիտէք, հարցուց դռնապանը զարմանքով:

— Չեմ գիտեր, բայց կը գուշակեմ, ըսաւ կոմսը, բանտարկեալներուն պահարաններուն մէջէն սովորաբար այդ տեսակ բաներ կը գտնուին:

— Այո՛, պարոն, չուանէ սանդուխ մը և գործիք-ներ գտայ:

— Տակաւին պահած էք զանոնք, գոչեց Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Ո՛հ, պարոն, խիստ հետաքրքրական բաներ ըլլալնուն, այցելուներու ծախեցի զանոնք, բայց ուրիշ բան մը պահած եմ:

— Ի՞նչ բան, հարցուց կոմսը անհամբերութեամբ:

— Կտաւի շերտերու վրայ գրուած գրքի պէս բան մը:

— Ո՛հ, գոչեց Մօնթէ-Քրիսթօ, պահած էք զայն:

— Այո՛:

— Դացէք բերէք այդ գիրքը, բարեկամ, և եթէ գուշակած է, անհոգ եղէք, բարեկամ:

— Հիմա կու գամ, պարոն:

Ու դռնապանը դուրս ելաւ:

Այն ատեն կոմսը գնաց այդ անկողնոյն մնացորդներուն առջև ծնկան վրայ եկաւ ջերմեռանդաբար:

— Ո՛վ իմ երկրորդ հայրս, ըսաւ, դուք որ ինծի ազատութիւն, գիտութիւն և հարստութիւն շնորհեցիք, դուք որ գերագոյն արարած մըն էիք, եթէ գերեզմանիդ խորութենէն կրնաս տակաւին երկրի վրայ մնացորդներուն ձայնը լսել, եթէ հոգիիդ կենդանական մէկ մասը տակաւին կը սաւառնի այս տեղերուն վրայ, ուր զիրար ճանչցանք և շատ նեղութիւններ կրեցինք, ո՛վ ազնիւ սիրտ, գերազանց հանձա՛ր, կ'երդնում յանուն այն հայրական սիրոյն, զոր ինձ շնորհեցիք, և այն որդիական ակնածու-թեան, որ քեզի ուխտեցի, մէկ խօսքով, մէկ նշանով կամ որ և է յայտարարութեամբ ջնջէ սրտիս մէջէն տարակուսանքի մնացեալ մասը, որովհետեւ, եթէ այս տարակոյսս չփարատի, խղճի խայթ մը պիտի ըլլայ ինծի:

Կոմսը զլուխը խոնարհեցուց և ձեռքերը իրարու միացուց:

— Ահա՛, պարոն, ըսաւ ձայն մը ետեւէն:

Մօնթէ-Քրիսթօ սարսռաց և երեսը անոր դարձուց:

Դռնապանը կտաւի այդ շերտերը կը ներկայացնէր կոմսին. անոնց վրայ արբայ Ֆարիա իր գիտութեան բոլոր գանձերը թափած էր: Այդ ձեռագիրը Իտալիոյ թագաւորութեան վրայ գրուած արբայ Ֆարիայի մեծ գործն էր:

Կոմսը փութով ձեռքին մէջ առաւ զայն և ամէնէն առաջ անոր վերնագիրը աչքին զարնելով, կարդաց.

«Վիշապին ակռաները պիտի խլես և առիւծները ունակիս պիտի ընես, ըսաւ Տէրը»:

— Ո՛հ, գոչեց կոմսը, ահա իր պատասխանը, շնորհա-կալ եմ, հայր իմ, շնորհակալ եմ:

Ու գրպանէն փոքր թղթապանակ մը հանելով, որուն մէջ հազար ֆրանքնոց դրամատոմսեր կային, ըսաւ.

— Առէ՛ք այս թղթապանակը:

— Ինձի՞ կը նուիրէ՞ք զայն:

— Այո՛, բայց այն պայմանաւ որ մեկնելէս յետոյ անոր մէջ պիտի նայի՛ք:

Եւ այդ գիրքը, որ իրեն համար թանկագին գանձ մըն էր, կուրծքին մէջ պահելէն յետոյ, ստորերկրեայ բանտերէն դուրս նետուեցաւ և նաւակին մէջ մտնելով.

— Մարսիլիա քաղէ, ըսաւ:

Նաւակը հեռանալու միջոցին, կոմսը իր նայուածքը այդ տխուր բանտին վրայ յառելով, ըսաւ.

— Վա՛յ անոնց, որոնք զիս այս մութ բանտին մէջ բանտարկեցին, և վա՛յ անոնց որոնք բանտարկուած ըլլալս մոռցան:

Քաթալանցիներու գիւղին առջեւէն անցնելու ատեն, կոմսը երեսը դարձուց և գլուխը իր վերարկուին մէջ փաթթելով, կնոջ մը անունը մըմնջեց:

Յաղթութիւնը կատարեալ էր: Կոմսը հրկու անգամ յաղթած էր տարակոյսներու:

Գրեթէ սիրով լեցուած և գորովալից զգացումով արտասանած անունը Հայտէինն էր:

Մօնթէ-Քրիսթօ ցամաք ելլելով, դէպի գերեզմանատուն գնաց. ապահով էր թէ Մորէլը պիտի գտնէր հոն:

Կոմսն ալ տասը տարի առաջ, այդ գերեզմանատան մէջ ի դուր գերեզման մը փնտռած էր: Միլիոններով Թրանսա վերադարձողը չէր կրցած անօթութենէ մեծած հօրը գերեզմանը գտնել:

Մորէլ թէև խաչ մը գնել տուած էր անոր վրայ, բայց այդ խաչը ինկեր էր և գերեզմանափորը կրակը նետելով այրած էր զայն, ինչպէս ամէն գերեզմանատան մէջ կ'այրեն ինկած հին խաչերը:

Բարի վաճառականը աւելի բախտաւոր եղած էր, իր զաւակներուն բազումներուն մէջ մեռնելով, զինքը գերեզմանատուն տարած և իրմէ երկու տարի առաջ մեռած կնոջը քով տեղաւորած էին:

Երկու մարմարէ մեծ քարեր, որոնց վրայ իրենց անունը արձանագրուած էր, իրարու քով դրուած էին երկաթ վանդակներով փակուած և չորս նոճիներէ հովանաւորուած շրջապատի մը մէջ:

Մաքսիմիլիէն այդ ծառերէն մէկուն կոթնած, հրկու գերեզմաններուն վրայ յառած էր մթափնած աչքերը:

Իր վիշտը այնչափ խորուակ էր, որ զոգցես խելքը պիտի կորսնցնէր:

— Մաքսիմիլիէն, ըսաւ կոմսը, պէտք չէ հոդ նայիլ, այլ հոն:

Ու երկինքը ցոյց տուաւ:

— Մեռեալները ամէն կողմ են, ըսաւ Մորէլ: Փարիզէն մեկնելու ատեննիս դուք այսպէս չըսի՞ք ինձի:

— Մաքսիմիլիէն, ըսաւ կոմսը, ուղեցիք քանի մը որ Մարսիլիա մնալ, միշտ նոյն փափաքը ունի՞ք:

— Կոմս, փափաք ըսուած բանը չունիմ, Միայն թէ ինձի այնպէս կը թուի որ ուրիշ տեղերէն աւելի Մարսիլիոյ մէջ պիտի կրնամ դիւրութեամբ սպասել:

— Աւելի աղէկ, Մաքսիմիլիէն, որովհետեւ ես պիտի բաժնուիմ ձեզմէ և դուք խօսք տուած էք ինձի, այնպէս չէ՞:

— Ո՛հ, տուած խօսքս պիտի մոռնամ, կոմս:

— Ո՛չ, պիտի չմոռնաք, որովհետեւ ամէն բանէ առաջ դուք պատուախնդիր մարդ մըն էք: Մորէլ, մանաւանդ որ երդում ըրիք և դարձեալ երդում պիտի ընէք:

— Ո՛հ, կոմս, զթացէք ինձի, խիտա թշուառ մարդ մըն եմ ես:

— Ձեզմէ աւելի թշուառ մէկը տեսայ, Մորէլ:

— Անկարելի է:

— Ափսո՛ս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, խեղճ մարդկութեան հոսսերութիւններէն մէկն ալ սա է որ ամէն մարդ իր քովը լացող և հեծող թշուառէն աւելի թշուառ կը կարծէ ինքզինքը:

— Այստարիս մէջ իր սիրածը և փափաքածը կորսնցնող մարդէն աւելի թշուառ մէկը կրնա՞յ գտնուիլ:

— Մտիկ ըրէ՛ք, Մորէլ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, և պահ մը աղէկ ուշադրութիւն ըրէ՛ք ըսածիս: Մարդ մը

ճանչցայ, որ ձեզի պէս իր երջանկութեան բոլոր յոյսերը կնոջ մը վրայ դրած էր: Այդ մարդը երիտասարդ էր, ծեր հայր մը ունէր, զոր կը սիրէր և իր նշանածը կը պաշտէր: Անոր հետ ամուսնանալու վրայ էր, երբ յանկարծ բախտին մէկ հարուածը, որ կրնար Աստուծոյ բարութեանը վրայ տարակոյսներ ներշնչել, եթէ Աստուած քիչ մը ետքը չյայտնէր որ իրեն համար ամէն բան դէպի մշտնջենական միութիւնը տանելու միջոց մըն է, երբ յանկարծ բախտին մէկ հարուածը անոր ազատութիւնը, նշանածը, երազած ապագան յափշտակեց և ստորերկրեայ բանտի մը խորը նետեց զայն:

— Ո՛հ, գոչեց Մորէլ, ութը օրէն, մէկ ամիսէն կամ մէկ տարիէն բանտէն կ'արձակուի մարդ:

— Տասնըչորս տարի ստորերկրեայ բանտի մը մէջ մնաց, Մորէլ, ըսաւ կոմսը՝ իր ձեռքը երիտասարդին ուսին վրայ դնելով:

Մաքսիմիլիէն սարսռաց:

— Տասնըչորս տարի, մրմնջեց:

— Այո՛, տասնըչորս տարի, կրկնեց կոմսը: Այդ տասնըչորս տարիներուն մէջ յուսահատութեան չափ մեր ունեցաւ ան: Ան ալ ձեզի պէս, Մորէլ, ինքզինքը աշխարհիս ամէնէն թշուառ մարդը կարծելով, ինքզինքը սպաննել ուզեց:

— Յետո՞յ, հարցուց Մորէլ:

— Յետոյ, վերջին վայրկեանին, Աստուած անոր օգնութեան հասաւ մարդկային միջոցաւ մը: Գուցէ սկիզբը այդ մարդը Աստուծոյ անսահման մարդասիրութիւնը չը հասկցաւ, (որովհետեւ արտասուքով քողարկուած աչքերը բացուելու համար տանի պէտք ունին), բայց վերջապէս համբերութիւն ունեցաւ և սպասեց: Օր մը, հրաշքով իր գերեզմանէն դուրս ելաւ, բոլորովին այլափոխուած, հարուստ և զօրուոր: Ամէնէն առաջ իր հայրը փնտոյց, բայց հայրը մեռած էր:

— Իմ հայրս ալ մեռած է, ըսաւ Մորէլ:

— Այո՛, բայց ձեր հայրը ձեր բազուկներուն մէջ, սիրուած, երջանիկ, պատուուած, հարուստ և ծերացած մե-

ռաւ: Բայց անոր հայրը աղքատ, վշտալից ու յուսահատ մեռաւ: Երբ տասը տարի ետքը՝ անոր որդին հօրը գերեզմանը փնտոյց, ան իսկ աներեւոյթ եղած էր և չկրցաւ իր այնչափ սիրած հօրը հանգչած տեղը գտնել:

— Ո՛հ, գոչեց Մորէլ:

— Ուրեմն այն մարդը ձեզմէ աւելի թշուառ էր, Մորէլ, որովհետեւ իր հօրը գերեզմանին տեղն անգամ չէր գիտեր:

— Բայց գոնէ սիրած կինը չէր կորսնցուցած:

— Կը սխալիք, Մորէլ, այն կինը...

— Մեռած էր արդեօք, գոչեց Մաքսիմիլիէն:

— Աւելի գէշ, Այն կինը իրեն հաւատարիմ չէր մնացած, այլ իր նշանածը հալածողներէն մէկուն հետ ամուսնացած էր: Կը տեսնէք, Մորէլ, որ այդ մարդը ձեզմէ աւելի թշուառ սիրահար մըն է եղեք:

— Աստուած այդ մարդը մխիթարե՞ց, հարցուց Մորէլ:

— Գոնէ անոր սիրտը հանդարտեցուց:

— Այդ մարդը պիտի կրնա՞յ օր մը երջանիկ ըլլալ:

— Կը յուսայ, Մաքսիմիլիէն:

Երիտասարդը գլուխը կուրծքին վրայ խոնարհեցուց:

— Ոսք տուած եմ ձեզի, ըսաւ վայրկեան մը լուռ մնալէ յետոյ և իր ձեռքը Մօնթէ Բրիսթոյին երկնցնելով, միայն թէ յիշեցէք...

— Հոկտեմբերի 5ին, Մորէլ, Մօնթէ Բրիսթօ կղզին ձեզի կը սպասեմ: 4ին չեղակայմ նաւ մը Պասթիայի նաւահանգիստը ձեզի պիտի սպասէ, Շեղակայմին անունն է ՍԼՐՈՍ: Անուննիդ նաւապետին տուէք ու ան իմ քովս պիտի առաջնորդէ ձեզ: Այսպէս օրոշուած է, այնպէս չէ՞, Մաքսիմիլիէն:

— Շատ լաւ, կոմս, ձեր հրամանը պիտի կատարեմ, բայց հոկտեմբերի 5ը յիշեցէք:

— Տղայ էք ու չէք գիտեր թէ մարդու մը խոստումը ինչ է... Քսան անգամ ըսի, որ այն օրը եթէ մեռնիլ ուզէք, ես պիտի օգնեմ ձեզի, Մորէլ: Մնաք բարով:

— Կը բաժնուի՞ք ինձմէ:

— Այո՛, ես իտալիոյ մէջ գործ ունիմ: Ձեզ առան-

ձին կը թողում, թշուառութեան հետ առանձին, այն զօրաւոր թեւերով արծիւին հետ առանձին, զոր Աստուած իր ընտելիւններուն կը ղրկէ իր օտքերուն առջեւը տանելու համար: Կանխմէտի պատմութիւնը առասպել մը չէ, Մաքսիմիլիէն, այլ այլաբանութիւն մը...

— Ե՞րբ պիտի մեկնիք:

— Այս պահուստ շոգենաւը ինձի կը սպասէ: Ժամէ մը արդէն ձեզմէ բաժնուած պիտի ըլլամ: Մինչև նաւահանգիստ կ'ընկերանա՞ք ինձի, Մորէլ:

— Բոլորովին ձերն եմ, կոմս:

— Գրկեցէք զիս:

Մորէլ մինչև նաւահանգիստ կոմսին ընկերացաւ: Արդէն շոգենաւին ծուխը, երկար փետուրի մը պէս, սև խողովակէն դուրս կ'ելլէր:

Շոգենաւը շուտով ճամբայ ելաւ և ժամ մը ետքը, Մօնթէ-Բրիսթոյի ըսածին պէս, սպիտակ ծուխով այդ թռչունը գիշերային առաջին մառախուղէն մթաքնած արեւելեան հորիզոնին վրայ կ'աներեւութանար:

ԺԵ. ԳԼՈՒԽ

Փ Է Փ Փ Ի Ն Օ

Կոմսին շոգենաւը Մորթիու հրուանդանին ետին աներեւոյթ ըլլալու վրայ էր, երբ մարդ մը սուրհանդակի կառքով Աքուաբէնտէնթէի փոքր քաղաքէն կ'անցնէր ու Ֆիրոնցայէն Հոմ մտնող ճամբուն կը հետեւէր:

Կառքը, առանց կասկածելի ըլլալու, շատ արագ կ'ընթանար:

Այդ մարդը ճամբորդութենէ աղտոտած թիկնոց մը հագած էր, Պատուոյ լեգէոնի ժապաւէնով մը զարդարուած: Ներքին զգեստին վրայ ալ պատուանշան կար: Ոչ միայն այդ երկու պատուանշաններէն, այլ և սուրհանդակներուն հետ խօսած ատեն իր արտասանութենէն յայտնի կը տեսնուէր, որ ֆրանսացի մըն էր:

Տիեզերական լեզուի երկրին մէջ ծնած ըլլալուն մէկ

ապացոյցն ալ իր խաւերէն չգիտնալն էր, բացի քանի մը երաժշտական բառերէն, որոնք Ֆիրկարոյի կոստիւմն պէս մասնաւոր լեզուի մը ամէն մասնայատկութիւններուն տեղը կրնան գրաւել:

— Ալէկ'րօ, կը պտուր սուրհանդակներուն, երբ զառիւիւր մը կը հասնէին:

— Մոսկա'րօ, կ'ըսէր իւրաքանչիւր զառիւիւրին:

Աստուած գիտէ թէ Ֆիրոնցայէն Հոմ երթալու համար Աքուաբէնտէնթէի ճամբուն վրայ ո՞րքան զառիւիւրներ և զառիւիւրներ կան:

Սակայն սուրհանդակները շատ կը ծիծաղէին այդ երկու բառերը լսելով:

Յաւանական քաղաքին առջև, այսինքն Սթորա հասնելուն, ուրկից Հոմ կ'երևի, ճամբորդը չզգաց այն եռանդագին հետաքրքրութիւնը, որով ամէն օտարական գրգռուած, իր տեղէն կ'ելլէ, ամէնէն առաջ հետեւէն երեւցող Սուրբ Պետրոսի հռչակաւոր գմբէթը տեսնելու համար:

Միայն գրպանէն թղթապանակ մը և անոր մէջէն չորս ծալուած թուղթ մը հանեց, բացաւ զայն և նորէն ծալեց այնպիսի զգուշութեամբ մը, որ յարգանքի կը նմանէր և գոհ եղաւ ըսելով:

— Լաւ, միշտ քովս է:

Կառքը տէլ Փոփոյոյի դռնէն անցնելով, ձախակողմ ուղղուեցաւ և «Սպանիա» պանդոկին առջև կեցաւ:

Փասթրինի պանդոկապետը, որ մեր հին ծանօթներէն մէկն է, դրան սեմերուն վրայ և գլխարկը ձեռքը, ընդունեց ուղեւորը:

Ճամբորդը կառքէն իջաւ, լաւ ճաշ մը հրամայեց ու թոմսըն և ֆրէնչ սեղանաւորներուն ուր բնակիլը հարցուց: Փասթրինի իսկոյն գոհացուց զայն, որովհետև այդ դրամատունը Հոմի ամէնէն ծանօթ հաստատութիւններէն մէկն էր:

Սուրբ Պետրոս եկեղեցիին մօտ, Տէի Պանքի փողոցին մէջ կը գտնուէր ան:

Ինչպէս ամէն տեղ, Հոմի մէջ ալ, սուրհանդակի կառքի մը ժամանումը իրարանցում առաջ կը բերէ:

Մարիոսի և Կրաքոսի սերունդներէն տառնի չափ երիտասարդներ, ռաքերնին բապիկ, արժուկնին ծակած, սակայն բռունցքնին իրենց ազդրերուն վրայ դրած և թեւերնին կորացած, ճամբորդին, կառքին և ձիերուն կը նայէին:

Բաղաքին այդ ընտրեալ ստահակներուն յիսունի չափ Հռոմի դատարկապորտներն ալ միացած էին, որոնք Սանթ Անճէլօ կամուրջին վրայէն Տիբրի գետին մէջ թքնելով ատեն կ'անցընեն:

Եւ որովհետեւ ստահակները և Հռոմի դատարկապորտները Փարիզիներէն աւելի բախտաւոր ըլլալով՝ ամէն լեզու կը հասկնան, մանաւանդ Ֆրանսերէնը, ճամբորդին բնակարան մը և ճաշ մը խնդրելը ու վերջապէս թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատան ո՛ւր գտնուիլը հարցնելը հասկցան:

Հետեւաբար, երբ մեր ճամբորդը, առաջնորդ մը առած, պանդոկէն դուրս ելաւ, մարդ մը այդ հետաքրքիրներուն խումբէն բաժնուելով, առանց ճամբորդին և անոր առաջնորդին ուշադրութեան ենթակայ ըլլալու, քիչ մը հեռուէն քալելով, օտարականին հոնէն գնաց Փարիզի աստիկանութեան գործակալէ մը աւելի մեծ ճարպիկութեամբ:

Ֆրանսացին այնքան աճապարած էր թոմսըն և Ֆրէնչ դրամատունը երթալու, որ ձիերը կառքին լծելու անգամ չսպասեց: Կառքը կա՛մ ճամբան իր հոնէն պիտի հասնէր և կամ դրամատան դուռը իրեն պիտի սպասէր:

Կառքը իրեն չնասած, Ֆրանսացին դրամատուն հասաւ և ներս մտաւ՝ առաջնորդը նախասենեակին մէջ թողլով, որ Հռոմի դրամատանց, եկեղեցիներու, աւերակներու, թանգարաններու և կամ թատրոններու մէջ գտնուող անարժեքներ, կամ թէ աւելի ճիշտը, ամէն տեսակ արուեստներունցող արուեստաւորներու հետ իւրկոյն խօսակցութեան բռնուեցաւ:

Հետաքրքիրներու խումբէն բաժնուողն ալ Ֆրանսացիին հետ ներս մտած էր: Ֆրանսացին գրասենեակին դուռը զարկաւ և առաջին սենեակին մէջ մտաւ. նոյնը ըրաւ ստուերը:

— Թոմսըն և Ֆրէնչ պարոնները հո՞ս կը գտնուին, հարցուց օտարականը:

Գրագրի մը նշանին վրայ, սպասաւոր մը, որ առաջին գրասենեակին պահապանն էր, ռաքի ելաւ:

— Որո՞ւ գալուստը պիտի իմացնեմ, հարցուց սպասաւորը, օտարականին առջեւէն քալելու պատրաստուելով:

— Պառոն Տանկլարին, պատասխանեց ուղեւորը:

— Եկէ՛ք, ըսաւ սպասաւորը:

Դուռ մը բացուեցաւ, սպասաւորը և պառոնը ներս մտան:

Տանկլարի հոնէն մտնող մարդը նստարանի մը վըրայ նստաւ:

Գրագիրը գրիթէ հինգ վայրկեան ալ իր գրութիւնը շարունակեց, այդ միջոցին՝ նստող մարդը խորին լռութիւն մը և կատարեալ անշարժութիւն մը կը պահէր:

Գրագիրը գրիչը ձեռքէն թողուց, գլուխը վերցուց, ուշադրութեամբ իր շուրջը նայեցաւ և գիմացը գտնուողը ճանչնալով.

— Ա՛հ հա՛, ըսաւ, դո՞ւն ես ֆէֆֆինօ:

— Այո՛, պատասխանեց նստողը լակոնական ոճով:

— Ուրեմն այդ մեծ մարդուն վրայ լաւ հո՞տ մը առիր:

— Զայն գտած ըլլալու արժանիքը մեզի չի պատկանիր, այլ իմաց տուին մեզի:

— Ուրեմն գիտե՞ս ի՞նչ բանի համար գալը, ո՛վ հետաքրքիր:

— Անշուշտ դրամ առնելու եկած է: Միայն կ'ուզէինք գիտնալ թէ ի՞նչ գումար պիտի առնէ:

— Հիմա կ'իմացնեմ քեզի, բարեկամ:

— Լա՛ւ, բայց անցեալ օրուան պէս սխալ տեղեկութիւն մի՛ տար:

— Ատ ի՞նչ խօսք է և որո՞ւն համար ըսել կ'ուզես: Արդեօք այն անգլիացիին համար, որ անցեալ օր երեք հազար սկոտ առաւ ասկէ:

— Ո՛չ, անգլիացին իրօք երեք հազար սկոտ ունէր և մենք ճիշտ նոյն գումարը գտանք անոր վրայ: Ռուս իշխանին համար է խօսքս:

— Ճիշտ չէ՞ր ըսածս։
— Դուք մեզի երեսուն հազար ֆրանք ըսիր և մենք միայն քսաներկու հազար գտանք։

— Լաւ չէք փնտռեր։
— Լուիճի վանփան անձամբ փնտռեց։
— Ուրեմն պարտք մը հատուցած է։
— Ռո՛ւս մը պարտք ընէ։
— Կամ գուցէ ծախսած է։
— Կարելի է։
— Անշուշտ այդպէս պէտք է ըլլայ։ Բայց կեցիր դիտարանս երթամ, գուցէ ճիշտ գումարը չիմացած՝ ֆրանսացին իր գործը լինցնէ։

Փէֆֆինո հաստատական նշան մը ըրաւ և գրպանէն համրիչ մը հանելով, սկսաւ աղօթք մը մրմնջել, մինչ գրագիրը այն դռնէն աներեւոյթ եղաւ, ուրկէ սպասաւորն ու պառնը ներս մտած էին։

Գրեթէ տասը վայրկեան ետքը, գրագիրը ուրախ դէմքով վերադարձաւ։

— Ի՞նչ լուր, հարցուց փէֆֆինո իր բարեկամին։
— Արթնցի՛ր, արթնցի՛ր, ըսաւ գրագիրը, գումարը մեծ է։

— Հինգ կամ վեց միլիոն ֆրանք, այնպէս չէ՞։
— Այո՛, ո՞ւրկէ գիտես։
— Նորին Վսեմութիւն Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսին ընկալագրին փոխարէն վճարելի տոմսակ մը ունի։
— Կո՛սը կը ճանչնա՞ս։
— Հոռմի, Վենետիկի և Վիեննայի դրամատանց մէջ պիտի վճարուի։

— Միշտ այդպէս, գոչեց գրագիրը ո՞ւրկէ այդքան լաւ տեղեկութիւն ստացար։

— Քեզի ըսի որ առաջուց իմաց տրուած է մեզի։
— Ուրեմն ինչո՞ւ կը հարցնես։
— Որպէսզի ապահով ըլլանք, թէ մեր փնտռած ճիշտ նոյն մա՞րդն է։

— Ճիշտ ան է... հինգ միլիոն ֆրանք, գեղեցիկ գումար մըն է, այնպէս չէ՞, փէֆֆինո։

— Այո՛։

— Երբեք այդչափ գումար մը պիտի չկրնանք ձեռք անցընել։

— Գոնէ, պատասխանեց փէֆֆինո փրիստփայօրէն, անոնց կտորուանքը ձեռք բերած կ'ըլլանք։

— Լռէ՛, տհա մարդը կու գայ։

Գրագիրը վերստին իր գրիչը ձեռքը առաւ և փէֆֆինո՝ իր համրիչը, Դուռը բացուած ժամանակ, ասոնցմէ մէկը գիր կը գրէր և միւսը աղօթք կ'ընէր։

Տանկլար ուրախ կ'երեւէր և սեղանաւորը անոր ընկերանալով, մինչև դուռը տարաւ զայն։

Տանկլարի հետեւէն փէֆֆինո ևս դուրս ելաւ։

Ինչպէս որ որոշուած էր, Տանկլարի հետեւէն հասնելիք կառքը Թոմսըն և Յրէնչ դրամատան առջև կը սպասէր։

Առաջնորդը անոր դռնակը բռներ էր, վասնզի ճամբորդներուն առաջնորդները խիստ մարդահասոյ անձեր կ'ըլլան և ամէն բանի կրնան գործածուիլ։

Տանկլար քսան տարեկան մարդու մը թեթեւաշարժութեամբ կառքին մէջ ցատկեց։

Առաջնորդը դուռը գոցեց և կառավարին քովը նստաւ։

Փէֆֆինո կառքին հետեւի նստարանին վրայ ելաւ։

— Զեր Վսեմութիւնը կ'ուզէ՞ Սուրբ Պետրոսի եկեղեցին տեսնել, հարցուց առաջնորդը։

— Ի՞նչ ընելու համար, պատասխանեց սեպուհը։

— Տեսնելու։

— Տեսնելու համար չեկայ ես Հռոմ, ըսաւ Տանկլար բարձր ձայնով և անյադ ժպիտով մը կամաց մը աւելցուց, ստակ առնելու համար եկայ ես։

Ու ձեռքը թղթապանակին վրայ դրաւ, որուն մէջ նամակ մը պահած էր։

— Ուրեմն ձեր Վսեմութիւնը ո՞ւր կ'ուզէ երթալ։

— Պանդոկ։

— Փաթիլներին պանդոկը քաշէ, գոչեց առաջնորդը խօսքը կառապանին ուղղելով։

Կառքը տան կառքի մը պէս արագութեամբ ճամբայ ելաւ։

Տասը վայրկեան հոգը պառոնը իր բնակարանը դարձաւ և փէփփինօ պանդոկին առջև գտնուող նստարանին վրայ տեղաւորուեցաւ՝ քիչ մը առաջ յիշուած Մարիոսի և Կրաքոսի սերունդներէն եղող մէկուն տկանջին քանի մը խօսք ընելէն յետոյ՝ Ասոր վրայ՝ այդ մարդն ալ իր սերունդներուն բովանդակ արագութեամբ Կապիտոլի ճամբան բռնեց։

Տանկլար յոգնած և գոհ ըլլալով՝ քուն ունէր։

Իր թղթապանակը բարձին տակը դրաւ և քնացաւ։

Փէփփինօ հանգստանալու ատեն ունէր։ Իր ընկերներուն հետ սոռա խաղաց, երեք սկուտ կորսնցուց և մը խիթարուելու համար սրուակ մը Օրվիթոյի գինի խմեց։

Հետեւեալ առտու, Տանկլար ուշ արթնցաւ, թէև առջի իրիկունէ կանուխ պառկած էր, որովհետև հինգ վեց գիշերէ ի վեր հանգիստ քնացած չէր։

Հաւ նախաճաշ մը ըրաւ և, ինչպէս ըսած էր, յաւիտենական քաղաքին զեղեցկութիւնները տեսնելու հետաքրքիր չըլլալով, հրամայեց որ սուրհանդակի ձիերը կէս օրին պատրաստ ըլլան։

Բայց Տանկլար ոստիկանութեան օրէնքը և սուրհանդակապետին ծուլութիւնը հաշուի առած չէր։

Ուստի, ձիերը ժամը հրկուքէն առաջ չկրցան հասնիլ և իր անցագիրը, ոստիկանութենէն մակագրուած, ժամը երեքին եկաւ։

Այս բոլոր պատրաստութիւնները Փասթրինիի պանդոկին դրան առջև բազմաթիւ ստահակներ հաւաքած էին։

Կրաքոսի և Մարիոսի սերունդներն ալ անոնց հետ խառնուած էին։

Պառոնը գոռոզութեամբ այդ խումբերուն մէջէն անցաւ, որոնք փոքր նուէր մը ընդունելու համար «Վսեմութիւն» կը կոչէին զինքը։

Տանկլար, ինչպէս արդէն գիտենք, խիստ ուսմիկ մարդ մը ըլլալով, գոհ եղած էր մինչև այն ատեն «պառոն» կոչուելուն համար, քանի որ զինքը «Վսեմութիւն» կոչած չէին։ Այդ տիտղոսը փաղաքեցի զինքը և քսանի չափ սկուտ բաժնեց բոլոր այն դատարկապօրտ մարդոց,

որոնք պատրաստ էին ուրիշ տասներկու սկուտի համար «Բարձրութիւն» տիտղոսը տալ անոր։

— Ո՛ւր պիտի երթանք, հարցուց սուրհանդակը ի տալերէն լեզուով։

— Դէպի Անքոնա, պատասխանեց պառոնը։

Փասթրինի պանդոկապետը այդ հարցումը և պատասխանը թարգմանեց և կռքը մեկնեցաւ սրարչաւ։

Տանկլար Վենետիկ կ'ուզէր երթալ և իր հարստութեան մէկ մասը անկէ առնել։ Յետոյ Վենետիկէն Վիեննա պիտի անցնէր, ուր գումարին մնացեալը պիտի ստանար։

Իր դիտաւորութիւնը Վիեննա հաստատուիլ էր, որուն զուարճութեանց քաղաք մը ըլլալը հաւաստած էին։

Հոսմի դաշտին մէջ երեք մղոն տեղ չյառաջացած՝ գիշերը վրայ հասաւ։ Տանկլար բնաւ մտքէն չէր անցուցած որ այնչափ ուշ ճամբայ ելած էր, եթէ ոչ այն իրիկուն պանդոկը կը մնար. ուստի հարցուց սուրհանդակին, թէ ո՞րչափ ատենի պէտք կար առաջին քաղաքը հասնելու համար։

— Նոն գալիսիս (չեմ հասկնալ), պատասխանեց սուրհանդակը։

Տանկլար գլխովը շարժում մը ըրաւ, որով «Շա՛տ լաւ» ըսել կ'ուզէր։

Կռքը իր ճամբան շարունակեց։

— Առաջին կայարանը կը կենամ, ըսաւ Տանկլար ինքնիրեն։

Տանկլար առջի իրիկունը ունեցած քունին փափաքը նորէն կը զգար։ Կրկին ձգտալարերով անգլիական գեղեցիկ կռքի մը մէջ փափկօրէն երկնցած էր և Իրկու հուժկու ձիեր կռքը կը քաշէին սրարչաւ։

Դիտէր որ իւրաքանչիւր եօթը մղոնին կը փոխեն ձիերը։

Ի՞նչ պէտք էր ընել, երբ մարդ սեղանաւոր և բարեբախտաբար սնանկացած է։

Տանկլար Փարիզ մնացած իր կնոջը վրայ տասը վայրկեան մտածեց, տասը վայրկեան ալ իր աղջկան վրայ, որ օր մ'Արմիլի հետ աշխարհը կը շրջէր։ Վերջապէս տասը

վայրկեան ալ իր պարտատէրներուն և անոնց դրամը գործածելու կերպին վրայ մտածեց: Յետոյ, ուրիշ մտածում չունենալով, աչքը գոցեց և քնացաւ:

Սակայն, երբեմն կառքը սովորականէն աւելի տատանելուն, Տանկլար վայրկեան մը կը բանար աչքերը:

Այն ատեն կը զգար որ կառքը միշտ միեւնոյն արագութեամբ Հոռմի դաշտերուն մէջ կը յառաջանար, ուր տեղ տեղ գտնուած խորտակուած ջրմուղները իրենց ընթացքին մէջ քարացած կրանիթէ հսկաներ կ'երեւէին:

Բայց գիշերը ցուրտ, տխուր և անձրեւոտ էր: Կէս քուն մարդ մը աւելի լաւ ըրած պիտի ըլլար աչքերը գոցելով կառքին մէջ սպասել, քան թէ գլուխը դռնակէն դուրս հանել և ո՛ւր գտնուիլը հարցնել սուրհանդակին, որ Եօն գալիս քէն ուրիշ բան չէր պատասխաներ:

Ուստի Տանկլար դարձեալ քնացաւ, ըսելով որ ձիերը փոխուած ատեն կ'ընայ արթննալ:

Կառքը կեցաւ:

Տանկլար մտածեց որ իր այնչափ փափաքած նպատակին վերջապէս հասած էր:

Աչքերը բացաւ, պատուհանէն դուրս նայեցաւ, կարծելով թէ քաղաքի մը կամ գոնէ գիւղի մը քով հասած են, բայց կողմացած աւերակ տունէ մը զատ բան չտեսաւ, որուն առջեւ երեք չորս մարդիկ կ'երթեւեկէին ստուերի նման:

Տանկլար սպասեց որ իր ճամբան լրացնող սուրհանդակը գայ և իր իրաւունքը պահանջէ:

Կը յուսար այդ առթիւ իր նոր սուրհանդակէն տեղեկութիւն մը ստանալ, բայց ձիերը քվուեցան, անոնց տեղը ուրիշ ձիեր լծուեցան և ճամբորդէն դրամ պահանջող մէկը չներկայացաւ:

Տանկլար զարմանքով բացաւ դռնակը, բայց հուժկու ձեռք մը զինքը ներս հրեց և կառքը սկսաւ յառաջանալ:

Պառոնը ապշահար, բոլորովին արթնցաւ:

— Է՛հ, ըսաւ սուրհանդակին, ինձի նայէ, է՛հ, միօ գարօ (սիրելիս):

Այս խաղերէն բառն ալ Գավազանթի իշխանին հետ իր աղջկան երգած երգէն սորված էր Տանկլար:

Սակայն միօ գարօն չպատասխանեց բնաւ:

Այն ատեն Տանկլար պատուհանը բացաւ:

— Հէ՛, բարեկամ, ո՛ւր կ'երթանք, հարցուց գլուխը դուրս հանելով:

— Տե՛նքօ լա քեսա, գոչեց խիստ և խրոխտ ձայն մը սպառնական շարժումով:

Տանկլար հակեցաւ որ տե՛նքօ լա քեսա՝ գլուխը ներս քաշէ կը նշանակէ: Ինչպէս կ'երեւէր, խաղերէն լեզուին մէջ շուտով կը յառաջդիմէր:

Սրտի անհանգստութեամբ մը հնազանդեցաւ այդ ձայնին, իր մտահոգութիւնը վայրկեանէ վայրկեան կ'աւելնար, և իր միտքը, որ ճամբայ ելած ատենը այնչափ հանդարտ էր և քնացած էր, այնպէսի բազմադիմի դաշտաբաններով լեցուեցաւ, որոնք ճամբորդի մը, մանաւանդ Տանկլարի կացութիւնը ունեցող ուղեւորի մը ուշադրութիւնը իր շահերուն վրայ կը դարձնեն:

Իր աչքերը մթութեան մէջ այն աստիճան յստակատեսութիւն ստացան, զոր սրտի սաստիկ յուզումը մէկէն կը հաղորդէ անոնց, բայց այդ յստակատեսութիւնը տակաւ յոգնելով, կը տկարանայ:

Վախնալէն առաջ մարդ ճիշտ կը տեսնէ, վախցած ատեն ամէն բան կրկին կ'երեւի իրեն, իսկ վախնալէն ետեւ չփոթ կը տեսնէ:

Տանկլար վերարկուով փաթթուած մարդ մը տեսաւ, որ իր կառքին աջ կողմէն ձիով կ'արշաւէր:

— Զինակիր մըն է գուցէ, ըսաւ: Ո՛վ ըլլալս ֆրանսական հեռագիրները քահանայապետական կառավարութեան յայտնեցի՞ն արդեօք:

Ուզեց իր անհանգստութիւնը փարատել:

— Ո՛ւր կը տանիք զիս, հարցուց դարձեալ:

— Տե՛նքօ լա քեսա, կրկնեց նոյն ձայնը միեւնոյն սպառնական արտասանութեամբ:

Տանկլար դէպի ձախ կողմի դռնակը դարձաւ:

Ուրիշ մարդ մը կառքին ձախ կողմէն կ'ընկերանար ձիով:

— Անշուշտ բռնուեցայ, ըսաւ իւրովի Տանկլար ճակատը քրտինքով պատած:

Նորէն կառքին մէջ նետուեցաւ, բայց այս անգամ ոչ թէ քնանալու, այլ մտածելու համար:

Ժամ մը ետքը լուսինը ելաւ:

Կառքին մէջէն նայուածքը դաշտին վրայ պարտացուց: Այն ատեն նորէն տեսաւ այն մեծ ջրմուղները, այն քարէ ուրուականները, զորս քիչ մը առաջ տեսած էր: Միայն թէ փոխանակ ալակողմէն տեսնելու, այս անգամ ձախակողմէն կը տեսնէր:

Հասկցաւ որ կառքին կէս շրջան մը ընել տալով, Հոռմ կը վերադարձնէին զինքը:

— Ո՛հ, ի՛նչ տարաբախտ եմ, մրմնջեց, անշուշտ ֆրանսական կառավարութեան պիտի յանձնեն զիս:

Կառքը մեծ արագութեամբ կը յառաջանար:

Ժամ մը սոսկումով անցաւ: Իր ճամբուն վրայ նըշմարած իւրաքանչիւր նշանէն փախստականը յայտնի կը տեսնէր որ ետ կը տանէին զինքը:

Վերջապէս մութ քարակոյտ մը տեսաւ, որուն դէմ կարծեց թէ կառքը պիտի ընդհարէր, բայց կառքը դառնալով, քարակոյտին քովէն անցաւ, որ ուրիշ բան չէր, բայց եթէ Հոռմը չըլտապատող պարիսպներու զօտին:

— Օ՛հ, մրմնջեց Տանկլար, քաղաք չենք վերադառնար եւ ոտակականութիւնը չէ՛ զիս բռնողը: Տէր Աստուած, արդե՞օք... Ու մազերը քստմեցան:

Հոռմայեցի աւագակներու ծանօթ պատմութիւնները յիշեց, որոնց Փարիզի մէջ այնչափ չէին հաւատար: Ալպէր տը Մորսէրֆ այդ պատմութիւնները ըրած էր տիկին Տանկլարի եւ Էսթէնիին, երբ երկու երիտասարդները նըշանուելու վրայ էին:

— Արդեօք դո՛ղ են ասոնք, մրմնջեց:

Յանկարծ կառքը աւագաւտ ճամբէ մը աւելի դերբուկ գետնի մը վրայ սկսաւ յառաջանալ:

Տանկլար համարձակեցաւ ճամբուն երկու կողմը դիտել ու տարօրինակ ձևով չէնքեր տեսաւ: Մորսէրֆի պատմութիւնը իր միտքը դրաւած ըլլալով, այդ պահուն բո-

լոր պարագաներովը կը յիշէր զայն եւ կը խորհէր որ անշուշտ Արքիայի ճամբուն վրայ կը գտնուի:

Կառքին ձախակողմը, հովիտի մը մէջ, բոլորակ խոռոչ մը կը տեսնուէր:

Գարագալլայի կրկէսն էր ան:

Կառքին ալ կողմէն արշաւող մարդուն մէկ հրամանին վրայ, կառքը կեցաւ:

Նոյն ժամուն ձախ կողմի դռնակը բացուեցաւ:

— Շի՛նթի (իջիւր), հրամայեց ձայն մը:

Տանկլար կառքէն իջաւ խոյսին:

Իտալերէն լեզուն տակաւին չէր կրնար խօսիլ, բայց սկսած էր հասկնալ:

Պառոնը, մեծաւառիպ դէմք մը առած, իր շուրջը նայեցաւ:

Սուրհանդակէն դատ չորս հոգի կը շրջապատէին զինքը:

— Տի Բուա (ասկէ), ըսաւ չորս մարդոցմէ մէկը, Հոռմի դաշտին անհաւասար գծերուն մէջ Արքիայի ճամբան տանող փոքր շաւիղի մը մէջ իջնելով:

Տանկլար, առանց ընդդիմութեան, առաջնորդին հետեւեցաւ, իսկ միւս երեք մարդոց իրեն հետեւիլը հասկնալու համար հտին նայելու հարկ չտեսաւ:

Սակայն իրեն այնպէս թուեցաւ որ այդ մարդերը, իրարմէ գրեթէ հաւասար հեռաւորութեամբ, պահնորդներու պէս կեցան:

Առանց խօսելու, գրեթէ տասը վայրկեան քալելէ յետոյ, Տանկլար բլրակի մը եւ երկար խոտերով մացառնեքուն մէջտեղը գտաւ ինքզինքը: Երեք անձայն մարդիկ հռանկիւն մը կը կազմէին, որոնց կեդրոնը ինքն էր:

Ուզեց խօսիլ, բայց չփոթեցաւ:

— Ավանթի (յառա՛ջ), ըսաւ նոյն ձայնը կտրուկ եւ հրամայական ձևով:

Այս անգամ Տանկլար երկու կերպով հասկցաւ, թէ՛ խօսքով եւ թէ՛ շարժումով, քանզի իր ետեւէն քալող մարդը այնպիսի խստութեամբ հրեց զինքը, որ գնաց իր առաջնորդին զարնուեցաւ:

Այդ առաջնորդը մեր Փեիփինօ բարեկամն էր, որ

բարձր խոտերուն մէջ մխրճուեցաւ այնպիսի մանուածապատ ճամբէ մը, որուն անցնելու ճամբայ մը ըլլալը կուզեմք և մոզէզները միայն կրնային ճանչնալ:

Փէփփինո թանձր մացառներով ծածկուած ժայռի մը առջև կեցաւ:

Այդ ժայռին արտեւանունքի նման բացուածքէն ներս մտնելով, աներկոյթ եղաւ, քարայրի մէջ անհետացող սատանայի մը նման:

Տանկլարի ետեւէն եկողին ձայնը ու շարժումը սեղանաւորը հարկադրեցին որ Փէփփինոյին հետեւի:

Այլ տարակոյս չկար, ֆրանսացի սնանկը հոմայեցի աւաղակներու ձեռքը ինկած էր:

Տանկլար երկու սոսկալի վտանգի մէջ գտնուող և վախէն զօրացած մարդու մը պէս ըրաւ.

Հոռի դաշտին ծերպերէն մէկուն մէջ մտնելու անյարմար փոր մը ունէր, սակայն աչքերը գոցելով Փէփփինոյի ետեւէն ծակին մէջ մտաւ և իր ոտքերուն վրայ ինկաւ:

Այն ատեն աչքերը բանալով, տեսաւ որ իր առջև բացուած ճամբան լայն, բայց մութ էր:

Հիմա որ Փէփփինոն իր բնակարանին մէջ կը գտնուէր, բնաւ պահուածքներու հոգ չըրաւ, այլ կայծահանը հանեց և ճրագ մը վառեց:

Վերջապահ զինուորի պէս երկու մարդիկ ալ Տանկլարի ետեւէն ներս մտան և սեղանաւորին կեցած ատեն, անոր ետեւէն հրելով, հազիւ զգալի դառիթափէ մը վար իջեցուցին, յետոյ ախուր երեւոյթով քառուղիի մը կեդրոնը տարին զայն:

Տանկլարի այնպէս կ'երեւէր, թէ իրարու վրայ զետեղուած դադաղներու նման փորուած պատերուն ըստանումներուն մէջ սե ու խորունկ աչքերով մեռելի գլուխներ կը տեսնէ:

Պահնորդ մը իր ձախ ձեռքը լայնափող հրացանին զարկաւ:

— Ո՞վ է ան, գոչեց:

— Բարեկամ ենք, ըսաւ Փէփփինո: Ո՞ւր է մեր պետը:

— Հոն է, ըսաւ պահնորդը, ժայռի մէջ փորուած մեծ սրահի պէս տեղ մը ցուցնելով, ուրկէ լոյսը դուրս կը ցաւար, կամարած և բացուածքներուն մէջէն անցնելով:

— Լաւ որս մը ունինք, տէր իմ, ըսաւ Փէփփինո իտալերէն լեզուով:

Ու Տանկլարի վերաբերութիւնն օձիքէն բռնելով՝ դուռի նման բացուածքի մը առջև տարաւ զայն, ուրկէ երեւութապէս պետին բնակարանը եղող այդ սրահին մէջ կը մտնուէր:

— Այն մա՞րդն է. հարցուց աւաղակապետը, որ մեծ ուշադրութեամբ Աղեքսանդրի կենսագրութիւնը կը կարդար Պրոտարքոսի մէջ:

— Այո՛, նոյն ինքն է:

— Շատ լաւ, ցուցուցէք տեսնեմ:

Այդ անպատեհ հրամանին վրայ, Փէփփինո իր լոյսը այնչափ մօտեցուց Տանկլարի երեսին, որ կալանաւորը իր յօնքերը չայրելու համար ետ քաշուեցաւ փութով:

Տանկլարի այլայլած դէմքը սոսկումի ամէն նշանները կը կրէր իր վրայ:

— Այդ մարդը յօգնած է, ըսաւ պետը, անկողինը տարէք զայն:

— Ո՛հ, մընջեց Տանկլար, այդ անկողինը անշուշտ պատին մէջ փորուած դադաղներէն մէկը պիտի ըլլայ: Հոն քնանալը կը նշանակէ այն դաշտայններէն մէկէն սպաննուել, որոնց փայլիլը կը տեսնեմ ստուերին մէջ:

Ընդարձակ սրահին խորերը, մթութեան մէջ, չոր խօտերէ կամ գայլի մորթիէ խշտակներու վրայ պառկողներուն ոտքի ելլելը տեսաւ: Այն մարդուն ընկերներն էին, որուն «կեսարու Յիշատակարանները» կարդալը Ալպէր տը Մորսէրֆ տեսած էր և Տանկլար անոր Աղեքսանդրի կենսագրութիւնը կարդալը կը տեսնէր:

Սեղանաւորը մեղմաձայն հառաչանք մը հանեց ու առջնորդին հետեւէն գնաց:

Աղաչելու կամ ձայն հանելու փորձ չըրաւ:

Ա՛յ ոչ ոյ՛ մ ունէր, ոչ կամք, ոչ կարողութիւն և ոչ զգացում:

Քաշելով տանելուն համար, ինքն ալ կ'երթար:

Ոտքը սանդուխի աստիճանի մը ընդհարելով և հասկնալով որ իր առջև սանդուխ մը կայ, գլուխը չզարնելու համար, ընտղուժով ծռեցաւ և միակտուր ժայռէ փորուած խցիկի մը մէջ գտաւ ինքզինքը:

Այդ խցիկը մաքուր, մերկ և չոր էր, թէև մեծ խորութիւն ունեցող գետնի մը տակ կը գտնուէր:

Այծի մօրթով ծածկուած չոր խոտէ անկողին մը խցիկին մէջ անկիւնը փռուած էր:

Տանկլար զայն տեսնելուն պէս իր ազատութիւնը դուշակեց:

— Ո՛հ, օրհնեալ ըլլայ Աստուած, մըմջեց, ստուգիւ անկողին մըն է աս:

Ժամէ մը ի վեր երկրորդ անգամն էր որ Աստուծոյ անունը օգնութեան կը կանչէր: Տասը տարիէ ի վեր այդ բանը պատահած չէր:

— Է՛ffo (ահա), ըսաւ առաջնորդը:

Ու Տանկլարը խցիկին մէջ հրելով՝ դուռը անոր վերայ փակեց:

Պարզունակ մը կռնչեց ու Տանկլար բանտարկուած մնաց:

Եթէ պարզունակը չդրուէր իսկ, պէտք էր Սուրբ Պետրոս մը ըլլալ և երկնքի հրեշտակ մը առաջնորդ ունենալ, որպէսզի կարենար Սան Սեպաստիանոյի ստորերկրեայ գերեզմանատունը պահպանող և իրենց գլխաւորին չուրջը բնակող բազմութեան մէջէն անցնիլ:

Անշուշտ մեր ընթերցողները հասկցան թէ աւազակապետը Լուիճի Վանփան էր:

Տանկլար իսկ այն աւազակապետը ճանչցած էր, որուն գոյութեանը չէր ուզած հաւատալ, երբ Մօրսէրֆ կը ջանար անոր անունը Յրանալի մէջ ալ ծանօթացնիլ:

Ոչ միայն այն ճանչցած էր, այլ և այն խցիկը, որուն մէջ Մօրսէրֆ բանտարկուած էր և որ հաւանաբար ամէն օտարականներու յատկացուած բնակարանն էր:

Մօրսէրֆի պատմութիւնը յիշելով, Տանկլարի սիրտը հանդարտած էր:

Քանի որ աւազակները անմիջապէս չէին սպաններ զինքը, ուրեմն սպաննելու դիտաւորութիւն չունէին:

Կողոպտելու համար միայն բռնած էին, և որովհետեւ իր վրայ միայն քանի մը ոսկի ունէր, անշուշտ փրկանք պիտի պահանջէին:

Յիշեց որ Մօրսէրֆէն չորս հազար սկուտի չափ փերկանք մը պահանջած էին, և որովհետեւ ինքզինքը Մօրսէրֆէն վեր կը դասէր, իր փրկանքը ութը հազար սահմանեց:

Ութը հազար սկուտը քառասունըութը հազար ֆրանք կ'ընէր:

Այդ գումարը վճարելէն յետոյ, տակաւին հինգ միլիոն յիսուն հազար ֆրանքի չափ գումար մը կը մնար իրեն, որով կրնար դործ տեսնել:

Ուստի իր ազատ ձգուելուն վրայ գրեթէ ապահով, որովհետեւ բնաւ տեսնուած բան չէր որ հինգ միլիոն յիսուն հազար ֆրանք փրկանք սահմանուէր, Տանկլար իր անկողնոյն վրայ փռուեցաւ, ուր երկու երեք անգամ մէկ կողմէն միւսը դառնալէն յետոյ, քնացաւ այն դիւցազնին հանդարտութեամբ, որուն պատմութիւնը Լուիճի Վանփան կը կարդար:

ԺԶ. ԳԼՈՒԽ

ԼՈՒԻՃԻ ՎԱՆՓԱՅԻ ԿԵՐԱԿՈՒՐՆԵՐՈՒՆ ԳԻՆԸ

Ամէն քնացող պէտք է որ արթննայ, բացի այն քունէն, ուրկէ կը վախնար Տանկլար:

Տանկլար ալ արթնցաւ:

Մետաքսէ վարագոյրներու, թաւապատ օրմերու, կրակարանին մէջ վառուած փայտին անոյշ հոտերուն վարժուած փարիզցիի մը համար կաւիճապատ քարայրի մը մէջ արթննալը գէշ երազի մը կը նմանէր:

Իր վրայ գտնուող այծի մօրթերուն դպչելով՝ Տանկլար անշուշտ կը կարծէր որ Լաբունները կ'երազէ:

Բայց այդպիսի պարագայի մէջ երկվայրկեան մը բա-

ւական է ամէնէն զօրաւոր տարակոյսը ստուգութեան փոխելու:

— Այո՛, այո՛, մըմնջեց, Ալպէր տը Մորսէրֆին պատճառ աւազակներուն ձեռքը ինկած հմ:

Իր առաջին շարժումը շուենչ առնելը եղաւ, որպէսզի ապահով ըլլայ թէ վերաւորուած չէ. այդ միջոցը «Տօն Քիչօթ»ին մէջ տեսած էր, զոր ոչ թէ կարդացած, այլ անոր մէջէն մէկ երկու բան քաղած էր:

— Ո՛չ, ըսաւ, զիս սպաննած կամ վերաւորած չեն, այլ գուցէ կողոպտած:

Իսկոյն իր գրպանները խառնեց:

Ամէն բան տեղն էր:

Հոռմէն Վենետիկ ճամբորդութիւն ընելու համար, պահած հարիւր ոսկին տաքատին գրպանին մէջն էր և հինգ միլիոն յիսուն հազար ֆրանքնոց վարկատուութիւնը գրպանին մէջ կը գտնուէր:

— Ի՛նչ զարմանալի աւազակներ են ասոնք, ըսաւ ինքնիրեն, քսակիս և գրպանիս չեն դպչեր: Ինչպէս երէկ պառկած աստեղս կ'ըսէի, անոնք ինձմէ փրկանք պիտի պահանջեն: Զարմանալի բան, ժամացոյցս ալ քովս է. տեսնենք ժամը քանի՞ն է:

Տանկլարի ժամացոյցը, որ Պրէկէի գլխաւոր գործերէն մէկն էր և զոր սեղանաւորը առջի իրիկունը ճամբայ ելլելէն առաջ լարած էր, առտուան ժամը հինգ ու կէս հնչեց:

Առանց այդ ժամացոյցին, Տանկլար ժամանակի մասին անստուգութեան պիտի մատնուէր, որովհետեւ ցերեկուան լոյսը խցիկին մէջ չէր թափանցեր:

Արդեօք իր վիճակին վրայ աւազակներէն բացատրութիւն խնդրելո՞ւ էր, թէ սպասելու էր որ անոնք խօսին: Վերջին որոշումը աւելի խելացի բան մը պիտի ըլլար:

Տանկլար մինչև կէս օր սպասեց:

Այդ միջոցին պահնորդ մը դրան առջև իր վրայ կը հսկէր:

Առտուան ժամը ութին պահնորդը փոխուած էր:

Տանկլարի վրայ փափաք մը եկաւ տեսնելու, թէ զինքը պահպանողը ո՞վ էր:

Ո՛չ թէ ցերեկուան, այլ ճրագի մը լոյսին ճաճանչները ներս կը թափանցէին իրարու լաւ չմիացած դրան տախտակներու միջոցներէն:

Տանկլար դրան ճեղքուածքներէն մէկուն մօտեցաւ ճիշտ այն միջոցին, երբ աւազակը քանի մը ուժալ օղի կը խմէր, որ թէև տիկի մէջ դրուած էր, բայց այնպիսի հոտ մը տարածեց, որմէ Տանկլար գանեցաւ:

— Բո՛ւհ, ըսաւ իր խցիկին ամէնէն ներսի կողմը քաշուելով:

Կէս օրին՝ օղի խմող մարդուն տեղը ուրիշ պահնորդ մը դրուեցաւ:

Տանկլար իր նոր պահպանը տեսնելու հետաքրքրութիւնը ունեցաւ:

Նորէն ծակին մօտեցաւ:

Այդ պահապանը մեծ աչքերով, հաստ չրթունքներով, տափակ քիթով հսկայ աւազակ մը, Գողթաթ մըն էր: Իր գորշագոյն մազերը օձի նման գալարուած պատրոյզի պէս իր ուսերուն վրայ կախուած էին:

— Օ՛հ, ըսաւ Տանկլար, այս մարդը աւելի հրէշի կը նմանի, քան թէ մարդկային արարածի մը: Իմ բանիս չի գար ան:

Նոյն միջոցին, պահապանը գողցեա ապացուցանելու համար որ հրէշ մը չէ, խցիկին դրան դիմաց նստաւ, պարկին մէջէն սև հաց, սոխ և պանիր հանեց ու սկսաւ անյաբար թխամբ ուտել:

— Չեմ կրնար հասկնալ, ըսաւ Տանկլար իր դրան ճեղքուածքին մէջէն աւազակին ճաշին նայելով, թէ ի՞նչ պէս կրնայ մարդ այսպիսի գարշելի բաներ ուտել:

Ու զնաց այժի մօրթերուն վրայ նստաւ, որոնք առջի պահնորդին օղիին հոտը կը յիշեցնէին իրեն:

Բայց Տանկլար թող ուզածը ըսէ և ընէ, բնութեան դաղանիքները անիմանալի են, անօթի ստամոքսները ամէնէն անախորժ կերակուրներուն անգամ կը յօժարին:

Տանկլար յանկարծ զգաց, որ իր ստամոքսը դատարկ էր, և այն ատեն մարդը նուազ տգեղ, հացը նուազ սև ու պանիրը աւելի թարմ երեւցաւ:

Վերջապէս այն բիրտ մարդուն նողկալի կերակուրը եղողը հում սոխերը իրեն կը յիշեցնէին Ռոպէրի շինած համեմանքը և խոհարարին վարպետութեամբ պատրաստած չերտած և խորովածը:

Տանկլար ոտքի ելաւ և գնաց դուռը զարկաւ:

Աւագակը գլուխը վեր առաւ և Տանկլար տեսաւ որ ձայնը լսուած էր: Կրկին դուռը զարկաւ:

— Ի՞նչ կ'ուզես, հարցուց աւագակը:

— Բարեկամ, ըսաւ Տանկլար իր մատներովը դրան վրայ թմբկահարելով, կարծեմ թէ ժամանակը եկած է որ ինծի ալ կերակուր բերէք:

Սակայն, կա՛մ Տանկլարի լեզուն չհասկնալուն և կամ անոր կերակուր բերելու հրաման չունենալուն, իր ճաշը չարունակեց աւագակը:

Տանկլար անոր այս ընթացքը նուաստացուցիչ համարելով և չուզելով այդ բիրտ մարդուն հետ աւելի խօսիլ, նորէն այծի մորթերուն վրայ պառկեցաւ և ձայն չընանց:

Ասոր վրայ չորս ժամեր անցան:

Ուրիշ աւագակ մը պահնորդ դրուեցաւ:

Տանկլար, որ ստամոքսին մէջ մեծ անձկութիւն մը կը զգար, կամաց մը ոտքի ելաւ, իր աչքերը դրան ճեղքուածքին մօտեցուց և իր պահնորդին դէմքը ճանչցաւ:

Ստուգիւ, առջի պահնորդին տեղը Փէփփինօն էր եկողը, որ դրան դիմաց նստաւ ու իր երկու սրունքներուն միջև հողէ պտուկ մը դրաւ, որուն մէջ խոզի ճարպով եփած սիսեռին ճենճերը ու հոտը կ'ելլէին:

Այդ կերակուրին քով Փէփփինօ դրաւ Վէլէթրիի խաղողով լեցուն փօքրիկ սիւրուն կողով մը և Օրվիէթոյի գինիով լեցուն սրուակ մը:

Ստուգիւ Փէփփինօ որկրամուլ մըն էր:

Այդ ախորժաբեր պատրաստութիւնները տեսնելով, Տանկլարի բերնին ջուրերը կը վազէին:

— Տեսնե՞ք, ըսաւ բանտարկեալը, արդեօք այս աւագակը միւսէն աւելի խղճմտանք ունի՞:

Ու կամաց մը դուռը զարկաւ:

— Եկայ, ըսաւ աւագակը, որ Փասթրինին պանդոկը միշտ յաճախելով, ֆրանսերէն լեզուն լաւ սորված էր: Ստուգիւ եկաւ դուռը բացաւ:

Տանկլար ճանչցաւ այդ մարդը, որ ճամբան սոսկալի ձայնով՝ «Գլուխդ ներս քաշէ» պոռացողն էր:

Սակայն վիճելու տեսն չէր, ընդհակառակը, զուարթ դէմք մը առաւ և քողցր ժպիտով մը ըսաւ:

— Կը ներէ՞ք, պարոն, բայց ինծի ալ բան մը պիտի չտա՞ք ուտելու:

— Արդեօք Ձեր Վսեմութիւնը անօթի՞ է, գոչեց Փէփփինօ:

— Հարցումը զարմանալի է, մրմնջեց Տանկլար: Ծիշտ քսանըչորս ժամէ ի վեր բան մը կերած չեմ: Այո՛, պարոն, անօթի եմ և բաւական անօթի, յարեց ձայնը բարձրացնելով:

— Ձեր Վսեմութիւնը կերակու՞ր կ'ուզէ...

— Հիմա, եթէ կարելի է:

— Ատկէ դիւրին բան չկայ, ըսաւ Փէփփինօ, հոս մարդ ուզածը կրնայ գտնել: Միայն թէ դրամը տալով, ինչպէս ամէն բարի քրիստոնեաներու տունը կ'ըլլայ:

— Անշուշտ, գոչեց Տանկլար, թէ և զիս բռնող և բանտարկող մարդիկ պարտաւոր էին գոնէ իրենց բանտարկեալը կերակրելու:

— Ո՛հ, տէր իմ, յարեց Փէփփինօ, այդ սովորութիւնը չունինք:

— Պատճառ մը չի կրնար ըլլալ ատ, ըսաւ Տանկլար, յուսալով իր պահնորդին սիրտը փաղաքել, սակայն այդ կերպով ալ գոհ կ'ըլլամ: Օ՛ն, թող կերակուր բերեն ինծի:

— Իսկոյն, տէր իմ, ի՞նչ կ'ուզէք ուտել:

Փէփփինօ պտուկը գետինը դրաւ, այնպէս որ անոր ճենճերը Տանկլարի քթի ծակերուն մէջ կը մտնէին ուղղակի:

— Հրամայեցէ՛ք, ըսաւ:

— Խոհանոց ունի՞ք հոս, հարցուց սեղանաւորը:

— Ի՞նչ, խոհանոց ունենալնի՞ք կը հարցնէք: չատ լաւ խոհանոցներ ունինք:

— Խոհարարներ՝
 — Ընտիր խոհարարներ ալ ունինք։
 — Ուրեմն վառեակ մը, ձուկ մը կամ որսի միս և կամ ի՛նչ կ'ուզէ թող ըլլայ, միայն թէ կերակուր բերեն ինծի։
 — Ինչպէս որ կը հաճիք։ Ուրեմն վառեակ մը կ'ուզէք, այնպէս չէ՞։
 — Այո՛, վառեակ մը։
 Փէփփինո բոլոր ուժովը պոռաց։
 — Նսրին Վսեմութեան համար վառեակ մը բերէք։
 Փէփփինոյի ձայնը գոգէթներուն տակ կը հնչէր դեռ, երբ վայելուչ, նուրբ և կիսամերկ երիտասարդ մը երեւցաւ, արծաթ պնակի մը վրայ դրուած վառեակ մը բերելով։
 — Կարծես թէ Բաֆէ տը Փարին կը գտնուինք, մրմնջեց Տանկլար։
 — Ահա, տէր իմ, ըսաւ Փէփփինո վառեակը երիտասարդին ձեռքէն առնելով և որդնահար սեղանի մը վրայ դնելով, որ անյենարան աթոռով մը և այծեմորթէ անկողնով խցիկին բոլոր կարասին կը ձեւացնէր։
 Տանկլար դանակ մը և պատառաքաղ մը ուղեց։
 — Ահա, տէր իմ, ըսաւ Փէփփինո բթածայր դանակ մը և տոսախէ պատառաքաղ մը ներկայացնելով։
 Տանկլար մէկ ձեռքը դանակը և միւս ձեռքը պատառաքաղը առաւ ու պատրաստուեցաւ վառեակը մանրելու։
 — Կը ներէք, տէր իմ, ըսաւ Փէփփինո մէկ ձեռքը սեղանաւորին ուսին վրայ դնելով. հոս ուտելէն առաջ դրամը կը վճարեն։ Կրնայ ըլլալ որ մարդ գոհ չըլլայ դուրս ելած ատեն...
 — Ա՛հ, մրմնջեց Տանկլար, այդ սովորութիւնը Փարիզի մէջ չկայ, հաւանաբար զուցէ զիս կողոպտեն ալ, բայց մենք առատաձեռնութիւն ծախենք։ Լսած եմ որ իտալիոյ մէջ կերակուրները խիստ աժան են, Հռոմի մէջ վառեակի մը գինը տասներկու սու պէտք է որ ըլլայ։ Ահա ձեզի ռսկի մը, ըսաւ ու ոսկի մը նետեց Փէփփինոյին։
 Փէփփինո ոսկին գետնէն առաւ և Տանկլար դանակը վառեակին մօտեցուց։

— Կեցէք, տէր իմ, ըսաւ Փէփփինո, Ձեր Վսեմութիւնը տակաւին պարտք ունի ինծի։
 — Իրաւամբ ըսի թէ պիտի կողոպտեն զիս, մրմնջեց Տանկլար։
 Բայց խորհելով որ այդ հարստահարութեան պէտք էր հնազանդիլ։
 — Ըսէ՛ք, այս վտիտ վառեակին համար տակաւին ո՞րչափ պարտք ունիմ, հարցուց։
 — Ձեր Վսեմութիւնը առ հաշիւ ոսկի մը տուաւ։
 — Վառեակի մը համար առ հաշիւ ոսկի՞ մը։
 — Անշուշտ առ հաշիւ է աս։
 — Շատ լաւ... ուրի՞շ։
 — Ձեր Վսեմութիւնը տակաւին չորս հազար ինը հարիւր իննսուն և ինը ոսկի պարտական է։
 Տանկլար այդ բիրտ կատակին վրայ աչքերը բացաւ արտակարգ կերպով։
 — Ո՛հ, այս ի՛նչ ծաղրաշարժ մարդ է, մրմնջեց։
 Ուղեց վառեակը մանրել, բայց Փէփփինո ձախ ձեռքով սեղանաւորին աջ ձեռքը բռնելով, միւս ձեռքը անոր երկարեց։
 — Օ՛հ, տուէք, ըսաւ։
 — Ի՞նչ, կատակ չէ՞ ըրածնիդ, ըսաւ Տանկլար։
 — Երբեք կատակ չենք ընել, տէր իմ, յարեց Փէփփինո ծանրութեամբ։
 — Ի՞նչ, վառեակի մը համար հարիւր հազար ֆրանք ուղեւորիդ կատակ չէ՞։
 — Տէր իմ, չէ՞ք հաւատար, երբ ըսենք թէ այս անիծեալ քարայրին մէջ հաւեր սնուցանելու համար ո՞րքան դժուարութիւններ կը կրենք։
 — Բաւական է, ըսաւ Տանկլար, ստուգիւ խիստ ծաղրաշարժ և խիստ զուարճալի է ըսածնիդ, Բայց որովհետեւ անօթի եմ, ձգեցէք որ ուտեմ։ Ահա ուրիշ ոսկի մը ձեզի համար, բարեկամ։
 — Այն ատեն չորս հազար ինը հարիւր իննսուն և ութը ոսկի կը մնայ պարտքերնիդ, ըսաւ Փէփփինո նոյն անտարբերութեամբ։ Համբերութեամբ պիտի հասնինք մեր նպատակին։

— Ո՛հ, երբեք, ըսաւ Տանկլար, անոր միօրինակ հեգնութենէն ձանձրանալով. գացէք, կորսուեցէք հոսկէ. չէք գիտեր թէ որո՛ւ հետ է ձեր գործը:

Փէփփինօ նշան մը ըրաւ. Երիտասարդ սպասաւորը երկու ձեռքերը երկարեց և իսկոյն վառեակը յափշտակեց:

Տանկլար այժմօրեայ անկողնոյն վրայ նետուեցաւ:

Փէփփինօ դուռը նորէն զոցեց և սկսաւ իր կերակու-
րը ուտել:

Տանկլար Փէփփինոյի ըրածը չէր կրնար տեսնել, բայց աւաղակին ակռաներուն կափկափումը բնաւ տարա-
կոյս չէր ձգեր ըրածին վրայ:

Յայտնի էր որ կ'ուտէր և մանաւանդ ձայնով ու
անկիրթ մարդու մը պէս կ'ուտէր:

— Անկիրթ, ըսաւ Տանկլար:

Փէփփինօ այդ խօսքը չլսել ձեւացուց և առանց գլու-
խը անգամ դարձնելու, իր ճաշը շարունակեց, բայց աւե-
լի կամաց ձայնով:

Տանկլարի այնպէս կը թուէր թէ իր ստամոքսը Դա-
նայեան տակառին պէս ծակուած էր: Չէր կարծեր որ եր-
բեք պիտի կարենար լեցնել դայն:

Սակայն կէս ժամ մըն ալ համբերեց: Բայց ճիշտը ը-
սելու համար, այդ կէս ժամը դար մը թուեցաւ իրեն:

Նորէն ոտքի ելաւ և դրան մօտեցաւ:

— Աւելի երկար ատեն մի՛ տանջէք զիս և ըսէք չու-
տով թէ ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ:

— Բայց, տէր իմ, դուք ըսէք մեզի թէ ի՞նչ կ'ու-
զէք մեզմէ... Հրամայեցէք և մենք ձեր հրամանները պի-
տի կատարենք:

— Ուրեմն նախ դուռը բացէք:

Փէփփինօ դուռը բացաւ:

— Կերակուր կ'ուզեմ, ըսաւ Տանկլար:

— Անօթի՞ էք:

— Հարցնելու պէտք չկայ:

— Ձեր Վսեմութիւնը ի՞նչ կ'ուզէ ուտել:

— Պատահ մը չոր հաց, քանի որ վառեակները այս
անիծեալ մառախնեւուն մէջ անօրինակ գին մը ունին:

— Հո՞ց կ'ուզէք, շատ լաւ, ըսաւ Փէփփինօ: Շուտով
հաց բերէք հոս, գոչեց:

Սպասաւորը հացի կտոր մը բերաւ:

— Ահա՛, ըսաւ Փէփփինօ:

— Ի՞նչ պիտի վճարեմ, հարցուց Տանկլար:

— Չորս հազար ինը հարիւր իննսունը ութը օսկի,
երկու օսկի կանխիկ վճարած էք:

— Ի՞նչպէս, պատահ մը հացը հարիւր հազար ֆրանք
կ'արժէ:

— Այո՛, հարիւր հազար ֆրանք, ըսաւ Փէփփինօ:

— Բայց վառեակի մը համար հարիւր հազար ֆրանք
կը պահանջէիք:

— Կերակուրներուն համար զանազան գիներ չու-
նինք, այլ մեր գիները որոշուած են: Շատ ուտէք կամ
քիչ, տասը պնակ կերակուր խնդրէք կամ միայն մէկ պը-
նակ, միեւնոյն հաշիւն է մեզի համար:

— Դարձեալ կատակի սկսանք: Սիրելի բարեկամ,
կ'իմացնեմ ձեզի, որ ըրածնիդ այլանդակ և անխօսեմ
գործ է: Աւելի լաւ կ'ըլլայ իսկոյն ըսել, թէ կ'ուզէք ա-
նօթութենէ մեղցնել զիս:

— Ո՛հ, տէր իմ, դուք կ'ուզէք ինքզինքնիդ սպան-
նել, վճարեցէք և կերէք:

— Ի՞նչպէս վճարեմ, տխմար անասուն, ըսաւ Տան-
կլար բարկութեամբ, կը կարծէք որ մարդ հարիւր հազար
ֆրանք կ'ունենա՞յ իր գրպանը:

— Ձեր գրպանը հինգ միլիոն յիսուն հազար ֆրանք
ունիք, տէր իմ, ըսաւ Փէփփինօ: Հարիւր հազար ֆրանք-
նոց յիսուն վառեակի և յիսուն հազար ֆրանքնոց կէս
վառեակի գինն է:

Տանկլար սարսռաց:

Գաղտնիքը երեւան ելած էր, միշտ կատակ էր այն,
բայց վերջապէս նպատակը կը հասկնար:

Պէտք է ըսել, որ այդ կատակը քիչ մը առաջ կար-
ծածին չափ անպատեհ չէր գտներ:

— Այս հարիւր հազար ֆրանքը վճարելէս յետոյ, գը-

նէ պարտքէս ազատած պիտի համարէ՞ք զիս և պիտի կըր-
նամ հանգստորէն ուտել:

— Անտարակոյս, ըսաւ Փէփփինո:

— Բայց ի՞նչպէս տամ այդ գումարը, ըսաւ Տանկլար
աւելի ազատորէն շունչ առնելով:

— Ատկէ աւելի դիւրին բան չկայ: Հոռմի Թոմսըն
և Ֆրէնչ վաճառատան վրայ բացուած վարկ մը ունիք:
Այդ պարոններուն վրայ չորս հազար ինը հարիւր իննսու-
նը ութը ոսկիի վճարագիր մը տուէք մեզի: Մեր սեղա-
նաւորը կ'ընդունի զայն:

Տանկլար բարեկամեցողութեան արժանիքը գոնէ ի-
րեն պահել ուզեց: Փէփփինոյի իրեն ներկայացուցած գրի-
չը և թուղթը առաւ, վճարագիրը գրեց և ստորագրեց:

— Ահա՛, ըսաւ, առէք ձեր խնդրած հատուցագիրը,
գրաբերին վճարելի:

— Ահա՛ ձեր ալ խնդրած վառեակը:

Տանկլար հառաչելով վառեակը մանրեց և օկսաւ ու-
տել: Այդպիսի մեծ գումարի մը փոխարէն, իրեն խիստ
վտիտ կ'երեւէր վառեակը:

Իսկ Փէփփինո հատուցագիրը ուշադրութեամբ կար-
դալէն յետոյ, գրպանը դրաւ և սկսաւ իր սխեռը ուտել
նորէն:

ԺԷ. ԳԼՈՒԽ

Ն Ե Ր ՈՒ Մ Ը

Հետեւեալ առտու Տանկլար դարձեալ անօթեցաւ: Քա-
րայրը ախորժակ բացող օդ մը ունէր: Կալանաւորը այն-
պէս կարծեց թէ այն օրուան համար ընելիք ծախք չունի:

Խնայող մարդու մը պէս, վառեակին կէսը և հացին
մէկ կտորը խցիկին մէկ անկիւնը պահած էր:

Բայց ասոնք ուտելուն պէս ծարաւ զգաց: Այս բանը
մտքէն անցած չէր:

Իր ցամքած լեզուն բերնին առաստաղին փակչելով,
ժարաւին դէմ մաքառեցաւ:

Բայց իր ներսը այրող կրակին չդիմանալով, պահ-
նորդը կանչեց:

Պահնորդը գուռը բացաւ: Տանկլար, նոր դէմք մը
տեսաւ և մտածեց ո՞ր աւելի լաւ կ'ըլլար ծանօթի մը հետ
գործ ունենալ, ուստի Փէփփինոն կանչեց:

— Ահա եկայ, տէր իմ, ի՞նչ կը փափաքիք, ըսաւ
աւաղակը այնպիսի աճապարանքով մը, որ աղէկ նշան մը
երեւցաւ Տանկլարին:

— Ծարաւ եմ, ըսաւ կալանաւորը:

— Տէր իմ, ըսաւ Փէփփինո, գիտէք որ Հոռմի չրջա-
կաները գինին չատ սուղ է:

— Ուրեմն ջուր տուէք ինձի, ըսաւ Տանկլար, անոր
անիրաւ պահանջումէն ջանալով խուսափել:

— Տէր իմ, ջուրը գինիէն աւելի հազուագիւտ է:
Այս կողմերը երաշտութիւն կը տիրէ:

— Ո՛հ, կ'երեւի թէ նորէն պիտի սկսինք, յարեց
Տանկլար:

Ու կատակի զարնելու համար ժպտելով հանդերձ,
խեղճ սեղանաւորը կը զգար թէ իր քունքերը քրտինքով
թրջուած էին:

— Օ՛ն, բարեկամ, ըսաւ Տանկլար, տեսնելով որ
Փէփփինո անկարեկիր կեցած էր, դաւաթ մը ջուր կը խըն-
րեմ, պիտի մերժէ՞ք:

— Արդէն ըսի ձեզի, տէր իմ, պատասխանեց Փէփ-
փինո ծանրութեամբ, փոքրաքանակ չենք ծախեր:

— Ուրեմն չի՞ մը գինի բեր:

— Ո՞ր տեսակէն:

— Ամէնէն աժան տեսակէն:

— Ամէնքն ալ նոյն գինը ունին:

— Ի՞նչ է անոնց գինը:

— Քսանըհինգ հազար ֆրանք իւրաքանչիւր շիշը:

— Աւելի լաւ կ'ըլլայ, եթէ ըսէք որ զիս կողոպտել
կ'ուզէք, քան թէ այդ կերպով դրամս սպառէք, ըսաւ
Տանկլար այնպիսի դառնագին ձայնով մը, որուն ազդե-
ցութիւնը միայն կծծի մարդը կրնայ զգալ:

— Կարելի է որ մեր պետին դիտաւորութիւնը ատ է, յարեց Փէֆֆինս:

— Ո՞վ է ձեր պետը:

— Այն անձը, որուն առջև ձեզ հանեցինք անցեալ օր:

— Ո՞ւր է հիմա:

— Հոս է:

— Կ'ուզեմ տեսնել զի՞նքը:

— Շատ լաւ:

Պահ մը ետքը, Տանկլարի դիմացը կը գտնուէր Լուի-ձի Վանփա:

— Զի՞նք կանչեցիք, հարցուց աւագակապետը:

— Զիս հոս բերող մարդոց պետը դո՞ւք էք, պարոն:

— Այո՛, տէր իմ:

— Ի՞նչ կը խնդրէք ինձմէ, որ զիս ազատ թողուք:

— Ձեր գրպանը ունեցած հինգ միլիոններէն զատ բան չենք խնդրեր:

Տանկլար զգաց որ ջղային պրկում մը իր սիրտը կը ճմլէր:

— Բոլոր ունեցածս և ամբաւ հարստութիւնէս մնացածը աս է, պարոն, և երբ դուք յափշտակէք զանոնք, աւելի լաւ է՝ ըլլալ որ կեանքէս ալ զրկէք զիս:

— Մեզի արդիւուած է ձեր արիւնը թափել, տէր իմ:

— Ո՞վ է այդ բանը արգելողը:

— Այն անձը, որուն մէնք կը հնազանդինք:

— Ուրեմն դուք մէկո՞ւն կը հնազանդիք:

— Այո՛, պետի մը:

— Ես կը կարծէի թէ դուք էք պետը:

— Ես այս մարդոց պետն եմ, բայց ուրիշ անձ մը իմ պետս է:

— Եւ ան ալ մէկուն կը հնազանդի՞:

— Այո՛:

— Որո՞ւն:

— Աստուծոյ:

Տանկլար վայրկեան մը մտախօհ մնաց:

— Ձեր ըսածները չեմ հասկնար, ըսաւ:

— Կարելի է:

— Եւ այդ պե՞տը ըսաւ ձեզի որ ինձի հետ այսպէս վարուիք:

— Այո՛:

— Ի՞նչ է անոր նպատակը:

— Ձեմ գիտեր:

— Բայց այդ կերպով իմ քսակս պիտի պարպէք:

— Հաւանական է:

— Ըսէ՛ք, միլիոն մը կ'ուզէ՞ք:

— Ո՛չ:

— Երկո՞ւ միլիոն:

— Ո՛չ:

— Երե՞ք միլիոն... չորս... Այո՛, չորս միլիոն կուտամ, եթէ ազատ ձեզք զիս:

— Ինչո՞ւ հինգ միլիոն արժած բանին չորս միլիոն կ'առաջարկէք, ըսաւ Վանփա: Անիրաւ տեղոս մը առնել կ'ուզէք, տէր սեղանաւոր, և կամ թէ ձեր միտքը չեմ հասկնար:

— Առէք ամէնքն ալ, առէք ամէնքն ալ և զիս ալ սպաննեցէք, գոչեց Տանկլար:

— Ո՛հ, ո՛չ, հանդարտեցէք, տէր իմ, և ձեր արիւնը մի՛ գրգռէք, այդ կերպով ախորժակնիդ պիտի բացուի և պիտի ստիպուիք օրը մէկ միլիոն ուտել: Է՛հ, աւելի խնայողութիւն ըրէք:

— Բայց երբ ձեզ վճարելու դրամ չունենամ, գոչեց Տանկլար սրտնեղութեամբ:

— Այն ատեն պիտի անօթենաք:

— Պիտի անօթենամ կ'ըսէք, յարեց Տանկլար տըժգունած:

— Հաւանական է, պատասխանեց Վանփա պաղարիւնութեամբ:

— Բայց զիս սպաննել չէք ուզեր ըսիք:

— Ո՛չ, չենք ուզեր:

— Պիտի թողուք զիս որ անօթութենէ մեռնի՞մ:

— Նոյն բանը չէ ատ:

— Ո՛հ, թշուառականե՛ր, գոչեց Տանկլար, ես ձեր անիրաւ հաշիւները ի դերեւ պիտի հանեմ: Մարդ երկու

անգամ չի մեռնիր: Կը նախընտրեմ ամէն բանի վերջ տալ: Տանջեցէք չարչարեցէք և սպաննեցէք զիս, բայց իմ ստորագրութիւնս պիտի չստանաք:

— Ուզածնուդ պէս ըրէք, տէր իմ, ըսաւ Վանփա: Ու խցիկէն դուրս ելաւ:

Տանկլար մոնչիւն մը արձակելով, այծի մորթերուն վրայ նստուեցաւ:

Արդեօք ո՞վ էին այդ մարդիկը և ո՞վ էր այն անտեսանելի պատը: Իրեն համար ի՞նչ դիտաւորութիւն ունէին արդեօք, և երբ աւազակներուն ձեռքը ինկողները իրենց փրկանքը տալով կ'ազատէին, ինչո՞ւ չէր կրնար ազատիլ:

Ո՛հ, անշուշտ արագ և դառն մահ մը լաւ միջոց մը պիտի ըլլար իր կատաղի թշնամիները յուսահատեցնելու համար, որոնք կարծես թէ իր վրայ անիմանալի վրէժ-խնդրութեան մը գոհացում կու տային:

— Այո՛, բայց ի՞նչպէս մեռնելու էր:

Տանկլար իր կիանքի հրկար ընթացքին, զուգէ առաջին անգամն էր որ մեռնելու փափաքով և միանգամայն վախով մահուան վրայ կը մտածէր: Բայց իրեն համար ժամանակը եկած էր ա՛յլ իր նայուածքը յառել բոլոր էակներու սրտին մէջ կենդանի եղող այն անողոքելի սգիին վրայ, որ իր սրտին ամէն մէկ բարախման հետ իրեն կ'ըսէր. «պէտք է որ մեռնիս»:

Տանկլար այն եղջերաւոր անասուններուն կը նմանէր, որոնք որսորդները տեսնելով, կը գրգռուին և իրենց յուսահատութեանը մէջ երբեմն կը յաջողին փախչիլ:

Տանկլար մտածեց որ փախչի:

Սակայն պատերը ժայռեր էին: Իր խցիկէն դուրս ելլելու միակ ճամբուն վրայ մարդ մը նստած կը կարդար և այն մարդուն ետին հրացանակի ստուերներու անցուդարձը կը տեսնէր:

Զստորագրելու համար տուած որոշումը երկու օր տեւեց, յետոյ կերակուր խնդրեց և միլիոն մը տուաւ:

Լաւ ճաշ մը տուին անոր և մէկ միլիոնը առին:

Այնուհետեւ խեղճ բանտարկեալին կիանքը սովորական ընթացքէն դուրս ելած էր:

Այնչափ նեղութիւն կրած էր, որ չէր ուզեր այնուհետեւ ինքզինքը նեղել և աւազակներուն ամէն պահանջումներուն կը հնազանդէր:

Տասներկու օրէն յետոյ, իր հարստութեան երջանիկ օրերուն մէջ ըրածին պէս ճաշ մը ընելէն ետքը, հաշիւը ըրաւ և նայեցաւ որ այնչափ վճարագիրեր տուած էր, որ միայն յիսուն հազար ֆրանք մնացած էր իրեն:

Այն ատեն զարմանալի աղղեցութիւն մը կրեց նորէն, Հինգ միլիոնը կորսնցնելէն յետոյ, աշխատեցաւ մնացած յիսուն հազար ֆրանքը ազատել:

Նախընտրեց զրկուած կեանք մը անցընել, քան թէ այն յիսուն հազար ֆրանքը տալ և յիմարութեան մօտեցնող յոյսեր ունեցաւ:

Ինքը, որ այնչափ երկար ատենէ ի վեր Աստուած մոռցած էր, սկսաւ մտածել, որ Աստուած շատ անգամ հըրաշքներ գործած էր: Կրնար այն քարայրը գետինն տակը անցընել: Քահանայապետական կառավարութեան հրացանակիրները կրնային այդ անիծեալ առանձնարանը գրտնել և իրեն օգնութեան հասնիլ, այն ատեն յիսուն հազար ֆրանքը իրեն պիտի մնար: Յիսուն հազար ֆրանքը անօթութիւնէ չմեռնիլու համար բաւական գումար մըն էր:

Աղօթք ըրաւ Աստուծոյ, որ այդ յիսուն հազար ֆրանքը պահէ, և աղօթք ըրած ատենը լացաւ:

Երեք օրեր այսպէս անցան, երբ Աստուծոյ անունը եթէ ոչ իր սրտին մէջ, գոնէ իր շրթունքներուն վրայ յաճախ կրկնուեցաւ:

Մերթ ընդ մերթ զառանցանքի ժամեր ունէր: Այնպէս կը կարծէր, թէ խեղճուկ սննհակի մը մէջ խշտեակի մը վրայ օրհասական ծերունի մը կը տեսնէ:

Այդ ծերունին ալ անօթութենէ կը մեռնէր:

Զորրորդ օրը ա՛յլ կենդանութիւն չէր մնացած անոր վրայ, այլ կենդանի դիակ մը դարձած էր:

Իր առջի օրուան կերածներուն ամենափոքր փշրանքը գետնէն ժողվելով, սկսած էր գետինը փռուած փափաթը ուտել:

Այն ատեն, պահապան հրեշտակի մը աղաչելու պէս՝

Փէփփինային աղաչեց որ քիչ մը ուտելիք տայ իրեն։

Պատահ մը հացի փոխարէն հազար ֆրանք խոստացաւ։

Բայց Փէփփինոյ պատասխան անգամ չտուաւ։

Հինգերորդ օրը՝ մինչև խցիկին դուռը հասաւ քաշ-կոտուելով։

— Ուրեմն դուք քրիստոնեայ չէք, ըսաւ իր ծունկերուն վրայ ելլելով։ Աստուծոյ առջև ձեր եղբայրը եղող մարդը սպաննել կ'ուզէք։ Ո՛ւր էք, ո՛վ իմ նախկին բարեկամներս, մրմնջեց։

Ու հրետի վրայ գետինը ինկաւ։

Յետոյ յուսահատութեամբ ոտքի ելլելով։

— Աւագակապիտ, պոռաց, ո՛ւր ես։

— Ահաւասիկ եմ, ըսաւ վառփա յանկարծ երեւան գալով, ի՞նչ կ'ուզէք նորէն։

— Առէք իմ ունեցած վերջին ոսկիներս, կակազեց Տանկլար իր թղթապանակը ներկայացնելով, և ձգեցէք որ այս քարայրին մէջ ապրիմ։ Այսուհետև ազատութիւն չեմ խնդրեր, այլ կը խնդրեմ որ ապրիմ։

— Ուրեմն չա՞տ նեղութիւն կը զգաք, հարցուց վառփա։

— Ո՛հ, այո՛, և կրնամ ըսել՝ անտանելի նեղութիւն։

— Սակայն ձեզմէ աւելի նեղութիւն կրող մարդիկ եղան։

— Չեմ կարծեր։

— Այո՛, անոնք որ անօթութենէ մեռան։

Տանկլարի միտքը եկաւ այն ծերունին, որուն անկողնին վրայ տանջուելը տեսած էր զառանցանքի ժամհարուն մէջ։

Հառաչանք մը արձակելով գլուխը գետինը զարկաւ։

— Այո՛, ստոյգ է, ինձմէ աւելի նեղութիւն կրող մարդիկ եղան, սակայն անոնք մարտիրոսներ էին գէթ։

— Փոքնէ դուք ալ կը զղջա՞ք, ըսաւ տխուր և հանգիստաւոր ձայն մը, որ Տանկլարի մազերը քսալնեցուց։

Իր տկարացած նաշուածքով ջանաց շուրջը դիտել և աւագակապետին հտին վերարկուով փաթթուած ու քարէ տիւնի մը ստուերին մէջ պահուած մարդ մը տեսաւ։

— Ի՞նչ բանի վրայ զղջամ, կակազեց Տանկլար։

— Ձեր գործած չարութեան վրայ, ըսաւ նայն ձայնը։

— Ո՛հ, այո՛, այո՛, կը զղջամ, գոչեց Տանկլար։

Ու իր վատուած բոռնցքը կտրածքին իջեցուց։

— Այն ատեն ես ալ կը ներեմ ձեզի, ըսաւ մարդը, վերարկուն իր վրայէն նետելով և քայլ մը լոյսին մէջ յառաջանալով։

— Մօնթէ-Քրիսթօ կո՛մսը, ըսաւ Տանկլար, քիչ մը առաջ անօթութենէն և նեղութենէն ունեցած տոգոռնութենէն աւելի այս անգամ սոսկումէն տոգոռնած։

— Կը սխալիք, ես Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը չեմ։

— Ո՛վ էք ուրեմն։

— Ես այն անձն եմ, զոր դուք զրպարտեցիք, մատնեցիք և անպատուեցիք։ Ես այն անձն եմ, որուն նշանածը դուք խայտառակեցիք։ Ես այն անձն եմ, զոր օտնակոխ ըրիք, հարստութեան գահը ելլելու համար։ Ես այն անձն եմ, որուն հայրը անօթութենէ մեռցուցիք և զիս ալ անօթութենէ մեռնելու դատապարտեցիք։ Սակայն կը ներեմ ձեզի, որովհետև ես ալ ներումի պէտք ունիմ։ Ես՝ էտմօն Տանթէսն եմ։

Տանկլար միայն ձիւ մը հանեց և երեսը մինչև գետին խոնարհեցաւ։

— Ոտքի ելէք, ըսաւ կոմսը, ձեր կեանքը ազատ է։ Այս երջանկութենէն զուրկ գտնուեցան ձեր միւս երկու մեղսակիցները, որոնց մէկը խենթեցաւ, իսկ միւսը մեռաւ։ Ձեր քով մնացած յիսուն հազար ֆրանքը պահեցէք, ձեզի կը նուիրեմ զանոնք, բայց աղքատանոցներու վերաբերեալ ձեր դողցած հինգ միլիոնները արդէն տեղերին ղրկուեցան անձանօթ ձեռքով։ Հիմա կերէք և խմեցէք, այս իրիկուն իմ հիւրս էք։ Վառփա՛, երբ այս մարդը կ'չտանայ, ազատ ձգէ զայն։

Տանկլար այդպէս գլուխը ծռած մնաց, մինչև որ կոմսը առջեւէն հեռացաւ։

Երբ գլուխը վերցուց, ստուերի պէս բան մը տեսաւ, որ բակին մէջ աներկույթ կ'ըլլար և որուն առջև բոլոր աւագակները կը խոնարհէին։

Կոմսին հրամանին համեմատ, Տանկլարին կերա-

կուրսներ տուաւ Վանփա: Իտալիոյ ամէնէն ազնիւ գինիէն
և ամէնէն ընտիր պտուղներէն հրամցուց և իր սուրհան-
դակի կառքովը անկէ հեռացնելով զայն, ճամբուն մէջ փա-
ղը թողուց, ուր Տանկար մինչև լոյս կեցաւ, որովհետև
ո՛ւր գտնուիլը չէր գիտեր:

Առտուն տեսաւ որ աղբիւրի մը մօտ կը գտնուէր:
Ծարաւ ըլլալուն՝ ուզեց ջուր խմել և ծնրադրած ատեն
ջուրին մէջ դիտեց որ մազերը ձերմկեր էին:

ԺԸ. ԳԼՈՒԽ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ ՀԻՆԳԻՐ

Իրիկուան գրեթէ ժամը վեցն էր: Պայծառ երկնքին
վրայ փայլող աշնան գեղեցիկ արեւը իր ոսկեգոյն ճառա-
գայթնեքով կապտագոյն ծովուն վրայ կը ցոլար:

Արեւուն ջերմութիւնը աստիճանաբար մեղմանալով,
սկսած էր այն թեթեւ հովը փչել, որ տաք երկիրներուն
մէջ միջօրեայ քունէն յետոյ բնութեան շնչառութիւնն է
կարծես, այն քաղցր սիւգը, որ Միջերկրականին ծովեզրե-
րը կը զովագնէ և ծովուն բարկ հոտին հետ ծառերու բու-
րումները խառնած, ծովեզրք կը տանի:

Ճիւղալթարէն Տարտանէլ և Թունուդէն Վենետիկ
տարածուող այդ ընդարձակ լճին վրայ պարզ ու վայելուչ
ձեւով թեթեւաշարժ շեղակայմ մը իրիկուան առջի մշուշ-
ներուն մէջէն կը սահէր:

Իր յառաջացումը կարապին չարժման կը նմանէր,
որ իր թեւերը հովին բացած, ջուրին երեսէն կը սահի
կարծես:

Շեղակայմը արագաշարժ և միեւնոյն ատեն շնորհալի
ընթացքով կը յառաջանար, իր ետեւէն փոսփորական ա-
կօս մը ձգելով:

Կամաց կամաց արեւը, որուն վերջին ճառագայթնե-
րը ողջունեցինք, արեւմտեան հորիզոնին վրայ աներևու-
թացած էր: Բայց իր ցոլացումները, դիցաբանական տե-
սիւնները հաստատելու համար կարծես, իւրաքանչիւր ալի-

քի ծայրը երեւելով, երեւան կը հանէին Լուսոյ չափուա-
ծին Ամփիաթի գիրկը պահուածիւր, որ ի գուր կը ջանար
իր կապտագոյն վերարկուն ծալքերուն մէջ իր սիրահարը
պահելու:

Շեղակայմը արագօրէն կը յառաջանար, թէև հազիւ
նորածի աղջկան մը խոպոպ մազերը չարժեւու չափ հով
կար երեւութապէս:

Նաւուն զլխի կողմը, բարձրահասակ և պղնձագոյն
մարդ մը կանգնած, ցամաքին մօտենալը կը դիտէր, որ
բրգածև մութ հողակոյտի նման կ'երևէր և ալիքներուն
մէջէն դուրս կ'ելլէր քաթալանցիներուն լայն գլխարկին
նման:

— Մօնթէ-Քրիսթօ կղզի՞ն է ան, հարցուց ծանրու-
թեամբ և խորին տխրութեամբ տպաւորուած ձայնով՝ ու-
ղեւորը, որուն հրամանին ներքև կը գտնուէր փօքր շե-
ղակայմը կարծես առժամապէս:

— Այո՛, տէր իմ, պատասխանեց նաւապետը, կը մօ-
տենանք:

— Կը մօտենանք, մրմնջեց ճամբորդը խիստ մեղա-
մաղձոտ ձայնով մը:

Յետոյ ցած ձայնով աւելցուց.

— Այո՛, հոն պիտի ըլլայ նաւահանգիստը:

Արտասուքի տխրութենէն աւելի տխուր ժպիտ մը
ցոյց կու տար: Ճամբորդը իր մտածումներուն մէջ ընդ-
մեջաւ նորէն:

Քանի մը վայրկեան յետոյ, կղզիին վրայ բոցի մը
լոյսը երեւցաւ և իսկոյն մարեցաւ, միեւնոյն ատեն հրա-
զէնի մը շառաչիւնը մինչև շեղակայմ հասաւ:

— Տէր իմ, ըսաւ նաւապետը, ցամաքէն մեզի նշան
կու տան, կ'ուզէ՞ք դուք ալ պատասխանել այդ նշանին:

— Ի՞նչ նշան, հարցուց ճամբորդը:

Նաւապետը ձեռքը դէպի կղզին երկնցուց, որուն կօ-
ղիքէն սպիտակագոյն ծուխ մը վեր կ'ելլէր և ընդարձակ-
ուելով, օդին մէջ կը ցրուէր:

— Ո՛հ, այո՛, տուէք, ըսաւ երազէ սթափած մարդու
մը պէս:

Նաւապետը լիցուէն հրացան մը ներկայացուց: Ճամբորդը առաւ զայն, կամաց մը վերցուց և կրակեց:

Տասը վայրկեան յետոյ, առաջատարները ամփոփեցին և փոքր նաւահանգիստէ մը հարիւր քայլ հեռու խարխսխ նետեցին:

Մակոյկը արդէն իսկ ծով իջեցուցած էին չորս թիավարներով և մէկ նաւուղիով:

Ճամբորդը մակոյկ իջաւ և փոխանակ ղեկին կողմը նստելու, ուր կապոյտ գորգ մը փռուած էր, ոտքի վրայ թեւերը ծալած կիցաւ:

Թիավարները, թեւերնին չորցնող թռչուններու պէս, թիւերնին կէս մը վերցուցած կը սպասէին:

— Բաշեքէք, ըսաւ ճամբորդը:

Ութը թիւեր միւսնոյն ատեն ծովին մէջ իջան, առանց կաթիլ մը ջուր ցայտեցնելու:

Մակոյկը այդ մղումին հնազանդելով, արագօրէն սահեցաւ:

Մէկ վայրկեանէն, բնական կիսալուսնի ձևով փոքր խորշի մը մէջ մտաւ և բարակ աւազէ յատակի մը վրայ յառաջացաւ:

— Տէր իմ, ըսաւ նաւուղիդը, մեր մարդոցմէ մէկուն կոնակը հեծէք, որպէսզի ցամաք տանի ձեզ:

Երիտասարդը այդ հրաւերին կատարելապէս անտարբեր շարժումով մը պատասխանեց և մակոյկին վրայէն ջուրին մէջ սահեցաւ: Զուրը մինչև մէջքը կը հասնէր:

— Ո՛հ, տէր իմ մըմնջեց նաւուղիդը, մի՛ ընէք այդ բանը, հիմա մեր տէրը պիտի յանդիմանէ մեզ:

Երիտասարդը մտիկ չընելով դէպի ծովեզր յառաջացաւ, երկու նաւաստիներու հետեւէն քալելով, որոնք ճամբան ցոյց կու տային:

Երեսուն քայլի չափ յառաջանալէ յետոյ, ցամաք հասան: Երիտասարդը իր ոտքերը թօթվելով շուրջը կը դիտէր և երթալիք ճամբան կը փնտռէր, որովհետև բոլորովին մթնած էր:

Գլուխը դարձուցած ատեն ուսին վրայ ձեռք մը զգաց և ձայն մը սարսուցեց զինքը:

— Բարի եկաք, Մաքսիմիլիէն, կ'ըսէր այդ ձայնը, ճշտապահ էք եղբի, շնորհակալ եմ:

— Դո՛ւք էք, կոմս, գաշեց երիտասարդը այնպիսի շարժումով մը, որ ուրախութեան կը նմանէր, և երկու ձեռքով Մօնթէ-Բրիսթոյի ձեռքը սեղմեց:

— Այո՛, ինչպէս կը տեսնէք, ես ալ ճշտապահ ըլլալ ուզեցի: Բայց ձեր վրայէն ջուրերը կը վազեն, բարեկամ, պէտք է զգեստնիդ փոխել, ինչպէս Կալիպսօ կրնար ըսել Տելէմաքին: Եկէք ուրեմն, հոս ձեզի համար կատարելապէս պատրաստ բնակարան մը կայ, ուր ձեր յոգնութիւնը և ցրտութիւնը պիտի մոռնաք:

Մօնթէ-Բրիսթօ նկատեց որ Մորէլ ետ կը դառնար: Սպասեց:

Ստուգիւ երիտասարդը զարմանքով տեսաւ, որ զինքը հոն բերողները բերաննին բացած չէին բնաւ և առանց դրամ առնելու մեկնած էին:

Դէպի չեղակայմը վերադարձող մակոյկին թիակնեւուն ձայնը կը լսուէր արդէն:

— Ո՛հ, այո՛, ըսաւ կոմսը, նաւավարներուն դրամը տալ կ'ուզէք:

— Անշուշտ, բան մը չվճարեցի և անոնք մեկնեցան:

— Հոգ մի՛ ընէք, Մաքսիմիլիէն, ըսաւ Մօնթէ-Բրիսթօ ծիծաղելով, իմ նաւաստիներուս հետ պայման դրած եմ, որ իմ կղզիիս մօտքը ճամբորդութեան ունէ ծախքէ ազատ ըլլայ: Ինչպէս կ'ըսեն քաղաքակրթեալ քաղաքներուն մէջ՝ բաժանորդ եղած եմ:

Մորէլ զարմանքով նայեցաւ կոմսին երեսը:

— Կոմս, Փարիզ եղած ատեն այսպէս չէիք, ըսաւ Մորէլ:

— Ի՞նչպէս:

— Այո՛, հոս կը խնդաք:

Մօնթէ-Բրիսթոյի դէմքը ախրութիւն մը պատեց յանկարծ:

— Իրաւունք ունիք ինծի յիշեցնել տալու ինքզինքս: Ինծի համար՝ ձեզ նորէն տեսնելը երջանկութիւն մըն էր և մտոցայ որ ամէն երջանկութիւն վաղանցուկ է:

— Ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ, կոմս, գոչեց Մորէլ իր բարեկամին
երկու ձեռքերը բռնելով, ընդհակառակը, ծիծաղեցէք, եր-
ջանիկ եղէք և ձեր անտարբերութեամբը ապացուցէք, թէ
կեանքը միայն նեղութիւն կրողներուն համար անտանելի
է։ Ո՛հ, դուք մարդասէր, բարի ու մեծ էք, բարեկամ, և
զիս քաջալերելու համար է որ այդ զուարթութիւնը կը
կեղծէք։

— Կը սխալիք, Մորէլ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, պատ-
ճառը սա է. որ իրօք երջանիկ էի։

— Ուրեմն մոռցաք զիս, աւելի լաւ։

— Ի՞նչպէս։

— Այո՛, հիմա ձեզի կ'ուղղեմ այն խօսքը, զոր ըմ-
բիշը կրկէսին մէջ մտնելով, կայսեր ըսաւ. «Մեռնելու վը-
րայ եղողը կ'ողջունէ քեզ»։

— Չմխիթարուեցա՞ք միթէ, հարցուց Մօնթէ-Քրիս-
թօ տարօրինակ նայուածքով մը։

— Ո՛հ, ըսաւ Մորէլ դառն նայուածքով մը, իրօք
կարծեցի՞ք որ պիտի կրնամ մխիթարուիլ։

— Մտիկ ըրէք, ըսաւ կոմսը, անշուշտ կը հասկնաք
ըսածներս, այնպէս չէ՞, Մաքսիմիլիէն։ Անտարակոյս զիս
ռամիկ մարդու կամ կոչնակի պէս անորոշ և դատարկ ձայ-
ներ հանող շաղակրատի տեղ դրած չէք։ Երբ ձեզի կը հար-
ցնեմ թէ արդեօք մխիթարուեցա՞ք, իբր այնպիսի մէկը
կը հարցնեմ, որուն համար մարդկային սիրտը գաղափար
չունի։ Մորէլ, միատեղ իջնեք ձեր սրտին խորը և քըն-
նենք զայն։ Միթէ անհամբեր վիշտերը տակաւին պաշա-
րած են ձեզ, որոնցմէ մարդ մտնէ խայթուած առիւծի
նման կը խրաչի։ Միշտ նոյն սաստիկ ծարաւը կը զգա՞ք,
որ միայն գերեզմանին մէջ կ'անցնի։ Միշտ այն իտէա-
կան վիշտը ունի՞ք, որ կենդանի մարդը կեանքէն դուրս
կը հանէ և մեռելով փնտռել կու տայ, և կամ ուժի տկա-
րութիւն ունի՞ք և ամէն բանէ ձանձրացած, ձեր յոյսը
կորսնցուցած էք։ Ո՛հ, սիրելի Մաքսիմիլիէն, եթէ այս-
պէս է, եթէ ձեր ուժը միայն Աստուծոյ վրայ դրած էք և
միայն դէպի երկինք կը նայիք, ուրեմն մխիթարուած էք
դուք, ալ մի՛ ցաւիք։

— Կոմս, ըսաւ Մորէլ իր քաղցր և հաստատ ձայնո-
վը, մտիկ ըրէք ինծի, ինչպէս պէտք է մտիկ ընել այն
մարդուն, որ իր մասը երկրի վրայ երկնցուցած և աչ-
քերը դէպի երկինք վերցուցած կը խօսի։ Բարեկամի մը
թեւերուն մէջ մեռնելու համար ես ձեր քովը եկած եմ։
Թէև սիրելիներ ունիմ տակաւին, ինչպէս իմ ժիւլի քոյրս
և անոր էմմանուէլ ամուսինը, սակայն իմ վերջին վայր-
կեաններու մէջ զօրաւոր բազուկներու և ժպտող դէմքի
պէտք ունիմ։ Գոյրս այդ վայրկեանին կրնայ լալ և նուա-
ղիլ։ Բաւական վիշտեր կրած ըլլալուս, պիտի չկրնամ ա-
նոր վշտակրութիւնը տեսնել։ Էմմանուէլ կրնայ զէնքը
ձեռքէս առնել և տունը իրար անցընել։ Բայց դուք, որ
խօսք տուած էք, կոմս, դուք որ գերազոյս էակ մը պիտի
երևէիք ինծի, եթէ մահկանացու չըլլայիք, մինչև մահ-
ուան դուռը խաղաղութեամբ և սիրով պիտի ընկերանաք
ինծի, այնպէս չէ՞։

— Բարեկամ, ըսաւ կոմսը, տարակոյս մը ունիմ դեռ։
Արդեօք ձեր վիշտը չափազանց ցուցնելնիդ ձեր հպարտու-
թեան արդիւնքն է։

— Ո՛չ, նայեցէք, սիրտս հանդարտ է, ըսաւ Մորէլ,
ձեռքը կոմսին երկնցնելով։ Իմ երակներու բաբախիւնը
սովորականէն ո՛չ աւելի սաստիկ է և ոչ աւելի մեղմ։ Կը
զգամ որ ճամբուն ծայրը հասած եմ ու աւելի առաջ պիտի
չերթամ։ Ինծի ըսիք որ սպասեմ և յուսամ։ Գիտէ՞ք ի՞նչ
ըրիք թշուառ մարդու մը։ Ամիս մը սպասեցի այսինքն
ամիս մը նեղութիւն կրեցի։ Յուսացի։ Մարդս խեղճ և
թշուառ արարած մըն է։ Յուսացի, բայց ի՞նչ բան, չեմ
գիտեր, անծանօթ, տարօրինակ և յիմարական բան մը,
հրաշք մը յուսացի... Ի՞նչ հրաշք, Աստուած միայն կրնայ
ըսել։ Աստուած մեր խելքին խառնած է յոյս կոչուած յի-
մարութիւնը։ Այո՛, սպասեցի, յուսացի, կոմս, և քա-
ռորդէ մը ի վեր երբ իրարու հետ կը խօսինք, առանց գիտ-
նալու, հարիւր անգամ իմ սիրտս վիրաւորեցիք, տանջե-
ցիք։ Չեր ամէն մէկ խօսքը ապացոյցով հաստատեց թէ ինծի
համար այլեւս յոյս չկայ։ Ո՛վ կոմս, ո՛րքան խաղաղութեամբ
և հանգստութեամբ պիտի հանգչիմ գերեզմանիս մէջ։

Մորէլ այս վերջին խօսքերը այնպիսի ուժգնութեամբ արտասանած էր, որ կոմսը սարսռաց։

— Բարեկամ, չարունակեց Մորէլ, տեսնելով որ կոմսը լուռ կը մնար, հոկտեմբեր 5ը պայմանաժամ որոշեցիք և այսօր հոկտեմբեր 5ն է։

Մորէլ ժամացոյցը նայեցաւ։

— Ժամը ինն է, ըսաւ, դեռ երեք ժամ ունիմ ապրելու։

— Թող այնպէս ըլլայ, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ։

Մորէլ մեքենաբար կոմսին ետեւէն գնաց և երկուքսն ալ քարայրը մտած էին։ Մորէլ ո՛ւր գտնուիլը չէր դիտած տակաւին։

Իր ոտքերուն տակ գորգեր գտաւ, իր առջև դուռ մը բացուեցաւ, անուշահոտ բուրումնիւր ամէն կողմ ծաւալած էին։ Լոյս մը զարկաւ աչքերուն։

Այն ատեն Մորէլ կեցաւ, վարանելով աւելի առաջ երթալ, որովհետև զինքը չըջապատող մեղկացուցիչ հեշտութեանց չէր վստահեր ինքզինքը։

Մօնթէ-Քրիսթօ մեղմով առաջ տարաւ զայն։

— Չի՞ վայելի որ մնացած երեք ժամերը այն նախնի հոռմայեցիներուն պէս անցընենք, որոնք իրենց ներքին կայսրէն դատապարտուելով, ծաղկեպսակներով սեղան կը նստէին ու արեւածաղիկներու և վարդերու բուրման հետ մահը կը շնչէին։

Մորէլ ժպտեցաւ։

— Ինչպէս որ կը հաճիք, ըսաւ Մահը միշտ մահ է, մահը մոռացումն է, այսինքն հանգստութիւնն է, այսինքն կեանքի և հետեւաբար վշտի բացակայութիւնն է։

Մաքսիմիլիէն նստաւ և Մօնթէ-Քրիսթօ անոր դիմացը տեղաւորուեցաւ։

Այն հիշանալի սեղանատան մէջ կը գտնուէին, զոր ատենօք նկարագրած ենք և ուր մարմարէ արձանները իրենց գլուխները վրայ միշտ ծաղիկներով ու պտուղներով լեցուն կողովներ կը կրէին։

Մորէլ ամէն բան տարտամօրէն կը դիտէր և հաւանաբար բան մը տեսած չէր։

— Իբր մարդ խօսակցինք, ըսաւ ապշութեամբ կոմսին նայելով։

— Խօսինք, պատասխանեց կոմսը։

— Կոմս, կրկնեց Մորէլ, դուք մարդկային գիտութեանց բովանդակութիւնն էք և մերինէն աւելի յառաջ դիմած ու աւելի հանճարեղ աշխարհէ մը իջած մարդու մը ազդեցութիւնը կ'ընէք իմ վրաս։

— Ըսածնուդ մէջ ստոյգ կէտ մը կայ, Մորէլ, ըսաւ կոմսը այնպիսի տխուր ժպիտով մը, որ գեղեցկութիւն կ'ընծայէր անոր։ Վիշտ կոչուած մոլորակէ մը իջած եմ ես։

— Այն ըսածնուդ կը հաւատամ, առանց անոնց միտքը հասկնալու, կոմս, և ատոր ապացոյց՝ ինծի հրամայեցիք որ ապրիմ, և ապրեցայ, ըսիք որ յուսամ, և գրեթէ յուսացի։ Հետեւաբար, պիտի համարձակիմ հարցնել ձեզի, կոմս, որպէս թէ անգամ մը մեռած ըլլայիք։ «Կոմս, մեռնելու ատեն ցաւ կը զգո՞յ մարդ»։

Մօնթէ-Քրիսթօ խորին խանդաղատանքով Մորէլին կը նայէր։

— Այո՛, ըսաւ, անտարակոյս, շատ ցաւ պիտի զգաք եթէ բռնի մահով անշնչացնէք այն մահացու մարմինը, որ յամառութեամբ կ'ուզէ ապրիլ։ Եթէ դաշոյնի մը անտեսանելի ակռաներով ձեր մարմինը յօշոտէք, եթէ դիւրավրէպ գնտակով մը ձեր տխուր ուղեղը ծակէք, խիստ ցաւեր պիտի զգաք և դժգոհութեամբ կեանքէն պիտի բաժնուիք, զոր ձեր յուսահատական հոգեվարքին մէջ այնչափ սուղ գնուած հանգստութենէ մը լաւագոյն պիտի գտնէք։

— Այո՛, կը հասկնամ, ըսաւ Մորէլ, կեանքին պէս մահն ալ վշտի և հեշտութեանց գաղտնիքն ունի։ Ամէն բան զանոնք ճանչնալէն կախում ունի։

— Ճիշտ այդպէս է, Մաքսիմիլիէն, շատ ճիշտ խօսեցաք։ Մահը, իրեն հետ լաւ կամ գէշ վարուելուն համեմատ, կա՛մ բարեկամ է մեզ և սնուցիչի պէս մեղմով կը սփռփէ մեզ և կամ թշնամի է ու բռնութեամբ մեր հոգին մարմինէն կը խլէ։ Եթէ ատեն գայ, որ մարդիկ հազարաւոր տարի ապրին և, ինչպէս կ'ըսէիք, մահուան գաղտնիքը իմանան, այն ատեն մահը սիրուհիի մը գրկին մէջ

վայելուած քուսէն աւելի քաղցր և աւելի հեշտալի պիտի ըլլայ:

— Եւ եթէ դուք մեռնիլ ուզէիք, այդ կերպով պիտի կրնայի՞ք մեռնիլ, կոմս:

— Այո՛:

Մորէլ անոր երկնցուց ձեռքը:

— Հիմա հասկցայ, ըսաւ, թէ ինչո՞ւ ժամադիր եղաք ինծի ուղեւորութիւն մը մէջտեղը այս առանձնացեալ կղզիին և այս ստորերկրեայ պալատին մէջ, որ Փարաւոնի մը նախանձելի գերեզմանը կրնայ ըլլալ: Զիս խիստ սիրելնուդ համար, ուզեցիք որ ձեր հիմա յիշած մահով մեռնիմ, այսինքն առանց հոգեվարժի, և կարենամ Վալանթինի անուանը արտասանել ու ձեր ձեռքը սեղմել:

— Այո՛, աղէկ գուշակեցիք, Մորէլ, ըսաւ կոմսը պարզամտութեամբ մը, իմ միտքս ալ ատ էր:

— Շնորհակալ եմ, վաղը ամէն վիշտերէ ազատելու գաղափարը քաղցր կ'երեւի տառապած սրտիս:

— Բանի մը համար չէ՞ք ցաւիւր բնաւ, հարցուց Մօնթէ Բրիսթօ:

— Ո՛չ, պատասխանեց Մորէլ:

— Եւ ոչ իսկ ինծի՞ համար, հարցուց կոմսը սրտի խորին յուզումով:

Մորէլ պատասխան չտուաւ: Իր պայծառ աչքերը յանկարծ աղօտանալէն յետոյ, անսովոր պայծառութեամբ փայլեցան: Արտասուքի խոշոր կաթիլ մը այտին վրայ արծաթագոյն ակօս մը գծելով վար գլորեցաւ:

— Ի՞նչ, ըսաւ կոմսը, երկրի վրայ ցաւելու բան մը ունի՞ք, որ մեռնիլ կ'ուզէք:

— Ո՛հ, կ'աղաչեմ, գոչեց Մորէլ տկար ձայնով մը, որ ինչ խօսք մի՛ ընէք և իմ տանջանքս աւելի մի՛ երկարէք: Կոմսը կարծեց թէ Մորէլ կը տկարանար:

Այդ կարծիքը նորէն այն սոսկալի սարակոյսը առաջ բերաւ, որուն անգամ մը յաղթած էր Իֆ գղեակին մէջ:

— Այս մարդը երջանկացնելու կը զբաղիմ, մտածեց կոմսը, որպէսզի անոր ընելիք հաշուցումս գործուած չարութեանց զուգակշիռ ըլլայ: Բայց եթէ չեմ սխալւիւր, եթէ

այս մարդը երջանկութեան արժանի ըլլալու չափ ողորմելի մէկը չէ, ափսո՛ս, ի՞նչ պիտի ըլլայ իմ գործս, քանի որ միայն բարիք ընելով չարութիւնը մոռնալ կ'ուզեմ:

Յետոյ աւելցուց բարձրաձայն.

— Մտիկ ըրէք, Մորէլ յայտնի կը տեսնեմ, որ ձեր վիշտը անտանելի է, սակայն դուք Աստուծոյ կը հաւատաք և ձեր հոգիին փրկութիւնը վտանգի մէջ ձգել չէք ուզեր:

Մորէլ ժպտեցաւ տխրագին:

— Կոմս, ըսաւ, գիտէք որ կատակ չեմ ըներ: Կ'երդնում որ հոգիս իմս չէ այսուհետեւ:

— Մտիկ ըրէք, Մորէլ, ըսաւ Մօնթէ Բրիսթօ, գիտէք որ աշխարհի մէջ ազգական չունիմ և ձեզ իբր զաւակս կը նկատեմ: Իմ զաւակս ազատելու համար կհանքս և աւելի իրաւամբ հարստութիւնս պիտի զոհեմ:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք:

— Ըսել կ'ուզեմ թէ խիստ հարուստ կեանքի մը բոլոր հեշտութիւնները չձանչնալնուդ համար մեռնիլ կ'ուզէք: Մորէլ, հարիւր միլիոնի մօտ հարստութիւն ունիմ, զոր ձեզի կը նուիրեմ: Այսպիսի հարստութեամբ ձեր բոլոր նպատակներուն կրնաք հասնիլ: Եթէ փառասէր էք, ամէն ասպարէզներ ձեր առջև պիտի բացուին: Աշխարհի բոլոր զուարճութիւնները վայելեցէք և ուզածնիդ ըրէք, բայց ապրեցէք:

— Կոմս, խօսք տուիք, պատասխանեց Մորէլ պաղարիւնութեամբ, և ժամը տասնըմէկ ու կէսն է, աւելցուց ժամացոյցը նայելով:

— Մորէլ, իմ աչքերուս առջև և տանս մէջ այդպիսի բան մը ընել կը խորհի՞ք:

— Ուրեմն ձգեցէք որ մեկնիմ, ըսաւ Մաքսիմիլիէն տխրութեամբ, եթէ ոչ պիտի կարծեմ թէ չէք սիրեր զիս: Ու ոտքի ելաւ:

— Շատ լաւ, ըսաւ Մօնթէ-Բրիսթօ, աւելի զուարթ դէմք մը առնելով: Մորէլ, ուրեմն կ'ուզէք և անխախտօրէն մտքերնիդ դրած էք: Այո՛, խիստ թշուառ անձ մըն

էք դուք և ինչպէս ըսիք, միայն հրաշք մը կրնայ բու-
ժել ձեզ: Նստեցէք ուրիշ, Մորէլ և սպասեցէք:

Մորէլ հնազանդեցաւ: Մօնթէ-Քրիսթօ ոտքի ելաւ,
զգուշութեամբ գոցուած պահարանի մը մօտեցաւ, որուն
բանալին ոսկի չղթայով մը իր վրայ կը կրէր, և անոր
մէջէն չքեղօրէն դրուագուած արծաթ արկղիկ մը հանեց:
Արկղիկին անկիւնները չորս կնոջ պատկերներ կը ներկա-
յացնէին:

Արկղիկը սեղանին վրայ դրաւ, բացաւ զայն և անոր
մէջէն ոսկի տուփ մը հանեց, որուն կափարիչը գաղտնի
զսպանակէ մը սեղմուելով կը բացուէր:

Այդ տուփը կէս լոյծ իւղային նիւթ մը կը պարու-
նակէր, որուն գոյնը տուփը զարդարող փայլուն ոսկիին,
չափաւորանքուն, սուտակներուն և զմրուխտներուն գոյ-
ներուն հետ խառնուելով, անկարելի էր նկարագրել:

Կապոյտի, ծիրանի և ոսկեգոյնի ճաճանչներ ունէր ան:
Կոմսը ոսկեզօծ դգալով մը այդ նիւթէն քիչ մը ա-
ռաւ և Մորէլի տալով, երկար նայուածք մը սեւեռեց ա-
նոր վրայ:

Այն ատեն նիւթին կանաչ գոյն ունենալը տեսաւ:

— Ահա ձեր խնդրածը, ըսաւ կոմսը, և ահա ձեզի
խոստացածս:

— Դեռ չմեռած, ըսաւ երիտասարդը, Մօնթէ-Քրիս-
թօյի ձեռքէն դգալը առնելով, սրտանց շնորհակալ եմ ձեզի:

Կոմսը երկրորդ դգալ մը առաւ, ոսկի տուփին մէջէն
լեցնելով զայն:

— Ի՞նչ պիտի ընէք, բարեկամ, հարցուց Մորէլ անոր
ձեռքը բռնելով:

— Մորէլ, ստուգիւ, ես ալ ձեզի չափ կեանքէն ձան-
ձրացած եմ, մանաւանդ որ առիթը ինքնին կը ներկայա-
նայ, պատասխանեց կոմսը ժպտադին:

— Կեցէ՛ք, զօչեց երիտասարդը: Ո՛հ, դուք որ փո-
խադարձ սէր կը զգաք և յուսոյ կը հաւատաք, իմ ըրածս
մի՛ ընէք: Զեզի համար մեղք մը կրնայ համարուիլ: Մը-
նաք բարով, ազնիւ և մեծօրէն բարեկամս, ես պիտի եր-
թամ Վալանթինին ըսելու ինչ որ դուք ըրիք ինծի համար:

Մորէլ առանց երկմտութեան և դէպի կոմսը երկնցու-
ցած ձեռքը սեղմելով, Մօնթէ-Քրիսթօյի տուած գաղտնի
նիւթը կլլեց, կամ աւելի ճիշտ կ'ըլլայ ըսել, ախորժակով
ճաշակեց:

Այն ատեն երկուքին ալ լուռ մնացին: Ալի լուռ-
թեամբ և զգուշութեամբ ներս մտաւ, ծխախոտ և ծխա-
փողներ բերաւ, սուրճ հրամցուց անոնց և աներեւոյթ եղաւ:

Կամաց կամաց մարմարէ արձաններուն ձեռքը եղած
ձրագներուն լոյսը Մորէլի համար աղօտացաւ և խնկա-
մաններուն անոյ ճոթերը նուազ աղդու դարձան:

Մօնթէ-Քրիսթօ անոր դիմաց, ստուերին մէջ նստած,
երեսը կը նայէր: Մորէլ կոմսին փայլուն աչքերէն դատ
բան չէր տեսներ:

Երիտասարդը անհուն վշտով մը համակուեցաւ: Մը-
խափողը ձեռքէն կը սահէր կարծես: Առարկաները անզգա-
լի կերպով իրենց ձեւն ու գոյնը կը կորսնցնէին: Իր այ-
լայլած աչքերուն այնպէս կ'երեւէին թէ դռներն ու վա-
րդոյրները կը բացուէին:

— Բարեկամ, ըսաւ, կը զգամ մեռնիլս, շնորհակալ եմ:

Վերջին անգամ մը իր ձեռքը կոմսին երկնցնելու
փորձ ըրաւ, բայց իր վատոյժ ձեռքը վար ինկաւ:

Այն ատեն իրեն այնպէս երեւցաւ, թէ Մօնթէ-Քրիս-
թօ կը ժպտէր, բայց ո՛չ իր տարօրինակ և սոսկալի մպի-
տովը, որ շատ անգամ այդ խորամիտ անձին գաղտնիքը
յայտնած էր իրեն, այլ այն մարդասէր խանդաղատան-
քով, զոր հայրերը ցոյց կու տան անմիտ խօսքեր ընող
իրենց փօքր աղոց նկատմամբ:

Նոյն միջոցին, կոմսը իր աչքերուն առջև կը մեծ-
նար: Անոր հասակը գրեթէ կրկին բարձրութիւն ստանա-
լով, կարմիր վարագոյրներուն վրայ կը նկարուէր: Սև
մազերը ետին ձգած էր և սէգ կեցուածքով մը, վերջին
դատաստանին օրը չարերուն սպառնացող հրեշտակներէն
մէկուն պէս կ'երեւէր:

Մորէլ, ուժասպառ, թիկնաթոռին վրայ թաւալեցաւ:
Իր ամէն երակներուն մէջ մեղմ թմրութիւն մը տիրեց:
Իր տեսածը երազ մըն էր: Իրեն այնպէս կ'երեւէր, թէ

մահուան առաջնորդող տարտամ զառանցանքին մէջ կը գտնուէի:

Անգամ մըն ալ իր ձեռքը կոմսին երկնցնել ուղեց, բայց այս անգամ ձեռքը չշարժեցաւ իսկ: Ուղեց վերջին ողջոյն մը տալ: Բայց իր լեզուն գերեզմանի մը վրայ փակուած քարի մը պէս իր կոկորդին մէջ դարձաւ ծանրութեամբ:

Իր տկարացած աչքերը ակամայ գոցուեցան: Սակայն իր արտեւանունքներուն տակէն պատկերի մը շարժիլը տեսաւ: Աչքերուն մթադնութեանը մէջ հասկցաւ որ կոմսն էր ան և դուռ մը կը բանար:

Իսկոյն մօտակայ սենեակի մը, կամ աւելի ճիշտը, հիանալի պալատի մը մէջ վառուած խիստ պայծառ լոյսը այդ սրահը յորդեց, ուր Մորէլ իր քաղցր հոգեվարքին մէջ կը գտնուէր:

Այն ատեն սրահին սեմերուն վրայ հիանալի գեղեցկութեամբ կին մը տեսաւ, որ գունատ էր և մեղմ ժպիտով մը իրր գլուխն հրեշտակ կ'երեւէր իրեն:

— Արդեօք երկի՞նքն է, որ առջիս կը բացուի, մտածեց հոգեվարքը, այս հրեշտակը իմ կորսնցուցածիս կը նմանի:

Մօնթէ-Քրիսթօ մատուցած ծաղկատի կնոջ ցոյց տուաւ այն բազմօցը, որուն վրայ Մորէլ կը հանգչէր:

Կինը, ձեռքերը միացուցած և ժպիտը դէմքին վրայ, յառաջացաւ:

— Վալանթին, Վալանթին, գոչեց Մորէլ իր սրբաւորին խորէն:

Բայց Մորէլ ուրիշ բան չըսաւ: Ներքին յուզման հետ իր բոլոր ուժը միացուցած՝ հառաչանք մը հանելով՝ աչքերը գոցեց:

Վալանթին անոր քով վազեց:

Մորէլի չրթունքները կը շարժէին դարձաւ:

— Ձեզ կը կանչէ, ըսաւ կոմսը, իր քունին մէջէն, որուն ձեռք բախտը վստահեցաք և որմէ մահը կ'ուզէր զըրկել ձեզ, սակայն բարեբախտաբար ձեր քովն էի ու մահուան յաղթեցի: Վալանթին, այսուհետեւ իրարմէ պիտի

չբաժնուիք երկրի վրայ, որովհետեւ ձեզ գտնելու համար գերեզման մտնել կ'ուզէր: Եթէ ես չըլլայի, երկուքդ ալ մեռած էիք: Ես կը միացնեմ ձեզ: Աստուած բարեհաճի ինձի շնորհիւ աղատած երկու անձերուս վարձքը:

Վալանթին Մօնթէ-Քրիսթօյի ձեռքը բռնեց և իր անգուսպ ուրախութեան եռանդէն, իր չրթունքներուն մօտեցուց գային:

— Ո՛հ, շնորհակալ եղէք ինձի և մի՛ ձանձրանաք ձեր շնորհակալութիւնը կրկնելու, ըսաւ կոմսը: Շատ անգամ ըսէք որ ես երջանիկ ըրի ձեզ: Ձէք գիտեի թէ ո՛րչափ պէտք ունիմ այդ ստուգութեան:

— Ո՛հ, այո՛, այո՛, բոլոր սրտովս շնորհակալ եմ ձեզի, ըսաւ Վալանթին, և եթէ իմ երախտագիտութեանս անկեղծութեանը վրայ կը կասկածիք, Հայտէն հարցուցէք, իմ սիրելի քրոջս, որ Ֆրանսայէն մեկնելէս ի վեր ձեր վրայ խօսելով, այս երջանիկ օրուան համբերութեամբ սպասցնել տուաւ զիս:

— Ուրեմն կը սիրէ՞ք Հայտէն, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ այնպիսի յուզումով մը, զոր անկէ գաղտնի պահել կ'ուզէր:

— Ո՛հ, բոլոր սրտովս:

— Ուրեմն մտիկ ըրէք, Վալանթին, ըսաւ կոմսը, շնորհ մը պիտի խնդրեմ ձեզմէ:

— Ի՞նչ կ'ըսէք, արդեօք այնչափ երջանիկ եմ որ...

— Այո՛, Հայտէն ձեր քոյրը կոչեցիք, թո՛ղ իրօք ձեր քոյրը ըլլայ: Վալանթին, ինչ որ կը կարծէք թէ ինձի պարտաւոր էք, անոր ըրէք: Մորէլ և դուք պաշտպանեցէք գային, որովհետեւ (քիչ մնաց որ կոմսին ձայնը իր կօկորդին մէջ պիտի մարէր) այսուհետեւ առանձին պիտի մնայ աշխարհի վրայ...

— Ինչո՞ւ առանձին պիտի մնայ, յարեց կոմսին ետեւէն ձայն մը:

Մօնթէ-Քրիսթօ հտին դարձաւ և Հայտէն տեսաւ, որ գունատած և սարսռաղին, խորին ապշուածութեամբ կոմսին կը նայէր:

— Որովհետեւ, աղջիկս, վաղը դուն ազատ պիտի ըլ-

լաս, պատասխանեց կոմսը, և քեզի արժան եղած պատիւը պիտի ընդունիս: Վերջապէս, չեմ ուզեր որ իմ ճակատագիրս քուկդ նսեմացնէ: Ո՛վ իշխանուհի, հօրդ հարստութիւնները և անունը կը վերադարձնեմ քեզի:

Հայտէ գունատեցաւ, ինքզինքը Աստուծոյ յանձնող կոյսի մը նման իր սպիտակ ձեռքերը բացաւ և լալէն այլալա՛ծ ձայնով մը ըսաւ.

— Ուրեմն, տէր իմ, պիտի թողո՞ւս զիս:

— Հայտէ՛, Հայտէ՛, դուն ծաղկաւի և գեղեցիկ, մինչեւ իսկ անունս մոռցիր և երջանիկ եղիր:

— Շատ լաւ, ըսաւ Հայտէ, հրամաններդ կը կատարեմ, տէր իմ: Մինչեւ իսկ անունդ պիտի մոռնամ և երջանիկ պիտի ըլլամ:

Ու մեկնելու համար քայլ մը ետ գնաց:

— Տէ՛ր Աստուած, գոչեց Վալանթին, Մօրէլին թրմարած գլուխը իր ուսին կռթնցնելով, կո՛մս, չէ՞ք տեսներ ի՞նչպէս գունատեցաւ և չէ՞ք հասկնար որ ըսածնիդ չափազանց կը վիրաւորէ զայն:

— Ի՞նչպէս կ'ուզէք որ հասկնայ, քոյր իմ, միթէ իմ տէրս չէ՞ և ևս անոր սպասուհին չե՞մ: Բան մը չտեսնելու իրաւունք ունի:

Կոմսը Հայտէի ձայնին այդ հնչիւնէն սարսռաց, որ մինչեւ սրտին խորը աղբից, իր աչքերը նորաւոր աղջկան աչքերուն հանդիպեցան և չկրցան անոնց կրակին դիմանալ:

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ուրեմն ստոյգ է կարծածս: Հայտէ, ինձմէ բաժնուելով երջանիկ պիտի չըլլա՞ս միթէ:

— Ծաղկաւի եմ դեռ, պատասխանեց Հայտէ մեղմ ձայնով, կը սիրեմ կեանքը, զոր միշտ քաղցր երեւցուցիք ինձի, և մեծ ցաւով պիտի մեռնիմ:

— Ուրեմն ըսել կ'ուզես, որ եթէ ես քեզմէ բաժնուիմ, Հայտէ...

— Պիտի մեռնիմ, տէր իմ:

— Ուրեմն կը սիրե՞ս զիս:

— Վալանթին, կը հարցնէ, թէ զինքը կը սիրե՞մ: Վալանթին, ըսէ անոր թէ Մաքսիմիլիէնը կը սիրե՞ս դուն:

Կոմսը իր կուրծքին ընդլայնիլը և սրտին ուռիլը զգաց: Թեւեւ բացաւ և Հայտէ ճիշ մը արձակելով անոնց մէջ նստուեցաւ:

— Ո՛հ, այո՛, կը սիրեմ քեզ, կը սիրեմ քեզ, ըսաւ, ինչպէս մարդ կը սիրէ իր հայրը, եղբայրը և ամուսինը: Իմ կեանքիս պէս կը սիրեմ քեզ, որովհետեւ դուն ինձի համար աշխարհիս ամէնէն գեղեցիկ, ամէնէն ընտիր և ամէնէն մեծ մարդն ես:

— Ուզածիդ պէս թող ըլլայ ուրեմն, սիրելի հրեշտակս, ըսաւ կոմսը: Աստուած, որ իմ թշնամիներու դէմ յարոյց զիս և յաղթող հանդիսացուց, յայտնի կը ցուցնէ թէ չուզեր որ յաղթութեանս մէջ զղլամ: Կ'ուզէի ինքզինքս պատժել, բայց Աստուած կը ներէ ինձի: Սիրէ զիս ուրեմն, Հայտէ: Ո՛վ գիտէ, գուցէ քու սէրդ մոռցնել տայ ինձի ինչ որ պէտք է մոռնամ:

— Բայց ի՞նչ կ'ըսես, տէր իմ, հարցուց նորաւոր աղջիկը:

— Կ'ըսեմ թէ քու մէկ խօսքդ, Հայտէ, իմ քսան տարուան գիտութենէս աւելի միտքս լուսաւորեց: Միայն քեզ ունիմ աշխարհիս վրայ, Հայտէ, քեզմով պիտի ապրիմ նորէն, քեզմով պիտի կրնամ երջանիկ կամ դժբախտ ըլլալ:

— Կը լսե՞ս, Վալանթին, գոչեց Հայտէ, կ'ըսէ թէ ինձմով դժբախտ պիտի ըլլայ, մինչ իմ կեանքս կու տամ անոր համար:

Կոմսը վայրկեան մը լուռ մնալով ինքզինքին եկաւ:

— Արդեօք ճշմարիտ է գուշակածս, ըսաւ: Ո՛վ Աստուած իմ, կ'ընդունիմ այդ ճակատագիրը թէ՛ վարձատրութեան և թէ պատիժի համար: Եկուր, Հայտէ, եկուր:

Ու իր թեւը ծաղկաւոր աղջկան մէջքին անցընելով, Վալանթինի ձեռքը սեղմեց և աներեւոյթ եղաւ:

Գրեթէ ժամ մը անցաւ: Վալանթին ոգեսպառ, անձայն և աչքերը սեւեռուն, Մօրէլի քով կեցաւ:

Վերջապէս զգաց որ անոր սիրտը սկսած էր բաբախել, հազիւ զգալի շնչառութիւն մը անոր շրթունքը բացած էր, վերակենդանութիւնը յայտնող թեթեւ սարսուռ մը պատեց երիտասարդին բոլոր մարմինը:

Վերջապէս աչքերը նորէն բացուեցան, բայց ապուշի
և յիմարի նայուածք մը ունէին: Պահ մը ետքը յստակօ-
րէն կը տեսնէր: Իր նայուածքին հետ զգացումը և զգաց-
ման հետ վիշտը վերստացած էր:

— Ո՛հ, գոչեց յուսահատական ձայնով, դեռ կենդա-
նի եմ, կոմսը խաբեց զիս:

Ու ձեռքը դէպի սեղանը երկարելով, դանակ մը յա-
փշտակեց:

— Սիրելիս, ըսաւ Վալանթին, իր խիստ քաղցր
ժպիտովը, արթնցիր և երեսո նայէ:

Մօրէլ սուր ձիւ մը արձակեց և զառանցանքի տարա-
կոյսով լեցուած և երկնային երկւոյթէ մը շլացած կար-
ծեա, երկու ձուկերուն վրայ ինկաւ...

Հետեւեալ առտու. լուսնալուսն պէս, Մօրէլ և Վալան-
թին իրարու թե մտած, ծովեզերքին վրայ կը պտըտէին:
Վալանթին Մօրէլին կը պատմէր, թէ ի՞նչպէս Մօնթէ-
ֆրիսթօ իր սենեակը մտնելով, ամէն բան իրեն յայտնած
և հրաշքով զինքը մահուընէ ազատած էր, ամէնուն հաւա-
տադնելով թէ մեռած է:

Քարայրին դուռը բաց գտնելով, դուրս ելած էին:
Գիշերան վերջին աստղերը առտուան արշալոյսին մէջ եր-
կինքի երեսը կը փայլէին տակաւին:

Այն ատեն Մօրէլ մարդ մը տեսաւ, որ ժայռերուն քով
կեցած, նշանի մը կը սպասէր որ մօտենայ, ու Վալանթին-
ինն ցոյց տուաւ զայն:

— Ո՛հ, ժաքօպօն է, ըսաւ, չեղակայմին նաւապետը:

Ու նշան մը ընելով, իրենց քով կանչեց զայն:

— Բա՞ն մը ունիս մեզի ըսելու, հարցուց Մօրէլ:

— Կոմսին կողմէ այս նամակը ձեզի պիտի յանձնեմ:

— Կոմսին կողմէ, մընջեցին Մօրէլ ու Վալանթին:

— Այո՛, կարդացէք:

Մօրէլ նամակը բացաւ և կարդաց:

«Սիրելի Մաքսիմիլիէն,

Ձեզի համար նաւ մը պատրաստ կը գտնուի, որ Լի-
վորնօ պիտի տանի ձեզ: Հոն պիտի նուարթի իր թոռը օրհ-
նելու կը սպասէ, ձեզի հետ ամուսնանալէն առաջ:

Այդ քարայրին մէջ ինչ որ կայ, Շանդ Էլիզէի տունս
և Թրէբօրի փոքր աշտարակս հարսանեկան այն ընծաներն
են. զորս էտմօն Տանթէս իր Մօրէլ տիրոջը որդւոյն կ'ընէ:

Օրիորդ տը Վիլֆօր ալ թող բարեհաճի անոնց կէսը
ընդունիլ: Կը խնդրեմ, որ Փարիզի աղքատներուն բաշխէ
ըստը այն հարստութիւնը, որ իր խենթեցած հօրը և իր
մօրուին հետ սեպտեմբերի մէջ մեռնող եղբորը կողմէ իրեն
կ'իյնայ:

Ձեր կեանքին վրայ հսկելու պատրաստուող հրեշտա-
կին ըսէք, Մօրէլ, որ աղօթք ընէ հրեմմա այնպիսի մար-
դու մը համար, որ սատանային նման ատեն մը ինքզին-
քը Աստուծոյ հաւատար կարծեց, եւ քրիստոնեայի մը խո-
նարհութեամբ ճանչցաւ որ Աստուծոյ ձեռքն է միայն գե-
րագոյն իշխանութիւնը եւ անսահման իմաստութիւնը:

Այս աղօթքները գուցէ իր սրտին խղճի խայթեբը
մեղմացնեն:

Իսկ ձեզի, Մօրէլ, միայն սա գաղտնիքը ունիմ հա-
ղորդելու. աշխարհիս մէջ ոչ երջանկութիւն կայ եւ ոչ
դժբախտութիւն, այլ մէկ վիճակին միւս վիճակին հետ ե-
ղած բաղդատութիւնն է, եւ ոչ ուրիշ բան:

Յետին դժբախտութիւն կրողը միայն կարող
տարեալ երջանկութիւնը վայելի:

Պէտք է մեռնիլ ուղիւ, Մաքսիմիլիէն, որպէսզի գիտ-
նայ մարդ թէ ո՛րչափ քաղցր է կեանքը:

Ապրեցէք ուրեմն եւ երջանիկ եղէք, ո՛վ սրտակից
ղաւակներս, եւ երբեք մի մոռնաք, որ մինչեւ այն օրը որ
Աստուած պիտի բարեհաճի ապագան մարդուս յայտնելու,
բոլոր մարդկային իմաստութիւնը սա երկու բառերուն մէջ
բովանդակուած է:

Սպասել եւ յուսալ:

Ձեր բարեկամը

ԷՏՄՕՆ ՏԱՆԹԷՍ

ԿՈՄՍ ՄՕՆԹԷ-ՔՐԻՍՏՈ

Վալանթին այդ նամակէն իր հօրը խենթեցած եւ
եղբորը մահը իմանալով, հառաչ մը արձակեց եւ արտա-

սուրբի կաթիլներ լռութեամբ իր այտերէն վար գլորեցան:
 Իր հրջանկութիւնը շատ սուղի նստած էր իրեն:

Մօրէլ իր շուրջը նայեցաւ մտահոգութեամբ:

— Բայց ստուգիւ կոմսը իր առատաձեռնութեան չափը կ'անցընէ, ըսաւ, Վալանթին կրնայ իմ չափաւոր հարստութեամբս ալ գոհ ըլլալ: Ո՛ւր է կոմսը, բարեկամ, ա՜նոր քովը տար զիս:

Ժագօպօ իր ձեռքը դէպի հորիզոնը հրկնցուց:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես, հարցուց Վալանթին, ո՛ւր է կոմսը, ո՛ւր է Հայտէն:

— Հոն նայեցէք, ըսաւ Ժագօպօ:

Երկու երիտասարդները նաւաստիին մատնանշած կողմը նայեցան: Հորիզոնին եւ Միջերկրական ծովը հրկինքէն բաժնող մութ կապոյտ կէտի մը վրայ նշմարեցին ուրորի մը թեւին նման սպիտակ առաջաստ մը:

— Գնա՛ց, գոչեց Մօրէլ, գնա՛ց: Երթա՛ս բարով, բարեկամս, հայրս:

— Գնա՛ց, մըմնջեց Վալանթին: Մնա՛ս բարով, բարեկամուհիս, մնաս բարով, քոյր իմ:

— Ո՛վ գիտէ թէ մէյ մըն ալ զանոնք պիտի տեսնե՞նք, ըսաւ Մօրէլ իր արտասուքը օրբելով:

— Սիրելիս, ըսաւ Վալանթին, միթէ կոմսը չէ՞ր ըսած որ մարդկային բոլոր իմաստութիւնը սա երկու բաներուն մէջն է:

«ՍՊԱՍԵԼ ԵՒ ՅՈՒՍԱԼ»

ՎԵՐՋ ՎԵՅՆԵՐՈՐԴ ԵՒ ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՏՈՐԻՆ

1800.

14
300 -

1-35

ԳԻՆ՝

Ե. ԷԼ Զ. ՀԱՏՈՐ ՄԻԱՍԻՆ՝ 150 ԼԷՎ,
ԻՍԿ ՎԵՑ ՀԱՏՈՐԸ ՄԻԱՍԻՆ ԿԱՐԺԷ՝ 400 ԼԷՎ.